

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДУ «ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ М.І. ДОЛШНЬОГО НАН УКРАЇНИ»

ЧЕМЕРИС ВАСИЛЬ АНТОНОВИЧ

УДК 330.341.1 : 338.49 : 338.439 : 332.122

**ІННОВАЦІЙНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ
ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ РЕГІОНУ**

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

**Дисертаційна робота
на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук**

Науковий консультант
Васильчак Світлана Василівна,
доктор економічних наук,
професор

Львів – 2015

ЗМІСТ

	СТОР.
Вступ	4 – 15
Розділ I. Теоретико-методологічні засади інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку	16 – 101
1.1. Суть та основні елементи інфраструктури аграрного ринку.	16 – 35
1.2. Еволюційні аспекти формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку.....	35 – 56
1.3. Особливості формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку в контексті функціонування регіональної економіки.....	56 – 75
1.4. Роль інновацій у формуванні та розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону.....	75 – 100
Розділ II. Інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону як чинник нарощування виробничого потенціалу економіки регіону.....	101 – 197
2.1. Модернізація виробничої інфраструктури аграрного ринку регіону та її вплив на збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції.	101 – 125
2.2 Інноваційний розвиток транспортно-логістичної інфраструктури аграрного ринку регіону як чинник нарощування виробничого потенціалу сільського господарства.....	125 – 143
2.3. Інноваційні засади розвитку фінансової інфраструктури аграрного ринку регіону в контексті активізації інвестиційної діяльності сільгоспвиробників.....	143 – 168
2.4. Розвиток інноваційної інфраструктура регіону крізь призму ефективності сільськогосподарського виробництва...	168 – 197
Розділ III. Вплив модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону на збільшення пропозиції сільськогосподарської продукції та формування попиту на неї	198 – 277
3.1. Модернізація соціальної інфраструктури аграрного ринку регіону в контексті формування попиту на сільськогосподарську продукцію та збільшення пропозиції продовольчих товарів	198 – 216
3.2. Комунальна інфраструктура як чинник формування попиту і пропозиції на аграрному ринку регіону.....	216 – 231
3.3. Інноваційні засади розвитку маркетингової інфраструктури в контексті збалансування попиту і пропозиції на аграрному ринку регіону.....	232 – 254
3.4. Впровадження інновацій з погляду підвищення ефективності функціонування інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку регіону	254 – 277

Розділ IV. Удосконалення механізмів формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону на інноваційній основі.....	278 – 345
4.1. Особливості функціонування інституційного механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону.....	278 – 305
4.2. Вплив фінансового механізму на характер інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону.....	305 – 324
4.3. Соціально-психологічний механізм інноваційного розвитку аграрного ринку регіону як чинник підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки.....	324 – 345
Розділ V. Пріоритетні напрями інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону в умовах формування постіндустріального суспільства.....	346 – 367
5.1. Концептуальні засади інноваційного розвитку інституційної інфраструктури аграрного ринку регіону.....	346 – 367
5.2. Стратегічні аспекти впровадження інфраструктурних інновацій в системі сільськогосподарського виробництва та агробізнесу.....	367 – 388
5.3. Механізми модернізації інфраструктури регіонального аграрного ринку в контексті сталого розвитку сільських територій.	388 – 408
Висновки.....	409 – 412
Список використаних джерел.....	413 – 449
Додатки.....	450 – 489

ВСТУП

Актуальність теми. Аграрний сектор є однією з пріоритетних сфер економіки України. Він впливає на визначення її місця в міжнародному поділі праці та формування рівня конкурентоспроможності. Завдяки нарощуванню обсягів сільськогосподарського виробництва Україна протягом останніх років значно наростила свій експортний потенціал, увійшовши до числа провідних країн-експортерів за низкою видів сільськогосподарської продукції.

Водночас, розвиток вітчизняного аграрного сектору стикається з низкою проблемами, які обмежують можливості максимально повного використання наявного виробничого потенціалу. Насамперед це стосується недостатньої ефективності господарювання, низької товарності багатьох господарств, переважно сировинної орієнтації експорту. Особливо гостро відчувається брак інновацій як у сільському господарстві, так і в розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону. Це призводить до відставання України від провідних держав Європи та світу за рівнем урожайності сільськогосподарських культур, продуктивності худоби, енергомісткості аграрного сектору.

Вказана проблематика широко висвітлюється у працях вітчизняних економістів-аграрників. Зокрема, її організаційно-управлінські, інституційні, соціально-психологічні, фінансові та інші аспекти досліджувалися В. Андрійчуком, О. Бородіною, М. Бутком, С. Васильчак, П. Гайдуцьким, М. Дем'яненком, А. Дібровою, В. Збарським, М. Зубцем, М. Ленделом, Т. Ломаченко, Ю. Лузаном, І. Лукіновим, Ю. Лупенком, Й. Маліком, А. Малієнком, П. Музикою, В. Россохою, П. Саблуком, М. Пітюlichem, О. Шпикуляком, В. Юрчишиним та іншими науковцями.

Водночас, значна частина проблем, пов'язаних з формуванням та розвитком інфраструктури вітчизняного аграрного ринку на інноваційній основі, концентрується на регіональному рівні. Це зумовлює необхідність пошуку додаткових механізмів, важелів та інструментів активізації

інноваційних процесів, спрямованих на модернізацію інфраструктури аграрного ринку в розрізі окремих регіонів.

У численних публікаціях українських і закордонних авторів окреслюються різні аспекти дослідження інноваційного розвитку ринкової інфраструктури на регіональному рівні. Особливо вагомий науковий внесок у розробку теоретико-методологічних основ і вивчення прикладних аспектів цієї проблеми зробили А. Бахтізін, П. Беленький, С. Боголюбова, Є. Гокжаєва, В. Лаунгард, Е. Мейєрс, В. Новицький, Л. Овешнікова, С. Піщек, В. Рубан, Н. Чорна та інші вчені.

Разом із цим, потребує окремої уваги системне дослідження інноваційних процесів у контексті формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону та її окремих складових.

Окреслені проблеми зумовили вибір теми дисертаційного дослідження і виступили першоосновою при визначенні його мети і завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота відповідає тематичній спрямованості наукових розробок ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України», а її результати використані в процесі виконання науково-дослідних тем: «Прогнозування розвитку сільських територій Карпатського регіону України» (номер державної реєстрації 0110U002027) та «Соціально-економічний потенціал розвитку сільських територій Західного регіону України: шляхи нарощування та перспективи використання» (номер державної реєстрації ДР № 0113U000109), де автором проаналізовано особливості формування та перспективи нарощування потенціалу інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону в контексті підвищення ефективності функціонування господарських комплексів сільських територій. Крім того, дисертаційне дослідження проводилось також відповідно до планової наукової теми кафедри економіки підприємства, інновацій та дорадництва в АПК імені І.В. Поповича Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, зокрема таких тем: «Основні напрями

інноваційного розвитку виробництва та переробки тваринницької продукції в Західному регіоні України» (номер державної реєстрації 0108U00131), де автором проведено аналіз стану тваринництва в Західному регіоні України з погляду перспективи його інноваційного розвитку, а також планової наукової теми Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львові «Пріоритети регіональної політики України» (номер державної реєстрації 0109U000494), де автором визначено стратегічні пріоритети розвитку аграрного ринку на рівні окремих регіонів України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад і виявлення закономірностей становлення інфраструктури аграрного ринку регіону на інноваційній основі й розробка практичних рекомендацій, спрямованих на його подальший інноваційний розвиток.

Для досягнення поставленої мети в дисертаційному дослідженні вирішувались такі основні завдання:

- систематизувати сучасні наукові підходи до вивчення інфраструктури аграрного ринку регіону та дослідження її складових;
- визначити і класифікувати структуроутворюючі елементи формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону;
- виявити суть та обґрунтувати принципи інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону;
- ідентифікувати основні чинники поширення інновацій у процесі формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону;
- оцінити вплив інновацій на розвиток різних складових і ланок інфраструктури аграрного ринку регіону;
- охарактеризувати ключові проблеми формування та інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону;
- дослідити механізми інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону та виявити її роль у нарощуванні потенціалу сільськогосподарського виробництва;

- узагальнити тенденції формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону в контексті підвищення рівня інноваційної спроможності економіки регіону;
- обґрунтувати концептуальні засади та запропонувати прикладні інструменти регулювання розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону на інноваційній основі;
- окреслити стратегічні напрями впровадження інновацій у різних ланках інфраструктури аграрного ринку регіону;
- сформулювати практичні рекомендації для органів державної влади та місцевого самоврядування щодо утвердження інноваційних основ формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону;
- розробити алгоритм удосконалення інфраструктури аграрного ринку регіону на основі інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва та агробізнесу.

Об'єктом дослідження є процеси формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та методичні засади розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону на інноваційній основі.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є фундаментальні положення економічної теорії та інституціоналізму, теорії інноваційної економіки, прикладні розробки вітчизняної школи регіоналістики, принципи наукового абстрагування та об'єктивності в аналізі економічних явищ і процесів, а також наукові праці вітчизняних і закордонних вчених, у яких висвітлюються проблеми формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, а також інноваційні аспекти еволюції господарських комплексів сільських територій.

У процесі виконання поставлених завдань у дисертаційній роботі використовувались загальнонаукові методи: монографічний (при формуванні понятійного апарату та обґрунтуванні методологічних засад дослідження), історичний (при дослідженні характеру еволюції інфраструктури аграрного

ринку та виявленні закономірностей її розвитку), структурно-логічний (для систематизації чинників, які впливають на формування та інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону), наукового узагальнення (для виявлення основних ланок і складових інфраструктури аграрного ринку регіону в контексті їх модернізації), статистичний (для дослідження тенденцій інноваційного розвитку окремих складових інфраструктури аграрного ринку регіону), аналізу та синтезу (для обґрунтування пріоритетів розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону на інноваційній основі), соціологічний (для виявлення рівня значимості різних механізмів інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону).

У процесі наукового дослідження використовувались також спеціальні методи: кластерний аналіз (для визначення пріоритетних зон кластеризації в межах регіону з метою удосконалення інноваційної інфраструктури його аграрного ринку), програмно-цільовий (при розробці концептуальних засад інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону), моделювання (для виявлення закономірностей формування та еволюції інституційного механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону).

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України з питань, що стосуються тематики дисертаційного дослідження, регіональні нормативно-правові акти, офіційні матеріали Державної служби статистики України та її регіональних управлінь, наукові публікації провідних вітчизняних і закордонних учених з проблем регіональної та аграрної економіки, функціонування інфраструктури аграрних ринків, її формування та інноваційного розвитку, результати соціологічних досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розвитку теоретико-методологічних положень, обґрунтуванні стратегічних пріоритетів і окресленні кола прикладних завдань щодо формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону на інноваційній основі.

Найважливішими теоретичними і практичними результатами дослідження, що характеризують його наукову новизну, розкривають зміст дисертації та виносяться на захист є:

вперше:

- здійснено класифікацію чинників формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону на основі виділення економічних (забезпеченість природними ресурсами, інвестиційна привабливість, галузева спеціалізація, інноваційність технологій і забезпеченість трудовими ресурсами) та соціальних (цінності та моральні засади, традиції, звичаї, поведінкові стереотипи, якість людського та соціального капіталу) передумов розвитку економіки регіонів та визначення типу її спеціалізації. Це дозволило обґрунтувати доцільність виділення п'яти основних типів регіонів за специфікою її галузевої орієнтації: агровиробничий, агросервісний, агроіндустріальний, агротуристичний та агрозбутовий;
- запропоновано методологічний підхід до виявлення впливу інновацій на формування та розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону шляхом виділення інституційної, організаційно-економічної та соціальної складових формування інноваційного потенціалу регіону, спрямованих на підвищення рівня його адаптованості до інновацій. На цій основі виявлено найбільш вагомі компоненти, що забезпечують інституційну, організаційно-економічну та соціальну адаптованість регіону до поширення інновацій;
- запропоновано методичний підхід до виявлення характеру та сили взаємного впливу між діяльністю державних та недержавних інституцій, представлених в економіці регіону, та поширенням інституційних дисфункцій, що обмежують інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону. Це дозволило визначити, що найбільшу силу впливу на вказані процеси мають неформальні інститути аграрного бізнесу та інноваційна культура сільських територіальних громад;

удосконалено:

- систематизацію видів і складових інфраструктури аграрного ринку регіону та обґрунтування доцільності виділення, на відміну від існуючої, таких її ланок: виробничої, інженерної, транспортно-логістичної, фінансової, інноваційної, інституційної, маркетингової, інформаційно-комунікаційної та соціальної; на цій основі визначено пріоритети інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку в межах Львівської області;
- методичний підхід до здійснення кластерного аналізу шляхом його адаптації до територіального розміщення та локалізації складових інфраструктури аграрного ринку регіону, що, на відміну від існуючих, дозволило виділити шість основних зон аграрної кластеризації в межах Львівської області: рослинницького напрямку, тваринницького напрямку, комбінованого рослинницько-тваринницького напрямку, змішаного рослинницького напрямку з елементами молочного скотарства, інноваційно-орієнтованої з переважанням експорту окремих видів тваринницької продукції, а також зони комбінованого розвитку сільського господарства та суміжних із ним видів економічної діяльності (сільського туризму, побутових послуг, рекреації);
- методичні положення щодо стратегічного планування розвитку окремих секторів економіки регіону, які, на відміну від існуючих, включають розробку матриці інституціоналізації суспільно-психологічного простору модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону, а також окреслення стратегічних орієнтирів інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку в межах основних площин тривимірного простору ринкового середовища регіону та розробки матриці квадрантів стимулювання інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону;
набуло подальшого розвитку:
- концептуальні засади інституційної теорії в частині адаптації її положень до особливостей інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, зокрема: визначено істотні інституційні дисфункції, що обмежують

інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону; обґрунтовано характер деструктивного впливу кожної з них, а також виявлено специфіку дії інституційних мутацій та мімікрії інститутів, інституційних пасток, аномії інститутів, інституційного вакууму, ортогональних інститутів та інституційних розривів у контексті інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону;

- науково-методологічні засади інституційного, фінансового та соціального механізмів інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, що дозволило додатково до традиційних виділити специфічні риси та алгоритми їх функціонування. Встановлено, що інституційний механізм має лінійний характер функціонування, фінансовий механізм – маятниковий, а соціальний механізм – спіралеподібний характер;
- методологічні положення щодо імплементації теорії сталого розвитку, зокрема в частині виявлення характеру впливу окремих складових сталого розвитку на модернізацію ланок інфраструктури аграрного ринку регіону, а також розробки алгоритму трансформації імпульсів до сталого розвитку сільських територій у модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону: встановлено, що сталий розвиток території чинить найбільший сприятливий вплив на модернізацію транспортної, виробничої, інженерної та соціальної інфраструктури аграрного ринку регіону;
- концептуальні засади удосконалення інноваційної інфраструктури аграрного ринку регіону, що базуються на оптимізації просторової локалізації об'єктів цієї інфраструктури. Доведено, що для кожного регіону притаманні власні характерні зони розміщення агротехнопарків, агороіндустріальних парків та інших об'єктів інноваційної інфраструктури аграрного ринку регіону;
- напрями та засоби трансформації інституційно-правового середовища інфраструктури аграрного ринку регіону на інноваційній основі шляхом виділення економічного, адміністративно-управлінського та аксіологічного напрямів трансформації, а також встановлення взаємозв'язків між

ними та окреслення пріоритетних завдань в контексті здійснення відповідних трансформацій;

- методичні підходи до оцінювання сили впливу інновацій на формування та розвиток окремих елементів інфраструктури аграрного ринку регіону, які, на відміну від існуючих, дозволяють виявити переважаючий вплив технічних і технологічних інновацій, пов'язаний з еволюцією виробничої, транспортно-логістичної та інформаційно-комунікаційної інфраструктури цього ринку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні інноваційних основ формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону.

Наукові та методичні розробки автора були використані Міністерством аграрної політики та продовольства України при формуванні та оцінюванні стратегій розвитку сільських територій на рівні окремих регіонів (довідка № 37–18–1–13/2564 від 24.02.2015 р.), департаментом економічного розвитку та регуляторної політики Секретаріату Кабінету Міністрів України при вирішенні питань, пов'язаних з реалізацією державної політики, спрямованої на забезпечення формування та розвиток ефективної інфраструктури регіональних аграрних ринків (довідка № 95 від 15.04.2015 р.).

Пропозиції щодо пріоритетних напрямів модернізації інфраструктури аграрного ринку регіонів України були враховані департаментами агропромислового розвитку Львівської (довідка № 09-05/2277 від 30.09.2014 р.), Рівненської (довідка № 01/2-231 від 01.02.2015 р.), Закарпатської (№ 01-7/976 від 17.10.2014 р.), Волинської (довідка № 2-14 від 14.05.2014 р.), Івано-Франківської (довідка № 01-7/382 від 06.10.2013 р.) обласних державних адміністрацій при визначенні напрямів удосконалення інфраструктури аграрного ринку регіону, розробці заходів з підвищення ефективності виробництва аграрної продукції на інноваційній основі, обґрунтуванні проектів економічного розвитку сільських територій; головними управліннями ветеринарної медицини Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України в Івано-Франківській (довідка №

184 від 21.05.2014р.), Рівненській (довідка № 97 від 30.01.2015 р.) та Волинській (довідка № 01-07/383 від 29.10.2014 р.) областях при реалізації проектів та удосконаленні програм регіонального розвитку ветеринарної медицини і ветеринарної служби на рівні сільських територій, а також у процесі реалізації регіональних програм реорганізації служб ветеринарної медицини.

Пропозиції з підвищення ефективності функціонування окремих підприємств та організацій, що є суб'єктами аграрного ринку регіону, знайшли своє застосування в діяльності: ДП «Волинське обласне сільськогосподарське виробниче підприємство по племінній справі у тваринництві» при розробці регіональних програм щодо надання послуг населенню і сільськогосподарським товаровиробникам (довідка № 394 від 09.10.2013 р.), ПАТ «Львівський обласний виробничий рибний комбінат» при проведенні заходів з покращення інформаційного забезпечення і навчання суб'єктів господарювання (довідка № 62 від 03.04 2013 р.), БО «Львівська аграрна дорадча служба» для розвитку несільськогосподарського підприємництва в сільській місцевості (довідка № 397 від 14.11.2013 р.), ТзОВ «РСП Шувар» при формуванні системи ціноутворення на основі оцінки попиту та пропозиції, що є об'єктивною передумовою формування оптових партій та переміщення товарних потоків продовольства (довідка №01 – 111 від 01.04.2015 р.).

Основні результати наукового дослідження, виконаного автором у процесі написання дисертаційної роботи, були впроваджені у навчальний процес Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького при викладанні навчальних дисциплін: «Організація виробництва в підприємствах АПК», «Організація виробничих процесів у тваринництві», «Планування діяльності та дорадництво в АПК», «Організація аграрного бізнесу» (довідка № 399 – 1 від 07.04.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, викладені в дисертації, отримані автором особисто, а з наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційному дослідженні використані лише ті положення та ідеї, що належать особисто автору.

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї, положення, пропозиції, що містяться в дисертаційній роботі, пройшли апробацію на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема на: *міжнародних науково-практичних конференціях та бізнес-форумах*: «Трансформаційна динаміка розвитку агропромислового виробництва» (Вінниця, 2012 р.), «Основні напрями інноваційного розвитку виробництва та переробки продукції АПК» (Львів, 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій Міжнародному року кооперації (Львів, 2012 р.), «Основні напрями інноваційного розвитку виробництва та переробки продукції АПК» (Львів-Київ, 2013 р.), «Наукові та практичні аспекти сільської кооперації» (Львів-Дубляни, 2013 р.), «Проблеми формування та реалізації конкурентної політики» (Львів, 2013 р.), «Сільське господарство Польщі: десять років в Європейському Союзі» (Львів – Ополе (РП)), 2013 р.), «Інноваційність розвитку сучасного аграрного виробництва» (Львів, 2013 р.), «Наукові та практичні аспекти сільської кооперації» (Луцьк, 2013 р.), «Інноваційність розвитку сучасного аграрного виробництва» (Львів, 2014 р.), «Регіональна політика в Україні: сучасний стан та шляхи активізації» (Львів, 2014 р.), «Кооперативні читання: 2015 рік» (Житомир, 2015 р.), «ІТ в сільському господарстві: досвід Словенії та європейські стандарти» (Львів, 2015 р.), «Нове харчове законодавство України: ролі та відповідальності» (Львів, 2015 р.); *всеукраїнських науково-практичних конференціях*: «Перспективи розвитку економіки в ринкових умовах» (Мукачево, 2012 р.), «Вища освіта і наука України в контексті європейського освітнього простору» (Хуст, 2015 р.); *круглих столах* «Сучасні проблеми розвитку сільських територій» (Львів, 2011 р.), «Розвиток сільських територій Карпатського регіону: стан та перспективи» (Львів, 2012р.), «Теоретичні та практичні основи розвитку аграрного сектора Західного регіону. Євроінтеграція України: ризики та перспектива»; *науково-інформаційних і науково-практичних семінарах* «Угода про асоціацію з ЄС: вплив на сільське господарство України» (Івано-Франківськ, 2014 р.), «Регулювання Євросоюзом імпорту продукції тваринництва: що повинні знати

українські експортери, щоб скористатись можливостями Угоди про ЗВТ» (Київ, 2014 р.), «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду – III» (Ужгород 2014 р.), «Сільськогосподарська продукція рослинного походження та імпорتنі вимоги ЄС до харчування нетваринного походження» (Київ, 2015 р.), «Інноваційні технології вирощування картоплі та моркви» (Львів, 2015 р.).

Публікації. За результатами досліджень опубліковано 52 наукових праць, загальним обсягом 59,8 д.а. (39,4 належить особисто автору), з яких 3 монографії (з них 1 – одноосібна), 2 публікації в закордонних виданнях (з них 1 – у наукових періодичних виданнях інших держав), 26 статей у наукових фахових виданнях України (з них 5 у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз), 1 стаття в інших виданнях, 2 наукові доповіді, 12 публікацій у матеріалах наукових конференцій.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації 489стор., у тому числі основний текст – 412 стор. У роботі міститься 32 таблиці, 27 рисунків. Список використаних джерел складається з 437 найменувань і розміщений на 38стор.

I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО РИНКУ В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЙОГО ІНФРАСТРУКТУРИ

1.1. СУТЬ ТА ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ

Інфраструктура аграрного ринку є невід'ємним атрибутом ринкової економіки загалом. Вона пройшла складний шлях тривалої еволюції, розвиваючись разом з розвитком ринкових відносин в аграрному секторі. Водночас, створюючи належні передумови для активізації процесів купівлі-продажу сільськогосподарських товарів, обмін якими виник задовго до формування ринкової економіки, ця інфраструктура багато в чому визначала і визначає характер розвитку ринкового товарообміну в сільському господарстві та суміжних із ним сферах господарської діяльності.

У працях українських і закордонних авторів інфраструктура аграрного ринку розглядається, насамперед, як система підприємств, організацій, закладів виробничої та невиробничої сфер, що покликані обслуговувати товаровиробників, створювати умови для своєчасного і безперервного нарощування обсягів пропозиції продукції на ринку, будучи представленою підприємствами й організаціями, які виконують функції оптової торгівлі, транспортування, зберігання, комунікаційного зв'язку, стандартизації, сертифікації, цінового моніторингу, інформаційної служби [256. с. 1].

А. Погрібний визначає інфраструктуру аграрного ринку як сукупність інституцій, що забезпечують постачання сільськогосподарських товаровиробників необхідними для виробництва ресурсами: насіннєвим і садивним матеріалом, племінними тваринами, технікою й пально-мастильними матеріалами, засобами захисту рослин і тварин, надають маркетингові й консультаційні послуги, забезпечують кредитування й страхування сільськогосподарського виробництва, його юридичне

обслуговування, бухгалтерський облік та аудит, сертифікацію та експертизи, переробку сільськогосподарської продукції, меліоративні, транспортні, складські, охоронні, техсервісні та інші послуги, необхідні для здійснення сільськогосподарського виробництва. На його думку, інфраструктура аграрного ринку включає в себе також інституції, які забезпечують реалізацію виробленої продукції, її маркетинг та рекламу, а також аграрні третейські суди.¹ [218]

Окремі дослідники розглядають інфраструктуру аграрного ринку як взаємопов'язану систему підприємств і організацій, діяльність яких забезпечує функціонування господарських взаємозв'язків в агробізнесі, безперервний процес сільськогосподарського виробництва і постійну поставку товарів споживачам.² [225]

Водночас, у вищенаведених визначеннях інфраструктури аграрного ринку, певною мірою, губиться один з основних її смислів, яким власне і визначається характер формування та розвитку цієї інфраструктури. Адже, виходячи із трактування ринкової інфраструктури в економічній теорії, основним її завданням є забезпечення ефективного функціонування ринкового механізму на основі спрощення обміну товарів, налагодження безперервних товарно-грошових потоків, постачання на ринок достатньої кількості виробничих і трудових ресурсів, гарантування безпечних умов для ведення бізнесу тощо.³ [225] Крім того, однією з ключових характеристик ринкової інфраструктури є її спроможність формувати інституційне середовище, орієнтоване на прискорення та спрощення процесу укладання угод і сприяння безперешкодному функціонуванню ринку та виконання ним своїх функцій: посередницької, регулюючої,

---

¹ Погрібний А.А. Правові засоби формування інфраструктури аграрного ринку / А.А. Погрібний. – Аграрне право України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/view/429/12/>

² Потравка Л.О. Синергетичні ефекти в інфраструктурі аграрного ринку / Л.О. Потравка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gusnauka.com/24_SVMN_2008/Economics/27300.doc.htm.

³ Ринкова економіка: теоретико-практичні проблеми становлення в Україні / За ред. Г. Башнянина. – К.: ІСДО, 1996. – 382 с. – С. 47-48

стимулюючої, селективної, інтеграційної, інформаційної та ціноутворюючої.⁴ [247]

Таким чином, даючи узагальнене визначення інфраструктури аграрного ринку на основі врахування усіх наведених тверджень і міркувань, можна констатувати, що ця інфраструктура об'єднує ринкові інститути, підприємства та організації, органи державної влади і місцевого самоврядування, які забезпечують безперебійне функціонування аграрного ринку, сприяють зниженню трансакційних витрат його учасників шляхом стимулювання відкритої конкуренції, створення умов для безперешкодного входу на ринок його нових учасників та виходу з нього, гарантування безпеки ведення бізнесу та захисту прав власності учасників аграрного ринку, а також підтримують механізм ринкового ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Завдяки цьому аграрний ринок слугує ефективним посередником між виробниками і споживачами сільськогосподарських товарів (посередницька функція), забезпечує регулювання перерозподілу аграрної продукції між різними групами споживачів (регулююча функція), дає змогу розвиватися найбільш ефективним і підприємливим суб'єктам господарювання в аграрному секторі економіки (стимулююча функція), натомість витісняючи за межі ринку ті підприємницькі структури, які не спроможні достатньо раціонально використовувати обмежені ресурси сільськогосподарського виробництва (селективна функція). Крім того, розвинута інфраструктура аграрного ринку є дієвим важелем розвитку вертикальних взаємозв'язків та горизонтальної інтеграції в агропродовольчій сфері (інтеграційна функція), каталізатором поширення ринкової інформації в середовищі суб'єктів аграрного ринку (інформаційна функція) і важливим засобом формування ринкових цін на сільськогосподарські товари через

---

⁴ Ринок, його суть і закономірності функціонування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/pidruchnuku/30/7.pdf>.

врівноваження попиту і пропозиції на них в умовах відкритої конкуренції (ціноутворююча функція).

До складових елементів інфраструктури аграрного ринку дослідники, зокрема, відносять: товарні біржі (постійно діючий ринок оптової торгівлі), брокерські контори, біржі праці, комерційні банки, торгові дома, аукціони, консалтингові фірми, рекламні агентства, аудиторські та податкові установи, оптово-продовольчий ринок, ярмарки сільськогосподарської продукції, споживчу кооперацію тощо.⁵ [200]

О. Старіков, досліджуючи основні елементи інфраструктури аграрного ринку, акцентує першочергову увагу на оптовій і роздрібній торгівлі, біржах, збутових кооперативах, виставках і ярмарках, торгових домах, інформаційно-аналітичних агенціях, системах транспортування і зберігання аграрної продукції, а також засобах державного регулювання аграрного ринку.⁶ [283 с.564-565]

На думку Л. Жураковської до ключових елементів інфраструктури аграрного ринку, слід насамперед віднести: оптові ринки сільськогосподарської продукції, агроторгові дома, обслуговуючі кооперативи, виставки та ярмарки, аграрні біржі, мережу елеваторів і складів.⁷ [96]

І. Кушнір серед елементів інфраструктури аграрного ринку виділяє передусім маркетинговий сектор, який, на його думку, формують: аграрні товарні біржі, оптові сільськогосподарські ринки, аукціони, ярмарки, торгові дома, міські ринки, споживчі кооперативні

---

⁵ Організація інфраструктури аграрного ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://credobooks.com/organizaciya-infrastrukturi-agrarnogo-rinku>.

⁶ Старіков О. Ю. Суть і складові елементи інфраструктури аграрного ринку через призму його функцій // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць: спец. вип. Аграрна економічна освіта в розбудові конкурентоспроможного сільського господарства України. – К. КНЕУ, 2009. – С. 559-567. – С. 564-565.

⁷ Жураковська Л.А. Першочергові заходи щодо розвитку інфраструктури аграрного ринку в Україні / Л.А. Жураковська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1086/>

ринки, супермаркети, оптові фірмові магазини та інші структури, що забезпечують обмін чинниками виробництва і товарами.⁸ [152]

Л. Потравка поділяє складові елементи інфраструктури аграрного ринку на чотири основні групи: маркетингову (біржі, агроторгові доми, оптово-плодоовочеві ринки та ін.), фінансово-кредитну (комерційні та кооперативні банки, кредитні спілки тощо), інформаційно-консультаційну (дорадчі служби, аудиторські компанії, консалтингові фірми) і агросервісну (транспортні підприємства, станції технічного обслуговування, ветеринарні служби, служби захисту рослин).⁹ [225]

Водночас, враховуючи характер еволюції елементів інфраструктури аграрного ринку, дослідження особливостей її становлення та структурування, слід, на нашу думку, здійснювати насамперед на основі врахування специфіки їхнього впливу на різні аспекти функціонування аграрного ринку. У цьому разі, одні й ті ж самі елементи інфраструктури, розглядаючись під певним кутом зору, можуть відноситись до різних видів інфраструктури аграрного ринку. Більше того, їхній розвиток та еволюція, в залежності від того, до якого виду інфраструктури вони будуть віднесені, може мати різний зміст, а характер дії спрямовуватися на стимулювання одних аспектів функціонування аграрного ринку, водночас, блокуючи інші.

Наприклад, біржі, будучи віднесеними до складових маркетингової інфраструктури аграрного ринку, однозначно виступають важливим чинником стимулювання торгівлі сільськогосподарськими товарами. Водночас, їх віднесення до елементів інституційної інфраструктури цього ж ринку, вже вимагатиме диференційованого підходу до визначення впливу кожної з цих бірж на зниження трансакційних витрат учасників аграрного ринку (а надмірна

---

⁸ Кушнір І.В. Розвиток інфраструктури аграрного ринку / І.В. Кушнір [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/33_NIEK_2008/Economics/36653.doc.htm.

⁹ Потравка Л.О. Синергетичні ефекти в інфраструктурі аграрного ринку / Л.О. Потравка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/24_SVMN_2008/Economics/27300.doc.htm.

чисельність бірж і незначна частка товарообмінних операцій на кожній з них взагалі вважатиметься небажаним явищем з інституційної точки зору). Коли ж аграрні біржі розглядати як складові інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку, то їхній вплив на функціонування та розвиток цього ринку, на певних етапах його еволюції, багато в чому матиме негативний характер, насамперед, з огляду на звуження спектру інформаційних потоків та зниження їх насиченості (на біржах циркулює інформація лише про попит і пропозицію на обмежену кількість сільськогосподарських товарів, які можуть бути належним чином стандартизовані для здійснення біржових торгів).

Загалом, всі складові елементи інфраструктури аграрного ринку можна поділити на дев'ять основних груп, відносячи їх, за тими чи іншими ознаками, до відповідного виду інфраструктури, а саме: виробничої, комунальної, транспортно-логістичної, фінансової, інформаційно-комунікаційної, соціальної, маркетингової, інституційної та інноваційної (табл. 1.1).

Так, до виробничої інфраструктури, яка являє собою комплекс інженерно-технічних споруд і об'єктів, що забезпечують необхідні матеріально-технічні умови для розміщення та успішного функціонування аграрних підприємств та господарств населення. Функціональне призначення виробничої інфраструктури щодо вимог аграрного ринку полягає у створенні належних матеріально-технічних умов для успішного розвитку виробництва сільськогосподарської продукції.¹⁰ [5]

Основними складовими елементами виробничої інфраструктури аграрного ринку виступають об'єднання сільськогосподарської кооперації, системи меліорації, осушення та захисту ґрунтів, елеватори, токи,

---

¹⁰ Атамас О.П. Сутність та класифікація виробничої інфраструктури АПК / О.П. Атамас // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?operation=1&iid=826>.

млини, ветеринарні служби, станції технічного обслуговування та інші об'єкти, що сприяють збільшенню та диверсифікації пропозиції на аграрному ринку, підвищенню якості сільськогосподарської продукції, зниженню її собівартості, а відтак і зменшенню цін на неї.

Завдяки розвитку виробничої інфраструктури аграрного ринку поліпшується виконання останнім таких функцій, як стимулювання розвитку найбільш ефективних агровиробників, витіснення з ринку тих господарств, які не спроможні належним чином використовувати існуючу виробничу інфраструктуру, а відтак і обмежені природні ресурси, сприяння розвитку сільськогосподарської кооперації та вертикальної інтеграції в аграрному секторі, а також встановлення на аграрному ринку рівноважних цін на основі зниження витрат виробництва та собівартості сільгосппродукції.

Комунальна інфраструктура аграрного ринку включає в себе ті об'єкти житлово-комунального господарства сільських і суміжних з ними територій, функціонування яких забезпечує розвиток цього ринку та стимулює ринковий товарообіг сільськогосподарських товарів, одночасно сприяючи розвитку інших елементів інфраструктури вказаного ринку (виробничої, соціальної тощо). До складових комунальної інфраструктури дослідники найчастіше відносять: котельні, водозабори, свердловини, трубопроводи, електромережі, земельні ділянки, які мають спільні фінансові та інформаційні зв'язки¹¹[142], а також системи водопостачання та водовідведення, телекомунікаційні мережі, засоби утилізації сміття та інших побутових відходів, інституції, що організовують, регулюють, координують,

---

¹¹ Кошкін В.К. Офіс управління проектами житлово-комунального господарства / В.К. Кошкін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: conference.nuos.edu.ua/catalog/files/lectures/15902.pdf.

Основні види та складові інфраструктури аграрного ринку*

Вид інфраструктури	Основні складові інфраструктури	Пріоритетні завдання щодо розвитку аграрного ринку	Вплив на виконання аграрним ринком своїх функцій
1	2	3	4
Виробнича	Сільськогосподарська кооперація, системи меліорації, осушення та захисту ґрунтів, елеватори, токи, млини, ветеринарні служби, станції технічного обслуговування	Диверсифікація пропозиції на аграрному ринку, зниження собівартості продукції, зменшення цін, підвищення якості сільськогосподарських товарів	Підвищення ефективності виконання стимулюючої, селективної, інтеграційної та ціноутворюючої функцій аграрного ринку
Комунальна	Котельні, водо- та газогони, каналізація, лінії електропередач, телекомунікаційні мережі, системи утилізації побутових відходів, очисні споруди	Зниження трансформаційних витрат виробників сільськогосподарської продукції, сприяння поширенню інновацій на аграрному ринку	Підвищення ефективності виконання стимулюючої, селективної, інтеграційної та ціноутворюючої функцій аграрного ринку
Транспортно-логістична	Дороги, транспортні мережі, автомобільні та річкові порти, залізничні станції, складські приміщення, системи зберігання та пакування товарів	Покращення координації взаємозв'язків між виробниками і споживачами товарів на аграрному ринку, підвищення мобільності сільськогосподарських товарів	Підвищення ефективності виконання посередницької, регулюючої та інтеграційної функцій аграрного ринку
Фінансова	Земельні, кооперативні та комерційні банки, кредитні спілки, інвестиційні фонди, страхові компанії	Запобігання нестачі фінансових ресурсів на аграрному ринку, стимулювання інвестиційних процесів у сільському господарстві	Підвищення ефективності виконання стимулюючої, селективної та ціноутворюючої функцій аграрного ринку

* Авторська розробка

1	2	3	4
Інформаційно-комунікаційна	Дорадчі служби, аграрні палати, системи агроконсалтингу, Інтернет-мережі, системи мобільного і телефонного зв'язку, засоби масової інформації	Зниження трансформаційних і трансакційних витрат сільськогосподарських виробників, покращення взаємодії зі споживачами на аграрному ринку, зниження цін на товари	Підвищення ефективності виконання регулюючої, стимулюючої, інтеграційної та інформаційної функцій аграрного ринку
Соціальна	Сільські лікувальні установи та навчальні заклади, бібліотеки, заклади культури, дитячі садки	Підвищення якості людського капіталу та зростання ефективності виробництва в аграрному секторі економіки	Підвищення ефективності виконання інтеграційної та інформаційної функцій аграрного ринку
Маркетингова	Заклади торгівлі, оптові ринки, аграрні біржі, торгові доми, споживча кооперація	Оптимізація взаємодії між виробниками і споживачами товарів на аграрному ринку	Підвищення ефективності виконання посередницької, інформаційної та ціноутворюючої функцій аграрного ринку
Інституційна	Кооперативи, аграрні палати, бізнес-асоціації, самоврядні інституції	Зниження трансакційних витрат учасників аграрного ринку	Підвищення ефективності виконання посередницької, інтеграційної та інформаційної функцій аграрного ринку
Інноваційна	Агро-індустріальні і технологічні парки, аграрні кластери, наукові установи та навчальні заклади аграрного профілю, бізнес-інкубатори	Впровадження інноваційних технологій сільськогосподарського виробництва, збільшення обсягів постачання на аграрний ринок інноваційних товарів, стимулювання попиту	Підвищення ефективності виконання стимулюючої, інтеграційної, інформаційної та ціноутворюючої функцій аграрного ринку

планують і контролюють роботу всіх вищеперлічених складових комунальної інфраструктури¹². [89]

У наукових працях вітчизняних дослідників регіональної економіки комунальну інфраструктуру часто розглядають як інженерну, оскільки до її складу включаються об'єкти інженерного призначення, що забезпечують життєдіяльність певної території (системи водопостачання та водовідведення, теплові та енергетичні мережі тощо). Це дозволяє використовувати терміни «комунальна інфраструктура» та «інженерна інфраструктура» аграрного ринку регіону як тотожні в контексті вивчення особливостей становлення та функціонування її основних об'єктів.

Розвиток комунальної (інженерної) інфраструктури аграрного ринку дає змогу виробникам сільськогосподарської продукції зменшувати собівартість її виробництва, скорочувати втрати при транспортуванні товарів, розширює можливості для ефективної реалізації інноваційних проектів. Це сприяє зниженню цін на сільськогосподарську продукцію, посиленню вертикальної та горизонтальної інтеграції в агропродовольчому секторі економіки, а також дає змогу збільшувати свою прибутковість тим суб'єктам господарювання, які спроможні належним чином використовувати і удосконалювати наявну комунальну інфраструктуру, і навпаки, сприяє витісненню з ринку неконкурентоспроможних господарств. Тим самим, комунальна інфраструктура аграрного ринку забезпечує якісне виконання останнім таких своїх функцій, як ціноутворююча, інтеграційна, стимулююча та селективна.

Транспортно-логістична інфраструктура аграрного ринку поєднує в собі елементи транспортної та логістичної інфраструктур, включаючи транспортне забезпечення виробників сільськогосподарської продукції

---

¹² Дубровський В. Єдиний спосіб уникнути краху комунальної інфраструктури – масове створення ОСББ / Володимир Дубровський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/43193/Jedynyj_sposib_unyknyty_krahu_komunalnoji_infrastruktury_

та сільських територій загалом, якість і розвиненість мережі автомобільних доріг у сільській місцевості, наявність залізничного та інших видів сполучення, а також доступність складських приміщень, будівель і споруд, оснащених засобами зберігання, пакування та фасування продукції, системи транзиту агропродовольчих товарів тощо.

Слід акцентувати увагу на важливості та складності транспортно-логістичної інфраструктури аграрного ринку, яка в умовах глобалізації, набуває все більш диверсифікованих форм, посилюючи свій вплив на функціонування аграрного ринку на регіональному, національному та міжнародному рівнях.

Так, Н. Іксарова відзначає, що поняття транспортної інфраструктури є системним, має складну структуру та логіку побудови. Нині до складу цього поняття належать різні види транспорту, включаючи автомобільний, залізничний, повітряний, трубопровідний, морський, річковий тощо, із відповідними об'єктами – портами, дорогами, аеропортами, вокзалами, складськими приміщеннями та іншими допоміжними об'єктами. Кожен із зазначених елементів відіграє вагомую роль у забезпеченні ефективного функціонування економіки кожної з країн світу.¹³ [113]

З погляду Є. Крикавського логістична інфраструктура є цілісною системою управління, об'єднуючи різні елементи, що виконують важливі логістичні завдання, зокрема будівлі та споруди з необхідним обладнанням для складування продукції, транспортні та маніпуляційні засоби, засоби пакування, засоби отримання, передачі та обробки інформації тощо.¹⁴ [147, с. 52]

Таким чином, транспортно-логістична інфраструктура аграрного ринку забезпечує безперебійне функціонування його ринкового

---

¹³ Іксарова Н.О. Транспортна інфраструктура як елемент економічної безпеки України / Н.О. Іксарова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2010_36/Zmist/6PDF.pdf.

¹⁴ Крикавський Є.В. Логістичне управління. / Є.В. Крикавський. – Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2005. – 683 с. – С. 52.

механізму, поєднуючи в одне ціле виробників і споживачів сільськогосподарської продукції, а також посередників, що діють на цьому ринку. Тим самим вона сприяє ефективному виконанню аграрними ринком таких функцій, як посередницька, регулююча та інтегруюча.

Не менш важливою з погляду безперебійного функціонування ринкового механізму аграрного ринку є фінансова інфраструктура. Вона забезпечує надходження достатнього обсягу фінансових ресурсів для ведення безперервного сільськогосподарського виробництва, а також забезпечення стабільного попиту на сільськогосподарську продукцію.

Дослідники відзначають, що фінансова інфраструктура є потужним стабілізаційним важелем та інструментом спрямування в аграрну сферу економіки істотних фінансово-кредитних потоків. Вона також виступає джерелом стабільно функціонуючої системи інформаційно-фінансового посередництва в АПК. Відтак, фінансова інфраструктура, як рушійна основа поступу фінансового забезпечення агроформувань набуває виняткового значення, оскільки сучасний фінансовий механізм в аграрному секторі економіки навіть в умовах досконалої конкуренції не може функціонувати без специфічних допоміжних інститутів, про що переконливо свідчить світовий досвід.¹⁵
[68]

На думку В. Федосова фінансова інфраструктура відображає взаємозв'язок і взаємозалежність між економікою та фінансами. Така забезпечувальна сутність і роль фінансів характеризує їх як елемент економічної інфраструктури, що являє собою комплекс галузей, установ та механізмів, котрі забезпечують функціонування економіки. При цьому «фінансова інфраструктура» є відносно новим і поки що не достатньо широко вживаним терміном. Надійне функціонування

---

¹⁵ Гудзь О.Є. Адаптація фінансово-кредитної інфраструктури аграрної сфери України до запитів агроформувань в умовах кризових дифузій економічного простору / О.Є. Гудзь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.agrofin.com.ua/files/gudz_23.pdf.

фінансової інфраструктури засновується на узгодженості трьох передумов. По-перше, на розробці і запровадженні механізмів правового забезпечення (законодавча база). По-друге, на формуванні розгалуженої мережі різноманітних установ та інституцій (організаційна фінансова інфраструктура). По-третє, на ефективному використанні відповідного інструментарію, за допомогою якого забезпечується реалізація функцій фінансів (інструментальне наповнення).¹⁶[304]

Фінансова інфраструктура аграрного ринку охоплює земельні, кооперативні та комерційні банки, кредитні спілки, каси взаємодопомоги, інвестиційні фонди, довірчі товариства та страхові компанії, які здійснюють фінансування учасників аграрного ринку та дозволяють уникати браку фінансових ресурсів на ньому, стимулюючи тим самим інвестиційні процеси у сільському господарстві та інших сферах агропродовольчого сектору економіки.

Розвиток фінансової інфраструктури аграрного ринку підвищує ефективність виконання останнім своїх стимулюючої, селективної та ціноутворюючої функцій.

Поряд з фінансовим забезпеченням аграрного ринку, дедалі більшого значення в сучасних соціально-економічних умовах набуває також його інформаційно-комунікаційна інфраструктура.

Інформаційно-комунікаційна інфраструктура – це сукупність територіально розподілених державних і корпоративних інформаційних систем, ліній зв'язку, мереж і каналів передачі даних, засобів комунікації і управління інформаційними потоками, а також

---

¹⁶ Федосов В.М. Сутність, призначення і роль фінансової інфраструктури / В.М. Федосов. – Теорія фінансів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/19370905/finans/sutnist_priznachennya_rol_finansovoyi_infrastrukturi.

організаційних структур, правових і нормативних механізмів, що забезпечують їх ефективне функціонування.¹⁷[115]

Сьогодні ця інфраструктура аграрного ринку є однією з найменш розвинених. На цьому, зокрема, акцентує увагу І. Кушнір, наголошуючи, що комунікаційна та інформаційна складова сільської інфраструктури сьогодні потребує особливої уваги держави з огляду на свою відсталість. Насамперед, це стосується телефонної, радіотелефонної, телевізійної та комп'ютерної системи, які забезпечують підприємницьку діяльність розосереджених у просторі сільськогосподарських підприємств та індивідуальних сільських товаровиробників.¹⁸ [152]

Окремо слід виділити явно недостатній доступ сільських мешканців нашої держави до Інтернету, що суттєво ускладнює їх роботу з ринковою інформацією, особливо в умовах сучасної диверсифікації інформаційних потоків. Як наслідок, українські сільгоспвиробники опиняються у заздальгідь програшному становищі, порівняно з фермерами країн-членів ЄС. Це суттєво обмежує виконання вітчизняним аграрним ринком таких своїх функцій, як інформаційна, інтеграційна, регулююча та стимулююча.

До того, ж прогалини в інформаційно-комунікаційній інфраструктурі аграрного ринку, тягнуть за собою загострення проблем і в розвитку його соціальної інфраструктури. Ця інфраструктура забезпечує відтворення трудових ресурсів, задіяних у сільськогосподарських підприємствах, а також людського капіталу сільських територій, який використовується при виробництві сільськогосподарської продукції у фермерських та особистих

---

¹⁷ Інформаційно-комунікаційна інфраструктура [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Інформаційно-комунікаційна_інфраструктура.

¹⁸ Кушнір І.В. Розвиток інфраструктури аграрного ринку / І.В. Кушнір [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/33_NIEK_2008/Economics/36653.doc.htm.

господарствах населення, при її постачанні потенційним споживачам, у процесі просування товарів на аграрному ринку тощо.

Соціальна інфраструктура аграрного ринку включає сукупність підприємств, установ і закладів, які забезпечують соціально-культурні та житлово-побутові умови сільського населення. Вона складається з двох основних блоків: а) служби і підрозділи, що функціонують безпосередньо на підприємствах (навчально-виробничі класи, їдальні, буфети, польові кухні, читальні зали, кімнати відпочинку, фельдшерсько-акушерські пункти, душові кімнати, профілакторії, служби охорони праці, служби доставки працівників до робочих місць, виїзна торгівля тощо); б) служби та організації, що обслуговують всіх мешканців села (дошкільні дитячі заклади, відділення зв'язку, заклади освіти, спорту і культури, бібліотеки, медичні заклад (лікарні, поліклініки, амбулаторії, фельдшерсько-акушерські пункти), магазини, кафе, заклади громадського харчування та побутового обслуговування населення, житлово-комунальні служби, будинки (центри) побуту, торговельні заклади та ін.).¹⁹ [200]

Поділяючи точку зору В. Збарського, соціальну інфраструктуру аграрного ринку можна розглядати як особливим чином територіально організовану та історично конкретну сукупність видів діяльності та відповідних їм галузей виробництва, підприємств і суспільних відносин, які забезпечують поза виробництвом сільськогосподарської продукції задоволення особистого споживання населення, необхідного для збереження життя працівників і відтворення робочої сили суб'єктів аграрного ринку.²⁰[101]

Розвинена соціальна інфраструктура сприяє більш якісному виконанню аграрним ринком таких своїх функцій, як інтеграційна

---

¹⁹ Організація інфраструктури аграрного ринку / Організаційно-економічні основи ринкових форм господарювання. Організація сільськогосподарських обслуговуючих [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://credobooks.com/organizaciya-infrastrukturi-agrarnogo-rinku>.

²⁰ Збарський В.К. Соціальна інфраструктура села як фактор відтворення робочої сили / В.К. Збарський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nvnau_eamb/2010_154_1/10zvkc.pdf.

(розвиток соціальної інфраструктури сприяє підвищенню якості людського капіталу відповідних сільських територій, що тягне за собою активізацію різних видів господарської діяльності в їхніх межах, насамперед тих, що пов'язані з аграрним ринком) та інформаційна (розвинута соціальна інфраструктура надає учасникам аграрного ринку та потенційним інвесторам інформацію про сприятливий інвестиційний клімат та комфортне соціальне середовище в межах певних сільських територій).

Не менш вагомий вплив на виконання аграрним ринком своєї інформаційної функції чинить маркетингова інфраструктура. В наукових працях вітчизняних авторів відзначається, що «систему маркетингової інфраструктури сільськогосподарського ринку, яка покликана обслуговувати рух продукції від виробника до споживача формують аграрні товарні біржі, гуртові сільськогосподарські ринки, аукціони, виставки-ярмарки, агроторгові доми, міські ринки, споживчі кооперативні ринки, заготівельні пункти, супермаркети, оптові фірмові магазини та інші структури»²¹. [140]

Таким чином, маркетингова інфраструктура аграрного ринку відповідає за формування ефективних комунікацій між виробниками і споживачами сільськогосподарської продукції, здійснюючи при цьому позитивний вплив на виконання аграрним ринком не лише інформаційної, але і посередницької та ціноутворюючої функцій. В певному сенсі цій інфраструктурі можна відвести центральну роль у забезпеченні ефективного функціонування аграрного ринку, оскільки саме її елементи забезпечують безпосередній зв'язок виробників і споживачів, а також їхню взаємодію через механізм формування ринкових цін.

---

²¹ Коробка С.В. Особливості маркетингової діяльності малих підприємницьких структур / С.В. Коробка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vchnu_Ekon/2010_5_4/092-095.pdf.

Разом з тим, маркетингова інфраструктура не може достатньо успішно виконувати своїх завдань, без достатньо розвинутої інституційної інфраструктури аграрного ринку. Остання охоплює всі інститути та інституції, що діють на аграрному ринку і забезпечують його ефективне функціонування. Тобто, вона є найбільш громіздкою та різноплановою з усіх видів інфраструктури аграрного ринку, включаючи у себе елементи інших видів його інфраструктури, а також нормативно-правові акти, правила і процедури, звичаєві норми і традиції, стереотипи поведінки суб'єктів цього ринку в різних соціально-економічних умовах.

Загалом інституційну інфраструктуру аграрного ринку можна розглядати крізь призму двох її основних ланок: норм поведінки на аграрному ринку та інституцій, що регулюють функціонування цього ринку. Норми поведінки, у свою чергу поділяються на формальні та неформальні, а регулюючі інституції – на державні, самоврядні та неурядові. (рис. 1.1)

Крім того, в інституційній інфраструктурі аграрного ринку можна окремо виділяти ринкові інститути, до яких відносяться біржі, торгові дома та інші елементи маркетингової інфраструктури аграрного ринку, а також соціальні інститути: освітні та медичні установи, заклади культури, інші елементи соціальної інфраструктури села.

А. Осипов визначає інституційну інфраструктуру як систему методів впливу центральних і регіональних органів управління на економіку і суспільство, яка задає необхідні організаційні умови для комплексного розвитку господарського комплексу держави або регіону.²² [364, с. 246]

Т. Дмитрова відзначає, що згідно інституційної концепції ринкова інфраструктура є системою суб'єктів сфери обігу, що взаємодіють між собою, виступають у різних організаційно-правових формах і

---

²² Осипов А. Региональная экономика / А. Осипов. – Ижевск: Удмуртський університет, 2000. – 296 с. – С. 246.

забезпечують торгово-економічні зв'язки між виробництвом і споживанням.²³[355]

Рис. 1.1. Інституційна інфраструктура аграрного ринку*

Таким чином, інституційна інфраструктура чинить вплив на всі інші види інфраструктури аграрного ринку, а її вплив на аграрний ринок є найбільш відчутним і вагомим. Проте найбільше ця інфраструктура впливає на ефективне виконання аграрним ринком таких своїх функцій, як посередницька, інтеграційна та інформаційна.

Однією з ланок інституційної інфраструктури, яка в сучасних умовах набуває дедалі більшого значення і самостійної ролі, є інноваційна інфраструктура аграрного ринку. Вона охоплює інститути та інституції, спрямовані на активізацію інновацій в аграрному секторі економіки, включаючи інноваційні технології аграрного виробництва, інноваційні технології зберігання, транспортування, сортування та обробки продукції, управлінські інновації в системі управління аграрним

²³ Дмитрова Т.Ю. Сущность и элементы институциональной инфраструктуры регионального продовольственного рынка / Т.Ю. Дмитрова // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2006. – № 8. – С. 188-192. – С. 191 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vestnik.osu.ru/2006_8/29.pdf.

* Авторська розробка

виробництвом та агромаркетингом, а також соціальні інновації, пов'язані з підвищенням якості людського капіталу сільських територій.

В інформаційних джерелах відзначається, що інноваційна інфраструктура охоплює весь необхідний спектр державних і приватних установ та організацій, які забезпечують розвиток і підтримку всіх стадій інноваційного циклу. До неї належать: виробничо-технологічні структури (технопарки, інноваційно-технологічні центри, бізнес-інкубатори, інноваційно-технологічні та інжинірингові фірми, фірми, що роблять імпортозаміщуючу продукцію); об'єкти інформаційної системи (аналітичні і статистичні центри, інформаційні бази і мережі); організації по підготовці і перепідготовці кадрів в області технологічного менеджменту (поява нової категорії фахівців з комерціалізації результатів НДДКР); фінансові структури (бюджетні, позабюджетні, венчурні, страхові фонди, кредитно-гарантійні організації небанківського сектора, банки, фінансово-промислові групи, орієнтовані на технологічну інноваційну діяльність); система експертизи (центри можуть давати експертні висновки для виробників, інвесторів, страхових служб і т. д.); система патентування, ліцензування і консалтингу з питань охорони, захисту, оцінки і використання інтелектуальної власності, оцінки комерціалізації наукових результатів; розвинута система сертифікації, стандартизації й акредитації.²⁴[114]

Важливими складовими інноваційної інфраструктури вітчизняного аграрного ринку є нормативно-правові акти, спрямовані на розвиток інновацій в українській економіці в цілому та в аграрній сфері зокрема. До них, насамперед слід віднести Закони України: «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків»; Постанову

---

²⁴ Інноваційна інфраструктура [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Інноваційна_інфраструктура.

Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009-2013 роки»; Розпорядження Кабінету Міністрів України: «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» та «Про схвалення Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері» тощо.

Вказані нормативно-правові акти регулюють процедурні питання, пов'язані за створенням та розвитком об'єктів інноваційної інфраструктури, визначають пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні, окреслюють стратегічні засади здійснення державної політики в інноваційній сфері, формують інституційно-правову базу для розв'язання проблем, пов'язаних з розбудовою інноваційної інфраструктури.

Таким чином, розвинута інноваційна інфраструктура аграрного ринку сприяє інноваційному розвитку агропромислового виробництва та ефективному виконанню аграрним ринком своїх стимулюючої, інтеграційної, інформаційної та ціноутворюючої функцій.

1.2. ЕВОЛЮЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ

Упродовж тривалого історичного періоду, пов'язаного з формуванням та розвитком аграрного ринку, його інфраструктура зазнавала постійних еволюційних змін. Окремі елементи та складові цієї інфраструктури послідовно проходили етапи зародження, становлення та зрілості, постійно взаємодоповнюючись і модифікуючись. В різні проміжки часу визначальними для розвитку аграрного ринку ставали ті чи інші елементи його інфраструктури, які набували свого пріоритетного поширення в руслі домінуючих економічних порядків і ринкових процесів, що відбувалися на локальному, регіональному, континентальному та глобальному рівнях.

У цьому контексті особливо важливого значення набуває виділення тих основних етапів формування та розвитку аграрного ринку, які виступили основою для еволюційного зростання його інфраструктури. Спираючись на дослідження та наукові праці вітчизняних авторів, доцільно виокремити наступні стадії розвитку аграрного ринку, пов'язані з еволюцією його інфраструктури:²⁵ [246, с. 48]

- ринок безпосереднього товарного обміну (формування основних елементів виробничої, транспортної та маркетингової інфраструктури аграрного ринку);
- ринок товарно-грошового обміну (становлення фінансової, інформаційно-комунікаційної та логістичної інфраструктури аграрного ринку);
- капіталістичний аграрний ринок (виникнення та поширення складових комунальної, соціальної, інституційної та інноваційної інфраструктури аграрного ринку);
- світовий ринок (адаптація всіх елементів інфраструктури аграрного ринку до вимог глобального ринкового середовища).

Враховуючи специфіку основних стадій розвитку аграрного ринку та характер еволюції його інфраструктури на кожній із них, логічним є першочергове формування тих елементів інфраструктури аграрного ринку, які забезпечували підвищення ефективності виробництва, переробки, транспортування та зберігання, а також обмін сільськогосподарських товарів між їх виробниками і споживачами.

Першими елементами інфраструктури аграрного ринку, які мали системний вплив на його формування та розвиток можна вважати базари та ярмарки. Так, Ф. Бродель відзначає, що у Франції історичні дослідження відносять їхнє походження ще до доримських часів, а саме

---

²⁵ Ринкова економіка: теоретико-практичні проблеми становлення в Україні / За ред. Г. Башнянина. – К.: ІСДО, 1996. – 382 с. – С. 48.

до далекої доби великих кельтських міграцій. Тобто, відродження на Заході ярмарків і базарів, яке припало на 10-11 ст. не було рухом з нуля, а лише поверненням до старих звичок, сформованих упродовж попередніх історичних епох. Крім того, ярмарки виступали живим інститутом, який пристосовувався до обставин, а їхня основна роль у розвитку аграрного ринку полягала в розширенні надто вузького кола звичних обмінів.²⁶ [32, с. 59-60]

Сам термін «ярмарок» походить від німецького *jahr-markt* (щорічний базар). Середньовічні ярмарки були пов'язані між собою, йшли один за одним – і в часі, і в просторі. Вже до XI - XII ст. вони стали не тільки місцем гуртової торгівлі, але й головним каналом міжнародного товарообміну сільськогосподарською продукцією. Цю роль вони зберігали до кінця XVIII ст. При цьому ярмарки, крім своєї головної функції (місця торгівлі), відігравали важливу роль і в обміні інформацією, знаннями та досвідом між людьми, які приїжджали з різних регіонів і країн (ця функція була найбільш відчутною на великих ярмарках). Дуже часто ярмарки, особливо великі, відігравали також роль виставок, і навпаки. Найбільш відомими на території сучасної України першими ярмарками були Хрещенська (у Києві) та Покровська (у Харкові).²⁷[357] У 16-17 ст. важливу роль відігравали контрактні ярмарки у Львові та Дубні, а в наступні століття ярмаркова торгівля набула значного поширення у Києві (Стрітенський ярмарок), Полтаві (Еллінський ярмарок), Кривому Розі (Троїцький ярмарок), Катеринославі (Петропавлівський ярмарок), Каховці (Микільський і Покровський ярмарки).²⁸ [349]

Хвиля поширення ярмарків і базарів у Європі починається з 10 ст. нашої ери. Вони виникають переважно на перетині торгових шляхів, а

---

²⁶ Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст. / Ф. Бродель. – Т. 2: Ігри обміну. – С. 59-60.

²⁷ История возникновения ярмарок в России [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.productguide.ru/products-9-2.html>.

²⁸ Ярмарок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Ярмарок>.

також у місцях проведення народних зборів і великих церковних свят. В 11-12 ст. значення ярмарків поступово зростає, а до кінця 18 ст. завдяки ним здійснюється фактично весь товарообмін на континенті. У 14-15 ст. найбільшим ярмарковим центром Європи був Брюгге (Фландрія), в 15-16 ст. – Ліон (Франція), у 16 ст. міжнародними ярмарковими центрами стають Медіна-дель-Кампо (Іспанія) і Антверпен (Бельгія). У 18 ст. міжнародного значення набуває відомий ще з 13 ст. ярмарок у Лейпцигу (Німеччина).²⁹[195]

Стрімке поширення ярмаркової торгівлі зумовило поступовий перехід до спеціалізації ярмарків. І хоча у середньовічному світі, який був переважно хліборобським, усі ярмарки були відкриті для проникнення на них значної кількості сільськогосподарських товарів, уже в 16-17 століттях можна простежити появу суто продуктових ярмарків (цукор, збіжжя, картопля, олія), ярмарків худоби та коней, а також винних, вовняних, текстильних, мануфактурних та інших ярмарків.

Починаючи з 10 ст. нашої ери в Європі набувають свого розвитку і деякі елементи виробничої інфраструктури аграрного ринку. Зокрема, дослідники відзначають, що в 10 ст., з поверненням хрестоносців до Європи, на континенті було започатковано застосування вітряних млинів, які використовувалися на Близькому Сході вже з 7 ст. н.е.³⁰[44] Приблизно в цей же час у сільському господарстві європейських країн набуває поширення меліорація ґрунтів. Так, дослідники відзначають, що десятиим століттям датується початок робіт з облаштування осушувальних систем в басейні Північного моря. Великого розмаху вони досягли в період XII-XIV ст. Насамперед, проводилися значні меліоративні роботи в болотистих районах, приморських низовинах, дельтах річок і приозерних низинах. У 1252 р. в Англії був прийнятий перший закон про

---

²⁹ На ярмарках організуються зустрічі представників ділових кіл регіонів і країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://omega-parts.com.ua/na-yarmarkax-organizuyutsya-zustrichi-predstavnikov-dilovix-kil-regioniv-i-krajiv/>

³⁰ В какой стране и когда изобрели ветряные мельницы? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://otvet.mail.ru/question/13127594>.

осушення сільськогосподарських земель, який став основою для розвитку меліорації в наступні століття. Появу першої системи закритого дренажу в Європі відносять приблизно до кінця XV ст.³¹[358]

У 1216 році в Мілані з'являється збірник постанов про користування водою, які згодом були вдосконалені і стали підставою для законодавства 1747 р. про зрошення. Хоча ще в XI столітті ченці абатства К'яравалле володіли більш ніж 8000 гектарів зрошуваних луків і продавали надлишок своєї води. Найдавніший канал Ветталія, який використовувався з метою зрошення сільськогосподарських угідь був побудований у Ломбардії в 1057 році. На початку середніх віків у Ломбардії та Мантуї, частково ченцями, частково містами Міланом, Кремоною та іншими, було сформовано мережу зрошувальних каналів, до складу яких увійшли і стародавні штучні водотоки.³²[201]

Окрім іригаційних функцій, канали також виконували роль транспортних комунікацій, що дозволяло використовувати їх для активізації торгівлі сільськогосподарськими товарами та з метою розвитку місцевих ярмарків. Еволюції ярмаркової торгівлі сільськогосподарськими товарами сприяло також поширення вексельного обігу, який прийшов на європейські ярмарки у 16-17 ст. Цьому передувало формування основ фінансово-кредитної інфраструктури для забезпечення більш ефективного товарообігу сільськогосподарської продукції.

Так, в XIV–XV ст. італійські обмінювачі створили перші банкірські компанії, які контролювали фінансово-кредитні операції в більшості держав Європи. Це флорентійські сімейні банкірські товариства Барді, Перуччі, а пізніше – Медичі, а також відомі на той час компанії Аччаюолі та Уццано, які проводили депозитні й позикові операції та могли надавати кредити у валюті будь-якої західноєвропейської держави.

---

³¹ История Дренажа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ru/art/03/02/0002.html>.

³² Орошение [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Орошение>.

Компанії мали розгалужену мережу своїх представників і агентів у багатьох країнах, що сприяло розвитку кореспондентських відносин і переказних операцій.³³[120]

У XVI—XVII ст. купецькі гільдії деяких міст (Венеції, Генуї, Мілана, Амстердама, Гамбурга, Нюрнберга) створили спеціальні жиробанки для здійснення безготівкових розрахунків між своїми клієнтами-купцями. Жиробанки вели розрахунки між клієнтами в спеціальних грошових одиницях, виражених у певних вагових кількостях благородних металів. Свої вільні грошові кошти жиробанки надавали в кредит державі, містам і привілейованим зовнішньоторговельним компаніям.³⁴[121]

Розвиток фінансової інфраструктури аграрного ринку дав поштовх «векселізації» ярмаркової торгівлі. Дослідники описують це наступним чином: «Потреба великої кількості купців з різних країн обмінювати отримані ними на ярмарку гроші на монети своїх держав зумовила поширення звичаю не сплачувати готівкою, а видавати листи з дорученням тому агенту італійського обмінювача грошей, який проживав на батьківщині купця, сплатити йому визначену суму. Поширенню цієї практики сприяло й те, що італійські торговельні компанії мали своїх представників у всіх значних комерційних центрах того часу. Це робило переказ грошей не тільки безпечним, а й простим та зручним. Очолювали ці представництва компаньйони італійського кампсора (найчастіше його родичі), що викликало повну довіру до цих операцій».³⁵ [120]

Як наслідок у 16-17 ст. ярмарки поступово набувають нових рис, які відображають вищу стадію їхньої еволюції. Наприклад, ярмарок у

---

³³ Історія вексельних операцій в Західній Європі / Вовчак О.Д. Кредит і банківська справа : підручник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://users.i.kiev.ua/~msz/txt_ukr/2.1..pdf.

³⁴ Історія виникнення, сучасний стан та розвиток банківської системи. Походження та розвиток банків / Вовчак О.Д. Кредит і банківська справа : підручник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/15220122/bankivska_sprava/istoriya_viniknennya_suchasniy_stan_rozvitok_bankivskoyi_sistemi

³⁵ Історія вексельних операцій в Західній Європі / Вовчак О.Д. Кредит і банківська справа : підручник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://users.i.kiev.ua/~msz/txt_ukr/2.1..pdf.

П'яченці в 16 ст. був ярмарком, зведеним до вершини піраміди ярмаркової торгівлі. Чотири рази на рік тут відбувались зустрічі, що нагадували збори міжнародного банку. Сюди не везли ніякого товару, тут було дуже мало грошей готівкою, зате знаходилась сила-силенна векселів – справжніх знаків багатства тогочасної Європи. Присутніми були шість десятків людей, переважно генуезькі, міланські та флорентійські «курсіві банкіри». Вони встановлювали обмінний курс до остаточних розрахунків наприкінці кожного ярмарку. Ці люди оперували величезними сумами визначаючи характер торгів на кожному ярмарку.³⁶ [32, с. 68]

Отже, у Європі вже у XVII ст. функціонували товарні та кредитні ярмарки, які були основою для створення у загальносвітовому масштабі товарно-сировинних і фондових бірж. Товарно-сировинні ярмарки діють і нині, а ярмарки капіталів трансформувалися у фондові біржі.³⁷ [345]

Таким чином, розвиток ринку капіталів та поступовий перехід європейського континенту до капіталістичних форм виробництва у сільському господарстві, поставив на порядок денний необхідність впровадження нових форм товарообміну аграрною продукцією.

І якщо у 18 ст. ярмарки ще залишалися важливим місцем зосередження сільськогосподарських товарів, які часто залишалися тут на запас, то зі зростанням чисельності населення та людності міст, а також у зв'язку з поліпшенням споживання, оптова торгівля почала розвиватися еволюціонуючи поза межами ярмарків, що супроводжувалося відповідною автономною організацією складів, комор, сховищ і пакгаузів, а також переорієнтацією значної частини традиційної для ярмарків торгівлі сільськогосподарськими товарами на мережу постійно діючих крамниць. Концентрація товарів з вигодою для пакгаузів і складів стала у

---

³⁶ Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст. / Ф. Бродель. – Т. 2: Ігри обміну. – С. 68.

³⁷ Форми об'єднання купців / Юхименко П.І. Історія економіки та економічної думки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1164051942261/politekonomiya/formi_obyednannya_kuptsiv.

Європі у 18 ст. загальним явищем. Тоді ж і вималювалася Європа перевалочних складів, що прийшла на зміну Європі ярмарків.³⁸[32, с. 71]

Натомість у 19 ст. з розвитком транспорту і торгово-економічних відносин інститут ярмарків набуває нового значення. На ярмарках починають проводитися виставки товарних зразків і торгівля дедалі частіше здійснюється як на товарній біржі. Поступово ярмарки в ряді міст (наприклад у Лейпцигу) перетворюються на постійно діючі торгово-виставкові центри.³⁹[195]

Паралельно із цим, починаючи з 18 ст. набуває знаного поширення біржова торгівля сільськогосподарськими товарами. І хоча в Європі біржі виникли ще у 16-17 ст., проте саме у 18 ст. вони стали відігравати важливу роль як елемент маркетингової інфраструктури аграрного ринку, забезпечуючи значну частину обігу сільськогосподарських товарів на континенті. У цей період біржі як правило виконували функцію встановлення торговельних зв'язків між виробниками і покупцями сільськогосподарської продукції, хоча згодом, зокрема у 19 ст., стрімке зростання чисельності бірж супроводжувалося збільшенням кількості їхніх функцій.⁴⁰ [356, с. 9-10]

Головною причиною поширення в Європі та світі біржової торгівлі сільськогосподарськими товарами став розвиток великого товарного аграрного виробництва, для якого був необхідний відповідний постійно діючий ринок збуту, спроможний реалізовувати значні партії товару на регулярній періодичній основі, в діапазоні цін, що складаються залежно від реального співвідношення попиту і пропозиції на ці товари. За твердженням істориків перша в світі біржа з'явилася в 1531 р. в Антверпені (Бельгія). Сучасники називали цю біржу «нескінченим ярмарком». У 1549 р. виникають біржі в Ліоні та Тулузі (Франція), а

---

³⁸ Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст. / Ф. Бродель. – Т. 2: Ігри обміну. – С. 71.

³⁹ На ярмарках організуються зустрічі представників ділових кіл регіонів і країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://omega-parts.com.ua/na-yarmarkax-organizuyutsya-zustrichi-predstavnikov-dilovix-kil-regioniv-i-krajin/>

⁴⁰ Иващенко А.А. Товарная биржа / А.А. Иващенко. – М.: Международные отношения, 1991. – 272 с. – С. 9-10.

потім – у Лондоні (1565). В Японії біржі з торгівлі рисом з'явилася в 1790 р., а в США перша біржа виникла у 1848 р. в Чикаго.⁴¹[91]

В історії перших аграрних бірж особливе місце відводиться Амстердамській товарній біржі, яка виникла в 1602 р. Вона була світовим ринком як для сільськогосподарських товарів зі сходу (перець, гвоздика, кава, тютюн), так і з Півночі (хліб, сіль, риба).⁴² [119]

Амстердамська біржа була універсальною. Тут відбувалася не лише торгівля аграрною продукцією, але й лісом, грошима, облігаціями, акціями та іншими товарами. Ця біржа стала законодавцем моди у визначенні поняття біржової гри: на підвищення, коли купувалися акції з метою збуту їх через деякий час за більш високою ціною, і на пониження, коли акції продавалися з розрахунку на їх майбутню купівлю за нижчою ціною. Розвиток строкових операцій поступово сформував певні біржові звичаї компенсаційних операцій: виконання всіх строкових операцій призначалося на заздалегідь встановлені дні, що давало змогу при незначній кількості готівки, яка була в обігу, значно розширити оборот біржової торгівлі. Безліч відвідувачів, що прагнули швидкого збагачення, спонукали до спорудження в Амстердамі у XVII ст. першої в історії спеціальної будівлі для біржі. Таким чином, виник основний атрибут сучасної біржі – біржовий зал.⁴³[123]

На Амстердамській біржі також вперше були, встановлені середні норми, які характеризували якість товарів. Виникнення внутрішніх біржових стандартів дозволило не поставляти сільськогосподарські товари на біржові торги. З 1720 р. тут запроваджуються ф'ючерсні угоди. З XIX ст. розпочинається торгівля зерном і бавовною між США та Європою. Виникає необхідність встановити систему угод, аналогічну

---

⁴¹ Еволюція біржової торгівлі / Белявцев М.І, Інфраструктура товарного ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/marketing/evolyutsiya_birzhovoyi_torgivli.

⁴² Історія біржової форми торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://allianc.dp.ua/xarkivska-tovarna-birzha/istoriya-birzhovoji-formy-torgivli/>

⁴³ Історія розвитку інститутів біржової торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/617/2/>

«lettres de faire». Від укладення контракту до поставки товарів через Атлантику могли змінюватися і фактично змінювалися ціни. Тому товари продавались та купувались за договірними цінами, чинними доти, доки товари були у дорозі. Саме відтоді зароджується ф'ючерсна торгівля на біржах США.⁴⁴ [124]

У тому ж 19 ст. відбувся розквіт товарних бірж, які спеціалізувалися на певних видах сільськогосподарських товарів. Він був нерозривно пов'язаний із розвитком аграрного ринку. Найбільші товарні біржі спеціалізувалися на торгівлі зерном, цукром, какао тощо. Ця сільськогосподарська продукція (сировина) виявлялась найбільш придатною для біржової торгівлі внаслідок об'єктивних факторів (короткочасного періоду виробництва і наявності постійного попиту), що ускладнювало вирівнювання цін на неї. Сільськогосподарські продукти добре вписувалися в систему біржової торгівлі за стандартами: без пред'явлення зразка, на основі його відповідного найменування – стандарту. До цих пір ці об'єкти є основним предметом угод на товарних біржах.⁴⁵ [123]

У 1848 році великі зерноторговці заснували Чикагську торговельну палату. Завдяки її роботі вдалося сконцентрувати в одному місці проведення торговельних операцій з широким колом товарів. Все це сприяло подальшому розвитку інфраструктури аграрного ринку: будувалися елеватори, зерносховища, мережі доріг, розширювалися гавані та порти.⁴⁶ [18]

Загалом, у розвитку біржової торгівлі як складової інфраструктури аграрного ринку дослідники виділяють п'ять основних етапів:⁴⁷ [91]

---

⁴⁴ Історія формування бірж у Європі, Великобританії та США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.big-library.com.ua/book/94_Birjova_sprava/8245_21_Istoriya_formyvannya_birj_u_Evropi_Velikobritanii_ta_SShA

⁴⁵ Історія розвитку інститутів біржової торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/617/2/>

⁴⁶ Біржова торгівля: від становлення до сьогодення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.propozitsiya.com/?page=146&itemid=3482>.

⁴⁷ Еволюція біржової торгівлі / Белявцев М.І, Інфраструктура товарного ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/marketing/evolyutsiya_birzhovoyi_torgivli.

- зародження та локального поширення (16-18 ст.), коли біржова торгівля здійснювалася в обмеженій кількості країн, носила локальний характер і охоплювала лише операції з реальним товаром і негайним його постачанням за готівковий розрахунок;
- динамічного зростання (30-ті – 60-ті роки XIX ст.), який характеризувався поширенням операцій з реальним товаром, що постачався в майбутньому, вивільняючи при цьому частину капіталу, який не брав участі в продуктивній діяльності, а був лише гарантійним (в умовах вільної конкуренції такий тип біржової торгівлі сприяв просуванню величезних і дедалі зростаючих товарних мас від виробника до споживача з найменшими витратами праці та капіталу);
- ф'ючерсних операцій (1865-1910 роки), пов'язаний із остаточним переміщенням торгівлі реальними товарами в позабіржовий обіг, а також все більшою уніфікацією та стандартизацією біржових товарів (саме стандартизація біржової торгівлі призвела до появи біржового ф'ючерсного контракту, тобто контракту на постачання біржового товару через певний термін у майбутньому, а першою біржею, що розробила стандартний контракт на майбутнє постачання зерна, була товарна біржа в Чикаго);
- впровадження механізму страхування цінових ризиків (1910-1984 рр.), який вперше одержав свою практичну реалізацію в 1920 р. на біржах США при закупівлях бавовни, що направлялась до Великобританії;
- опійної біржової торгівлі (із середини 80-х років XX ст.), яка збагачує біржову практику опціонами, що відчутно змінює характер біржової торгівлі (на біржі, крім спекулянтів, з'являються хеджери, які намагаються застрахувати капітали та інвестиції своїх клієнтів від можливих втрат на фінансових

ринках, що дає роботу величезній армії професіоналів, а всьому населенню – найоперативнішу інформацію про прогностичні ринкові ціни, а також суттєво знижує ціновий ризик, допомагаючи захистити від інфляції доходи бізнесу та населення).⁴⁸[124]

У ХХ ст. посилюється спеціалізація аграрних бірж у провідних державах світу, насамперед США. Наприклад, Чиказька біржа стає важливим центром обігу таких сільськогосподарських товарів як ВРХ, живі свині та бекон, Нью-Йоркська – кава, какао, цукор, а Канзаська торгує лише одним товаром – пшеницею.⁴⁹ [52, с. 138]

Перша товарна біржа на території сучасної України була відкрита в 1796 р. в Одесі. Вона не відіграла помітної ролі в оптовій торгівлі сільськогосподарськими товарами, оскільки торги проходили дуже мляво, при невеликому скупченні продавців і покупців. Предметом біржової торгівлі були в основному зерно і мануфактура. Після селянської реформи 1861 р. постали Київська товарна біржа (у 1869 р.), Харківська (в 1876 р.) та Миколаївська (у 1885 р.). Товарні біржі створювалися в загальноновизнаних центрах торгівлі з розвинутою транспортною мережею і мали певну спеціалізацію (хлібні, фруктові, скотопромислові, м'ясні, чайні, винні, яєчні, м'ясні, лісові та текстильні). Так, Одеська біржа спеціалізувалася на продажу зерна і хлібо-борошномельної продукції, Київська біржа займалася оптовим продажем цукру, зерна, хлібо-борошномельної продукції. Загалом до 1914 р. на нинішній території України функціонувало 11 товарних бірж (у Києві, Одесі, Запоріжжі, Єкатеринославі, Харкові, Херсоні, Миколаєві, Маріуполі та Бердянську). Найбільшими з них були Київська (основний обсяг біржових операцій припадав на цукор) та Одеська, що здійснювала біржові операції із зерном. Проте після руйнування ринкового господарства та переходу до

---

⁴⁸ Історія формування бірж у Європі, Великобританії та США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.big-library.com.ua/book/94_Birjova_sprava/8245_21_Istoriya_formyvannya_birj_y_Evropi_Velikobritanii_ta_SShA.

⁴⁹ Гальчинський А.С. Основи економічної теорії / А. С. Гальчинський, П.С. Єщенко, Ю.І. Палкін. – К.: Вища школа, 1995. – 471 с. – С. 138.

колгоспно-радгоспної форми організації сільськогосподарського виробництва біржова торгівля на території сучасної України була знищена. До кінця 1928 р. припинили своє існування всі 11 згаданих бірж.⁵⁰ [91]

Натомість у Європі та Америці протягом ХІХ і початку ХХ століття ринковий спосіб виробництва в сільському господарстві набуває стрімкого поширення. Разом із цим прискорено еволюціонує не лише біржова торгівля, але й інші елементи інфраструктури аграрного ринку. Саме в цей період виникають сільськогосподарська кооперація, агроконсалтинг і дорадництво, вкорінюються у практику господарського життя селян елементи транспортної та комунікаційної інфраструктури, високими темпами розвиваються виробнича та фінансово-кредитна інфраструктура села.

Протягом другої половини ХІХ – початку ХХ ст. перехід сільського господарства розвинутих держав світу до високотоварного фермерського виробництва стимулює розвиток системи захисту ґрунтів та рослин, удосконалення сівозмін, технологічний прогрес у забезпеченні аграрного сектору засобами обробітку ґрунту, зберігання продукції та її первинної переробки. Промислова революція сприяє еволюції інфраструктури аграрного ринку через поширення технічних інновацій, а розвиток транспортних засобів та встановлення постійного залізничного сполучення стають важливими чинниками еволюції його транспортної інфраструктури.

Так, у 20-ті роки ХХ ст., після прийняття закону про федеральну підтримку шляхового будівництва, розпочалася активна розбудова транспортної інфраструктури у США. Причому її розвиток не припинявся навіть у період Великої депресії, оскільки в цей час функціонував механізм суспільних (антикризових) робіт, частка федерального уряду у

---

⁵⁰ Еволюція біржової торгівлі / Беяльцев М.І, Інфраструктура товарного ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/marketing/evolyutsiya_birzhovoyi_torgivli.

фінансуванні яких поступово зростала. Завдяки цьому вже в 1960 р. проблема бездоріжжя у сільській місцевості США була фактично вирішеною. Вісімдесят відсотків американського ферм розташовувалися просто біля доріг з твердим покриттям, інші – на відстані не більше 800 м від них. Кошти державного бюджету широко використовувалися в США також для фінансування електрифікації й телефонізації на селі. Будівництво енергосистем у сільській місцевості здійснювалося переважно фермерськими кооперативами, яким держава надавала пільгові кредити (2% річних на 35 років) через створену у 1936 р. при Міністерстві сільського господарства Адміністрацію сільської електрифікації (АСЕ). За роки існування цієї організації у сільській місцевості було споруджено більше 3 млн км ліній електромереж. Вже в кінці 60-х років майже всі американські ферми були електрифіковані. Це стало важливим фактором індустріалізації сільського господарства США.⁵¹ [122]

Кооперативні об'єднання відігравали важливу роль і в розвитку інфраструктури аграрного ринку інших країн, зокрема європейських. Насамперед, це стосується Німеччини, Швеції, Данії, Голландії, Ірландії, Італії, Австрії, Швейцарії. Крім того, значного поширення набула сільськогосподарська кооперація в Японії. Як наслідок, сьогодні в Норвегії, Фінляндії, Швеції та Японії кооперативами охоплено всі 100% фермерських господарств, у Франції та Німеччині – близько 80%, в США – в межах 30%.⁵² [205]

Кооперація в сільському господарстві бере свій початок з 50-х років XIX століття, коли у Пруссії Ф. Райффейзенем була започаткована селянська кооперація у формі товариства допомоги сільським господарям і благодійного товариства. З часом у деяких країнах Європи під впливом

---

⁵¹ Історія и сучасність аграрної політики США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uadoc.zavantag.com/text/4658/index-1.html?page=9>.

⁵² Паневник Т.М. Історичний досвід та сучасні аспекти розвитку кооперації в АПК Т.М. Паневник, М.К. Болгарова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/VChnu/ekon/2009_6_1/274-279.pdf

потреб внутрішнього і зовнішнього продовольчих ринків стали виникати, а пізніше інтенсивно поширюватися кооперативи з переробки сільськогосподарської продукції, відбуватися широке за масштабами кооперування фермерських господарств у збутовій і постачальницькій сферах діяльності. Про масштаби розвитку кооперативів у сільському господарстві розвинутих зарубіжних країн свідчать такі дані. В США функціонує 3 651 кооператив з обсягом бізнесу (товарообороту) понад 120 млрд доларів, ними отримано прибутку 1,7 млрд доларів. Кількість членів кооперативів становить 3 353 000, чисельність зайнятих у них працівників на постійній основі досягає 174 тис. чоловік, а частково зайнятих – 92 тис. Частка основних видів сільськогосподарської продукції, яка реалізована через кооперативи, становить: молока – 86 %, зерна і насіння олійних культур – 40, бавовни – 43, фруктів та овочів – 19, худоби і вовни – 14 %. Частка ресурсів, закуплених через кооперативи, є також досить істотною і за окремими їх видами складає: добрив – 45%, пального – 50%, засобів захисту рослин – 34%, кормів – 21%, насіння – 10%. Нині в країнах Європи, у США, Канаді та інших розвинутих державах успішно функціонують такі види кооперативів: обслуговуючі, збутові, кооперативи з фінансово-кредитного та страхового забезпечення, кооперативи з соціального обслуговування, з менеджменту.⁵³ [263]

Міжнародний кооперативний альянс об'єднує 93 країни світу та більше 200 національних і міжнародних кооперативних організацій загальною чисельністю понад 750 млн кооператорів. У Європі загальна кількість кооперативів нараховує 197 тис., які в середині минулого десятиріччя охоплювали 118,5 млн осіб. Азія за кількістю країн в Міжнародному кооперативному альянсі посідає друге місце, нараховуючи 28 країн, які охоплюють 64 кооперативні організації. При цьому кількість кооперативів в країнах Азії досягає 480,6 тис. (в 2,5 рази більше, ніж в

---

⁵³ Світовий досвід кооперації в сільському господарстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentbooks.com.ua/content/view/731/39/1/3/>

Європі) з загальною чисельністю учасників 414,4 млн осіб, що майже в 3,5 рази більше, ніж в Європі.⁵⁴ [205]

Розвиток сільськогосподарської кооперації тісно пов'язаний з еволюцією такої складової інфраструктури аграрного ринку, як дорадництво та агроконсалтинг.

Система дорадництва, так само, як і кооперації, зародилася в Європі у XIX столітті. Проте її батьківщиною вважається на Німеччина, а Англія: у ході промислової революції, коли тут почали з'являтися перші фабрики, а конкуренція змусила підприємців удосконалювати методи управління, саме в Англії були зроблені перші практичні спроби поширення нових знань у підприємницькому середовищі: у 1867 – 1868 роках у Кембріджському університеті було започатковано систему надання інформаційно-консультаційних послуг, що отримали назву екстеншн (англійською: extension – розширення, продовження). На початку XX ст. вплив дорадництва збільшився. З'явилися перші професійні дорадники та дорадчі служби. У 20 – 30-х роках XX століття після «великої депресії» система дорадництва поширилась на промислово розвинуті країни світу. У першій половині XX століття більш ніж 54 країни світу (в т.ч. США, Канада, Німеччина, Голландія, Великобританія та ін.) створили дорадчі служби, які підтримувалися їх урядами.⁵⁵ [179]

Термін «сільськогосподарська служба екстеншн» вперше застосували в США. Федеральний закон – Закон Смітта про створення сільськогосподарської служби екстеншн на базі державних університетів штатів був прийнятий у 1914 році. Близько 130 країн створили екстеншн системи у другій половині XX століття. Це було пов'язано із післявоєнним прискоренням розвитку та інтернаціоналізацією економіки, що привело до зростання потреби в агроконсалтингових послугах.

---

⁵⁴ Паневник Т.М. Історичний досвід та сучасні аспекти розвитку кооперації в АПК Т.М. Паневник, М.К. Болгарова [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/VChnu/ekon/2009_6_1/274-279.pdf

⁵⁵ Моделі дорадчих служб у різних країнах світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.sau.sumy.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1115&Itemid=85&lang=uk

Протягом багатьох років публічні університетські лекції проводилися сільськогосподарськими коледжами через своїх «агентів», які працювали в округах штатів.⁵⁶ [53]

Розвиток агроконсалтингу та дорадництва у другій половині минулого століття тісно переплітався із зародженням та еволюцією інноваційної інфраструктури аграрного ринку. Саме консалтингові компанії ставали основними ініціаторами запровадження інноваційних підходів до організації сільськогосподарського виробництва, а також в поширенні нових форм взаємодії між учасниками аграрного та суміжних із ним ринків. Відтак, завдяки агроконсалтингу в агропродовольчому секторі набули поширення такі елементи інноваційної інфраструктури аграрного ринку, як бізнес-інкубатори, технологічні та агроіндустріальні парки, аграрні кластери тощо.

В роботах вітчизняних науковців відзначається, що інноваційна інфраструктура виступає організаційною, матеріальною, фінансово-кредитною та інформаційною базою для створення умов, що сприяють ефективному акумулюванню і розподілу засобів з надання послуг для розвитку інноваційної діяльності технологічного трансферу, комерціалізації науково-технічної продукції в умовах підвищеного ризику, а її основними завданнями є:⁵⁷ [157, с. 149-150]

- відбір проектів на основі системи об'єктивної експертизи;
- створення сприятливих стартових умов для розвитку стартап-компаній – технологічно орієнтованих фірм малого підприємництва;
- підтримка венчурних проектів;
- система участі в розробці перспективних науково-технічних напрямів;

---

⁵⁶ Виникнення агроконсалтингової діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroua.net/advisory/standardmethod/index.php?docid=21>

⁵⁷ Ломаченко Т.И. Рынок инноваций в АПК: теория, методология и организация / Т.И. Ломаченко. – К.: ННЦ «Институт аграрной экономики», 2010. – 374 с. – С. 149-150.

- підтримка механізмів взаємодії з крупними центрами (у тому числі франчайзингової системи);
- формування матеріально-технічної бази для створення і розвитку малих та середніх інноваційних фірм, включаючи лізинг високотехнологічного обладнання;
- акумулювання фінансових ресурсів, створення інноваційних, інвестиційних, венчурних фондів, інноваційних банків тощо;
- створення інформаційних мереж, які забезпечують розвиток інноваційно-технологічних центрів, агробізнес-інкубаторів, можливість їх під'єднання до міжнародних мереж;
- отримання висококваліфікованого консалтингу, інжинірингу, аудиту, реклами, експертних послуг з метою створення конкурентоспроможної продукції, високих технологій та просування їх на ринок, у тому числі світовий;
- розвиток страхування інноваційних проектів, державне страхування іноземних інвестицій, що спрямовуються на розвиток інноваційної діяльності;
- сприяння в отриманні інформації про закордонних партнерів, укладення контрактів, в тому числі міжнародних, подача заявок до міжнародних фондів та організацій, забезпечення участі в міжнародних програмах.

Таким чином, інноваційна інфраструктура аграрного ринку тісно переплітається з усіма іншими видами його інфраструктури, ґрунтуючись на їх усебічному розвитку та самовдосконаленні, а також сприяє підвищенню ефективності використання всіх цих видів інфраструктури у процесі функціонування аграрного ринку. Це дає підстави для висновку про те, що саме інноваційна інфраструктура може вважатися своєрідним завершальним етапом еволюції інфраструктури аграрного ринку,

виступаючи важливим засобом його адаптації до реалій постіндустріального суспільства.

Водночас, слід відзначити, що кожен з етапів еволюції інфраструктури аграрного ринку, ґрунтувався на впровадженні тих чи інших інноваційних рішень та підходів до використання наявних факторів виробництва та виробничих ресурсів, що забезпечувало паралельний розвиток інфраструктури аграрного ринку та його складових (табл. 1.2).

Так, на першому етапі, на якому домінував безпосередній товарний обмін сільськогосподарською продукцією між її виробниками та споживачами, інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку спрямовувався, насамперед, на стимулювання аграрного виробництва, активізацію збуту сільськогосподарських товарів, інтенсифікацію обміну аграрною продукцією між містом і селом, а також між різними державами.

У зв'язку із цим для вказаного етапу найбільш характерною є поступова еволюція виробничої, маркетингової та фінансової інфраструктури, яка знайшла своє відображення у поширенні ярмарків і позаярмаркової торгівлі, створенні сприятливих умов для запровадження кредитних і вексельних операцій, спрямованих на розвиток товарообміну сільськогосподарськими товарами, формуванні логістичних центрів і транспортних мереж, які в подальшому стали основними ланками інфраструктури аграрного ринку.

На другому етапі, пов'язаному з поширенням в системі торгівлі сільськогосподарською продукцією товарно-грошового обміну, на перше місце виходять біржові операції та розбудова елементів транспортно-логістичної інфраструктури аграрного ринку.

Таблиця 1.2

Еволюція елементів інфраструктури аграрного ринку*

Період виникнення та поширення	Передумови формування	Елементи інфраструктури	Інноваційний вплив на розвиток аграрного ринку
1	2	3	4
X-XI ст. – XVII-XVIII ст.	Постійне зростання обсягів торгівлі сільськогосподарською продукцією, збільшення попиту на сільськогосподарські товари	Базари та ярмарки; вітряні млини, системи меліорації та іригації ґрунтів, агровиробничі технології	Стимулювання попиту на інновації у сфері виробництва, транспортування, зберігання та збуту сільськогосподарської продукції
XV-XVI ст. – XIX ст.	Поширення ярмаркової торгівлі аграрною продукцією в міжнародному масштабі	Виникнення банківсько-кредитних операцій і вексельного обігу	Прискорення ринкових розрахунків, покращення фінансування виробників
XVI-XVII ст. – XIX ст.	Масштаби міжнародного товарообміну аграрною продукцією перевершили можливості його обслуговування лише ярмарковою торгівлею	Формування основ логістичної інфраструктури: оптові склади, пакгаузи, сховища, комори	Виникнення нових можливостей для розвитку аграрного ринку на основі покращення умов для тривалого зберігання сільськогосподарських товарів
XVII-XVIII ст. – XX ст.	Необхідність поширення товарообмінних операцій без фізичної присутності товарів	Біржі та біржова торгівля сільськогосподарськими товарами	Багаторазове зростання динамічності торгівлі на аграрному ринку

* Авторська розробка

1	2	3	4
XVIII ст. – XIX ст.	Промислова революція, потреба в підвищенні ефективності аграрного виробництва	Системи захисту ґрунтів і рослин, інтенсивне впровадження сівозмін	Запровадження інноваційних технологій у веденні сільського господарства
XIX ст. – XX ст.	Промислова революція, потреба у прискоренні фізичного переміщення сільськогосподарських товарів	Розбудова елементів транспортної інфраструктури: дороги з твердим покриттям, залізничні колії	Поширення інноваційних способів транспортування сільськогосподарських товарів від виробника до споживача
XIX ст. – XX ст.	Розвиток ринкової економіки, поява надлишкового позичкового капіталу	Сільськогосподарська та споживча кооперація, кооперативні мережі	Формування нових способів організації виробництва та збуту на аграрному ринку
XX ст.	Посилення інтегрованості аграрного ринку з ринками капіталів і людських ресурсів; еволюція менеджменту і маркетингу	Агроконсалтинг і дорадництво; агроторгові дома, торговельно-збутові мережі, комунікації	Впровадження в практику функціонування аграрного ринку новітніх агротехнологій, досягнень науки і техніки
XX ст. – XXI ст.	Розвиток аграрної науки, поглиблення інтегрованості ринків у глобальному масштабі, пошук нових форм підвищення ефективності аграрного виробництва	Складові інноваційної інфраструктури: агробізнес-інкубатори, агротехнопарки, агро-індустріальні парки, аграрні кластери	Виокремлення інноваційної складової розвитку аграрного ринку як невід'ємного атрибуту його еволюції, прискорення інноваційного розвитку аграрного ринку

У цей час відбувається активна еволюція товарних бірж, на яких здійснюється торгівлі сільськогосподарськими товарами, а також пов'язаних з обслуговуванням біржової торгівлі елементів фінансової інфраструктури аграрного ринку. Паралельно розвивається система транспортних комунікацій, які забезпечують доставку продовольчих товарів на аграрний ринок, а також до кінцевих споживачів сільськогосподарської продукції.

На третьому етапі, в умовах утвердження ринкового способу виробництва та обігу сільськогосподарських товарів (як у межах окремих національних економік, так і в глобальному масштабі), еволюція інфраструктури аграрного ринку відбувається передусім за рахунок розвитку сільськогосподарської та споживчої кооперації, поширення агроконсалтингу та дорадництва, торговельно-збутових мереж, а також шляхом формування інноваційних підходів до організації сільськогосподарського виробництва на основі його вертикальної інтеграції (агро-індустріальні і технологічні парки, аграрні кластери тощо).

1.3. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ В КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Характер еволюції інфраструктури аграрного ринку дає всі підстави для висновку про неоднорідність її розвитку, як у часовому вимірі, так і в територіальному контексті. Адже, не зважаючи на чітку логіку формування окремих складових цієї інфраструктури на різних історичних етапах під впливом домінуючих чинників зовнішнього ринкового середовища, швидкість їхнього поширення у межах окремих континентів, країн і регіонів виявилась далеко не однаковою. Більше того, можна вести мову про те, що різні елементи інфраструктури аграрного ринку еволюціонували по-своєму в залежності від країни і навіть від окремого

регіону. Наприклад, основними осередками зростання маркетингової інфраструктури виступали великі торговельні міста, більшість із яких належали до числа потужних транзитних центрів чи морських портів, лідерами у розвитку виробничої інфраструктури аграрного ринку виявлялися переважно країни і регіони зі значним індустриальним потенціалом, а фінансова інфраструктура аграрного ринку найбільш динамічно еволюціонувала у банківських столицях світу.

При більш ретельному вивченні стає цілком очевидним, що існує доволі відчутний зв'язок між характером розвитку інфраструктури аграрного ринку і соціально-економічними умовами його функціонування у межах певного просторового ареалу поширення цієї інфраструктури. Це дозволяє зробити висновок про доцільність дослідження особливостей формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку в контексті функціонування економічних комплексів окремих регіонів.

Насамперед, мова йде про необхідність визначення ключових характеристик окремих регіональних економік з погляду пріоритетів розвитку інфраструктури аграрного ринку, а також про доцільність здійснення їхньої типології за низкою критеріїв, пов'язаних зі стимулюючим, нейтральним чи обмежуючим впливом на еволюцію різних елементів вказаної інфраструктури.

В наукових дослідженнях вітчизняних і закордонних авторів приділяється значна увага проблематиці, пов'язаній з вивченням особливостей соціально-економічного розвитку господарських комплексів окремих країн та регіонів, виявленню їх класифікаційних ознак та проведенню типологізації.

Наприклад, частина науковців спирається на парадигму економічного порядку (економічного устрою), запропоновану В. Ойкеном, який досліджував особливості функціонування соціально-економічних систем у залежності від характеру сформованих

взаємовідносин між інститутами державної влади, громадянського суспільства та підприємницького середовища.

За В. Ойкеном економічний порядок складається із сукупності тих реалізованих у кожному випадку форм, в яких підприємства та домашні господарства пов'язані між собою і в яких, відповідно, протікає *in concreto* економічний процес. І хоча кожен економічний порядок є унікальним за своєю сутністю, своєрідним, ця своєрідність виникає зі «сплаву» відібраних окремих варіантів обмеженої кількості чистих форм економічних порядків: централізовано керованої економіки та домінуючих форм ринкового господарювання, а також відповідних їм фінансових систем.⁵⁸ [365, с.76]

В роботах українських авторів дослідження проблематики економічного порядку набуло свого подальшого розвитку, в тому числі і в регіональному контексті. Так, В. Савченко відзначає: «Економічний порядок – це сукупність усіх правил, які стосуються організаційної будови національного господарства та процесів, що у ньому відбуваються, а також установ, котрі управляють і регулюють національну економіку та надають їй конкретної організаційної форми. Він створюється і вдосконалюється у вигляді законодавчих та інших нормативних документів. До головних завдань економічного порядку належать:

- 1) забезпечення здатності економіки ефективно функціонувати;
- 2) цілеспрямована координація економічної діяльності;
- 3) створення можливості участі у політичному житті всіх громадян певної країни;

---

⁵⁸ Ойкен В. Основные принципы экономической политики / Вальтер Ойкен. – М.: Прогресс, 1995. – 496 с. – С. 76.

4) встановлення певних суспільних норм у вигляді власності на засоби виробництва, способів виробництва та розподілу вироблених благ». ⁵⁹ [259]

А. Ткач пов'язує характер економічного порядку або економічного устрою суспільства з інституційною структурою економіки. Він наголошує на тому, що трансформація економічного устрою сучасного суспільства відбувається під дією інституційних змін, які, у свою чергу, зумовлюються впливом значущих чинників, нагромаджених у процесі історичного розвитку. Таким чином, у найбільш спрощеному вигляді процес формування економічного порядку можна розглядати як безперервні зміни неформальних інститутів, що закріплюються потім у формальній інституційній системі у вигляді відповідних норм поведінки і організацій, покликаних контролювати їх дотримання. ⁶⁰ [295]

На наявність тісного взаємозв'язку між характером функціонування ринкових інститутів і типом економічного порядку вказує і Д. Буркальцева. Вона, зокрема констатує: «Упорядкованість механізмів функціонування інститутів виступає головною характеристикою економічного порядку. На кожному етапі економічного розвитку за такої системи господарювання в кожній країні складається властивий їй економічний (господарський) порядок, який поєднує загальноекономічні та національні особливі механізми впорядкування економічних відносин, що забезпечують досягнення цілей економічної політики держави». ⁶¹ [33, с.23-30]

Розвиваючи цю концепцію та адаптуючи її до проблематики економічної регіоналістики, слід відзначити, що у процесі еволюції регіональних господарських систем, на різних історичних етапах

---

⁵⁹ Савченко В.Ф. Економічний і соціальний порядок / Національна економіка / В.Ф. Савченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/2008031438025/ekonomika/ekonomichniy_sotsialniy_poryadok.

⁶⁰ Ткач А.А. Інституціональні зміни: загальна характеристика / Інституціональна економіка / А.А. Ткач [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

⁶¹ Буркальцева Д.Д. Інституціональні чинники економічного порядку: теоретико-методологічний аналіз / Д.Д. Буркальцева // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2011. – № 4 (55). – С. 23-30.

розвитку кожної з них, відбувається накопичення численних соціально-економічних, суспільно-психологічних, культуральних, організаційних та інших феноменів, що інтегруються у відповідні інституційні конгломерати, які й визначають характер економічного устрою кожного регіону. У свою чергу, економічний устрій регіону, через систему ринкових взаємодій, що відбуваються в його межах, здійснює безпосередній вплив на характер формування інфраструктури аграрного ринку та специфіку її використання господарюючими суб'єктами.

Своєрідною протиположністю парадигмі економічного порядку виступає концентрична концепція локалізації регіональної економіки та її складових, яка теоретично обґрунтовує просторове розміщення регіональних виробничих систем та об'єктів ринкової інфраструктури. Вона бере свій початок від наукових розробок німецького дослідника Й. Тюнена, який доводив, що за певних припущень оптимальною схемою розміщення аграрного виробництва є система концентрично-радіальних поясів навколо певного міського центру, що розподіляє на зони розміщення різних видів сільськогосподарської діяльності.⁶² [359]

Свого розвитку ця концепція набула в дослідженнях іншого німецького економіста В. Лаунхардта, який у кінці 19 ст. розробив метод знаходження пункту оптимального розташування окремого промислового підприємства відносно джерел сировини та ринків збуту товарів на основі побудови вагового локаційного трикутника.⁶³ [156]

На початку 20 ст. співвітчизник Й. Тюнена та В. Лаунхардта А.Вебер, досліджуючи розміщення промисловості, створив теорію штандорта (розміщення), довівши, що капіталістична промисловість розміщується на території країни за принципом найменших витрат. Згідно з цією теорією, прибутки підприємств залежать від оптимального

---

⁶² Теория размещения Й. Тюнена [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.grandars.ru/shkola/geografiya/teoriya-tyunena.html>.

⁶³ Локационный треугольник Лаунхардта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.grandars.ru/shkola/geografiya/launhardt.html>.

врахування таких факторів, як праця, сировина, транспорт і ефект агломерування. Саме ці фактори згодом почали вважатися основними факторами розміщення виробничих потужностей та об'єктів інфраструктури.⁶⁴ [339]

У блоці «штандортних» теорій поєдналися формалізовані моделі економічного простору і розселення населення. Ще один блок об'єднав концепції, в яких основна увага приділялась вивченню ролі науково-технічного прогресу в розміщенні господарства. Крім того, окремий блок охопив дослідження способів підвищення рівнів розвитку відсталих регіонів. Однак структурна конструкція концентричної концепції не довершеною та остаточною.⁶⁵ [129]

Окремий напрям теорії регіоналістики започаткував відомий німецький економіст А. Льюш, який у 1939 р. опублікував трактат «Просторова організація економіки». Його метою був огляд усіх теорій раціонального використання простору, створених протягом 100 останніх років, і узагальнення їх під кутом зору теорії загальної рівноваги. Теорія Льюша розширила предмет теорії просторової економіки, переходячи від рівня підприємств і поселень до проблем формування економічних районів.⁶⁶ [55]

Ця проблематика в подальшому набула важливого значення в роботах вітчизняних науковців, присвячених класифікації регіонів за характером соціально-економічного розвитку та виявленню пріоритетних напрямів розбудови в їх межах інфраструктури ринкової економіки в цілому та аграрного ринку зокрема.

---

⁶⁴ Шевчук Л.Т. Фактори розвитку і розміщення продуктивних сил / Регіональна економіка / Любов Теодорівна Шевчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/13330808/rps/faktori_rozvitku_rozmischennya_produktyvnyh_sil.

⁶⁵ Качан Є.П. Теорії та концепції регіональної економіки / Регіональна економіка / Є.П. Качан [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

⁶⁶ Галяс В.І. Генезис теорії економічного простору / В.І. Галяс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/nvnu/ekonomika/2007_12/R5/7.pdf.

Так, Л. Шевчук досліджуючи особливості економічної диференціації регіонів у контексті районоутворення – наголошувала на тому, що економічне районування є об'єктивним процесом формування та розвитку районів як інтегральних виробничо-територіальних або суспільно-територіальних систем. Зокрема, вона наголошує, що процес районоутворення є, по суті, відображенням об'єктивних і суб'єктивних чинників формування та розвитку економічних, соціально-економічних або навіть соціальних районів. При цьому відбувається процес поділу території країни на відносно цілісні частини – райони. Водночас, акцентується увага на тому, що районування має дещо суб'єктивний характер, бо залежить від системи аргументів і критеріїв, котрі використовують дослідники, а також від мети.⁶⁷ [338]

На думку З. Маніва практичне значення економічного районування полягає в тому, що воно є основою формування і реалізації державної регіональної економічної політики, зокрема, використовується в практиці територіального управління господарством, сприяє вибору доцільних варіантів розміщення нових виробництв та вдосконаленню територіальної структури господарства. Економічне районування є науковим методом територіальної організації народного господарства і, водночас, одним із засобів раціонального розміщення виробництва, вдосконалення його спеціалізації та піднесення соціально-економічного розвитку. В його процесі обґрунтовуються основні завдання й показники соціально-економічного розвитку регіонів та шляхи вирішення соціальних, економічних і екологічних проблем. Відтак, економічне районування покликане:

---

⁶⁷ Шевчук Л.Т. Економічне та соціально-економічне районування / Регіональна економіка / Любов Теодорівна Шевчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/16210306/rps/ekonomichne_sotsialno-ekonomichne_rayonuvannya.

- забезпечувати поступове зближення рівнів соціально-економічного розвитку областей України на основі здійснення раціонального розміщення продуктивних сил;
- сприяти посиленню інтеграційних процесів в економічному розвитку регіонів за рахунок спеціалізації і кооперації виробництва, ефективного використання природно-ресурсного і трудового потенціалу;
- стимулювати зростання ринку власних товарних ресурсів і витіснення товарів іноземних фірм, які можуть вироблятися підприємствами України;
- орієнтуватися на загальне піднесення рівня життя і добробуту населення.⁶⁸ [172]

Ф. Заставний акцентує увагу на історико-географічних передумовах економічного районування території країни на основі виявлення спільних характеристик окремих регіонів у історичному, етнічному та географічному вимірі. За цим критерієм на території сучасної України він виділяє такі регіони, як Галичина, Волинь, Полісся, Закарпаття, Наддніпрянина, Правобережжя, Лівобережжя, Слобожанщина, Запоріжжя, Донеччина та ін.⁶⁹ [99]

Вчені Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи у своїх дослідження акцентують увагу на виділенні Карпатського, Подільського, Поліського, Центрального, Придніпровського, Причорноморського, Донецького та Східного економічних районів.⁷⁰ [282]

Я. Олійник відзначає, що процес формування економічних районів відбувається під впливом цілої низки факторів, роль і взаємодія яких

⁶⁸ Манів З.О. Економічне районування і його практичне значення / Регіональна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://pidruchniki.ws/1745072838775/tps/ekonomichne_rayonuvannya_yogo_praktichne_znachennya

⁶⁹ Заставний Ф. Економічні райони України. Реалії та перспективи / Федір Заставний. – Львів: Априорі, 2010. – 222 с. – С. 14.

⁷⁰ Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості : Національна доповідь / Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи. – Умань: Візаві, 2012. – 412 с.

постійно змінюються залежно від конкретних історичних умов. При цьому до основних факторів економічного районування він відносить територіальний поділ праці, наявність економічних і природних ресурсів, характер політико-адміністративного поділу країни, особливості розселення різних національностей тощо.⁷¹ [196]

С. Шульц, М. Максимчук та І. Сторонянська схиляються до думки, що нова парадигма економічного районування може бути побудована на формуванні ідеальних типів економічних районів, відповідно до стадій технологічного розвитку господарства країни та суспільства в цілому. Вони наголошують на тому, що на основі трьох етапів технологічного розвитку, а саме: аграрного, індустріального та інформаційного можна вибудувати типи економічних районів, які б відповідали етапу розвитку суспільства. При цьому, окрему увагу слід звернути на те, що кожній з означених стадій притаманне домінування певного сектору економіки – первинного (виробництво «матерії»), вторинного (виробництво «енергії»), третинного («виробництво» грошей) та четвертинного (виробництво інформації та знань). Домінуючий сектор економіки виступає структуроутворюючим, а інші сектори займають щодо нього обслуговуючу роль або є зародком нового економічного укладу.⁷² [343]

Крім того, С. Шульц наголошує на тому, що регіональний розвиток в умовах глобалізації та втілення постіндустріальної парадигми трактується як процес, що передбачає постійне збереження динамічної рівноваги через цілеспрямоване використання наявного потенціалу та врахування умов зовнішнього середовища. Це дає всі підстави для констатації факту посилення взаємозв'язків та взаємних впливів між системами різного таксономічного рівня із зовнішнім середовищем, тобто про гео економічний підхід до виділення регіональних систем. Цей підхід

---

⁷¹ Олійник Я.Б. Економічне районування / Географія / Я.Б. Олійник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/14290114/geografiya/ekonomichne_rayonuvannya.

⁷² Шульц С.Л. Еволюція парадигми районування та її модернізація в умовах реформування просторово-інституційної структури економіки України / Світлана Леонідівна Шульц, Максим Віталійович Максимчук, Ірина Зиновіївна Сторонянська // Регіональна економіка. – 2010. – № 3. – С. 20-28. – С. 23.

наповнює новим змістом суспільні відносини і передбачає ідентифікацію стратифікованих локальних систем. Вказані системи сформовані на основі просторової локалізації окремих видів діяльності, центром якої є управління фінансами і власністю, розробка нових технологій і продуктів, а також створення необхідної для цього інформаційно-комунікаційної інфраструктури. Гоекономічний підхід до виділення регіональних систем дозволяє стверджувати про орієнтованість їх розвитку на потреби національної економіки з одночасною необхідністю адаптації до світогосподарських процесів.⁷³ [344]

У Державній стратегії регіонального розвитку до 2020 року здійснюється диференціація регіонів України на основі їхнього поділу на п'ять основних груп:⁷⁴ [74]

- регіони індустріального типу економіки (частка промисловості понад 30%);
- регіони сільськогосподарського типу економіки (частка сільського господарства перевищує промисловість, а частка послуг не перевищує 50%);
- регіони з типом економіки, де домінує сфера послуг (частка послуг 60% та більше);
- регіони з типом економіки, орієнтованим на сферу послуг (частка послуг 50-60%);
- регіони з промислово-аграрним типом економіки (частка промисловості перевищує або рівне сільськогосподарській, а частка послуг не перевищує 50%).

Водночас, виділення різних типів регіонів у межах єдиного господарського комплексу держави має свої особливості у залежності від специфіки функціонування відповідних регіональних економічних

---

⁷³ Шульц С.Л. Економічний простір України : формування, структурування та управління / Світлана Леонідівна Шульц. – Львів: ІРД НАН України, 2010. – 408 с. – С. 86.

⁷⁴ Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.csi.org.ua/www/wp-content/uploads/2013/05/nsrdu2020_1.pdf.

систем. Наприклад, для здійснення типологізації сільських територій, яка в контексті розбудови інфраструктури аграрного ринку має особливо важливе значення, використовується низка притаманних тільки їй підходів та інструментів.

Так, в наукових розробках вітчизняних авторів акцентується увага на тому, що сільські території класифікуються на певні типи за тиками критеріями:

- режим використання території (високо, середньо, недостатньо інтенсивний);
- ступінь розвиненості (високо, середньо, недостатньо розвинені, депресивні, деградаційні);
- ступінь ресурсозабезпеченості (високо, середньо, недостатньо забезпечені);
- галузева спрямованість (сільськогосподарська, промислова, транспортна, будівельна, сервісна);
- функціональна складність (моно-, бі-, поліфункціональні);
- адміністративний статус (центри сілрад, такі, що не є центрами сілрад, підпорядковані містам);
- географічна доступність (доступні, недостатньо, важко доступні);
- інвестиційна привабливість (достатньо, недостатньо привабливі, не привабливі);
- рівень господарської освоєності (високо, середньо, недостатньо освоєні);
- ступінь техногенної забрудненості (екологічно чисті, відносно екологічно чисті, техногенно забруднені);
- рівень урбанізованості (урбанізовані, урба-руральні, руральні);

- ступінь етнічної складності (моно-, бі-, поліетнічні) тощо.⁷⁵ [203, с.14]

Х. Притула виділяє три площини типологізації сільських територій:⁷⁶[227]

- 1) За демографічним критерієм (з позитивною демографічною ситуацією, з задовільною демографічною ситуацією, з незадовільною демографічною ситуацією, з критичною демографічною ситуацією);
- 2) За критерієм спеціалізації (переважно сільськогосподарського спрямування, туристично-рекреаційного розвитку);
- 3) За критерієм просторового розміщення (приміські території, наближені до обласного центру, прикордонні, передгірні та гірські, периферійні).

В. Єрмоленко, здійснюючи класифікацію системоутворювальних чинників поняття «сільська територія», виокремлює: просторово-географічний, антропологічний, ресурсно-виробничий, поселенсько-мережевий, організаційно-управлінський чинники, відзначаючи що найповніше за обсягом і найглибше за змістом визначення поняття «сільська територія» повинне охоплювати всі зазначені чинники, хоча, безумовно, пріоритет має антропологічний чинник.⁷⁷ [93]

О. Павлов поділяє різновиди сільських територій на власне сільські території (типово аграрні), перехідні, «змішані» сільські соціально-просторові утворення (сільські урбанізовані зони й ареали та аграрні міста), території зі спеціальним режимом функціонування (оздоровчо-рекреаційні, прикордонні, гірські).⁷⁸ [204]

---

⁷⁵ Павлов О.І. Регіональні особливості розвитку сільських територій України у співставленні з їх класифікаційними ознаками / Олександр Іванович Павлов // Регіональна економіка. – 2013. – № 3. – с.12-34.

⁷⁶ Притула Х.М. Особливості диференціації розвитку сільських територій Львівської області / Христина Мирославівна Притула // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Сучасні проблеми розвитку сільських територій: зб. наук пр. / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2011. – Вип. 6 (92). – 330 с. – С. 118-124. – С 120-123.

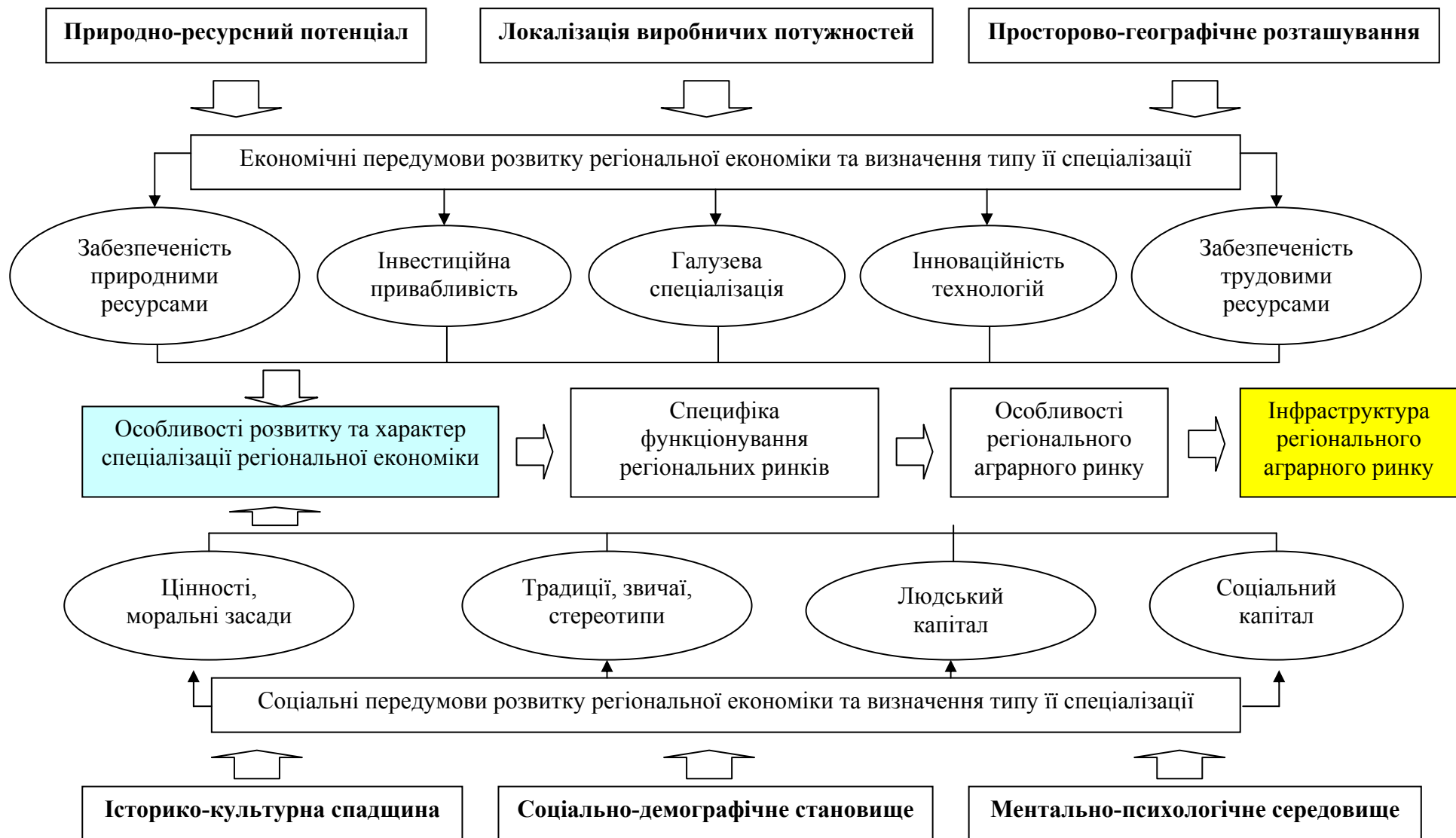
⁷⁷ В.М. Єрмоленко. Особливості формування категорії «сталий розвиток сільських територій» / Єрмоленко В.М. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/2456/8/>

⁷⁸ Павлов О.І. Різновиди сільських територій та їхні функціональні моделі / Олександр Іванович Павлов / Економіка АПК. – 2011. – № 10 (204). – С. 116-123.

На нашу думку, слід також зауважити, що враховуючи регіональну специфіку розвитку інфраструктури аграрного ринку та рівень її інноваційності, сільські території можна поділити на: виробничо-орієнтовані (переважаючий розвиток отримують об'єкти виробничої інфраструктури), транзитно-логістичні (забезпечені розгалуженою мережею об'єктів транспортно-логістичної інфраструктури), сервісні (з високим рівнем концентрації об'єктів інформаційно-комунікаційної інфраструктури), маркетингово-збутові (орієнтовані на розвиток маркетингової інфраструктури) та інноваційно-інтегровані (де значного поширення набувають об'єкти інноваційної інфраструктури).

Загалом, синтезуючи основні результати наукових досліджень, присвячених регіональним аспектам розвитку економіки та її окремих складових, включаючи локалізацію об'єктів аграрного ринку та його інфраструктури, слід констатувати, що пріоритетне значення у процесі просторової еволюції інфраструктури аграрного ринку мають ресурсні, географічні, інституційні, організаційно-економічні, соціальні та психологічні чинники. Об'єднавши їх у певні блоки за ознакою однорідності, отримаємо двополюсну систематизацію чинників формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку в контексті функціонування регіональної економіки, ґрунтовану на виділенні економічних та соціальних передумов розвитку регіональної економіки та визначення типу її спеціалізації (рис. 1.2).

Полюс економічних передумов формують: природно-ресурсний потенціал регіонів (сільських територій), локалізація виробничих потужностей в їхніх межах, а також просторово-географічне розташування господарських комплексів цих регіонів або сільських територій.

Рис. 1.2. Чинники формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку в контексті функціонування регіональної економіки*

* Авторська розробка

Вказані чинники визначають рівень забезпеченості регіону (сільської території) тими чи іншими видами природних ресурсів (природно-ресурсний потенціал), його інвестиційну привабливість (природно-ресурсний потенціал, просторово-географічне розташування), галузеву спеціалізацію регіональної економіки (локалізація виробничих потужностей), інноваційність наявних технологій (природно-ресурсний потенціал, локалізація виробничих потужностей), забезпеченість трудовими ресурсами (просторово-географічне розташування, локалізація виробничих потужностей).

У свою чергу під впливом усіх перелічених компонентів формується спеціалізація регіональної економіки та окреслюються особливості та характер її розвитку, що стає визначальним при визначенні специфіки функціонування регіональних ринків, включаючи розвиток регіонального аграрного ринку. Інфраструктура ж останнього, як було відмічено, еволюціонує в тісному взаємозв'язку зі зміною параметрів його розвитку.

Таким чином, у регіонах, де, наприклад, концентруються значні масиви якісних земельних угідь і локалізується значна кількість сільськогосподарських підприємств, домінує аграрний тип економічної спеціалізації. Найвищою інвестиційною привабливістю тут користується рослинництво та пов'язані з ним сфери господарської діяльності, що визначає галузеві пріоритети розвитку сільських територій, а також перспективи реалізації інноваційних проєктів. Відтак і спеціалізація трудових ресурсів набуває передусім аграрного профілю. Все це тягне за собою першочерговий розвиток виробничої інфраструктури аграрного ринку регіону, а також супутніх йому комунальної, інституційної, соціальної та інноваційної інфраструктури аграрного ринку.

Натомість у регіонах, де переважає малоземелля, проте наявні достатні поклади видобувних ресурсів, або спостерігається значний туристично-рекреаційний потенціал, формується інший тип економічної спеціалізації. В цьому разі аграрний ринок регіону функціонує як допоміжний, а пріоритетами розвитку його інфраструктури стають маркетингово-збутова, транспортно-логістична, інформаційно-комунікаційна тощо.

Аналогічно до вищеописаного механізму здійснюється також вплив на розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону з боку соціального полюсу, на якому акумулюються такі чинники розвитку регіональної економіки, як історико-культурна спадщина, соціально-демографічне становище та ментально-психологічне середовище.

Наприклад, у регіонах, які тяжіють до землеробської спеціалізації, у процесі економічної еволюції формується потужна культура ефективного землекористування, яка починає передаватися з покоління у покоління. Разом із нею укорінюються відповідні ментальність, традиції та звичаї селян, утверджується адекватний їм уклад сільського життя, формується певний тип соціально-демографічного середовища. Це створює відповідний соціальний ґрунт для розвитку того типу інфраструктури аграрного ринку, який підтримуватиме аграрну спеціалізацію регіону через забезпечення ефективного функціонування його аграрного ринку.

Водночас, регіони, де традиційно домінують інші види спеціалізації (видобувна, туристично-рекреаційна тощо), спираються на соціальний полюс, в основі формування якого лежать історія, культура, ментальність, звичаї та соціально-демографічне середовище іншого типу. Їх основне завдання полягає у відтворенні тих традицій господарської діяльності, які забезпечують ефективне функціонування регіональної економіки відповідно до обраного типу його економічної спеціалізації. В цьому разі інфраструктура аграрного ринку формується як складова регіональної економіки, пов'язана з обслуговуванням основних видів господарської діяльності (забезпечення харчуванням туристів – у разі туристично-рекреаційної спеціалізації регіону, або ж обслуговування працівників видобувних чи промислових підприємств – у разі «промислово-видобувної» спеціалізації регіону).

Слід також відзначити, що поряд з вищеописаними аграрною, туристично-рекреаційною та промислово-видобувною спеціалізацією регіонів, можна відмітити й інші типи їх спеціалізації, які чинять визначальний вплив на розвиток інфраструктури їх аграрного ринку.

Насамперед, це стосується транзитних, приміських, прикордонних, експортних та інших регіонів, а також відповідних сільських територій.

Загалом, систематизуючи чинники впливу на формування регіональної інфраструктури аграрного ринку, можна виділити такі основні типи регіонів за способом локалізації та рівнем концентрації відповідних інфраструктурних об'єктів: агровиробничі (сільськогосподарські), агросервісні (аграрно-допоміжні), агроіндустріальні (промислово-видобувні), агротуристичні (туристично-рекреаційні), агрозбутові (транзитно-логістичні). Кожному з них притаманні власні економічні та соціальні передумови розвитку, а також особливий характер взаємозв'язків між суб'єктами аграрного ринку, що відображається у переважанні тих чи інших об'єктів його інфраструктури.

Так, для агровиробничих регіонів характерним є пріоритетний розвиток об'єктів виробничої (токи, млини, елеватори, зернохословища тощо), комунальної (лінії електропередач, телекомунікаційні мережі, системи водопостачання та водовідведення), соціальної (навчально-освітні заклади та медичні установи у сільській місцевості, клуби, заклади культури, бібліотеки тощо), а також транспортно-логістичної інфраструктури (автомобільні дороги, залізничні колії, станції технічного обслуговування, автосервісні та авторемонтні підприємства). В агросервісних регіонах пріоритетного значення набуває функціонування об'єктів інституційної, інформаційно-комунікаційної та фінансової інфраструктури; в агроіндустріальних – комунальної, транспортно-логістичної та інформаційно-комунікаційної; в агротуристичних – маркетингової, транспортно-логістичної та соціальної; в агрозбутових – маркетингової, транспортно-логістичної, інституційної та інноваційної (табл. 1.3).

Водночас, слід відзначити, що вказані типи регіонів відносяться до так званих «чистих», у той час, як на практиці кожен регіон поєднує в собі характеристики одразу кількох таких типів, що дозволяє відносити більшість

Таблиця 1.3.

Класифікація регіонів за типом розвитку інфраструктури аграрного ринку*

Тип регіону	Загальна характеристика	Економічні передумови розвитку	Соціальні передумови розвитку	Переважаючі об'єкти інфраструктури
1	2	3	4	5
Агровиробничий	Сільське господарство виступає основою економічної спеціалізації регіону і здійснюється як з метою задоволення регіональних потреб, так і на експорт	Значні масиви якісних сільгоспугідь, сприятливий клімат, забезпеченість трудовими і фінансовими ресурсами	Висока культура аграрного виробництва, традиційний уклад сільського життя, достатній соціальний капітал	Об'єкти виробничої, комунальної, соціальної та транспортно-логістичної інфраструктури
Агросервісний	Сільське господарство виступає одним з ключових секторів регіональної економіки, але не є основою економічної спеціалізації регіону. Вироблена аграрна продукція споживається переважно в межах регіону	Достатня забезпеченість земельними, трудовими і фінансовими ресурсами, висока диверсифікованість регіональної економіки	Високий рівень розвитку людського та соціального капіталу, значна підприємницька ініціатива, досвід кооперації та співпраці	Об'єкти інституційної, інформаційно-комунікаційної, фінансової, транспортно-логістичної, інноваційної інфраструктури
1	2	3	4	5
Агротурис-	Сільське господарство, як правило, ведеться в умовах малоземелля. Аграрне виробництво	Обмеженість земельних ресурсів і наявність сприятливого природно-	Традиційна орієнтованість населення регіону на надання ту-	Об'єкти маркетингової, транспортно-логістичної, комунальної, соціальної,

тичний	значною мірою орієнтоване на виробництво екологічно чистої продукції та обслуговування туристично-рекреаційної сфери регіону, яка виступає основою його економічної спеціалізації	рекреаційного середовища, значні інвестиції в туризм, розвиненість туристичної індустрії регіону	ристичних послуг, висока культура співпраці між суб'єктами регіонального туристичного ринку та сільгоспвиробниками	інформаційно-комунікаційної інфраструктури
Агрозбутовий	Сільське господарство орієнтується на виробництво вузького спектру продовольчих товарів, які реалізуються переважно в межах регіону, основою спеціалізації регіональної економіки виступає торговельно-збутова діяльність	Регіон має вигідне гео економічне розташування, через його територію проходять важливі транзитні шляхи, торгівля виступає традиційною сферою спеціалізації	Висока мобільність населення, зокрема сільського, давні традиції ведення торговельно-збутової діяльності, розвинена культура здійснення торгових операцій	Об'єкти маркетингової, транспортно-логістичної, інноваційної, інституційної, інформаційно-комунікаційної інфраструктури
Агроіндустрійний	Сільське господарство виконує другорядну роль. Аграрне виробництво здійснюється переважно з метою продовольчого забезпечення працівників промислових та видобувних підприємств регіону	Наявні унікальні видобувні ресурси, чітко виражена промислова спеціалізація регіону, трудові ресурси сконцентровані переважно в містах	Високий рівень урбанізації населення, дефіцит людського капіталу на сільських територіях, «сателітний» тип сільської культури	Об'єкти комунальної, транспортно-логістичної, інформаційно-комунікаційної, маркетингової інфраструктури

* Авторська розробка

із них до складу «змішаних» у контексті вищенаведеної класифікації. Наприклад, Карпатський регіон України, попри виразні ознаки агротуристичного, характеризується також елементами, що дозволяють виокремити в ньому певні риси агробутового регіону. Водночас, для сільських територій Донецького та Придніпровського економічних районів притаманними є риси як агровиробничого, так і агроіндустріального регіонів, а в окремих випадках – і агросервісного.

Таким чином, кожен регіон (макро-, мезо, чи мікрорівня) має набір властивих лише йому ознак, що дозволяють відносити його до того чи іншого типу, як з огляду наявних передумов для функціонування об'єктів інфраструктури аграрного ринку, так і в контексті пріоритетів інноваційного розвитку цієї інфраструктури.

Це актуалізує проблему дослідження впливу особливостей регіональної економіки на поширення інновацій у межах відповідних регіонів, а також в інноваційному розвитку окремих регіональних ринків, зокрема аграрного ринку регіону. З іншого боку, дедалі більшого значення набувають наукові розробки, присвячені виявленню резервів підвищення ефективності функціонування господарських комплексів регіонів під впливом інноваційного розвитку регіональних ринків, в тому числі зумовленого активізацією інноваційної діяльності, пов'язаної з модернізацією об'єктів ринкової інфраструктури, насамперед, інфраструктури аграрного ринку регіону.

1.4. РОЛЬ ІННОВАЦІЙ У ФОРМУВАННІ ТА РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ РЕГІОНУ

Одним з визначальних чинників еволюції інфраструктури аграрного ринку та каталізаторів його розвитку в регіональному контексті, як уже зазначалося, виступає інноваційний потенціал економіки, як на рівні окремих

держав, так і в розрізі певних регіонів. При цьому спроможність ефективно використовувати цей потенціал в ринкових умовах господарювання є запорукою економічного розвитку відповідних регіональних господарських комплексів та їх складових, включаючи розвиток аграрного ринку та еволюцію його інфраструктури. Так, для регіонів з високим рівнем інноваційної активності, характерним є вищий рівень економічної адаптивності до викликів глобальної конкуренції та краща опірність щодо поширення кризових явищ.

Інноваційний розвиток регіональних економічних комплексів відбувається під впливом дії двох основних і взаємопов'язаних груп чинників, які умовно можна поділити на: 1) загальноекономічні та 2) специфічні. Загальноекономічні чинники, що були описані в попередньому параграфі, включають економічні та соціальні (перші визначають спроможність регіональної економіки генерувати інновації та втілювати їх у практику господарського життя, а другі – толерантність по відношенню до інновацій наявного людського капіталу регіону та спроможність представлених тут соціальних груп адаптувати інноваційні явища у своєму середовищі (включаючи рівень опортуністичної поведінки).

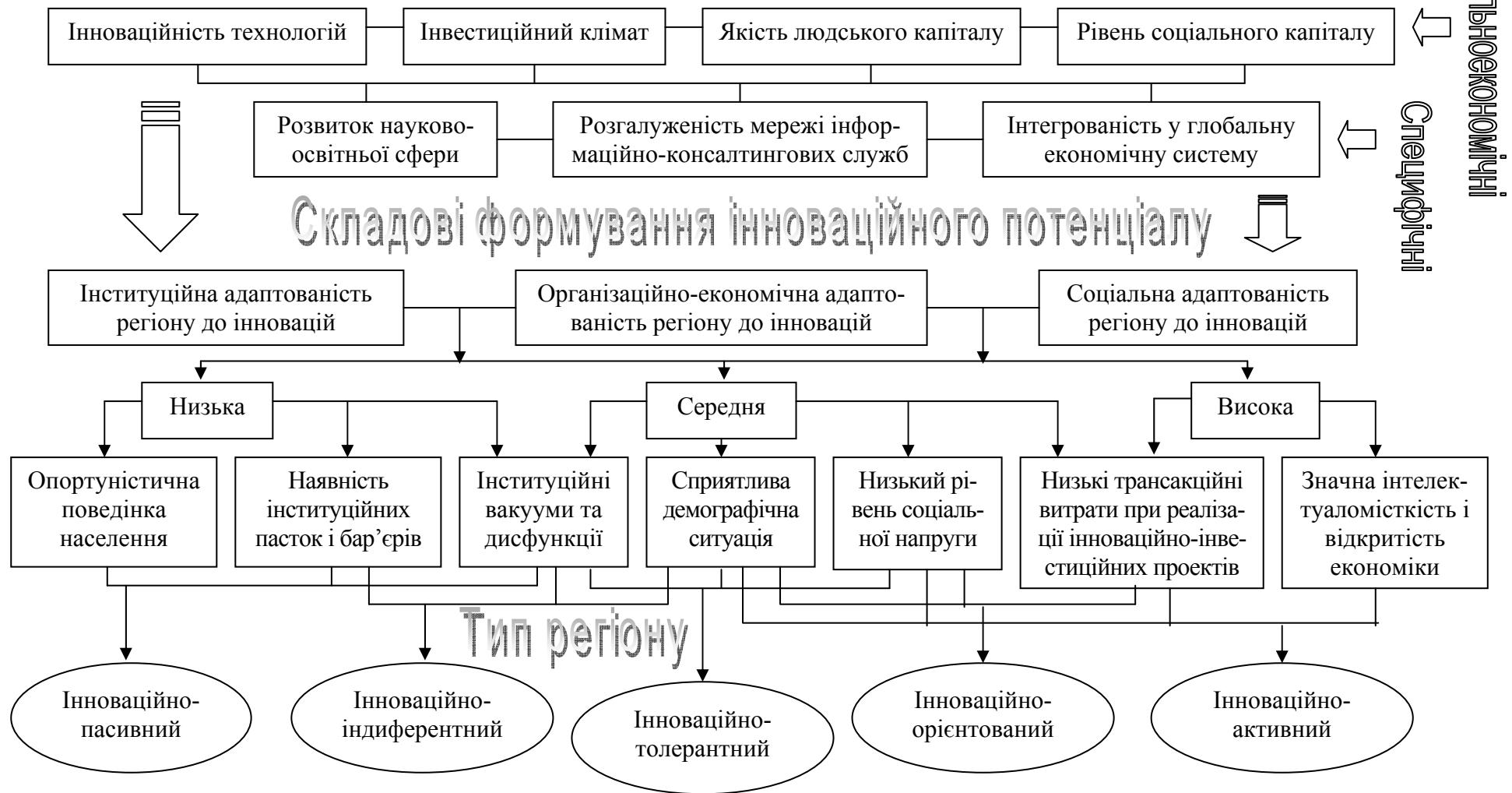
В контексті інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку слід акцентувати першочергову увагу на таких загальноекономічних чинниках його формування як: інвестиційна привабливість (визначає спроможність регіональної економіки залучати достатній обсяг інвестиційних ресурсів для фінансування інноваційних проектів з розвитку інфраструктури аграрного ринку); забезпеченість трудовими ресурсами та якість людського капіталу (визначають потенційну віддачу від коштів, інвестованих в інноваційний розвиток регіону та спроможність регіональної економіки генерувати інновації); інноваційність технологій, що

використовуються в межах господарського комплексу регіону, включаючи їх поширеність в середовищі регіонального аграрного ринку (показують відкритість регіональної економіки до інновацій та спроможність формування у ній інтегрованих інноваційних мереж, включаючи їх поширення на аграрний ринок регіону та його інфраструктуру); якість соціального капіталу регіону (окреслює перспективи популяризації інновацій у суспільному середовищі регіону).

До специфічних чинників інноваційного розвитку регіональних економік, які також визначають інноваційний потенціал аграрного ринку регіону та потенціал модернізації його інфраструктури, слід, насамперед, віднести: кількість наукових установ і вищих навчальних закладів у регіоні (зокрема ВНЗ і НДІ аграрного профілю), чисельність їх професорсько-викладацького складу та кількість студентів, що навчаються; розвиненість в регіоні мережі інформаційно-консалтингових та дорадницьких служб, наявність відлагодженої системи їх взаємозв'язку з підприємницькими структурами, що працюють у сфері регіонального агробізнесу; розгалуженість регіональної мережі телекомунікації, включаючи Інтернет, в тому числі її поширеність на сільських територіях регіону; відкритість господарюючих суб'єктів регіону, включаючи суб'єктів його аграрного ринку, до співпраці з іноземними партнерами, обсяг залучених в регіональну економіку прямих іноземних інвестицій, зокрема реалізація інноваційно-інвестиційних проектів у сфері аграрного виробництва.

Поєднуючи загальноекономічні та специфічні чинники інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону в одну систему та здійснивши на цій основі їх структурування можемо отримати класифікацію регіональних економік за характером впливу інновацій на формування та розвиток інфраструктури їх аграрного ринку (рис. 1.3).

Ключові чинники інноваційного розвитку

Рис. 1.3. Класифікація регіонів за характером впливу інновацій на формування та розвиток інфраструктури їх аграрного ринку⁷⁹

⁷⁹ Авторська розробка

При цьому слід акцентувати увагу на взаємозв'язку категорій «інноваційний розвиток» та «модернізація» інфраструктури аграрного ринку регіону в контексті дослідження інноваційних основ формування та еволюції цього ринку. Зокрема, модернізація більшою мірою стосується процесів оновлення окремих ланок інфраструктури аграрного ринку регіону на основі трансферу технологій та застосування сучасніших технічних засобів чи устаткування, а інноваційний розвиток пов'язаний переважно із внесенням системних (принципових) змін до функціонування основних складових цієї інфраструктури. Водночас, беручи до уваги сучасний рівень розвитку об'єктів інфраструктури аграрного ринку в більшості регіонів нашої держави, модернізація інфраструктури аграрного ринку може вважатися невід'ємною ланкою її інноваційного розвитку, який у цьому сенсі виступає більш фундаментальним і ґрунтовним процесом.

Групування ключових загальноекономічних і специфічних чинників інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону дозволяє виділити три основні блоки, в які можна об'єднати складові формування інноваційного потенціалу регіонального господарського комплексу: інституційну адаптованість до інновацій, організаційно-економічну адаптованість до інновацій і соціальну адаптованість до інновацій. У свою чергу, кожна з цих складових формує відповідні передумови для інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку, якість яких загалом можна визначити як: високу, середню або низьку.

Так, інституційна адаптованість регіону до інновацій відображає характер дії регуляторних механізмів на його інноваційний потенціал, а також вплив неписаних правил і традицій, поширених на регіональному

рівні, на стимулювання чи блокування інноваційної активності суб'єктів господарювання, включаючи вибір інноваційних пріоритетів учасниками аграрного ринку.

Висока інституційна адаптованість регіону до інновацій передбачає наявність розвинутого інституційного середовища, яке охоплює значну кількість інноваційно-орієнтованих інституцій, чітко працюючі правила і процедури, пов'язані з генеруванням, популяризацією та комерціалізацією інновацій, високий рівень інноваційної активності підприємств і значну толерантність до інновацій мешканців регіону. Це відображається у зниженні трансакційних витрат у процесі інноваційної діяльності учасників аграрного ринку регіону та виступає запорукою інвестування достатніх обсягів фінансових ресурсів у модернізацію об'єктів його інфраструктури.

Водночас, низька інституційна адаптованість регіону до інновацій обертається поширенням на регіональному рівні численних інституційних пасток, вакуумів і дисфункцій, що спричиняє до зростання опортуністичної поведінки населення і збільшення трансакційних витрат у процесі інноваційної діяльності суб'єктів аграрного ринку регіону, блокуючи тим самим інноваційний розвиток його інфраструктури.

Аналогічно до цього, висока організаційно-економічна адаптованість регіону до інновацій означає ефективну взаємодію регіональних органів державної влади з органами місцевого самоврядування та господарюючими суб'єктами регіону, включаючи суб'єктів його аграрного ринку, у процесі здійснення інноваційної діяльності. Це дозволяє знижувати трансформаційні витрати останніх у процесі комерціалізації інновацій і стимулює їх інноваційну активність, в

тому числі і в контексті модернізації об'єктів інфраструктури аграрного ринку регіону.

Натомість, низька організаційно-економічна адаптованість регіону до інновацій відображає адміністративно-управлінську неспроможність місцевої політичної та господарської еліт налагоджувати конструктивну співпрацю у процесі використання наявного інноваційного потенціалу регіону. Це обертається блокуванням інноваційної ініціативи господарюючих суб'єктів та веде до зростання фінансових витрат, пов'язаних з адаптацією на регіональний економічний ґрунт сучасних інноваційних ідей і технологій. Відтак, інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону також виявляється значно ускладненим.

Соціальна адаптованість регіону до інновацій характеризує загальний рівень толерантності домінуючих в ньому соціальних груп до поширення інноваційних ідей і процесів у регіональній економіці. Висока соціальна адаптованість регіону зумовлюється якісним людським і соціальним капіталом, розвиненою науково-освітньою сферою та мережею інформаційно-консалтингових служб, значним рівнем інтеграції у глобальне ринкове середовище. Це дозволяє забезпечувати постійний притік в регіональну економіку інноваційних ідей і здійснювати активну інноваційну діяльність суб'єктами підприємництва, включаючи суб'єктів аграрного ринку регіону, на основі наявності достатньої кількості кваліфікованих кадрів та значної інтелектуаломісткості виробництва.

В разі ж низької соціальної адаптованості регіону до інновацій спостерігається зростання соціальної напруги у процесі реалізації інноваційних ідей, що обмежує можливості інноваційного розвитку

регіональної економіки загалом та модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону, зокрема.

Узагальнюючи вищесказане, слід констатувати, що інституційна, організаційно-економічна та соціальна адаптованість регіону до інновацій, як складові формування інноваційного потенціалу розвитку регіональної економіки, що є визначальними з погляду перспективи поширення інновацій у середовищі об'єктів інфраструктури аграрного ринку регіону, можна структурувати за низкою показників. Так, низькій адаптованості інфраструктури аграрного ринку регіону до інновацій відповідатимуть значна опортуністична поведінка населення, наявність інституційних пасток і бар'єрів, а також інституційних вакуумів і дисфункцій. Для середнього рівня адаптованості вказаної інфраструктури до поширення інновацій характерним є зниження впливу інституційних вакуумів і дисфункцій, покращення демографічної ситуації та зниження рівня соціальної напруги і трансакційних витрат у процесі реалізації інвестиційно-інноваційних проектів. Водночас, висока адаптованість регіону до поширення інновацій в усій його ланках, включаючи інфраструктуру аграрного ринку, означає мінімальний рівень трансакційних витрат у процесі реалізації інноваційних проектів, а також значну інтелектуаломісткість регіональної економіки та її відкритість до міжнародної інтеграції.

На основі цієї систематизації можна виділити п'ять основних типів регіонів за критерієм впливу інновацій на розвиток інфраструктури їх аграрного ринку (рис. 1.3):

- інноваційно-активні (сприятлива демографічна ситуація, низький рівень соціальної напруги, мінімальні трансакційні

витрати у процесі реалізації інвестиційно-інноваційних проектів, значна інтелектуаломісткість і відкритість економіки);

- інноваційно-орієнтовані (незначні трансакційні витрати при здійсненні інноваційної діяльності учасників аграрного ринку регіону, відсутність суттєвих демографічних проблем на регіональному рівні, невисокий рівень соціальної напруги в регіоні);

- інноваційно-толерантні (регіональна економіка розвивається в умовах поміркованого рівня соціальної напруги, за відсутності гострих і хронічних демографічних проблем, в умовах обмеженої кількості інституційних вакуумів і дисфункцій, які не спроможні чинити визначального впливу на розвиток регіональних ринків, включаючи аграрний ринок регіону);

- інноваційно-індиферентні (демографічні проблеми на регіональному рівні мають відчутний, проте не критичний характер, інституційні вакууми та дисфункції підсилюються наявністю інституційних пасток і бар'єрів, що веде до зростання трансакційних і трансформаційних витрат у процесі реалізації інноваційних проектів з розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону);

- інноваційно-пасивні (високий рівень трансакційних витрат у процесі здійснення інноваційної діяльності на регіональному рівні, зумовлений наявністю значних інституційних вакуумів і дисфункцій, інституційних пасток і бар'єрів, а також високої соціальної напруги та опортуністичної поведінки населення).

Кожному з перелічених типів регіонів притаманні свої характерні особливості функціонування аграрного ринку, а також певні риси розвитку інфраструктури цього ринку і специфічні ознаки впливу інновацій на модернізацію об'єктів вказаної інфраструктури.

Так, для інноваційно-пасивних регіонів характерною є відсутність дієвих стимулів до поширення інновацій в розвитку інфраструктури аграрного ринку, часткова модернізація яких здійснюється лише в силу опосередкованого впливу інноваційних процесів, що відбуваються в суміжних секторах регіональної економіки: переробній промисловості, у транспортно-логістичній сфері, в галузі зв'язку тощо (табл. 1.4).

Водночас, інноваційно-активним регіонам притаманний перманентний пошук інноваційних рішень в усіх секторах регіональної економіки, який супроводжується постійним зростанням інноваційного потенціалу регіональних господарських комплексів та високою ефективністю його використання, зокрема в контексті розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону.

Таким чином, еволюція інфраструктури аграрного ринку регіону відбувається під дією загальноекономічних і специфічних чинників впливу, які визначають певний тип цього регіону за його відкритістю до інновацій у процесі функціонування регіонального господарського комплексу загалом та за інноваційним потенціалом розвитку аграрного ринку такого регіону, зокрема.

Ідентифікація відповідного типу регіону виступає основою для визначення перспектив інноваційного розвитку інфраструктури його аграрного ринку та для виявлення ключових бар'єрів у процесі її модернізації.

**Основні характеристики регіонів, виділених за критерієм впливу інновацій
на розвиток інфраструктури їх аграрного ринку***

Тип регіону	Основні характеристики аграрного ринку	Особливості розвитку інфраструктури аграрного ринку	Специфіка впливу інновацій на розвиток інфраструктури аграрного ринку
1	2	3	4
Інноваційно-пасивний	Не відіграє пріоритетного значення у функціонуванні регіональної економіки, слабо інтегрований у глобальне ринкове середовище	Функціонування об'єктів інфраструктури аграрного ринку є низько ефективним і ґрунтується на старій матеріально-технічній і технологічній базі	Інновації впливають на розвиток інфраструктури аграрного ринку опосередковано, насамперед через поширення у суміжних сферах господарської діяльності (промисловість, транспорт, зв'язок)
Інноваційно-індиферентний	Розвивається в умовах обмеженої конкуренції, перебуває під значним впливом агрохолдингів	Інфраструктура аграрного ринку регіону оновлюється лише в міру крайньої необхідності, відзначаючись недостатньою ефективністю функціонування	Домінує «сателітна» модель поширення інновацій. Модернізація об'єктів інфраструктури аграрного ринку регіону відбувається під впливом зовнішніх чинників і носить переважно вимушений характер
Інноваційно-толерантний	Відзначається помірним впливом конкуренції на діяльність ринкових суб'єктів. Об'єднує як великі агрохолдинги, так і дрібні фермерські та особисті господарства населення	Окремі об'єкти інфраструктури аграрного ринку регіону (як правило, об'єкти виробничої, транспортної та комунальної інфраструктури) розвиваються переважно на інноваційній основі	Інноваційний розвиток об'єктів інфраструктури аграрного ринку регіону виступає одним із чинників отримання конкурентних переваг. Це стимулює інвестування коштів у розвиток вказаної інфраструктури з метою підвищення ефективності агробізнесу

* Авторська розробка

1	2	3	4
Інноваційно-орієнтований	Характеризується високим рівнем конкуренції та відкритістю до інтеграції у глобальне ринкове середовище. Агрохолдинги та інші великі товаровиробники не відіграють вирішального значення	Інфраструктура аграрного ринку регіону постійно розвивається під впливом поширення інновацій у всіх своїх ланках. Залучаються іноземні інвестиції в інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону	Реалізація інноваційних проєктів, спрямованих на модернізацію об'єктів інфраструктури аграрного ринку, стає невід'ємною складовою господарської діяльності суб'єктів аграрного ринку. Органи державної влади і місцевого самоврядування активно сприяють інноваційному розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону
Інноваційно-активний	Динамічно еволюціонує під впливом відкритої конкуренції. Максимально інтегрований у глобальне ринкове середовище	Відбувається постійна модернізація усіх складових інфраструктури аграрного ринку, ефективність функціонування якої відповідає найвищим стандартам світового рівня	Інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку виступає одним з пріоритетів регіональної економічної політики, а також невід'ємною складовою стратегічного розвитку переважної більшості суб'єктів аграрного ринку регіону

* Авторська розробка

Наприклад, для інноваційно-орієнтованих регіонів пріоритетного значення набуває розвиток інноваційної інфраструктури аграрного ринку, для інноваційно-толерантних – інституційної, орієнтованої на посилення рівня конкуренції на регіональному аграрному ринку, для інноваційно-індиферентних – інформаційно-комунікаційної, транспортно-логістичної та фінансової, з метою стимулювання мобільності трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, а для інноваційно-пасивних – соціальної, комунальної, виробничої, інформаційно-комунікаційної та маркетингової, оскільки пріоритетними завданнями щодо розвитку аграрного ринку в таких регіонах стають: зростання якості людського і соціального капіталу сільських територій, покращення можливостей збуту сільськогосподарських товарів і налагодження системи взаємовигідних торговельних зв'язків між їх виробниками і споживачами.

Разом із цим, слід звернути уваги на існування низки підходів, пов'язаних з поширенням позитивного впливу інновацій на розвиток інфраструктури аграрного ринку, які є універсальними для всіх типів регіонів.

Насамперед, у цьому зв'язку слід відмітити необхідність підвищення рівня фінансово-інвестиційної самостійності регіональних органів влади та органів місцевого самоврядування. Так, М. Вознюк відзначає: «На сьогодні переважна більшість регіонів позбавлена власних коштів для фінансування інновацій. Вирішення проблеми лежить у площині надання більшого регіонального самоврядування, посилення фіскальних повноважень регіонального управління, залучення зовнішніх фінансових джерел. Такі фінансові інструменти, як гранти, позики, акціонерний капітал і непряма підтримки становлять базові елементи регіонального фінансового ланцюжка вартості. Головне – як для публічного, так і для приватного секторів у

процесі забезпечення фінансовими ресурсами інноваційного розвитку – це скоординувати свою діяльність таким чином, щоб різні елементи цього ланцюга були взаємозалежними й ефективно взаємодіяли. В Україні, ні на центральному, ні на регіональному, ні на місцевому рівнях не сформовані відповідні умови для побудови інноваційно-інвестиційної моделі розвитку регіонів»⁸⁰. [47]

Це означає, що інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку в усіх без винятку регіонах України блокується дефіцитом фінансово-інвестиційних ресурсів, які можуть акумулюватися в місцевих бюджетах. Водночас, в розвинутих країнах світу, насамперед державах ЄС, завдяки значному рівню децентралізації фінансово-бюджетної системи та дії принципу субсидіарності, місцева влада розпоряджається достатнім обсягом фінансових ресурсів і виступає ефективним інвестором як в інноваційний розвиток регіонів загалом, так і в модернізацію інфраструктури їх аграрних ринків, зокрема.

При цьому одним з основних пріоритетів вкладення фінансових ресурсів на місцевому рівні для нарощування інноваційного потенціалу відповідних регіонів є розвиток їх інноваційної інфраструктури. На цьому зокрема, акцентується увага у працях вітчизняних науковців, які відмічають, що головним критерієм створення ефективної регіональної інноваційної інфраструктури є безперервна інноваційна діяльність з метою скорочення тривалості впровадження інновацій та підвищення ефективності результатів інноваційного процесу в регіоні. Це означає, що потрібно виходити з функцій (інформаційної, фінансової, кадрової, виробничої, експертної, сертифікаційної, координаційної тощо), які виконують структури на основі максимального використання їх ресурсного потенціалу

---

⁸⁰ Вознюк М.А. Організаційно-інституційні умови інвестиційно-інноваційної діяльності в регіоні / Микола Андрійович Вознюк // Регіональна економіка. – 2013. – № 1. – С. 43-50. – С. 48.

та основної цілі інноваційної діяльності регіону, що забезпечували б його соціально-економічний розвиток. При цьому склад інноваційної інфраструктури регіону не слід розглядати як незмінну характеристику, оскільки внаслідок змін у соціально-економічній політиці регіону відбувається об'єктивна трансформація основної цілі його інноваційної діяльності та складу функцій, що забезпечують її досягнення.⁸¹ [243, с. 35]

Водночас, вітчизняні вчені відзначають, що інноваційна інфраструктура в регіонах нашої держави – одна із найменш розвинутих підсистем регіональної інноваційної системи. Це пояснюється недостатнім досвідом щодо розвитку і функціонування її структур, а також з обмеженими можливостями безпосереднього запозичення досвіду розвинутих країн, які мають більш сприятливі умови для економічного розвитку інноваційної інфраструктури. Можна констатувати, що частина інфраструктурних елементів в регіонах уже створена, а фактором, який стримує інноваційний розвиток, є відсутність системного зв'язку між різними елементами інноваційної інфраструктури.⁸² [253]

В такій ситуації вплив інновацій на розвиток інфраструктури окремих регіональних ринків, зокрема інфраструктури аграрного ринку регіону, суттєво обмежується. Це тягне за собою консервацію застарілих технологій, форм та методів управління об'єктами вказаної інфраструктури, а відтак і поширення інституційних проблем та дисфункцій у процесі її взаємодії з іншими ланками регіональної економіки.

Окремі дослідники відзначають, що в різних регіонах нашої держави інноваційна інфраструктура сьогодні проходить етап свого становлення,

---

⁸¹ Райчева О.К. Створення інноваційної інфраструктури регіону / Олена Костянтинівна Райчева // Регіональна економіка. – 2010. – №2. – С. 33-38. – С. 35.

⁸² Рудь Н.Т. Кластерний підхід до розвитку інноваційної інфраструктури регіону / Н.Т. Рудь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/18085/1/99-Rud-171-173.pdf>.

про що свідчать результати функціонування технопарків, бізнес-інкубаторів, спеціальних економічних зон, регіональних центрів інноваційного розвитку та низки інноваційних центрів. Проте діяльність лише незначної їх частини відповідає тим завданням, які повинні вирішуватися ними з урахування світового досвіду. Тобто в регіонах України не тільки обмежена чисельність інноваційних структур, але й спостерігається їх структурна і функціональна неповнота. В інноваційному середовищі практично відсутня діяльність венчурних фондів і центрів трансферу технологій. Не знаходить належної підтримки діяльність винахідників, раціоналізаторів, науковців, які мають завершені науково-технологічні розробки. Лише технологічні парки реалізують інноваційні проекти за стратегічними пріоритетними напрямками інноваційної діяльності і користуються фінансовою підтримкою держави.⁸³ [58]

Все це відображається в ослабленні взаємозв'язків між окремими ланками інноваційного процесу, спрямованого на розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону. Насамперед, мова йде про наявність інноваційних лагів і розривів у взаємодії аграрної науки та практики сільськогосподарського виробництва, включаючи дефіцит інноваційних проектів, орієнтованих на модернізацію об'єктів інфраструктури аграрного ринку регіону в умовах посилення глобальної конкуренції та поглиблення інтеграційних процесів у світовому господарстві.

Одним із варіантів вирішення цієї проблеми може стати поширення в Україні досвіду використання агротехнопарків, які в більшості розвинутих держав світу виступають важливим елементом інноваційної інфраструктури на регіональному рівні, а також дієвим засобом модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону. Діяльність таких інноваційних

---

⁸³ Герасимчук З.В. Інноваційна інфраструктура регіону: методологія формування і розвитку / З.В. Герасимчук, Н.Т. Рудь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ape/2010_3/APE-2010-03/197-207.pdf.

структур орієнтована в першу чергу на інтеграцію аграрного сектору з наукою через інноваційні інкубатори для прискорення і поглиблення інноваційних процесів у виробничих сферах регіону шляхом розширення ринкового середовища, як форму територіальної структури науки, освіти і виробництва у вигляді об'єднання наукових організацій, проектно-конструкторських бюро, навчальних закладів, виробничих підприємств. Географічно агротехнопарки повинні охоплювати природно-кліматичні, демографічні і підприємницькі середовища. При цьому центром генерації інтелектуальних ідей можуть стати інноваційні інкубатори, що дозволить забезпечувати більш вигідні умови для реалізації виробленої продукції та надання послуг.⁸⁴ [185]

Крім того, регіональні агротехнопарки сприяють активізації інноваційної діяльності через досягнення синергетичних ефектів у системі наука-практика-комерціалізація інновацій. Адже в їх структурі можна гармонійно поєднувати інтереси науково-дослідної, виробничої та комерційної ланок, а також забезпечувати ефективну взаємодію великих і малих підприємств у процесі здійснення інноваційної діяльності.

Актуальність розвитку агротехнопарків та інших інноваційних структур регіонального типу обумовлюється тим, що в сучасних ринкових умовах зростає зацікавленість з боку великих підприємств до співпраці з малими, і це дозволяє компенсувати відносну ринкову негнучкість перших і збільшити інноваційний потенціал других. Як наслідок великі підприємства отримують зниження ризиків ведення власної господарської діяльності в умовах невизначеності ринкового середовища, яка суттєво зростає під час реалізації інноваційних проектів у добу становлення інформаційної

---

⁸⁴ Музика П.М. Концепція розвитку сільських територій Львівщини на період до 2015 року в контексті агропродовольчого виробництва / П.М. Музика, В.А. Чемерис, О.І. Захаров / Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Сучасні проблеми розвитку сільських територій : Зб. наук. праць НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2011. – Вип. 6 (92). – 330 с. – С. 32-45. – С. 32-33

цивілізації. Малі ж підприємства отримують можливість підвищення своєї фінансової стійкості, стабільності та інноваційної спроможності.⁸⁵ [19]

У цьому зв'язку окрему увагу слід акцентувати на такій прогресивній формі розвитку інноваційної інфраструктури аграрного ринку регіону, як аграрні кластери, які в сучасному світі набувають дедалі більшого поширення.

В основі спільної діяльності учасників аграрного кластера лежить взаємовигідне кооперування, що робить розвиток кластерних форм регіонального співробітництва в агропродовольчій сфері логічним продовженням спільної діяльності та кооперації на більш високому рівні інтеграції, неантагоністичною формою об'єднання великих, середніх і малих форм підприємництва.⁸⁶ [213, с. 14]

Провідні вітчизняні вчені, у цьому зв'язку відзначають, що держава повинна сприяти утворенню і розширенню зони дії кластерних моделей, в межах яких створюються форми діалогу між суб'єктами господарської діяльності, науковими та урядовими інститутами. При цьому державна політика у сфері інтелектуальної власності повинна забезпечувати ефективну та дієву охорону прав на неї, що вимагає, поряд з подальшим дослідження економічної складової, також створення відповідних правових механізмів її реалізації.⁸⁷ [255, с. 241]

Питання охорони прав на інтелектуальну власність в сучасній економіці є одним з центральних, з огляду на перспективу інноваційного розвитку різних складових і ланок господарських комплексів та економічних систем. Причому його значимість зберігається як на

---

⁸⁵ Богдан С.В. Співробітництво підприємств та інноваційний розвиток регіону / Світлана Василівна Богдан // Регіональна економіка. – 2013. – №1. – С. 76-81. – С. 81.

⁸⁶ Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем / За ред. М.Ф. Кропивка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 46 с. – С. 14.

⁸⁷ Інноваційна діяльність в аграрній сфері : інституціональний аспект : монографія / Саблук П.Т., Шпикуляк О.Г., Курило Л.І. та ін. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с. – С. 241.

загальнодержавному, так і на регіональному рівнях, здійснюючи непересічний вплив на поширення інновацій в межах окремих регіональних ринків, зокрема – аграрного ринку регіону. Адже інтелектуальна власність виступає важливим компонентом формування інтелектуального капіталу регіону, який, у свою чергу, визначає потенціал інноваційного розвитку його економіки.

У цьому контексті вітчизняні автори акцентують увагу на тому, що останнім часом, у руслі економіки знань активізувався напрям досліджень, пов'язаних із виявленням впливу інтелектуального капіталу на інноваційний розвиток економіки окремих держав і регіонів. Прихильники цього напрямку відзначають, що релевантність ресурсу знань визначається або тими знаннями, які він несе, або його роллю в стимулюванні та акумулюванні динаміки знань, що дозволяє інтерпретувати ресурс знань як сукупність критичних знань і як каталізатор когнітивної динаміки. При цьому активи знань виступають критичними факторами для інноваційного розвитку та успіху регіональної економіки, підтримки та координації регіонального розвитку. Таким чином, для забезпечення успішного результату регіони мають володіти набором ключових активів знань, які виступають головними генераторами доданої вартості. Водночас, ця генерація стає можливою завдяки роботі відповідних інституцій на регіональному рівні, тобто, важелі влади для правильного менеджменту відповідних процесів у регіонах відіграють ключову роль.⁸⁸ [105]

В контексті посилення впливу інновацій на розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону це означає необхідність нарощування інституційної спроможності таких важливих ланок, що беруть участь в організаційно-управлінському процесі та регіональному менеджменті, як

---

⁸⁸ Звіргзде Д.І. інтелектуальний капітал регіону: активи знань / Дар'я Ігорівна Звіргзде // Регіональна економіка. – 2012. – № 3. – С. 197-203. – С. 198-200.

органи місцевого самоврядування сільських територіальних громад, місцеві агенції регіонального розвитку, регіональні аграрні палати тощо. Саме вони можуть слугувати дієвими важелями інноваційного розвитку аграрного ринку регіону та об'єктів його інфраструктури.

Посилення значимості цих інституцій зумовлюється тим, що, як справедливо відмічають В. Россоха та О. Гусак, сучасний організаційно-економічний механізм інноваційно-інвестиційного процесу, принципово відрізняється від традиційного, який існував за часів планово-розподільчої економіки. Нині державна система розподілу ресурсів поступається ринковому механізму переливу капіталу залежно від формування попиту і пропозиції, що суттєво змінює структуру та джерела інвестицій у реалізацію інноваційних проектів. З огляду на це, дедалі більшої актуальності сьогодні набуває розробка і впровадження дієвого механізму стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності учасників аграрного ринку регіону, зокрема з метою вдосконалення матеріально-технічної бази, модернізації технологій, інноваційного розвитку інфраструктури.⁸⁹ [251, с. 29]

До цього слід додати, що принципи та механізми функціонування ринкової економіки ставлять перед учасниками аграрного ринку регіону вимогу відмовитись від стереотипного мислення і переосмислити своє ставлення до певних економічних явищ. Зокрема, це стосується ролі посередників у поширенні інновацій в межах аграрного ринку регіону та їхнього впливу на модернізацію інфраструктури цього ринку. Так, Т. Ломаченко з цього приводу наголошує: «Не слід недооцінювати значення такого важливого напрямку сприяння просуванню на ринок вітчизняних наукових розробок інституту різного роду посередників. Саме посередники,

---

⁸⁹ Россоха В.В. Формування інноваційно-інвестиційної політики в аграрній сфері економіки : монографія / В.В. Россоха, О.М. Гусак. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 242 с. – С. 29.

як свідчить досвід розвинених держав світу, виступають необхідними економічними агентами в системі комерціалізації інновацій. Саме вони займаються просуванням наукових розробок на ринок. Серед таких організацій слід насамперед виокремити структури, що займаються патентуванням і ліцензуванням, консалтингом, маркетингом інновацій».⁹⁰ [157]

Таким чином, роль інновацій у формуванні та розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону зумовлюється як специфічними характеристиками відповідних регіональних економік, що є унікальними для кожного типу регіону, так і універсальними підходами, які зберігають свою актуальність для всіх регіонів без винятку.

Беручи до уваги розробки вітчизняних і закордонних вчених, а також з огляду на світову практику можна розглядати перспективу застосування трьох основних стратегій посилення впливу інновацій на розвиток інфраструктури аграрного ринку в межах окремих регіонів:⁹¹ [16, с. 42]

- підтримка дифузії інновацій, зокрема шляхом купівлі патентів і технологій за кордоном з метою їх подальшого самостійного удосконалення;
- підтримка іноземної високотехнологічної експансії та інтеграція на рівні транснаціональних корпорацій з метою копіювання передових технологій і підвищення кваліфікації трудових ресурсів;
- підтримка «точок зростання» в особі окремих підприємств чи кластерів, які досягли певних успіхів у комерціалізації науково-технічних розробок, мають достатній людський та

---

⁹⁰ Ломаченко Т.И. Рынок инноваций в АПК: теория, методология и организация : Монография / Татьяна Ивановна Ломаченко. – К.: ННЦ «Институт аграрной экономики», 2010. – 376 с. – С. 140.

⁹¹ Беленький П.Ю. Инвестиційно-інноваційне забезпечення конкурентоспроможності регіону / П.Ю. Беленький, В.І. Шевченко-Марсель, О.О. Другов. – НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2006. – 129 с. – С. 42.

інфраструктурний потенціал для ефективного інноваційного розвитку, а також здатні стати локомотивами зростання, спонукаючи до інноваційного розвитку інші підприємницькі структури, що функціонують на аграрному ринку регіону та в суміжних із ним сферах господарської діяльності.

Ці стратегії мають бути адаптованими до соціально-економічних умов кожного конкретного регіону, з урахуванням його ресурсного, фінансового, інтелектуального та інших видів потенціалу. Наприклад, перший тип стратегії більше підходить для регіонів з високим рівнем фінансової спроможності, сільські території яких концентруються переважно навколо великих міських агломерацій. Для другого типу стратегії необхідним є наявність в регіоні потужних вітчизняних агровиробників, спроможних виступати в ролі рівноправних партнерів для реалізації спільних інноваційно-інвестиційних проектів з іноземними транснаціональними корпораціями. Вибір третього типу стратегій обумовлюється як правило певними обмеженнями в розвитку аграрного ринку регіону та його інфраструктури, такими як малоземелля, специфічні умови аграрного виробництва (гірські території, несприятливі кліматичні умови тощо) чи неаграрною спеціалізацією регіону (туризм і рекреація, ІТ-технології).

Водночас, для всіх регіонів однозначним є пріоритет інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку як засобу підвищення ефективності його функціонування та збільшення конкурентоспроможності на світовому ринку, зростання соціальних стандартів та якості життя місцевого населення, а також невід'ємної складової інтеграції в систему світогосподарських зв'язків.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

1. Аграрний ринок сьогодні виступає однією з найважливіших складових ринкової економіки, вагомість якої дедалі більше зростає з огляду на постійне збільшення чисельності населення нашої планети і посилення дефіциту продовольства у глобальному масштабі. Це актуалізує наукові дослідження, пов'язані з підвищенням ефективності функціонування аграрних ринків, особливо в тих країнах, які виступають традиційними експортерами сільськогосподарських товарів, до яких належить і Україна.

2. Ефективність функціонування аграрного ринку значною мірою залежить від якості його інфраструктурного забезпечення, як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Інфраструктура аграрного ринку регіону, для виконання покладених на неї функцій, повинна розвиватися на основі постійного застосування інновацій. Інноваційний розвиток аграрного ринку регіону в контексті модернізації його інфраструктури передбачає поширення інновацій у всіх ланках і компонентах цієї інфраструктури.

3. Систематизація компонентів інфраструктури аграрного ринку регіону дає можливість виділити такі її види: виробнича (млини, елеватори, системи меліорації та іригації ґрунту), комунальна або інженерна (котельні, водогони, каналізації, лінії електропередач, телекомунікаційні мережі), транспортно-логістична (дороги, залізничні колії, залізничні станції та станції техобслуговування машин, склади, логістичні центри), фінансова (банки, страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні центри), інформаційно-комунікаційна (консалтингові компанії, аграрні палати, інформаційно-консультаційні центри), соціальна (сільські навчальні заклади та лікувальні установи, заклади культурного та побутового обслуговування

сільського населення), маркетингова (аграрні біржі, агроторгові доми, торговельні мережі, сільськогосподарські ярмарки, оптові ринки), інституційна (кооперативи та інші інституції. Що обслуговують функціонування аграрного ринку) та інноваційна (аграрні кластери, агротехнопарки, агро-індустріальні парки, бізнес-інкубатори).

4. Визначальною рисою еволюції інфраструктури аграрного ринку стала зумовленість кожного з її етапів інноваціями в ринковому середовищі, а також постійний зворотний вплив розвитку окремих об'єктів інфраструктури аграрного ринку на активізацію інноваційних процесів у межах останнього. Причому така закономірність спостерігалася не тільки на глобальному рівні, але й на рівні окремих держав та регіонів.

5. Еволюція окремих елементів інфраструктури аграрного ринку та характер її взаємопов'язаності з інноваційним розвитком економіки мають яскраво виражену регіональну специфіку. Насамперед, це стосується визначального впливу на поширення інновацій у регіональному ринковому середовищі, включаючи напрями модернізації інфраструктури аграрного ринку кожного регіону, який чинять: природно-ресурсний потенціал, просторово-географічне розташування, локалізація виробничих потужностей, історико-культурна спадщина, соціально-демографічне становище та ментально-психологічне середовище регіону.

6. Чинники формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону можна об'єднати у дві основні групи, ґрунтовані на виділенні: а) економічних та б) соціальних передумов розвитку регіональної економіки та визначення типу її спеціалізації. Досліджуючи характер впливу цих передумов на еволюцію інфраструктури аграрного ринку регіону, було виокремлено п'ять типів регіонів за особливістю локалізації об'єктів

інфраструктури аграрного ринку: агровиробничі, агросервісні, агроіндустріальні, агротуристичні та агрозбутові.

Кожному з цих типів регіонів притаманні власні риси, пов'язані з впливом інновацій на розвиток інфраструктури їх аграрних ринків. Ці риси визначаються особливостями дії загальноекономічних і специфічних чинників інноваційного розвитку регіональних економік.

7. Пріоритетними напрямками удосконалення інфраструктури аграрного ринку регіону на інноваційній основі є: впровадження технологічних інновацій, поліпшення інвестиційного клімату, підвищення якості людського та соціального капіталу, розвиток науково-освітньої сфери, формування розгалуженої мережі інформаційно-консалтингових служб, забезпечення інтегрованості регіону в глобальну економіку.

8. За характером впливу інновацій на формування та розвиток інфраструктури аграрного ринку, доцільно виділити такі типи регіонів: інноваційно-пасивні (інновації впливають на розвиток інфраструктури аграрного ринку опосередковано), інноваційно-індиферентні (домінує «сателітна» модель поширення інновацій в розвитку об'єктів інфраструктури аграрного ринку), інноваційно-толерантні (інноваційний розвиток об'єктів інфраструктури аграрного ринку виступає одним із чинників отримання конкурентних переваг регіонального агробізнесу), інноваційно-орієнтовані (реалізація інноваційних проектів, спрямованих на модернізацію об'єктів інфраструктури аграрного ринку, стає невід'ємною складовою господарської діяльності суб'єктів аграрного ринку) та інноваційно-активні (інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку виступає одним з пріоритетів регіональної економічної політики та бізнес-планування).

Для всіх типів регіонів спільними напрямками поширення позитивного впливу інновацій у розвитку інфраструктури аграрного ринку є: підвищення рівня фінансової самостійності органів місцевого самоврядування регіонів та сільських територіальних громад, стимулювання розвитку регіональної інноваційної інфраструктури, нарощування якості інтелектуального капіталу, покращення інституційної спроможності регіональних економік.

Основні положення розділу висвітлені в таких публікаціях автора: [6, с. 4-6; 25, с. 69-85; 185 с. 33-38; 187, с. 404-405; 306, с. 242-247; 310, с.43; 312, с. 251-256].

РОЗДІЛ II. ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ РЕГІОНУ ЯК ЧИННИК НАРОЩУВАННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

2.1. МОДЕРНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЧОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ РЕГІОНУ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ВИРОБНИЦТВО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

В сучасних умовах пріоритетним напрямом інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку на рівні регіону є стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції на основі впровадження нових технологій. Насамперед, це стосується підвищення ефективності використання наявного аграрного потенціалу відповідних сільських територій на основі збільшення продуктивності праці в аграрному секторі економіки, підвищення урожайності сільськогосподарських культур, поліпшення якості та рентабельності тваринницької продукції.

На жаль, доводиться констатувати, що сьогодні рівень інноваційної активності суб'єктів господарювання не дозволяє вести мову про наявність необхідних зрушень у модернізації виробничої інфраструктури аграрного ринку в більшості регіонів України. Насамперед, це стосується її західних областей, де лєвова частка аграрного сектору концентрується в господарствах населення.

Наприклад, у Львівській області в господарствах населення виробляється більше 90% загального виробництва картоплі, овочів і молока, 76,4% – яєць, 52% м'яса (в тому числі 92,9% яловичини та 66% свинини). При цьому переважна частина виробничих потужностей, орієнтованих на вирощування сільськогосподарських культур і ведення тваринницької діяльності в господарствах населення, концентруються в сегменті екстенсивного виробництва, що значно ускладнює поширення

інноваційних процесів як у самому сільському господарстві, так і в розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону.⁹²[18, с. 58-59]

Досліджуючи передумови модернізації інфраструктури аграрного ринку Львівської області у контексті формування передумов для збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, доцільно акцентувати увагу на низці характерних особливостей.

По-перше, значна частина землеволодінь і переважаюча частка виробництва сільгосппродукції сконцентровані в господарствах населення. Це супроводжується нижчою питомою вагою агрохолдингів, порівняно з іншими регіонами України. Відтак, в регіоні існують сприятливі передумови для активізації підприємницької діяльності на селі та розвитку агробізнесу на конкурентних засадах, що традиційно вважається основою для модернізації та впровадження інноваційної моделі економічного зростання.

По-друге, велика кількість інститутів громадянського суспільства в регіоні сприяють адаптації на вітчизняний ґрунт досвіду ЄС щодо розвитку місцевого самоврядування на рівні сільських територіальних громад. Це створює сприятливі умови для реалізації в сільській місцевості області цілої низки проектів, орієнтованих на розвиток виробничої, комунальної, інформаційної, маркетингової, транспортно-логістичної та інноваційної інфраструктури, яка в подальшому може стати дієвим чинником нарощування виробничого потенціалу аграрного сектору регіональної економіки.

По-третє, звертає на себе увагу достатньо висока якість людського капіталу сільських територій Львівщини, зумовлена позитивними

---

⁹²Біляк Н.І. Оцінка конкурентоспроможності сільського господарства Львівської області / Н.І. Біляк // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. – 2012. – Т. 14, № 1 (51). – Ч. 1. – С. 57-63. – С. 58-59.

тенденціями у демографічній структурі населення, достатньою забезпеченістю сільської економіки трудовими ресурсами, наявністю значної частини трудових мігрантів – вихідців із села, які часто виступають надійним джерелом трансферу фінансових ресурсів у сільське господарство регіону.

По-четверте, близькість кордону з ЄС створює додаткові переваги та можливості розвитку ділового співробітництва між суб'єктами аграрного ринку регіону та їх європейськими партнерами у тому числі щодо модернізації інфраструктури аграрного ринку. Так, реалізація спільних інвестиційних проектів у сільському господарстві є засобом поширення в середовищі регіонального агробізнесу новітніх агротехнологій, організаційно-управлінських та маркетингових інновацій, імпорту сучасної сільськогосподарської техніки та устаткування тощо. Разом з тим, інвестиційне співробітництво в аграрному секторі неминуче тягнутиме за собою модернізацію транспортної інфраструктури села, в тому числі розбудову в сільській місцевості доріг з твердим покриттям, залізничного сполучення, логістичних центрів, а також розвиток телекомунікаційних (включаючи доступ до мобільного зв'язку та Інтернету) та електричних мереж, систем водопостачання та водовідведення, впровадження європейських стандартів захисту довкілля та земельних ресурсів, включаючи нові технології обробітку ґрунту тощо. У свою чергу, це стане стимулом для активізації підприємницької діяльності в сільському господарстві регіону на основі розвитку фермерства, сільськогосподарської кооперації тощо.

По-п'яте, на сільських територіях Львівщини, як і Західного регіону України загалом, сформовано сприятливе інституційне середовище, яке ґрунтується на потужному людському капіталі, розвинених елементах

громадянського суспільства, укорінених підприємницьких традиціях і високій культурі господарювання на селі, а також значній кількості вищих і спеціалізованих навчальних закладів та наукових установ аграрного профілю, здатних адаптувати на вітчизняний ґрунт новітні досягнення сучасної аграрної науки, започатковані в розвинутих країнах світу, а також генерувати власні інноваційні підходи й рішення в царині агротехнологій та аграрного менеджменту.

Таким чином, модернізація інфраструктури аграрного ринку регіону може відбуватися в першу чергу через реалізацію інноваційно-інвестиційних проєктів, спрямованих на підвищення ефективності використання наявних природних, фінансових і людських ресурсів західноукраїнського села та зниження трансакційних витрат у процесі здійснення сільськогосподарського виробництва.

Насамперед, у цьому зв'язку слід акцентувати увагу на рівні технічної оснащеності господарств аграрного сектору регіону, як основного важеля ефективного використання земельних ресурсів та людського капіталу села. Адже в сучасних умовах саме забезпеченість сільськогосподарських підприємств, а також фермерських господарств і господарств населення відповідними матеріально-технічними засобами і сільськогосподарською технікою виступає основною передумовою їх ефективного функціонування.

У Львівській області, не зважаючи на переважання в аграрному секторі господарств населення, протягом останніх років спостерігається позитивна динаміка забезпеченості сільського господарства тракторами та іншими матеріально-технічними засобами, особливо на тлі загальноукраїнських показників (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Наявність окремих видів техніки за категоріями господарств*

На кінець року, тис. шт.

Сільськогосподарська техніка	Україна				Львівська область			
	Роки				Роки			
	2011	2012	2013	2013 до 2011, %	2011	2012	2013	2013 до 2011, %
Трактори (без змонтованих на них машин), всього	344,3	355,9	356,9	103,7	14,2	14,7	15,1	106,3
<i>в т.ч. в сільгоспідприємствах</i>	<i>134,6</i>	<i>137,9</i>	<i>134,2</i>	<i>99,7</i>	<i>2,5</i>	<i>2,5</i>	<i>2,3</i>	<i>92,0</i>
<i>у фермерських господарствах</i>	<i>30,8</i>	<i>33,7</i>	<i>33,8</i>	<i>109,7</i>	<i>0,8</i>	<i>0,9</i>	<i>0,9</i>	<i>112,5</i>
<i>у господарствах населення</i>	<i>178,9</i>	<i>184,3</i>	<i>188,9</i>	<i>105,6</i>	<i>10,9</i>	<i>11,3</i>	<i>11,9</i>	<i>109,2</i>
Зернозбиральні комбайни, всього	62,6	63,7	61,8	98,7	2,6	2,7	2,5	96,2
<i>в т.ч. в сільгоспідприємствах</i>	<i>32,1</i>	<i>32,0</i>	<i>30,1</i>	<i>93,8</i>	<i>0,8</i>	<i>0,8</i>	<i>0,7</i>	<i>87,5</i>
<i>у фермерських господарствах</i>	<i>8,5</i>	<i>9,0</i>	<i>8,6</i>	<i>101,2</i>	<i>0,3</i>	<i>0,3</i>	<i>0,3</i>	<i>100,0</i>
<i>у господарствах населення</i>	<i>22,0</i>	<i>22,7</i>	<i>23,2</i>	<i>105,5</i>	<i>1,5</i>	<i>1,6</i>	<i>1,5</i>	<i>100,0</i>
Міні-трактори та мотоблоки у господарствах населення	64,9	88,4	115,9	178,6	2,3	2,7	3,2	139,1

Так, упродовж 2012-2013 років кількість тракторів (без тракторів, на яких змонтовані машини) на Львівщині зросла на 6,3 %, в той час, як в цілому по Україні аналогічне зростання становило 3,7%. При цьому найвищою динаміка зростання тракторів виявилась у фермерських господарствах Львівщини (12,5%), а в сільськогосподарських підприємствах спостерігалось падіння на 8%.

Водночас, за рахунок зменшення кількості зернозбиральних комбайнів у сільськогосподарських підприємствах Львівській області за вказаний проміжок часу відбулося загальне зниження цього показника на 3,8% (не зважаючи на те, що їх чисельність у фермерських господарствах і господарствах населення залишилась незмінною).

На тлі загальноукраїнських показників, де в динаміці кількості тракторів переважають фермерські господарства, а в кількості

---

*За даними: Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2012 році. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики, 2013. – 42 с. – С. 21, 26, 32, 36, 41; Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2013 році. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики, 2014. – 41 с. – С. 20, 25, 31, 35, 40.

зернозбиральних комбайнів – господарства населення, Львівська область відзначається сталою чисельністю зернозбиральних комбайнів у фермерських господарства і господарствах населення на тлі їх збільшення у кожній зі загаданих категорій господарств в Україні загалом.

Нижчою є також динаміка зростання кількості міні-тракторів і мотоблоків у господарствах населення на Львівщині у порівнянні із загальноукраїнськими показниками (39,1% проти 78,6%).

Водночас, частка як зернозбиральних комбайнів, так і тракторів у господарствах населення на Львівщині є значно вищою, ніж в цілому по Україні, де великою є питома вага сільськогосподарських підприємств у володінні вищезгаданими видами техніки.

Як наслідок питома вага Львівщини в загальноукраїнських показниках є найвищою саме в частині наявності тракторів і зернозбиральних комбайнів у господарствах населення. Натомість частка регіону в загальнодержавних показниках за чисельністю тракторів та зернозбиральних комбайнів у сільськогосподарських підприємствах і фермерських господарствах, а також за чисельністю міні-тракторів та мотоблоків у господарствах населення є більш ніж удвічі нижчою (табл. 2.2).

Водночас, слід відмітити, що рівень забезпеченості сільськогосподарською технікою агровиробників у Львівській області на тлі інших показників, пов'язаних з функціонуванням аграрного сектору, видається не надто високим, що свідчить про наявність проблем у розвитку виробничої інфраструктури аграрного ринку. Так, якщо частка Львівщини в загальній кількості тракторів (без тракторів, на яких змонтовані машини) і зернозбиральних комбайнів у державі на початок 2014 року становила в середньому 4,1%, а в кількості міні-тракторів і мотоблоків у

господарствах населення – 2,7%, то поголів'я великої рогатої худоби в регіоні станом на 1 січня 2014 р. становило 5,3% від загальноукраїнського показника, в тому числі корів – 5,8%, а поголів'я свиней – 4,2%. Більше того, питома вага сільського населення Львівської області складає близько 7% від усього сільського населення України.⁹³ [97]

Таблиця 2.2

Сільськогосподарська техніка в аграрному секторі Львівської області та України на початок 2014 р.

Сільськогосподарська техніка	Україна		Львівська область		
	штук	%	штук	%	частка в Україні,%
Трактори (без тракторів, на яких змонтовані машини), всього	356 960	100,0	15 112	100,0	4,2
<i>в т.ч. в сільгоспідприємствах</i>	<i>134 177</i>	<i>37,6</i>	<i>2 329</i>	<i>15,4</i>	<i>1,7</i>
<i>у фермерських господарствах</i>	<i>33 849</i>	<i>9,5</i>	<i>881</i>	<i>5,8</i>	<i>2,6</i>
<i>у господарствах населення</i>	<i>188 934</i>	<i>52,9</i>	<i>11 902</i>	<i>78,8</i>	<i>6,3</i>
Зернозбиральні комбайни, всього	61 829	100,0	2 461	100,0	4,0
<i>в т.ч. в сільгоспідприємствах</i>	<i>30 061</i>	<i>48,6</i>	<i>654</i>	<i>26,6</i>	<i>2,2</i>
<i>у фермерських господарствах</i>	<i>8 572</i>	<i>13,9</i>	<i>260</i>	<i>10,6</i>	<i>3,0</i>
<i>у господарствах населення</i>	<i>23 196</i>	<i>37,5</i>	<i>1 547</i>	<i>62,8</i>	<i>6,7</i>
Міні-трактори і мотоблоки у господарствах населення	115 905	100,0	3 171	100,0	2,7

За даними: Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2013 році. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики, 2014. – 41 с. – С. 20, 25, 31, 35, 40.

Разом з цим, за низкою показників частка Львівщини в загальноукраїнському сільськогосподарському виробництві та землекористуванні у 2014 р. не перевищувала 3%, а саме – у виробництві зернових і зернобобових культур (2,2%), у площі наявної ріллі (2,4%), а також у виробництві яєць і в загальній площі усіх сільськогосподарських угідь в регіоні (3,0%).⁹⁴[97]

⁹³За даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

⁹⁴За даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Виходячи з низького рівня забезпеченості регіону сільськогосподарськими угіддями та ріллею, стан його виробничої інфраструктури за показником кількості тракторів та зернозбиральних комбайнів, які припадають на 1 тис га ріллі, на тлі всієї України є значно вищою. Водночас, серед областей Західного регіону за цими показниками Львівщина перебуває серед аутсайдерів. Поступається область сусіднім регіонам Західної України (крім гірських) також за багатьма показниками забезпеченості сільськогосподарською технікою та енергетичними потужностями (табл. 2.3).

Особливо відчутним проблеми розвитку виробничої інфраструктури аграрного ринку регіону є на тлі розвинених держав Європи та світу. Так, у США на 1 тис. гаріллі припадає 27 тракторів (в 1,5 рази більше ніж у Львівській області та у 2,5 рази більше ніж в цілому в Україні), у Франції та Німеччині – 62 і 65 відповідно (у 3,5 рази більше ніж на Львівщині та майже у 6 разів більше від загальноукраїнського показника), а в сусідній Польщі, яка є одним із лідерів за кількістю тракторів на 1 тис. га ріллі, цей показник становить 128 одиниць, або в 7 разів більше ніж у Львівській області та в 11,6 рази більше ніж в Україні загалом.⁹⁵[288, с. 32, 43, 52; 415, с.387,407]

Якщо поряд з кількісними показниками проаналізувати також і якісні характеристики забезпеченості агровиробників сільськогосподарською технікою, то зроблені оцінки щодо рівня розвитку виробничої інфраструктури аграрного ринку регіону за вищезгаданими показниками виявляться на порядок нижчими. А вже у більшості своїй господарства населення, в яких

---

⁹⁵Розраховано за даними: Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2011 році. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики, 2012. – С. 32, 43, 52; Rocznik statystyczny rolnictwa. 2011. – Warszawa, 2012. – 443 s. – S. 387, 407.

Таблиця 2.3.

**Забезпеченість агровиробників західних регіонів України
сіськогосподарською технікою та енергетичними потужностями**

На початок 2014 р., штук

Сіськогосподарська техніка	Регіон						
	Волинська область	Закарпатська область	Івано-Франківська область	Львівська область	Рівненська область	Тернопільська область	Чернівецька область
Трактори (без тракторів, на яких змонтовані машини)	18 168	5 352	7 983	15 112	14 540	15 835	7 492
Зернозбиральні комбайни	3 294	417	909	2 461	2 537	2 761	661
Інші комбайни і збиральні машини*	441	41	165	337	363	377	154
Вантажні та вантажно- пасажирські автомобілі*	2 154	260	993	2 052	1 858	2 521	769
Стационарне іригаційне обладнання [#]	99	17	36	30	19	51	25
Інкубатори [#]	10	0	7	29	13	2	11
Доїльні установки та апарати [#]	356	45	85	195	369	145	102
Енергетичні потужності*, тис вВт	737	122	350	712	666	924	286

За даними: Наявність сіськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сіському господарстві у 2013 році. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики, 2013. – 41 с. – С. 20-40.

*У сіськогосподарських підприємствах і фермерських господарствах.

[#] У сіськогосподарських підприємствах.

концентрується майже 80% тракторів та 60% зернозбиральних комбайнів на Львівщині, у силу низького рівня товарності виробництва та фінансової спроможності часто вимушені купувати сільськогосподарську техніку на вторинному ринку, що знижує ефективність її використання, подекуди – в рази.

З цього приводу вітчизняні дослідники, зокрема, зазначають, що у структурі машинно-тракторного парку велика частка тракторів та іншої техніки експлуатується понад 10 років. Водночас, переважна частина вітчизняної та імпоротної техніки, яка закуповується господарствами населення часто є такою, що вже відпрацювала свій економічно доцільний термін використання. Відтак її подальше інтенсивне застосування у сільськогосподарському виробництві потребує значних витрат на підтримання в працездатному стані (запасні частини для ремонту техніки – особливо тієї, виробництво якої вже призупинено, виявляються у 3-5 разів дорожчими, ніж для техніки, що серійно випускається). Крім того, продавці, які поставляють на вітчизняний ринок техніку з вторинного ринку, не несуть жодної відповідальності за її сервісне обслуговування. Це суттєво ускладнює експлуатацію цієї техніки, збільшує тривалість її простоїв з технічних причин. У технічно справному стані техніка підтримується за рахунок відновлюваних ремонтів. Проте їх можливості з року в рік зменшуються, бо виходять з ладу базові компоненти конструкцій машин. Проблема ускладнюється і відсутністю належної сервісної інфраструктури, адже в період реформування відносин власності в АПК відбулись значні негативні зміни в системі сервісного забезпечення сільгосптехніки. Створена у дореформений період матеріально-технічна база ремонтно-сервісних підприємств в основній своїй частині зруйнована. Більшість колишніх

ремонтних підприємств припинили свою основну діяльність. Втрачено ремонтно-експлуатаційну базу колишніх колективних і державних сільгоспідприємств. Це ускладнює проблему підтримання в працездатному стані техніки, рівень технічної готовності якої у період напружених робіт становить 80-85%.⁹⁶ [64]

Крім того, вітчизняні енергетичні та сільськогосподарські машини за якістю відстають від світових на 2-3 покоління. Параметри продуктивності у них нижчі на 20-40%, а для окремих машин – у десятки разів, при більших затратах праці на їх обслуговування та експлуатацію, вищій матеріаломісткості. Через технічні несправності та фізичне спрацювання щорічно не використовується третина тракторів, комбайнів та інших машин. Тому розтягуються строки виконання робіт. Як наслідок, втрати врожаю сягають 20-30%.⁹⁷ [266]

Враховуючи, те, що ступінь зносу сільськогосподарської техніки прямо пропорційно впливає на зниження ефективності її використання через збільшення витрат на обслуговування, закупівлю необхідних запасних частин та паливо-мастильних матеріалів під час експлуатації, збільшуються також витрати на виробництво продукції та знижується рівень продуктивності праці.⁹⁸ [133]

Звертають на себе увагу і проблеми в розвитку інших складових виробничої інфраструктури аграрного ринку регіону. Наприклад, модернізація сфери зберігання сільськогосподарської продукції відбувається насамперед за рахунок великих агроформувань та агрохолдингів, у той час, як переважна частина господарств населення не

---

⁹⁶ Грицишин М.І. Матеріально-технічне забезпечення агровиробництва / М.І. Грицишин, В.О. Шейченко, В.П. Диковицький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://a7d.com.ua/machines/4029-materalno-tehnchne-zabezpechennya-agrovirobnictva.html>.

⁹⁷ Семененко О.С. Фермерські господарства на Закарпатті: основні проблеми розвитку / О.С. Семененко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2009_28_2/statti/26.htm.

⁹⁸ Кожушко І.Г. Сучасний стан і проблеми технічного забезпечення аграрних підприємств України / І.Г. Кожушко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2009_31/Zmist/19PDF.pdf

можуть собі дозволити будівництво та утримання сучасних зерно-, овоче- та фруктосховищ. Це призводить до зниження ефективності їх функціонування та зменшення частки товарної продукції у структурі сільськогосподарського виробництва.

Так, А. Гуторов відмічає, що сфера переробки та зберігання аграрної продукції в Україні монополізована агрохолдингами, які володіють більш ніж 90% елеваторів.⁹⁹ [67] Крім того, великі сільгоспформування (із земельним банком понад 10 тис. га) відзначаються і найбільшою забезпеченістю сховищами (96%). Водночас, якщо говорити про структуру ємностей цієї групи сховищ, то в 90% випадків це склади підлогового зберігання з низьким рівнем механізації і низькою інтенсивністю відвантаження. При цьому найбільшу частку механізованих сховищ з силосними ємностями мають у своїй структурі підприємства із земельним банком понад 10 тис. га. Так, близько 15% даних підприємств мають виключно силосні ємності для зберігання зерна, а 23% – одночасно силосні ємності та склади підлогового зберігання. Що стосується дрібних сільгоспформувань, то лише 1% цих підприємств мають у структурі своїх сховищ силосні ємності.¹⁰⁰[269]

Слід також відзначити, що мережа елеваторно-складських комплексів Львівської області фактично сформувалася за часів СРСР в структурі єдиної загальнодержавної мережі. Нинішнє будівництво потужними сільгоспвиробниками власних зерносховищ, кардинально змінило конфігурацію регіональної системи зберігання та розподілу зерна. Наприклад, порівняно з Одеською областю на Львівщині у 2008 році відзначався суттєвий дефіцит зернозберігальних площ при більш ніж

---

⁹⁹Гуторов А.О. Корпоратизація сільського господарства в Україні / А.О. Гуторов // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 4. – С. 82-92. – С. 87.

¹⁰⁰ Системи зберігання зерна в Україні та Росії: загальний стан та перспективи[Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://svitagro.com/sistemi-zberigannya-zerna-v-ukrayini-ta-rosiyi-zagalniy-stan-ta-perspektivi>.

двократному відставанні за кількістю зерноскладищ (табл. 2.4).¹⁰¹ [257]

Таблиця 2.4

Характеристика мереж зберігання та перерозподілу зерна

Львівської та Одеської областей¹⁰² [257]

Область	Обсяги виробництва зернових культур, тис. т	Загальна місткість зерноскладищ, тис. т	Кількість зерноскладищ	У тому числі, одиниць		
				Заготівельні	Проміжні	Виробничі
Львівська	639	300	18	5	4	9
Одеська	3039	3490	40	9	13	18

Загалом сьогодні в області працює 338 зерноскладищ загальною місткістю 511,2 тисячі тонн та 17 сертифікованих зернових складів на 303,4 тисячі тонн. У стадії будівництва ще зерносклад на 4,5 тисячі тонн зерна у Золочівському районі, на 20 тисяч тонн – у Буському та два великі елеватори у Мостиському районі на 100 та 200 тисяч тонн зерна.¹⁰³ [176]

Аналіз географічного розташування та виконуваних функцій цими підприємствами в Львівській області показав, що зернозберігаючі підприємства здебільшого входять до складу зернопереробних підприємств (Бродівського, Жовківського, Кам'янка-Бузького, Красненського, Львівського, Радехівського, Стрийського № 1 та Стрийського № 2 комбінатів хлібопродуктів, Буського міжгосподарського комбікормового заводу), що свідчить про їх виробничу спрямованість.¹⁰⁴ [176]

¹⁰¹ Савенко І.І. Аналіз логістичних систем зберігання та перерозподілу зерна в зерновиробних і зерноспоживаючих регіонах [Електронний ресурс]. – Режим доступу :vlp.com.ua/files/89.pdf

¹⁰² Там само.

¹⁰³ Мельник О. Хід карпатської королеви / Оксана Мельник // Урядовий кур'єр. – 2013. – 16 серпня [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://ukurier.gov.ua/uk/articles/hid-karpatskoyi-korolevi/>

¹⁰⁴ Там само.

Проте є всі підстави вважати, що рівень складського забезпечення сільського господарства на Львівщині, як і в інших областях Західного регіону України, де в структурі виробників сільськогосподарської продукції переважають підсобні господарства населення, не відповідає сучасним вимогам розвитку аграрної економіки. Як наслідок, окреслені прогалини в становленні виробничої інфраструктури ринку регіону сільськогосподарської продукції суттєво гальмують залучення інвестиційних ресурсів у функціонування аграрного сектору регіональної економіки, а також обмежують можливості впровадження інвестиційних проектів у суміжних із ним сферах.

Наприклад, за оцінками експертів, потужності картоплесховищ у Львівській області при нинішніх обсягах валового виробництва картоплі в регіоні (1700-1800 тис. т на рік) повинні становити не менше 600 тис. т, у той час, як сьогодні вони складають не більше 50 тис. т. Не менш відчутною є нестача овочесховищ, які крім недостатніх потужностей (20-25 тис. т. при валовому виробництві овочів на території області на рівні 460-480 тис. т., тобто не забезпечуючи зберігання навіть 5% зібраного урожаю), ще й характеризуються відсутністю необхідного технічного оснащення для якісного зберігання різних видів овочевих культур. Аналогічною є ситуація з фруктосховищами на Львівщині, потужність яких, при мінімальній потребі 25 тис. т (середньорічне виробництво коливається у межах 90-99 тис. т.), становить близько 3 тис. т, або ледь більше 10 % від мінімуму.

Так, А. Демчишин наголошує: «Зміни, що відбулися в аграрному секторі економіки, негативно позначились на розвитку сільськогосподарського виробництва, в тому числі і на родючості ґрунтів. Повністю втрачені традиційні технології з науково-обґрунтованими

системами землеробства, багатопільними сівозмінами, які сприяли збереженню природної родючості ґрунтів. Сьогодні масовим стало вирощування монокультур ріпаку, кукурудзи, зернових, площі яких з кожним роком зростають. Таке спрощення сівозмін на фоні виснажливого застосування мінеральних азотних добрив приводить до деградації родючості ґрунтів... Зменшилися об'єми внесення органічних і мінеральних добрив. В землеробстві склався гостродефіцитний баланс гумусу».¹⁰⁵ [70, с.55-56][Ситуація ускладнюється нераціональною структурою внесення різних видів мінеральних добрив у кожній з областей Західного регіону України.

Наприклад, оптимальне співвідношення для внесення азотних, фосфорних і калійних добрив у Волинській області, за розрахунками експертів, становить 1 : 0,8 : 1,1, фактично ж воно відповідає 1 : 0,2 : 0,2.¹⁰⁶ [42, с.9] У Львівській області при оптимальному співвідношенні вказаних видів мінеральних добрив 1 : 0,6 : 0,8 реально витримується пропорція 1 : 0,3 : 0,4.¹⁰⁷[70, с.55] Не кращою є ситуація і в інших областях регіону. Так, наприклад у 2010 році в середньому на 1 га сільськогосподарських угідь тут вносилося 21,7 кг мінеральних добрив, з яких дві третини припадало на азотні, 13,8% на калійні та 18% на фосфорні. На тлі розвинутих держав світу області Західного регіону у 4-5 разів поступаються за обсягом внесення азотних добрив на 1 га сільгоспугідь, у 5-7 разів за обсягом внесення калійних добрив, у 2-5 разів за обсягом внесення фосфорних добрив.

---

¹⁰⁵ Демчишин А.М. Родючість ґрунтів орних земель Львівської області та оцінки їх вартості / А.М. Демчишин / Розвиток сільських територій. Земельна реформа : Зб. наук. Праць. – Львів: СПОЛОМ, 2012. – С. 55-56.

¹⁰⁶ Використання мінеральних та органічних добрив. Статистичний збірник /за ред. В. Ю. Науменка. — Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2012. — 73 с. — С. 9

¹⁰⁷ Демчишин А.М. Родючість ґрунтів орних земель Львівської області та оцінки їх вартості / А.М. Демчишин / Розвиток сільських територій. Земельна реформа : Зб. наук. Праць. – Львів: СПОЛОМ, 2012. – С. 55.

Все це негативно впливає на стійкість сільськогосподарських культур до хвороб і шкідників, унеможлиблює досягнення оптимальної величини плодів та насичення їх поживними речовинами, знижує урожайність та ефективність функціонування аграрного сектору. Разом із цим відбувається зменшення інноваційного потенціалу розвитку сільського господарства регіону, що обмежує можливості його раціонального використання, а відтак і веде до погіршення інвестиційного клімату, деградації соціальної інфраструктури села, падіння якості життя сільського населення.

Це знаходить своє відображення у зменшенні родючості земель та падінні урожайності сільськогосподарських культур, зниженні продуктивності праці в сільському господарстві, а також недостатній ефективності виробництва тваринницької продукції тощо.

Так, на тлі середніх показників продуктивності праці в Україні та в областях Західного регіону, у сільському господарстві Львівщини упродовж останніх років спостерігається постійне відставання. Зокрема, за період з 2010 до 2013 р. Львівщина зайняла останнє місце за показником динаміки продуктивності праці у сільському господарстві з-поміж усіх західноукраїнських областей, причому вказана продуктивність в регіоні становила лише 58,4% від загальноукраїнського показника (табл. 2.5).

Вказане відставання значною мірою зумовлене прогалинами в розвитку виробничої інфраструктури аграрного ринку регіону, що стимулює збільшення чисельності зайнятих у сільському господарстві, а також спричиняє використання переважно екстенсивних методів господарювання.

Таким чином, можна зробити висновок, що низька продуктивність праці в

сільському господарстві регіону, відображає недостатній рівень модернізованості його виробничої інфраструктури, зумовлений відставанням рівня технічного забезпечення сільгоспвиробників, а відтак – надмірним використанням ручної праці через зношеність і моральне старіння об’єктів виробничої інфраструктури.

Таблиця 2.5

**Продуктивність праці в сільському господарстві
областей Західного регіону України¹⁰⁸**

Область (регіон)	Середня продуктивність праці, грн				
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2013 р. до 2010 р., %
Волинська	48 691,6	49 795,0	52 049,7	53 318,5	109,5
Закарпатська	30 929,1	32 593,1	32 067,8	31 366,5	101,4
Івано-Франківська	34 499,2	37 508,7	36 627,8	35 598,0	103,2
Львівська	41 808,3	41 120,4	42 512,9	40 170,0	96,1
Рівненська	72 997,3	65 857,1	67 503,8	70 358,0	96,4
Тернопільська	49 037,0	54 117,2	55 280,3	54 291,3	110,7
Чернівецька	38 226,5	41 129,5	41 476,2	42 073,6	110,1
Західний регіон	43 278,6	44 902,8	45 572,9	45 002,7	104,0
Україна	62 551,8	68 526,6	63 665,2	68 793,7	110,0

*В постійних цінах 2010 року

Особливо яскраво це відображається на тлі розвинених держав

¹⁰⁸ Розраховано за даними: Валова продукція сільського господарства України за 2014 рік. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 27 с. – С. 15; Валова продукція сільського господарства України за 2012 рік. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 25 с. – С. 14; Валова продукція сільського господарства України за 2011 рік. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України 2012. – 18 с. – С. 10-11; Зайняте населення за видами економічної діяльності та регіонами у 2010, 2011, 2012 і 2013 роках [Електронний ресурс]. – Режим <http://www.ukrstat.gov.ua/>

світу, де продуктивність праці вища від двох (Польща) до 16 разів (США).¹⁰⁹ [415, с.407]

Водночас, слід акцентувати увагу на тому, що переважання господарств населення у виробництві сільськогосподарської продукції на Львівщині знаходить своє позитивне відображення в показнику урожайності основних сільськогосподарських культур, що підтверджує загальноєвропейську тенденцію, згідно якої невеликі сімейні господарства забезпечують кращі умови господарювання в рослинництві. Особливо високою на тлі загальноукраїнських показників є урожайність цукрових буряків (фабричних), ріпаку, картоплі, зернових і зернобобових. Водночас, урожайність льону-довгунця та овочів, а також плодючих насаджень і сої у Львівській області протягом останніх років залишається незмінно нижчою ніж в середньому по Україні (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

**Урожайність окремих сільськогосподарських культур
у Львівській області та в Україні***

ц/га

Культури	Львівська область			Україна		
	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Зернові та зернобобові	37,1	39,5	47,0	31,2	39,9	43,7
Цукрові буряки (фабричні)	431,4	400,3	494,6	410,8	398,9	476,5
Соя	18,8	17,6	21,3	17,1	20,5	21,6
Ріпак	26,8	27,5	30,4	22,0	23,6	25,4

¹⁰⁹ Розраховано за даними: Rocznik statystyczny rolnictwa. 2011. – Warszawa, 2012. – 443 s. – S. 407.

* Складено за даними: Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в регіонах України за 2012 рік. - К.: Державна служба статистики України, 2013. – 102 с. – С. 42, 60, 63, 66-68, 78-81, 94; Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в регіонах України за 2011 рік. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 136 с. – С. 50, 85, 94, 96, 98, 100, 108, 110, 112, 114; Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в регіонах України за 2013 рік. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 180 с.– С. 76, 103, 106, 112, 115, 118, 121, 145.

Культури	Львівська область			Україна		
	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Льон-довгунець (волокно)	2,3	2,7	1,5	8,6	7,3	6,3
Картопля	189,0	166,4	179,5	161,0	159,7	176,4
Овочі	191,2	187,3	196,3	199,2	199,9	207,8
Плодоягідні насадження	73,2	75,4	77,4	89,9	103,5	95,2

При цьому, на тлі розвинених держав світу, як Україна загалом, так і Львівщина зокрема, суттєво відстають за показником урожайності фактично для всіх сільськогосподарських культур. Наприклад, урожайність зернових і зернобобових у Львівській області в 2012 році склала 37,1 ц/га, що майже на 20% перевищувало середньоукраїнське значення, проте становило удвічі менше ніж у Німеччині та Франції, 40% від аналогічного показника Голандії, 60% від середньої урожайності зернових і зернобобових у Данії, Великобританії, Австрії, Японії та США, 70% від рівня Італії. За урожайністю однієї з найбільш популярних у регіоні культур – картоплі, Львівська область у 2,5 рази поступається аналогічному показнику Нової Зеландії, у 2,4 рази – США, Голандії та Німеччини, у 2,2 рази Данії та Франції, удвічі – Австралії, складає 60% від рівня Аргентини, Канади, Японії, Великобританії та Австрії, 70% – Іспанії, Туреччини, Бразилії та Чехії, а також 77% – від рівня сусідньої Польщі. Урожайність традиційно рентабельних на Львівщині цукрових буряків (фабричних) у 2012 році становила 55% від рівня Іспанії, 56% – Бельгії, 57% – Франції, 62% – Голандії, 71% – Німеччини, 73% – Данії, 75% – США, 78% – Чехії, Австрії та Японії, 81% – Великобританії, 83% – Канади, 85% – Польщі.¹¹⁰[416]

¹¹⁰ За даними: Rocznik statystyczny rolnictwa 2014. – Warszawa, 2015. – 445 s. – S. 402-467.

Звертає на себе увагу також факт недостатньо ефективного використання наявних сільськогосподарських угідь, зокрема ріллі. Так, у Львівській області у 2012 році було засіяно 74,9 %, а в 2014 р. – 78,6 % від загальної площі наявної ріллі, що виявилось найнижчими показниками з-поміж усіх областей Західного регіону України (додаток А). Це може бути зумовлено як недостатньою функціональною спроможністю сільгоспвиробників, серед яких переважають господарства населення, в умовах слаборозвиненої виробничої інфраструктури аграрного ринку регіону, так і прогалинами в його інституційному забезпеченні.

Так, дослідники відзначають, що складність механізмів обігу та успадкування земель, передачі їх в оренду тощо, зумовлюють зростання кількості та величини трансакційних витрат у процесі ведення сільськогосподарської діяльності. Наприклад, сьогодні майже чверть сільськогосподарської землі на Львівщині перебуває у власності осіб, які вже померли, відтак, проблеми спадкоємців з оформленням цих ділянок, не дозволяють використовувати їх у сільськогосподарських цілях.¹¹¹[192]

Неефективне використання земельних ресурсів негативно відображається на стані кормової бази тваринництва, яке на Львівщині традиційно займає важливе місце у структурі сільськогосподарського виробництва, особливо на передгірних і гірських територіях. Ця проблема посилюється через відсутність достатньої кількості інновацій у виробничій інфраструктурі тваринницької галузі.

Як наслідок, за цілою низкою показників тваринництво Львівської області поступається загальноукраїнським параметрам ефективності, не кажучи вже про міжнародні. Наприклад, у 2014 р., порівняно із 2012 р. на

---

¹¹¹На Львівщині пустує 150 тисяч гектарів сільськогосподарської землі, зокрема і через проблеми з оформленням оренди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://jeybud.com.ua/index.php?item=articles&d_id=2&sub=5012.

Львівщині спостерігалось падіння виробництва молока на одного мешканця, у той час, як в Україні загалом, так і в областях Західного регіону нашої держави відзначалося зростання на 4,9% та 1,4% відповідно. Поступаються середньоукраїнським значенням і середнім показникам для областей Західного регіону України також обсяги річного удою молока від однієї корови та обсяги виробництва м'яса всіх видів на одну особу на Львівщині. А відставання від розвинених держав світу за окремими показниками сягає 3-5, а в окремих випадках і більше 7 разів (табл. 2.7).

Більшість окреслених проблем, пов'язаних із низькою продуктивністю молочного та м'ясного скотарства в регіоні, зумовлені, насамперед, недостатнім рівнем впровадження інновацій у розвиток інфраструктури тваринницької галузі. Це обертається високим ступенем трудомісткості та недостатнім рівнем механізації основних технологічних операцій при виробництві молока і м'яса, недосконалою структурою та погіршенням відтворення стада, слабкою кормовою базою та низькою якістю кормів, занепадом племінної справи. Особливу увагу звертає на себе погіршення виробничої інфраструктури аграрного ринку в частині функціонування ветеринарних і дорадницьких служб, використання сучасних засобів контролю якості молочної та м'ясної сировини, забезпечення належних умов транспортування, зберігання та збуту м'ясо-молочної продукції, відсутності дієвих мереж підготовки та підвищення кваліфікації кадрів для галузі тваринництва.

Таблиця 2.7

Основні показники продуктивності тваринництва в областях Західного регіону, України та світу¹¹²

к2

Область (регіон, країна)	Виробництво м'яса всіх видів на одну особу		Виробництво молока на одного мешканця		Середній річний удій молока від однієї корови	
	2012 р.	2014 р.	2012 р.	2014 р.	2012 р.	2014 р.
Волинська	89,2	112,2	449	441	4 032	4 042
Закарпатська	46,6	47,4	320	326	3 795	3 844
Івано-Франківська	54,8	59,8	338	350	3 831	4 054
Львівська	48,5	49,0	244	237	4 009	4 105
Рівненська	48,6	51,9	383	395	3 875	3 951
Тернопільська	37,5	50,3	426	448	4 073	4 449
Чернівецька	47,1	45,6	329	329	4 252	4 423
Західний регіон	53,2	59,5	356	361	3 981	4 124
Україна	48,5	54,9	247	259	4 431	4 508
Польща	100,5	–	329	–	4 991	–
Франція	89,0	–	375	–	6 583	–
Німеччина	99,0	–	368	–	7 280	–
Великобританія	57,2	–	220	–	7 684	–
Данія	354,1	–	895	–	8 529	–
Канада	128,7	–	243	–	8 817	–
США	134,0	–	286	–	9 841	–

Так, експерти аграрного ринку Львівщини відзначають, що, не зважаючи на наявність у регіоні сертифікованих та узаконених забійних

¹¹²Розраховано за даними: Тваринництво України 2012. – К: Державна служба статистики України, 2013. – 212 с. – С. 177; Тваринництво України 2014. – К: Державна служба статистики України, 2015. – 211 с. – С. 134, 156, 160; Rocznikstatystycznyrolnictwa 2014. – Warszawa, 2015. – 445 s. – S. 416.

площадок, їх кількість є відверто недостатньою. В умовах підготовки до підписання асоціації з ЄС ця проблема ускладнилась і тим, що існує ризик здорожчання м'ясної продукції через те, що виробники будуть змушені забивати худобу лише у відповідних умовах, а відтак переплачувати за цю послугу через недостатню кількість належним чином обладнаних забійних пунктів. Відтак, область потребує сучасних програм розвитку виробничої інфраструктури м'ясного скотарства, насамперед в частині модернізації старих приміщень чи створення нових пунктів для забою худоби.¹¹³

Це ж саме стосується сфери виробництва молока та молокозаготівель. Адже сьогодні переважна частина молочної продукції постачається із господарств населення, де утримують по 1-2 корови, в яких використовується ручне доїння, що перешкоджає впровадженню новітніх технологій утримання та годівлі, а також їх належному ветеринарному обслуговуванню. Тому більшість молока, виробленого в регіоні не відповідає сучасним вимогам до високоякісної молочної сировини. Водночас, структури, які здійснюють молокозаготівлю, у більшості своїй, не забезпечені сучасними приладами контролю якості молока, особливо за мікробіологічними показниками та вмістом антибіотиків, пестицидів, рослинних замінників тощо).¹¹⁴[301]

Як наслідок, молочна галузь стикається з низкою проблем, які можуть бути вирішеними лише на основі підвищення рівня інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку. Так, вітчизняні фахівці, наголошують, що стандарт ЄС передбачає наявність у 1 см³ до 300 тисяч мікроорганізмів, а у нас є більше 2 мільйонів. Очевидно, для покращення якості, це молоко після видоювання потрібно відразу охолоджувати у домашньому чи молокоприймальному холодильнику. На сьогодні для

---

¹¹³ Худоба не винна! // Львівська пошта. – 2014. - № 17 (1486) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lvivpost.net/ekonomika/n/20289>

¹¹⁴Іонаш І. Проблеми та перспективи якості молочної продукції в Україні / І. Іонаш Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького. – 2012. – Том 14 № 1 (51) Частина 1. – С. 258-264. – С. 259-260.

переробних підприємств весь процес полягає у дешевій сировині, скороченому технологічному процесі і дорогому високо технологічному обладнанні. Виникає своєрідний парадокс виробничого процесу – на вході і на виході продукція має бути дешевою через невисоку купівельну спроможність населення.¹¹⁵ [279]

Вітчизняні дослідники також відзначають, що в західних областях України, де частка господарств населення у загальному обсязі виробництва молока становить близько 90 %, одним з варіантів вирішення окресленої проблеми може стати впровадження нової організації молокозаготівель. На їхню думку, доцільно розвивати спеціалізовану заготівлю молока за такими схемами: «товаровиробники – сільські приймальні пункти – кущові спеціалізовані пункти приймання молока – районний молокозавод»; «товаровиробники – сільські приймальні пункти – спеціалізовані заготівельні кооперативи (аграрне підприємство) – районний молокозавод». Вищенаведена форма заготівель, на думку окремих авторів, є перспективною, особливо в умовах конкурентного середовища, коли приміські (районні) молокозаводи на третину і менше забезпечують виробничі потужності сировиною, працюють на межі банкрутства. Вона дасть можливість молочної промисловості регіону зберегти приміські молокозаводи, їх засоби виробництва, виграти час для проведення модернізації та структурних змін на підприємстві, а головне – сприяє зайнятості населення.¹¹⁶[278]

Торкаючись перспектив розвитку галузі м'ясного скотарства в регіоні, слід акцентувати першочергову увагу на необхідності підвищення рівня ефективності і товарності виробництва м'яса у великих господарствах, в тому числі кооперативах. Так, результати досліджень

---

¹¹⁵ Співпраця з «Шуваром» допомагає аграріям вийти на ринок Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://portal.lviv.ua/article/2013/10/25/123514.html>

¹¹⁶Солошонок А.Л. Молочна промисловість Західного регіону України / А.Л. Солошонок, Л.В. Якубець [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pav/2010_17/17-13.pdf.

вітчизняних вчених показують, що перспективи для подальшого існування мають насамперед ті ферми, де утримується не менше 100 голів худоби на вирощуванні йвідгодівлі. Для досягнення беззбитковості виробництва яловичини середньодобовий приріст великої рогатої худоби в цих господарства (кооперативах) повинен становити не менше 700 г. Це доволі високий рівень продуктивності, якому у Львівській області відповідає лише незначний відсоток агровиробників.¹¹⁷ [351]

2.2. ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ РЕГІОНУ ЯК ЧИННИК НАРОЩУВАННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

В нинішніх реаліях, поряд з модернізацією виробничої інфраструктури, однією з основних передумов успішного функціонування та розвитку аграрного ринку будь-якого регіону є формування його сучасної транспортно-логістичної інфраструктури. Вказана інфраструктура не просто забезпечує своєчасне та всебічне постачання сільгоспвиробників необхідними матеріально-технічними ресурсами, засобами захисту рослин і добривами, але й визначає спроможність своєчасно доставляти вироблені у сільському господарстві товари на переробні підприємства, гуртові ринки та в роздрібну мережу.

Особливо важливим є функціонування транспортно-логістичної інфраструктури аграрного ринку для прикордонних регіонів, таких, як наприклад, Львівська область. Адже вони імпортують значну частину засобів виробництва для ведення сільського господарства, а також виступають експортерами багатьох видів аграрної продукції. У цьому сенсі прикордонна інфраструктура повинна також розглядатися як одна з важливих складових транспортно-логістичної інфраструктури аграрного

---

¹¹⁷ Яців С. Перспективи розвитку м'ясного скотарства в сільськогосподарських підприємствах регіону / С. Яців [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ae/2012_3-4/files/12yaseor.pdf.

ринку регіону, поряд з дорожнім господарством, мережею залізниць, складськими та контейнерними терміналами, іншими логістичними потужностями.

Досліджуючи характер впливу транспортно-логістичної інфраструктури на розвиток аграрного ринку Львівської області, звертає на себе першочергову увагу низка проблем, пов'язаних зі станом автомобільних доріг та автотранспортної інфраструктури регіону. Адже упродовж тривалого часу фінансування цієї сфери здійснювалося за звичним для командно-адміністративної економіки затратним принципом, що обернулося наявністю цілої низки проблем, насамперед, пов'язаних із розвитком об'єктів вказаної інфраструктури, що знаходяться на сільських територіях.

Загальна довжина мережі автомобільних доріг у Львівській області становить 8 372,7 км, (з них з твердим покриттям 8 192,1 км або 97,8%), у тому числі: державних – 1 039,2 км (з них: міжнародні – 547,9 км, національні – 342,8 км, регіональні – 148,5 км), місцевих – 7 333, 5 км (з них: територіальні – 1 036,1 км, районні – 5 685,2 км, обласні – 612,2 км). Крім того, об'єктами транспортної інфраструктури регіону, які знаходяться на мережі автомобільних доріг є мости (1 641 шт., довжиною 31 498 п.м) і труби (11 430 шт., довжиною 153 728 п.м.)¹¹⁸ [88]

На тлі інших регіонів Західної України область відзначається найбільш розгалуженою мережею автомобільних доріг (майже 25% усіх автомобільних шляхів Західного регіону), а також високою часткою доріг з твердим покриттям першої та другої категорій у структурі доріг місцевого значення (3,8% в середньому для області, при аналогічному показнику для всіх областей Західного регіону – 1,6% та України – 2,0%) (табл. 2.8; додаток В).

---

¹¹⁸ Дочірнє підприємство «Львівський облавтодор» Публічного акціонерного товариства «Державна акціонерна компанія «Автомобільні дороги України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.adu.org.ua/zahidnyj-region/lvivskiy-oblavtodor/>

Довжина мережі автомобільних доріг в областях Західного регіону України

Станом на 1.01. 2013 р., км

Показники	Області							Західний регіон
	Волин- ська	Закар- патська	Івано- Франківська	Львів- ська	Рівнен- ська	Терно- пільська	Черні- вецька	
Довжина доріг, всього	6 202,9	3 347,8	4 172,6	8 378,7	5 140,3	4 992,6	2 885,5	35 120,4
з твердим покриттям	5 761,0	3 337,9	4 172,6	8 198,9	5 068,8	4 968,7	2 879,7	34 387,6
державні	752,9	636,0	818,1	1 043,6	616,2	683,5	413,9	4 964,2
міжнародні	321,3	195,8	33,1	547,9	361,0	307,1	95,6	1 861,8
національні	189,9	295,1	412,4	347,2	26,7	112,7	117,3	1 501,3
регіональні	241,7	145,1	372,6	148,5	228,5	263,7	201,0	1 601,1
місцеві	5 450,0	2 711,8	3 354,5	7 335,1	4 524,1	4 309,1	2 471,6	30 156,2
терито- ріальні	1 082,4	846,7	396,3	1 036,7	753,1	652,1	926,7	5 694,0
обласні	2 134,5	449,0	781,2	612,2	2 891,6	474,2	1 066,3	8 409,0
районні	2 233,1	1 416,1	2 177,0	5 686,2	879,4	3 182,8	478,6	16 053,2

За даними Державної акціонерної компанії «Автомобільні дороги України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.adu.org.ua>.

Крім того, на Львівщині одна з найвищих часток довжини місцевих доріг, і найвища частка районних доріг, включаючи сільські, у їх загальній довжині, з-поміж усіх областей Західного регіону. При цьому середньозважене значення категорійності районних доріг області є найнижчим з-поміж усіх областей Західного регіону (додаток Б). Це актуалізує проблему обслуговування вказаних доріг та забезпечення їх належної якості, як з погляду транспортування сільськогосподарської продукції в межах області, так і в контексті життєзабезпечення сільських мешканців.

В цьому контексті, слід акцентувати увагу на те, що сьогодні якість дорожнього покриття, насамперед у сільській місцевості, у більшості випадків залишає бажати кращого. Адже фінансові ресурси місцевих територіальних громад, зокрема сільських, не дозволяють здійснювати усього комплексу необхідних робіт для підтримання дорожнього покриття у належному стані.

Як наслідок, звертає на себе увагу факт високого рівня зносу автомобільних шляхів на території області, що є спільною проблемою для всіх областей Західного регіону України. Проблема ускладнюється низькими середньорічними коефіцієнтами оновлення автомобільних шляхів.¹¹⁹ [116, с.91] Такий стан справ викликає серйозне занепокоєння у фахівців та експертів з розвитку транспортно-логістичної інфраструктури. Зокрема, В. Брагінський зазначає: «Наші дороги будувалися 30-40 років тому – під той транспорт, який у той час був на дорогах: автомобілі ЗІЛ, КамАЗ, КрАЗ, які не були розраховані на дороги загальної мережі. Ми сьогодні зняли з рейок вагони, поставили їх на колеса і пустили їх дорогами, які зовсім не готові до пропуску цього транспорту. Особливо це стосується весняного періоду, коли ми маємо перезволоження ґрунту, земляного полотна. Це дуже небезпечно в період високих температур, коли асфальтобетон втрачає несучу здатність».¹²⁰ [87]

Таким чином, доставка сільськогосподарської продукції від виробників до кінцевих споживачів, через низьку якість доріг, часто відбувається з незапланованими втратами, як під час транспортування, так і через уповільнення руху товарів розбитими дорогами. До того ж, неякісне дорожнє покриття здорожує експлуатацію автомобільного транспорту, який використовується для перевезення сільськогосподарських товарів, що в кінцевому підсумку обертається зниженням ефективності функціонування власників відповідних транспортних засобів і суб'єктів аграрного ринку регіону загалом.

Крім того, через погану якість сільських доріг знижується рівень людського потенціалу та соціального капіталу села, провокуються соціальні конфлікти та соціальна напруга в регіоні. Так, в засобах масової інформації періодично з'являються повідомлення про те, що сільські мешканці вдаються до крайніх заходів, таких, як перекриття доріг через їх погану

---

¹¹⁹ Інфраструктурний комплекс Західного регіону України: оцінка стану і напрями розвитку : Монографія. – НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2010. – 242 с. – С. 91.

¹²⁰ Дороги повинні відповідати іміджу Львівщини, - Гнатів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?dorogi_povinni_vidpovidati_imidzhu_lvivshhini__gnativ&objectId=1291472.

якість. Селяни скаржаться на те, що на Львівщині найгірші дороги в Україні, і це підтверджує звітність «Укравтодору». У зв'язку із цим виникає необхідність часто ремонтувати транспортні засоби, які обслуговують аграрний сектор економіки та соціальну сферу села, а також спостерігається збільшення кількості аварій та унеможливлення ефективної роботи медичної та інших служб у сільській місцевості регіону.¹²¹[226]

У бюджеті області на 2013 рік було передбачено близько 50 млн грн. на проведення робіт, пов'язаних з будівництвом, реконструкцією, ремонтом та утриманням автомобільних сільських доріг у належному стані. Проте, через проблеми, пов'язані з функціонування бюджетно-фінансової сфери в державі та регіоні, а також її надмірну централізацію, на вказані цілі було освоєно не більше 10% від задекларованої суми, що спричинило до ще більшого погіршення якості сільських автомобільних доріг.

Причинами поганої якості сільських доріг в області є також використання морально застарілої техніки, порушення технології укладання асфальтного покриття, використання ремонтних робіт із застосуванням асфальтобетону, який важко переносить перепади температур, особливо у гірській місцевості (Сколівський, Турківський, Старосамбірський райони). Звертає на себе увагу також низька ефективність системи управління автомобільними дорогами на регіональному рівні. Райавтодори на сьогодні не здійснюють роботи виключно з експлуатаційного утримання доріг, які перебувають на балансі регіональних служб автомобільних доріг, та не несуть відповідальності за стан автошляхів. Вони є лише філіями дочірніх підприємств облавтодорів ПАТ «Державної акціонерної компанії «Автомобільні дороги України» та позбавлені права прийняття рішення щодо ремонту тих чи інших доріг, а отримують вказівки щодо цього від Служби автомобільних доріг, яка виступає замовником і одночасно фінансує ремонтні роботи. Регіональні філії облавтодорів проводять винятково ямковий ремонт існуючого

---

¹²¹ Прийшла осінь: поновилися протести проти поганих доріг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.aratta-ukraine.com/news_ua.php?id=21673/

покриття, відтак окремі ділянки автошляхів перебувають у незадовільному стані. Водночас фінансування в основному спрямоване на обслуговування дорожньої інфраструктури прилеглих територій до обласного центру, як наслідок допускається систематичне порушення нормативних міжремонтних термінів капітального ремонту дорожніх покриттів у сільській місцевості.¹²² [228, с. 21-23]

Проблеми сучасного стану розвитку транспортної інфраструктури аграрного ринку Львівської області посилюються у зв'язку з низьким рівнем забезпечення сільськогосподарських виробників вантажним і вантажно-пасажирським автомобільним транспортом. Так, якщо в цілому по Україні у 2012 році вантажними автомобілями володіли 3,4% домогосподарств, то у Львівській області аналогічний показник становив лише 2,5% (у сусідніх областях спостерігались значно вищі значення: в Івано-Франківській – 19,9%, Закарпатській – 8,6%, Тернопільській – 7,7%, Волинській – 4,5%).¹²³ [202]

Крім того, забезпеченість сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств Львівської області вантажними та вантажопасажирськими автомобілями у розрахунку на 1 км місцевих доріг на кінець 2014 року була однією з найнижчих у Західному регіоні України, скоротившись навіть порівняно з 2012 роком.

Так, за кількістю вказаних автомобілів на 1 км місцевих автомобільних доріг Львівщина більш ніж удвічі поступалася Україні та на 15% середньому показнику для всіх областей Західної України. Кількість сільських мешканців, які припадали на один вантажний та вантажопасажирський автотранспортний засіб, що перебував у власності сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств Львівської області в 2014 р. була в 3,35 рази вищою ніж в середньому по Україні (табл. 2.9).

---

¹²² Пріоритети, механізми та інструменти соціально-економічного розвитку периферійних територій Західних регіонів України. Аналітична доповідь. – Львів, 2013. – 95 с. – С. 21-23.

¹²³ Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості в 2012 році. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики, 2012. – 81 с. – С. 57.

Таблиця 2.9

Забезпеченість сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств вантажними та вантажно-пасажирськими автомобілями

Штук на кінець 2014 р.

Область	В сільгосп-підприємствах	У фермерських господарствах	Разом	На 1 км місцевих доріг	Сільських мешканців на 1 автомобіль, осіб
Волинська	1 721	186	1 907	0,35	263
Закарпатська	277	67	344	0,13	2 303
Івано-Франківська	775	138	913	0,27	860
Львівська	1 616	508	2 124	0,29	469
Рівненська	1 406	312	1 718	0,38	355
Тернопільська	2 071	240	2 311	0,54	259
Чернівецька	652	137	789	0,32	662
Західний регіон	8 518	1 588	10 106	0,34	476
Україна	87 307	13 616	100 923	0,68	140

Розраховано за даними: Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2014 році. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики, 2015. – 44с. – С. 22, 36; Державна акціонерна компанія «Автомобільні дороги України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.adu.org.ua>; Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Вказані проблеми із розвитком транспортної інфраструктури аграрного ринку регіону знайшли своє безпосереднє відображення на ефективності його функціонування. Насамперед, це стосується віддалених від центру та периферійних сільських територій, де якість доріг і рівень автотранспортного забезпечення агровиробників є особливо низькими.

Наприклад, у Турківському районі Львівщини, де сільське населення становить 1,6% від усього сільського населення області, питома вага зайнятих у сільському господарстві не перевищує 0,2% від

загальнообласного показника. Водночас, площа району складає 5,5% всієї площі області, площа сільськогосподарських угідь – 3,5%, а площа ріллі – 2,8%. Проте посівна площа у 2012 р. становила всього 2,5% від посівної площі області.¹²⁴[300]

Таким чином, ефективність використання наявного виробничого потенціалу аграрного сектора району залишається недостатньою. Не останню роль у цьому відіграє незадовільний стан транспортної інфраструктури аграрного ринку, зокрема якості сільських доріг, мостів та інженерних споруд. Як наслідок, за рівнем інвестиційної привабливості села та якістю життя сільських мешканців район займає одне з останніх місць в області.

Аналогічна ситуація спостерігається і в сусідніх районах гірської зони Карпат на території Львівщини: Старосамбірському та Сколівському. Місцеві експерти відзначають, що одними з найбільших проблем у контексті їх стратегічного розвитку залишається низький технічний стан доріг, потреба в інвестиціях на модернізацію дорожнього господарства¹²⁵ [291], а також підвищення ефективності використання коштів, що виділяються на реконструкцію доріг у сільській місцевості, в тому числі і з метою підвищення туристичної привабливості сільських територій у передгірній та гірській зонах Карпат.¹²⁶[9]

Саме через незадовільний стан транспортної інфраструктури аграрного ринку в цих районах ускладнюється ведення альтернативних сільському господарству видів економічної діяльності. Насамперед, це стосується туризму та рекреації, інших сфер відпочинкової індустрії, а також надання послуг, побутового обслуговування населення, легкої та переробної промисловості тощо. Сільські мешканці стикаються з істотним обмеженням власних транспортно-комунікаційних можливостей, як у частині забезпечення господарської діяльності в аграрному секторі та суміжних із ним сферах регіональної економіки, так і в соціальному та побутовому аспектах. Деякі сільські населені пункти

¹²⁴ Турківська районна державна адміністрація. Паспорт району [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://turka-rda.gov.ua/turkivschyna-investytsijna/pasport-rajonu>.

¹²⁵ Стратегія сталого розвитку Старосамбірського району на 2008-2017 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : sts-trada.gov.ua/Strateg.pdf. – С. 41.

¹²⁶ Громадськість обурена деградацією інфраструктури та капітального будівництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cedos.org.ua/releases/21>

забезпечені громадським транспортним сполученням з міськими центрами лише раз чи двічі на тиждень, що зумовлено незадовільною якістю доріг, яка змушує власників транспортних засобів нести додаткові витрати на їх ремонт.

Ще однією проблемою, яка чинить негативний вплив на функціонування об'єктів транспортно-логістичної інфраструктури аграрного ринку Львівської області, є стан залізничного господарства. На думку вітчизняних науковців, які досліджують цю проблему, «економіка залізничного транспорту прямує до подальшого занепаду, що зумовлює необхідність пошуку шляхів зупинення деградаційних процесів та обґрунтування напрямів виходу із кризового стану, в тому числі на основі оновлення основних засобів залізниць»¹²⁷ [284, с. 43]. Насамперед, це стосується якості залізничних колій, рівня забезпеченості господарського комплексу регіону вагонами для транспортування сільськогосподарських товарів, ремонтної та сервісної інфраструктури залізниць.

Так, у 2013 році обсяг перевезень вантажів залізничним транспортом у Львівській області у 3,25 рази поступався аналогічному обсягу для автомобільного транспорту, причому ця тенденція є стабільною упродовж останніх трьох років (додаток Д). І хоча за показниками вантажообороту та щільності залізниць, а також експлуатаційної довжини залізничних колій, включаючи рівень їх електрифікації, Львівщина є лідером у Західному регіоні, існує ціла низка проблем, пов'язаних з недостатньою модернізованістю та ефективністю функціонування залізничного господарства регіону.

Так, на думку експертів сьогодні в регіоні існує проблема низької швидкості руху поїздів, зумовлена технічним станом колійного господарства та браком колійно-ремонтної техніки. Також Львівська залізниця потребує створення автоматизованої системи керування перевезеннями через головний та регіональні центри управління, покращення системи управління рухом поїздів, зокрема організації цього руху за напрямками, які б орієнтувалися переважно на один вид перевезень (пасажирські або вантажні). Одн очасно відзначається дефіцит

---

¹²⁷ Стасишен М. Інноваційні проблеми економічного розвитку залізниць України / Микола Стасишен, Ольга Ярмоліцька // Економіст. – 2012. – № 11. – С. 43-46. – С. 43.

логістичних структур і транспортно-логістичних систем на базі залізничної мережі, насамперед щодо обслуговування транскордонного руху товарів, впровадження енергозберігаючих технологій та автоматизованих систем управління тощо.¹²⁸ [163]

З огляду на потенціал розвитку залізничного транспорту у Львівській області, на територію якої припадає близько третини експлуатаційної довжини всіх залізничних колій Західної України та понад 50% електрифікованих західноукраїнських залізниць (до того ж щільність залізниць тут є майже в два рази вища, ніж у середньому по Україні (табл. 2.10), є всі підстави для висновку про доцільність збільшення обсягів реалізації інвестиційно-інноваційних проектів, орієнтованих на модернізацію залізничного господарства. Наприклад, за даними фахівців, Львівська залізниця на неелектрифікованих ділянках щодоби спалює солярки на 2 млн грн.¹²⁹[154]

Таблиця 2.10

Характеристика залізничної мережі областей
Західного регіону України, 2013 р.

Область / регіон	Експлуатаційна довжина колій, км		Щільність залізниць, км на 1000 км ²
	всього	в т.ч. електрифіковано	
Волинська	597	101 (17 %)	30
Закарпатська	604	260 (43 %)	47
Івано-Франківська	494	–	36
Львівська	1 261	818 (65 %)	58
Рівненська	575	183 (32 %)	29
Тернопільська	564	98 (17 %)	41
Чернівецька	413	–	51
Західний регіон	4 508	1 460 (32 %)	41
Україна	21 600	10 200 (47 %)	36

¹²⁸ Львівська залізниця планує в 2012 р. модернізувати об'єкти інфраструктури на 337 млн грн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/newslineshow/lzhd-planiguet-v-2012-g-modernizirovat-obekty-infrastruktury-07112011173900>.

¹²⁹ Лише 40% ділянок Львівської залізниці – електрифіковано [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?lishe_40_dilyanok_lvivskoyi_zaliznitsi_elektrifikovano&objectId=1059520.

Високий транспортно-логістичний потенціал розвитку залізничного господарства Львівщини обумовлюється також значними транзитними можливостями регіону. Зокрема, до складу міжнародних транспортних коридорів входять майже 800 км діляниць Львівської залізниці: Критського № 3 (Берлін – Вроцлав – Перемишль – Мостиська II – Львів – Підволочиськ – Козятин – Київ), Критського № 5 (Трієст – Любляна – Будапешт – Чоп – Львів) та Міжнародного транспортного коридору Гданськ (Балтійське море) – Одеса (Чорне море) – Ягодин – Ковель – Здолбунів.¹³⁰[180]

Проте використання наявного потенціалу залізничних перевезень, особливо при транспортуванні сільськогосподарської продукції, відбувається у Львівській області недостатньо ефективно. Так, упродовж 2000-2011 років частка сільськогосподарської продукції, основну питому вагу в структурі якої займало зерно і продукти перемолю, в перевезеннях вантажів Львівською залізницею не перевищувала 5%.

До того ж, спостерігається деструктивний вплив дефіциту сучасних вагонів для перевезення сільгосптоварів. Так, у 2012 р., коли Укрзалізниця перевезла майже 16 млн т зерна, середньодобове навантаження на Львівській залізниці, починаючи з вересня, становило приблизно 150 вагонів, що створило труднощі у забезпеченні всіх вантажовідправників зерновозами. Ситуація ускладнюється у зв'язку із затримкою вагонів із зерном на багатьох станціях, яка сягає 40-72 год, а подекуди й більше».¹³¹ [98, с.1, 3]

Звертає на себе увагу також високий рівень морального зносу рухомого складу Львівської залізниці, відсутність достатньої кількості

---

¹³⁰ Модернізація діляниць транспортних коридорів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://railway.lviv.ua/railway/today/>

¹³¹ Затримка за відправниками // Магістраль. – 2013. – № 65 (1851). – С. 1, 3.

сучасних, обладнаних за останнім словом техніка вагонів, що можуть якісно обслуговувати потреби агровиробників. Так, експерти наголошують на тому, що в розвинених країнах світу з 1991 року і до теперішнього часу змінилося вже 2-3 покоління тягового рухомого складу. Як наслідок, більшість рухомого складу, який працює на залізницях України, за якісними показниками значно гірший від сучасного закордонного і має більш високі витрати на утримання при експлуатації. Відсутність сучасних мікропроцесорних систем управління та діагностики, асинхронного тягового приводу, сучасних систем охолодження тягових електричних машин знижує його ефективність на 20-30% в порівнянні з закордонними зразками, а використання застарілих конструкційних рішень приводить до зниження надійності та збільшення витрат на утримання рухомого складу.¹³² [336]

На даний час в Україні інфраструктура залізничного транспорту, яка до 1991 р. забезпечувала майже вдвічі більші обсяги перевезень, застаріла і значною мірою втратила свою потужність. По забезпеченню тягою залізниці втратили з 1992 р. 38% потенційних перевізних можливостей. Потребують заміни 30% верхньої будови колії (рейки, шпали, стрілочні переводи), 56% усього рухомого складу, 40% систем тягового енергозабезпечення. Понад 11% дефектних мостів та інших штучних споруд потребують реконструкції. Наявність значних резервів перевізних потужностей залізниць сформувала сталу суспільну думку про їх невичерпність. Не кращий стан справ і в колійному господарстві. Довжина колії з простроченими термінами ремонту щорічно збільшується. Унаслідок цього обмежуються швидкості руху поїздів,

---

¹³² Шапочка М.К. Впровадження європейського досвіду в оптимізацію інфраструктури залізничного транспорту України / М.К. Шапочка, О.І. Рибіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://finconf.nusta.com.ua/docs/aa57aa6b9824a4aeea51c548cbfa6eac/stattya/Shapochka_MK_stattya.doc.

створюється реальна загроза безпеці перевезень пасажирів, виникнення техногенних катастроф.¹³³[252]

Фізична зношеність основних фондів залізничної галузі становить понад 80 %, у т. ч. тягового рухомого складу – 94,2 %, вантажних вагонів – 88,2 %, колійного господарства – 86 %.¹³⁴ [114] Морально застарілими є більшість станцій, складських потужностей, систем керування рухом. Через неякісну інфраструктуру вантажовідправників збільшується простій і спрацьованість вагонів.¹³⁵ [106, с. 40-41]

Ще однією проблемою, яка знижує ефективність використання залізничного транспорту при перевезенні сільськогосподарських товарів є недостатній рівень електрифікації залізниць. Адже електрифікація дає змогу суттєво зменшувати витрати при транспортуванні товарів залізницею, одночасно стимулюючи зростання вантажонапруженості ліній.

Експерти відзначають, що вантажонапруженість електрифікованих ліній більш ніж удвічі перевищує вантажонапруженість ліній, що обслуговуються тепловозами. Більше того, у Львівській області на одноколійних лініях з гірським рельєфом і невеликою часткою перегонів з легким профілем електрична тяга може дати приріст пропускну здатності порівняно з тепловозною на третину і більше. Адже найбільший приріст продуктивності електровозів досягається саме в умовах важкого профілю колії, оскільки швидкість руху електровозів на керівному

---

¹³³ Рудаков О.Г. Державна програма реформування залізничного транспорту на 2009-2015 роки: проблеми та шляхи вирішення / О.Г. Рудаков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/2_2010/133-143_2'10_-15.pdf.

¹³⁴ Інноваційні перетворення на транспорті як чинник модернізації транспортно-дорожнього комплексу України". Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1303/>

¹³⁵ Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2011. К.: Фонд «Ефективне управління». – 198 с. – С. 40-41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.feg.org.ua/.../Report_on_the_Competitiveness_of_Regions_of_Ukr.

підйомі може удвічі перевищувати швидкість пересування тепловозів.¹³⁶
[220]

Техніко-економічні й експлуатаційні характеристики залізниці знижуються і через те, що в Україні ширина колії відрізняється від загальноєвропейської, що особливо негативно відображається на транскордонних транспортних перевезеннях.¹³⁷ [244] Адже необхідність переведення вагонів на іншу ширину колії часто зумовлює збільшення терміну їх простою на кордоні та суттєво знижує швидкість переміщення вантажів.

Уповільнення руху вантажних вагонів та зниження ефективності їх експлуатації спричиняється також непродуктивними втратами часу у процесі навантажувально-розвантажувальних робіт. Наприклад, вагони-зерновози в очікуванні оформлення документів за результатами взятих проб зерна простоюють 24-72 год. (у той час, як 60-тонний зерновоз навантажується за 40 хв.). Лімітує обіг вагонів і швидкість навантаження елеваторів. Наприклад, на станції Красне Львівської залізниці, де основними вантажовідправниками є три компанії: ЛК «Юкрейн Груп» (учасник групи компаній «Агрокультура»), Краснянський комбінат хлібопродуктів і ПП «Західний Буг», лише перший здійснює відправку з власного елеватора, потужністю 35 тис. тонн, відправляючи 20 вагонів за добу.¹³⁸ [336]

Це актуалізує проблему створення транспортно-логістичних центрів і систем, орієнтованих на формування комбінованих модульних мереж, спроможних забезпечувати комплексне надання послуг зі складування,

---

¹³⁶ Полішко Т. Світовий досвід і особливості електрифікації залізниць в Україні / Т. Полішко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://stp.diit.edu.ua/article/download/14180/12006>.

¹³⁷ Регіональний розвиток і розміщення залізничного транспорту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=607862>.

¹³⁸ Шапочка М.К. Впровадження європейського досвіду в оптимізацію інфраструктури залізничного транспорту України / М.К. Шапочка, О.І. Рибіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://finconf.nusta.com.ua/docs/aa57aa6b9824a4aeea51c548cbfa6eac/stattya/Shapochka_MK_stattya.doc.

зберігання, перевантаження і транспортування сільськогосподарських товарів, як у межах окремого регіону, так і в загальнонаціональному масштабі чи міжнародній торгівлі.

Транспортно-логістична система – це інтегрована сукупність суб'єктів транспортно-логістичної діяльності та об'єктів транспортно-логістичної інфраструктури, що взаємодіють між собою з метою оптимізації руху вантажопотоків «від дверей до дверей» за мінімальних витрат на максимально вигідних умовах. Необхідно додати, що транспортно-логістична система, як і будь-яка інша система, складається з конкретних підсистем та елементів, до яких залежно від функціональної фази логістичного обслуговування вантажного потоку в процесі руху доцільно віднести такі підсистеми, як: транспортно-постачальницька, транспортно-складська, транспортно-логістичного обслуговування та управління, інтегрованої інформації та транспортно-логістичних рішень, а також транспортно-збутова.¹³⁹ [31]

На жаль, сьогодні незадовільний стан розвитку транспортної логістики в Західному регіоні та на Львівщині зокрема негативно впливає на перебіг таких економічних процесів як постачання, швидкість перетворення матеріальних та інших логістичних потоків, покращення якісних характеристик логістичних операцій, доставка готової продукції, товарообіг різних галузей, експорт-імпорт країни, транзит. За таких умов відбувається падіння ефективності функціонування суб'єктів аграрного ринку регіону, а також знижується потенціал залучення інвесторів у сільське господарство Львівської області.¹⁴⁰ [230]

---

¹³⁹ Брагінський В.В. Розвиток транспортно-логістичної системи як форма реалізації транзитного потенціалу України / В.В. Брагінський [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Braginskiy.pdf>

¹⁴⁰ Проблеми формування логістичних центрів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://msd.in.ua/problemi-formuvannya-logistichnix-centriv/>

Насамперед, це стосується браку розгалужених транспортно-логістичних мереж, пов'язаних із доставкою сільськогосподарської продукції від агровиробників – на оптові ринки та до кінцевих споживачів шляхом організації комбінованих перевезень різними видами транспорту: автомобільним, залізничним, авіаційним тощо. Це збільшує простої транспортних засобів, веде до їх недовантаження або неефективного використання.

Наприклад, сьогодні залізничники часто зауважують, що узгоджені та прийняті плани транспортування зерна та продуктів перемолу не завжди відповідають переробним спроможностям елеваторів з навантаження.¹⁴¹ [24] Більше того, відсутність у регіоні сучасних багатофункціональних транспортно-логістичних центрів унеможливорює швидке перевантаження сільгосптоварів з одного виду транспорту на інший, суттєво підвищуючи вартість перевезень, особливо у транскордонному сполученні.

Згідно з досвідом розвинутих країн використання логістичних систем дає змогу зменшити загальні логістичні витрати майже на 12-35%, транспортні витрати на 7-20%, витрати на навантажувально-розвантажувальні роботи та збереження матеріального потоку на 15-30%, а також прискорити швидкість обігу матеріальних ресурсів на 20-40% та скоротити їх запаси на 50-200%. Усе це свідчить про те, що одним із важливих факторів економічного зростання є формування інтегрованих транспортно-логістичних систем, що охоплюють окремі країни та регіони.¹⁴² [31]

---

¹⁴¹ Жнива для зерновозів // Магістраль. – 2013. – № 65 (1851). – С. 1.

¹⁴² Брагінський В.В. Розвиток транспортно-логістичної системи як форма реалізації транзитного потенціалу України / В.В. Брагінський [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Braginskiy.pdf>.

Взаємозв'язок складових транспортного потенціалу в межах однієї території, інфраструктури шляхом дублювання та підтримки функціонуючих мереж має дуже велике значення. На транзитних шляхах вантажних перевезень використовуються різні види транспорту. Перевезення – від маленької відстані з окремого регіону в інший – до міжконтинентальних – здійснюються завдяки поєднанню окремих видів транспорту, взаємозв'язок між якими повинен постійно модернізуватися. Тому своєчасні оцінювання та діагностування сегментів і самого транспортного потенціалу дуже важливі для розвитку регіону та регіонально-господарського комплексу.¹⁴³ [135]

На жаль, сьогодні в інфраструктурі аграрного ринку Львівської області брак розгалуженої системи транспортно-логістичних центрів є однією з найбільших проблем. Незважаючи на те, що регіон знаходиться поблизу кордону, на території прикордонних районів немає жодного логістичного центру європейського зразка. Всі логістичні центри, які працюють, – це маленькі приватні спеціалізовані склади з обмеженими функціональними можливостями.¹⁴⁴ [228, с. 23]

Так, у 2009 р. на території Жовківського району поблизу м. Львова (упритул до транспортного коридору № 3 «Брюссель – Ахен – Кельн – Дрезден – Вроцлав – Катовіце – Краків – Львів – Київ») було відкрито логістичний комплекс «Карпати-Логістик», загальна площа якого складає понад 13 га (один з найбільших складських комплексів на Західній Україні (понад 30 000 м²), з них – склади класу А – 10 000 м², склади відповідального зберігання класу Б – понад 22 000 м². Склади призначені для складування тарно-пакувальних і штучних вантажів з підтримкою

---

¹⁴³ Козлов В.С. Діагностика та оцінка сегментів транспортного потенціалу регіону / В.С. Козлов // Економіка розвитку. – 2013. – № 4 (68). – С. 27-32. – С 28.

¹⁴⁴ Пріоритети, механізми та інструменти соціально-економічного розвитку периферійних територій Західних регіонів України. Аналітична доповідь. – Львів, 2013. – 95 с. – С. 23.

постійного температурного режиму, плюс склади тимчасового зберігання площею понад 1 000 м²). На території комплексу знаходиться митний пост «Малехів» для здійснення усіх необхідних операцій щодо митного оформлення товарів. Крім того, компанія має доступ до залізничного сполучення.¹⁴⁵ [128]

У 2010 р. у м. Городок неподалік від Львова на території 40 га (серед них 1 440 м² займають адміністративні приміщення) з метою покращення роботи відділу митного контролю Львівської митниці було відкрито ТЗОВ «Логістична Компанія Захід-Ресурс», яка надає весь комплекс митно-брокерських послуг – митне оформлення імпорту, експорту, транзиту, будучи одночасно пунктом функціонування підрозділів митного контролю та оформлення для суб'єктів, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність з країнами Євросоюзу.¹⁴⁶ [190]

Водночас, вказані компанії, які за класифікацією Є. Крикавського відносяться до локальних (у кращому разі – до регіональних) логістичних центрів дистрибуції¹⁴⁷ [230], не спроможні відігравати значної ролі в оптимізації транспортних перевезень шляхом формування комбінованих поліфункціональних транспортно-логістичних систем, спроможних обслуговувати потужні товарні потоки як у межах регіону, так і в транскордонному вимірі. Крім того, частка сільськогосподарської продукції, яка проходить через склади вказаних компаній, коливається у межах 3-5%, що не дає підстав для висновку про скільки-небудь серйозний їх вплив на функціонування аграрного ринку регіону.

---

¹⁴⁵ Карпати Логістик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.karpatylogistik.com/інфраструктура.html>.

¹⁴⁶ На Львівщині відкриють перший в Україні логістичний комплекс «Захід ресурс» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://galinfo.com.ua/news/79069.html>.

¹⁴⁷ Проблеми формування логістичних центрів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://msd.in.ua/problemi-formuvannya-logistichnix-centriv/>

Це є підставою для висновку про невідповідність нинішнього рівня інноваційного розвитку транспортно-логістичної інфраструктури аграрного ринку Львівщини сучасним європейським стандартам. Відтак, доцільно акцентувати увагу на пошуку шляхів підвищення ефективності функціонування об'єктів транспортно-логістичної інфраструктури регіону на основі модернізації її об'єктів і впровадження сучасних управлінських підходів у практику аграрного менеджменту.

2.3. РОЗВИТОК ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬГОСПВИРОБНИКІВ

Ефективність функціонування та рівень інноваційного розвитку транспортно-логістичної та виробничої інфраструктури аграрного ринку регіону, як і сільського господарства загалом у кожній з областей нашої держави, значною мірою залежить не лише від якості науково-технічного забезпечення та управлінської компетентності менеджерів, але й від основних характеристик наявної фінансової інфраструктури.

В сучасних соціально-економічних умовах інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку не можливий без достатнього фінансового забезпечення. При цьому ключовою є проблема залучення інвестиційних ресурсів в інноваційний розвиток та їх раціонального використання. Від її розв'язання залежать можливості подальшого економічного розвитку аграрного виробництва. Адже «інвестиційний голод», зумовлений згоранням державної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств, відсутністю розвиненої фінансово-кредитної мережі, зміною домінант державної аграрної політики, зумовленою вступом України в СОТ, перманентним збільшенням диспаритету цін на промислову та сільськогосподарську продукцію,

високим рівнем зношення матеріально-технічної бази аграрного виробництва низькою інвестиційною привабливістю окремих сегментів аграрної сфери, – є вагомою перешкодою для активізації інноваційного попиту товаровиробників.¹⁴⁸ [94, с. 166]

Таким чином, основними об'єктами фінансової інфраструктури аграрного ринку регіону, які потребують свого першочергового дослідження у контексті активізації інноваційної діяльності сільгоспвиробників є: банки та небанківські фінансові установи, включаючи заклади кредитної кооперації, інвестиційні фонди та страхові компанії, система бюджетування та міжбюджетних трансфертів, фінансова діяльність органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад, а також фінансовий вплив агрохолдингів, іноземних інвесторів і фондових бірж, які обслуговують сільгоспвиробників.

Однією з найгостріших проблем розвитку фінансової інфраструктури аграрного ринку в більшості регіонів нашої держави сьогодні є недосконала система фінансово-кредитного забезпечення агровиробників. Адже, як зазначають фахівці, у сфері сільського господарства саме кредитні ресурси відіграють вирішальну роль, оскільки сезонний розрив між вкладенням і надходженням коштів, безперервність процесів відтворення, значна потреба в обігових засобах перетворюють кредит в основне джерело поповнення фінансових ресурсів агровиробників.¹⁴⁹ [11, с. 237]

Водночас, через прогалини у функціонуванні фінансово-бюджетної системи держави та її регіональних складових, відсутність ефективних

---

¹⁴⁸ Жидяк О.Р. Інноваційний розвиток підприємств аграрної сфери: регіональний аспект / О.Р. Жидяк // Економіка: реалій часу (Електронне фахове видання). – 2012. – № 2 (3). – С. 165-168. – С. 166.

¹⁴⁹ Барановський І. М. Зарубіжний досвід кредитування сільськогосподарських товаровиробників / І. М. Барановський // Науковий вісник національного аграрного університету. – 2008. – № 119. – С. 236-240.

механізмів взаємодії сільгоспвиробників з банками та небанківськими фінансовими установами, які займаються кредитуванням агросектору, а також у зв'язку з низьким рівнем фінансової спроможності органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад, існує велика кількість бар'єрів на шляху залучення достатніх обсягів фінансово-кредитних ресурсів у сферу аграрного виробництва.

Наприклад, банківський сектор не може забезпечувати належного кредитування суб'єктів аграрного ринку, особливо на етапах формування гострої потреби у фінансових ресурсах (під час посівних кампаній та в періоди збору врожаю), оскільки стикається з низкою проблем:¹⁵⁰ [224]

- по-перше, з огляду на специфіку галузі оптимальним (а в деяких випадках і мінімальним) терміном кредитування, який може впливати на формування ресурсної основи інвестування, є п'ятирічний період, а банки, в основному надають кредити такого характеру на термін до трьох (або і до одного) років з причини відсутності в сучасних умовах значних і стабільних довгострокових пасивів;
- по-друге, у більшості сільгоспвиробників відсутня ліквідна застава на противагу прагненню банківських установ забезпечити позику заставою, яка в рази перевищує суму самої позики;
- по-третє, досить часто важко передбачити можливість фінансових втрат сільгоспвиробників через неврожай або негативну цінову кон'юнктуру і, в зв'язку з цим, для банку існує висока ризиковість співпраці з аграріями (похідною від цього є проблема, пов'язана із встановленням вищих, ніж у середньому в

---

¹⁵⁰ Попов В.М. Сучасні особливості фінансового забезпечення сільського господарства / В.М. Попов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/27.pdf](http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/27.pdf).

економіці кредитних ставок на противагу обмеженості рівня рентабельності та іоборотних коштів в сільськогосподарських підприємствах).

Як наслідок, в загальному обсязі банківського кредитування України, за даними Національного Банку України, питома вага сільського господарство (разом з лісовим і рибним господарством) на кінець 2013 р. складала 6,3% при його частці у валовому внутрішньому продукті – 9,1% (а в чисельності зайнятих у 2012 р. вказаний сектор займав 17,2% від загальнодержавного показника). При цьому в прострочених кредитах частка сільського, рибного та лісового господарства становила 5,6%, у той час як в цілому по Україні – 7,4% (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Обсяги кредитування сільського, лісового та рибного господарства¹⁵¹

Показники	Сільське, лісове та рибне господарство		Всього по Україні	
	Млн. грн	%	Млн. грн	%
Надано кредитів, усього	43 534	6,3	691 903	100,0
<i>у т .ч. на термін до 1 р.</i>	23 829	54,7	358 812	51,9
<i>на термін 1-5 р.</i>	15 520	35,7	247 827	35,8
<i>на термін більше 5 р.</i>	4 185	9,6	85 264	12,3
<i>У національній валюті</i>	31 559	72,5	454 215	65,6
<i>В іноземній валюті</i>	11 975	27,5	237 688	34,4
Прострочені кредити, всього	2 467	5,6	51 427	7,4
<i>у т .ч. на термін до 1 р.</i>	944	38,3	20 634	40,1
<i>на термін 1-5 р.</i>	1 310	53,1	25 009	48,6
<i>на термін більше 5 р.</i>	213	8,6	5 784	11,2
<i>У національній валюті</i>	1 868	75,7	34 565	67,2
<i>В іноземній валюті</i>	598	24,2	16 862	32,8

¹⁵¹ Станом на кінець 2013 р. за даними Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=84961.

Основна частина кредитів, наданих банками вітчизняним сільгосп-виробникам не перевищувала річного терміну дії (54,7%), у той час, як кредити на строк понад 5 років видавалися менше ніж у 10% випадків. В основному кредитування агросектору здійснюється в національній валюті і лише 27,5% кредитів надається в іноземній валюті (на 90% у доларах США). Це загалом відповідає структурі розподілу кредитних ресурсів, які надаються банківським сектором України господарюючим суб'єктам, проте означає додаткове фінансове навантаження на виробників сільськогосподарської продукції, оскільки відсоткові ставки за валютними кредитами є більш ніж удвічі нижчими (18,5% проти 8,5%, станом на кінець 2013 р.)

Слід констатувати, що серед прострочених кредитів частка сільського, лісового та рибного господарства є меншою ніж загалом у державі (5,6% проти 7,4%). При цьому більше половини вказаних кредитів становлять середньострокові, отримані на термін від 1 до 5 років (53,1%), у той час, як в цілому у державі їхня частка є меншою половини (48,6%). Крім того, прострочені кредити, надані сільському, лісовому та рибному господарству в національній валюті становлять більше трьох четвертих (75,6%), тоді як аналогічний показник у цілому для всіх секторів економіки становить дві третіх (67,2%).

Звертає на себе увагу також факт тотального домінування серед агроформувань, які кредитувалися банківським сектором, сільськогосподарських корпорацій. Це зумовлюється як їх вищою ліквідністю, так і спроможністю сплачувати кредити за високими відсотковими ставками, особливо в національній валюті.

Водночас, з погляду перспектив інноваційного розвитку аграрного ринку Львівської області, як і Західного регіону України загалом, така

тенденція є доволі тривожною. Адже у структурі сільгоспвиробників на Львівщині домінують господарства населення, які в силу обмежень, пов'язаних із недостатньою доступністю кредитних ресурсів, виявляються неспроможними впроваджувати у виробничу діяльність інновацій чи здійснювати реалізацію інвестиційних проектів, орієнтованих на оновлення та модернізацію виробничих потужностей, застосування в сільському господарстві сучасних агротехнологій, підвищення якості сільськогосподарської продукції.

Ситуація ускладнюється також і тим фактом, що відсоткові ставки за кредитами, які надаються банками домогосподарствам у національній валюті майже у два рази перевищують аналогічні ставки для нефінансових корпорацій, включаю агрохолдінги (26,09% проти 16,84% на кінець 2013 р.).¹⁵² [97] Це значно ускладнює можливості доступу до кредитних ресурсів переважної частини західноукраїнських сільгоспвиробників, зокрема з числа господарств населення.

Дослідники також відзначають, що серйозним стримуючим чинником на шляху активізації банківського кредитування агровиробників є складність процедури отримання кредитів. Особливо це стосується дрібних сільгоспвиробників та фермерів. Однією з причин низької ефективності кредитування таких підприємницьких структур є велика кількість необхідних документів і тривалий період їхнього розгляду. Крім того, кредити, що виділяються сільському господарству, дуже повільно доходять до споживачів і часто не в тих обсягах, які передбачалися.¹⁵³ [45]

---

¹⁵² За даними НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57420.

¹⁵³ Власенко Я.Я. Проблеми кредитування аграрних підприємств та шляхи їх вирішення / Я.Я. Власенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://asconf.com/ukr/archive_view/500.

Це ставить на порядок денний потребу в розвитку альтернативних інструментів кредитного забезпечення суб'єктів економічної діяльності, що діють на аграрному ринку, насамперед фермерів і господарств населення.

З огляду на досвід розвинених європейських держав такими інструментами можуть стати установи кредитної кооперації, зокрема кредитні спілки. За теоретико-методичними канонами «кредитні спілки як фінансові інституції здійснюють свою діяльність в секторі ринку фінансових послуг, де подібні послуги не надаються іншими фінансовими інститутами або пропонуються на неприйнятних умовах. Свого часу в цьому секторі працювали комерційні банки, але згодом вони зрозуміли, що працювати з населенням не дуже вигідно, тому втратили інтерес до дрібних клієнтів». ¹⁵⁴ [145, с. 56]

За різними даними сьогодні в Україні налічується від 600 до 850 кредитних спілок, хоча далеко на всі вони є реально діючими. Так, до складу Національної асоціації кредитних спілок України (НАКСУ) входить 139 кредитних спілок, з яких 6 зареєстровані на території Львівської області (Львівська асоціація кредитних спілок, яка є складовою Всеукраїнської асоціації кредитних спілок, налічує 22 установи)¹⁵⁵ [101]. Проте далеко не всі кредитні спілки здійснюють кредитування сільгоспвиробників. Наприклад, за даними НАКСУ в Робочу групу з питань агрокредитування, входить лише 28 кредитних спілок з різних областей України, які спеціалізуються на обслуговуванні малих та середніх сільгоспвиробників. Учасники цієї Робочої групи у співпраці з проектом USAID АгроІнвест та «Інформаційно-

---

¹⁵⁴Кредитні спілки в Україні : навчальний посібник [уклад. : Б. А. Дадашев, О.І. Гриценко] ; Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2011. – 196 с. – С. 56.

¹⁵⁵Знайомтесь Львівська асоціація кредитних спілок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rfr-project.net.ua/new/wp-content/uploads/2011/10/vkk-6-2008-pt2_5_7.pdf.

Консультаційною Службою» НАКСУ постійно працюють над вдосконаленням своїх послуг для сільгоспвиробників, проходять відповідне навчання, розробляють нові продукти.¹⁵⁶[146]

За експертними оцінками загальний обсяг капіталу кредитних спілок в Україні станом на 1 липня 2013 р. становив 1 187,2 млн грн., а найбільшу питому вагу в його структурі (60,9%) займав пайовий капітал у розмірі 722,8 млн грн. При цьому більшість кредитних спілок (60,12%) об'єднує відносно невелику кількість членів (до 1 000 осіб). Водночас, починаючи з жовтня 2010 р. відмічалась тенденція до зниження кількості членів кредитних спілок, які мали внески на депозитних рахунках. Звертає на себе увагу також і те, що кредитування ведення селянських і фермерських господарств в загальному обсязі виданих кредитів займає незначну частку (5,1 %).¹⁵⁷[3]

Це дає підстави для висновку про недостатнє використання наявного потенціалу розвитку кредитних спілок як елементу фінансової інфраструктури аграрного ринку регіону, насамперед в областях Західної України, зокрема на Львівщині. Адже в умовах суттєвого переважання особистих господарств населення у землеволодінні та виробництві сільськогосподарської продукції, а також з огляду на значні традиції розвитку кооперативного руху на Галичині, саме установи кредитної кооперації можуть стати дієвим важелем фінансового забезпечення дрібних агровиробників у сучасних соціально-економічних умовах.

Наприклад, за даними експертів у США понад 60 млн. громадян є членами кредитних спілок, масштабну систему кредитної кооперації створено також у Канаді, членами кредитних спілок є половина населення

---

¹⁵⁶ Кредитування малих та середніх сільгоспвиробників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unascu.org.ua/>

¹⁵⁷ Аналітичний огляд ринку небанківських фінансових послуг України за I півріччя 2013 р. (НРА «Рюрік») [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/non_banks_II_kv_2013.pdf.

Ірландії (хоча цю ідею в країну було привнесено лише на початку 50-х років минулого століття). Вражають динамікою розвитку польські кредитні спілки, сумарні активи 140 з яких складають 445 млн. доларів США (за 10 років понад 500 тисяч громадян Польщі стали членами кредитних спілок).¹⁵⁸ [144]

На жаль, сьогодні в Україні та її регіонах розвиток кредитної кооперації гальмується цілою низкою об'єктивних і суб'єктивних причин. У цьому контексті, а також з погляду перспективи активізації діяльності кредитних спілок як потужного елемента інфраструктури аграрного ринку на Львівщині, слід відзначити:

- складність регуляторного механізму, що виливається у поширення тенденцій до іллегалізації господарської діяльності в агропродовольчому секторі регіону (особливо в посередницьких операціях), а також посилення корупційної складової у роботі місцевих чиновників;
- недостатня розвиненість інститутів громадянського суспільства та обмеження адміністративних і фінансових повноважень органів місцевого самоврядування на селі;
- низький рівень адаптованості вищих навчальних закладів аграрного профілю до сучасних потреб аграрного ринку, зокрема в частині підготовки фахівців для системи кредитної кооперації;
- брак ефективного агроконсалтингу та дорадництва на регіональному рівні, що обмежує можливості дрібних агровиробників у вивченні передового досвіду використання потенціалу кредитної кооперації;

---

¹⁵⁸ Кредитний рух: відродження і розвиток кредитних спілок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academia.org.ua/?p=379>.

- поширеність трудової міграції в середовищі сільських мешканців, що зумовлює відтік значної частини працездатного та ініціативного населення та супроводжується виснаженням людського капіталу західноукраїнського села;
- низька якість соціального капіталу на сільських територіях Західної України, зумовлена історичними чинниками, зокрема тривалими періодами виснажливої економічної експансії з боку сусідніх держав, а також відсутністю необхідної політичної стабільності в регіоні упродовж останніх років.

Вказані проблеми перешкоджають не лише диверсифікації джерел поповнення обігових коштів сільгоспвиробників, обмежуючи тим самим можливість інвестування в реалізацію інноваційних проектів та виснажуючи інноваційний потенціал аграрного сектору регіону. Вони також унеможливають повноцінне функціонування інших складових фінансової інфраструктури аграрного ринку Львівської області. Насамперед, це стосується лізингових і страхових операцій, а також можливостей залучення достатнього обсягу інвестиційних ресурсів у розвиток сільського господарства з інших секторів регіональної економіки, в тому числі – іноземних інвестицій.

Наприклад, у світовій економіці за обсягом інвестування в економіку друге місце після банківського кредиту відводиться лізингу. Він є одним з прогресивних методів матеріально-технічного забезпечення виробництва та відкриває користувачам широкий доступ до передової техніки і технології. Для багатьох господарюючих суб'єктів лізингові операції в умовах ринкової конкуренції стали домінуючими при технічному переоснащенні матеріально-технічної бази свого виробництва. При цьому лізинг виконує декілька важливих економічних

функцій, зокрема: є формою забезпечення вкладень в основні фонди, доповнюючи традиційні канали фінансування; виступає прогресивним методом матеріально-технічного забезпечення; є способом збуту машин та устаткування, а також інструментом активного маркетингу.¹⁵⁹ [59]

У роботах вітчизняних науковців відзначається, що, лізинг – це не просто інвестиційна діяльність, форма кредитування чи особливий вид орендних відносин, а дещо середнє між ними. Він визначає інтереси виробників засобів виробництва та напрями переоснащення виробництва, що є досить сильним ядром інвестиційної політики держави при взаємодії банківського й виробничого капіталу. Лізинг у сільському господарстві є специфічним видом агробізнесу і відноситься до галузевого різновиду, виступаючи у формі «агролізингу», який можна визначати як економічний важіль забезпечення безперервності відтворювального кругообігу капіталу в аграрних підприємствах шляхом передачі їм у використання технологій вирощування продукції, основних засобів, племінної худоби, селекційного насіння, що належать іншому власнику, на умовах терміновості, платності та з правом викупу протягом або в кінці обумовленого терміну використання.¹⁶⁰[108]

На жаль, в сучасних умовах агролізинг не набув значного поширення в Україні, особливо в регіонах, де переважають дрібні сільгоспвиробники, зокрема на Львівщині. Так, анкетування проведене серед агровиробників у 16 районах Львівської області та м. Львові показало, що в більшості випадків у селян взагалі відсутнє чітке розуміння самої економічної сутності лізингу. Зокрема, лише п'ята частина опитаних пов'язувала переваги лізингу із запобіганням процесу морального старіння обладнання і тільки 16% із них самі користувалися послугами приватних лізингових компаній. Серед основних причин, які обмежують поширення лізингу в аграрному секторі Львівщини опитані

---

¹⁵⁹Гнаткович О.Д. Активізація інновацій у сільське господарство України / О.Д. Гнаткович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=65>.

¹⁶⁰Іванченко В.О. Агролізинг як специфічний вид інвестування / В.О. Іванченко, В.Г. Крячко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/18.pdf](http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/18.pdf).

визнали високі відсоткові ставки (49% опитаних) і вимогу додаткового забезпечення (37% опитаних).¹⁶¹[50]

Попри це в Україні лізинг як елемент інфраструктури аграрного ринку протягом останнього десятиріччя активно розвивається, незмінно займаючи друге місце після транспортного лізингу. І якщо частка сільського господарства у структурі договорів фінансового лізингу в 2007-2009 роках становила 7,5%; 9,5% та 11,6% відповідно¹⁶² [61, с. 8], то у 2012-2013 роках вона вже зросла до 16,3% та 24,0% відповідно¹⁶³ [3]. Це дає всі підстави для висновку про те, що фінансова інфраструктура вітчизняного аграрного ринку дедалі більше набуває цивілізованих форм, притаманних розвиненим державам світу. Тому є всі підстави стверджувати, що найближчим часом агролізинг відіграватиме дедалі помітнішу роль у функціонуванні фінансової інфраструктури аграрних ринків окремих регіонів та в інноваційному розвитку сільського господарства. Водночас, для аграрного сектору Львівської області значимість цього інструменту зростатиме насамперед в разі збільшення товарності виробництва та підвищення рівня фінансової спроможності сільгоспвиробників.

Натомість, головними причинами обмеженого використання фінансового лізингу в регіоні, на думку фахівців, можуть стати: недосконалість законодавства про лізинг, збереження монопольного становища лізингодавців на ринку фінансових послуг, висока вартість лізингових угод, спричинена монополізацією ринку, слабкий фінансово-економічний стан дрібних агровиробників, їхня неспроможність своєчасно та в повному обсязі сплачувати лізингові платежі.¹⁶⁴ [136]

Крім того, до проблем поширення агролізингу в «малоземельних» регіонах, таких як Львівщина, експерти відносять високу вартість

---

¹⁶¹ Галецька Т.І. Стан і перспективи розвитку лізингу в технічному забезпеченні сільськогосподарських підприємств / Т.І. Галецька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ecj.oa.edu.ua/articles/2013/n20/21.pdf>.

¹⁶² Головчук А.Ф. Агролізинг як механізм реалізації державної інвестиційної політики / А.Ф. Головчук, О.О. Непочатенко / Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва: Економіка. – Вип. 74. – Ч. 2. – Умань, 2010. – С. 7- 16. – С. 8.

¹⁶³ Аналітичний огляд ринку небанківських фінансових послуг України за I півріччя 2013 р. (НРА «Рюрік») [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://turik.com.ua/documents/research/non_banks_II_kv_2013.pdf.

¹⁶⁴ Коломієць А.В. Лізингове кредитування в аграрному секторі / А.В. Коломієць [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://teacherjournal.com.ua/attachments/9742_Лізинговий_кредит_в_аграрному_секторі_економіки.doc.

нотаріальної реєстрації договорів (державне мито за цю процедуру складає 1% від вартості договору), недосконалу регуляторну політику (державний регулятор небанківських фінансових послуг фактично не пропускає нові компанії на ринок, знижуючи тим самим конкурентність лізингового бізнесу, та «консервуючи» ставки), а також організаційно-управлінську складову (Нацфінпослуг фактично не оновлює підходів до збору та налізу статистики, не приймає пропозиції ринку щодо удосконалення застарілої нормативно-правової бази).¹⁶⁵ [215]

Прогалини, які існують в системі агролізингу, як складової частини фінансової інфраструктури аграрного ринку Львівської області, що зумовлені переважанням у регіоні дрібних сільгоспвиробників, можуть бути значною мірою нівельованими за рахунок підвищення ефективності використання інших елементів цієї інфраструктури. Зокрема, це стосується факторингу.

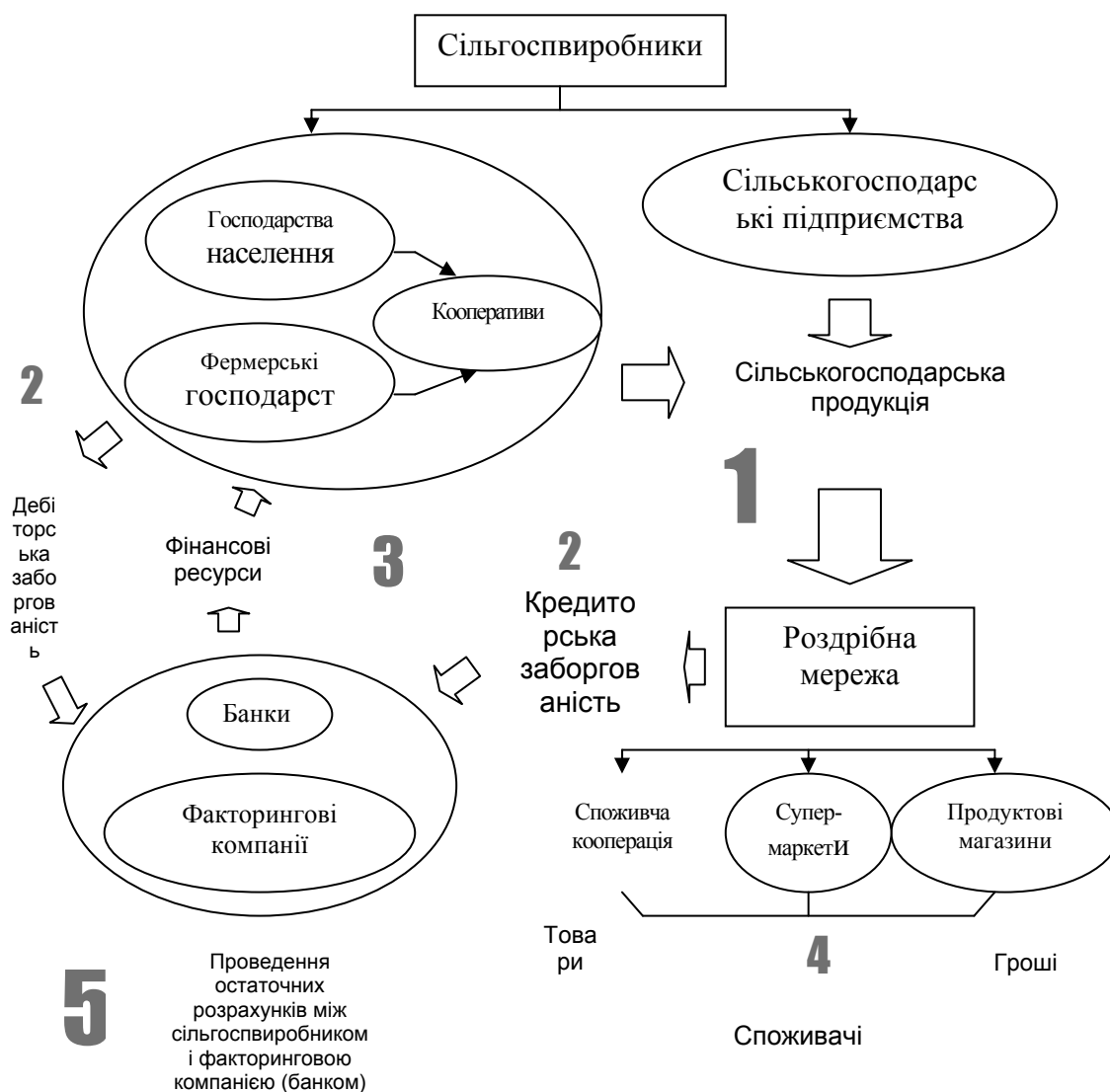
З огляду на схему використання факторингу в сільському господарстві (рис. 2.1), можливості його використання для підвищення рівня фінансової стійкості невеликих агроформувань, включаючи фермерські господарства та господарства населення, є доволі високою. Адже, на відміну від банківського кредитування, кредитної кооперації чи лізингу він фактично не накладає на сільгоспвиробників жодних «репутаційних зобов'язань». Таким чином, факторинг дозволяє залучати в сільське господарство фінансові ресурси без додаткових іміджевих чи операційних витрат.

Факторинг як вид бізнесу виник близько 100 років тому в США, а в середині ХХ століття поширився і в Європі. Зараз міжнародна факторингова індустрія активно розвивається: у світі існує близько 1000 факторингових компаній. Понад 66% їх обігу припадає на Європу, 22% – на США, 11% – на країни Азії. В Україні послуги з факторингу надають переважно банки, хоча цією діяльністю також займаються і спеціалізовані факторингові компанії. Факторинг, як елемент фінансової інфраструктури аграрного ринку покликаний сприяти зростанню обсягів продажу сільгоспвиробниками товарів.

---

¹⁶⁵Пінчук А. Лізинг – віагра для бізнесу / А. Пінчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.epravda.com.ua/columns/2012/04/25/322290/>

Його застосування дозволяє перепродавати дебіторську заборгованість суб'єктів аграрного ринку банкам або факторинговим компаніям, які, натомість, надають селянським господарствам такі послуги, як: фінансування поставок з відстроченням платежу, покриття кредитних та процентних ризиків, ризику ліквідності, управління дебіторською заборгованістю, здійснюють інформаційне обслуговування клієнтів тощо.¹⁶⁶ [248]

Рис. 2.1. Схема використання факторингу в регіонах де в аграрному виробництві переважають фермери і господарства населення¹⁶⁷

Таким чином, факторинг надає можливість дрібним сільгоспвиробникам (насамперед фермерам і господарствам населення)

¹⁶⁶Ринок факторингових послуг: тенденції розвитку та перспективи / Українське агентство фінансового розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/116.htm.

¹⁶⁷Авторська розробка

трансформувати свою дебіторську заборгованість у грошові ресурси і, як результат, ліквідувати дефіцит оборотних коштів та досягти балансу грошових потоків. Навіть при найвищих ставках вважається, що факторинг відпрацьовує витрачені на нього кошти, оскільки він дозволяє наростити обсяги продажів продукції на 15-20 %. Значна перевага факторингу для агроформувань полягає у тому, що він є беззаставною формою фінансування. За рахунок нього можна підняти обсяги продажів, налагодити реалізацію товарів у кредит, скоротити строки обігу грошових коштів. Отримуючи такі вигоди у сільгоспвиробників з'являється можливість своєчасно поповнювати обігові грошові кошти, отримувати кращі цінові та інші умови при розрахунках зі своїми постачальниками (ліквідація касових розривів). Крім того, вони можуть забезпечити зростання продажів (ширший асортимент, довша відстрочка, більші ліміти покупцям), збільшувати обсяг фінансування зі зростанням обсягів продаж; мінімізувати ризики неплатежу та курсові ризики, передавати факторинговій компанії операційні витрати по роботі з дебіторами в цілях інкасації дебіторської заборгованості.¹⁶⁸ [56]

Дослідники відзначають, що в розвинених економіках, зазвичай, факторингом користуються передусім малі та середні підприємства, оскільки великі компанії мають відомі переваги в управлінні дебіторською заборгованістю, в той час як малі підприємства можуть мати недостатньо коштів для утримання спеціалізованого кредитного менеджера. Тому багато західних компаній, які належать як до середніх, так і малих у своїй діяльності використовують послуги факторингу.¹⁶⁹

---

¹⁶⁸ Ганюк Р.В. Факторинг як важіль ефективного формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств / Р.В. Ганюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/25_DN_2008/Economics/28440.doc.htm.

¹⁶⁹ Фарінович І.В. Світові та вітчизняні тенденції розвитку ринку факторингових послуг / І.В. Фарінович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VNULPM_2013_767_26.pdf.

[303] Це є ще одним підтвердженням того, що для суб'єктів аграрного ринку Львівської області, серед яких частка великих компаній є доволі незначною, факторинг є потенційно значимим важелем залучення необхідних фінансових ресурсів та інноваційного розвитку.

На жаль сьогодні високоякісні факторингові послуги для багатьох сільгоспвиробників регіону залишаються недоступними. Серед основних причин цього – недостатньо розвинена фінансова та ринкова інфраструктура області, відсутність розгалуженої системи поширення інформації про наявність факторингових компаній і банків, які можуть здійснювати відповідне обслуговування фермерів і господарств населення.

До того ж факторинговий ринок України перебуває сьогодні під потужним впливом великих компаній. Так, на частку перших десяти компаній за обсягом укладених угод припадає майже 2/3 послуг, наданих на факторинговому ринку України, в той час, як 169 факторингових компаній обслуговують менше 35% вказаного ринку.¹⁷⁰ [3] Це може слугувати чинником зростання цін на факторингові послуги, роблячи їх недоступними для значної кількості дрібних сільгоспвиробників Львівщини та інших областей Західного регіону нашої держави.

Наприклад, в Україні середньозважений відсоток перевідступлення боргу котрий сьогодні застосовують вітчизняні банки у тарифах за обслуговування становить 70-80% від зазначених сум, у той час, як в розвинених країнах світу вартість факторингу коливається в межах 1,5-2% від суми постачання. Хоч варто зауважити, що вітчизняні банки, намагаючись продати такі послуги, використовують регресивну шкалу

---

¹⁷⁰ Аналітичний огляд ринку небанківських фінансових послуг України за I півріччя 2013 р. (НРА «Рюрік») [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/non_banks_II_kv_2013.pdf.

комісійних, тобто комісія зменшується у міру збільшення обсягу дебіторської заборгованості.¹⁷¹[56]

Крім того, стримуючими факторами, які обмежують доступ агровиробників до ринку факторингових послуг, є:¹⁷²[303]

- недостатній практичний досвід проведення факторингових операцій;
- жорсткі вимоги фактор-фірми до підприємств – постачальників (клієнтів) та підприємств-покупців (дебіторів);
- домінування на ринку факторингових послуг банків, для яких факторинг є лише додатковою операцією, тоді як для факторингових компаній – цей вид операцій є профільним;
- неврегульованість законодавчо-нормативної бази, зокрема, відсутність єдиного законодавчого акту щодо регулювання факторингових операцій.

Ще одним елементом фінансової інфраструктури аграрного ринку регіону, потенціал якого використовується у сільському господарстві Львівщини явно недостатньо, є страхування. Недорозвиненість страхових інструментів суттєво обмежує можливості використання інноваційного потенціалу розвитку аграрного ринку регіону, оскільки ставить сільгоспвиробників у значну залежність від різного роду непередбачуваних обставин: природно-кліматичних, політико-економічних, соціально-психологічних, глобальних тощо.

Натомість, у сучасних умовах, саме ефективне страхування агровиробників є однією з ключових передумов вкладення ними коштів у

---

¹⁷¹Ганюк Р.В. Факторинг як важіль ефективного формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств / Р.В. Ганюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/25_DN_2008/Economics/28440.doc.htm.

¹⁷²Фаринович І.В. Світові та вітчизняні тенденції розвитку ринку факторингових послуг / І.В. Фаринович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VNULPM_2013_767_26.pdf.

реалізацію інноваційних проектів у сільському господарстві. Так, за різними даними, понад 90% фермерських господарств у США, Канаді, Австралії, Великій Британії та інших розвинених державах світу щорічно страхують майбутні врожаї у дуже широкому діапазоні сільськогосподарських культур, на що витрачають великі кошти, отримуючи натомість впевненість у майбутньому, яка інколи не має ціни. При цьому використовується різноманітність підходів до страхування (наприклад, страхування без посередньо майбутнього урожаю від численних ризиків, страхування очікуваного прибутку, страхування від катастрофічних явищ, страхування якості продукції – цукристість чи вихід цукру після переробки та таке інше).¹⁷³ [334]

Натомість в Україні агрострахування перебуває на доволі низькому рівні (5-7%), а Львівщина, як і інші області Західного регіону, де переважають невеликі сільгоспвиробники, за обсягом укладених страхових угод перебуває на одному з останніх місць в державі.

Основною причиною цього є невирішеність питання створення ефективного механізму поєднання державної підтримки з діяльністю фермерів і господарств населення, потреба в якому пов'язана з особливостями ризиків в аграрній сфері. Такий вид страхування може розвиватися лише за умови тісного співробітництва держави зі страховими компаніями як щодо законодавчого забезпечення, так і щодо політики компенсації прямих збитків від погодних лих, епідемій та інших природних небезпек.¹⁷⁴[262]

---

¹⁷³ Чернишов С.І. Агроекологічне страхування / С.І. Чернишов, М.М. Кулешов, С.А. Бережний, О.В. Буцький, Н.М.Гаджиева [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.ttr.com.ua/images/agst.pdf>.

¹⁷⁴ Свістунов О.С. Страхування в системі забезпечення фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств / О.С. Свістунов [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21IID=&Image_file_name=DOC/2010/10so_sssp.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1.

Дослідники акцентують увагу на тому, що в сільському господарстві ризики є системними, а це в багатьох випадках означає збитки для великої кількості суб'єктів аграрного ринку одночасно. Якщо ж у регіоні домінують дрібні сільгоспвиробники, то проблема ще більше загострюється. За таких обставин страхові виплати будуть значно вищими від зібраних премій. З іншого боку, розмір страхового полісу, який сьогодні пропонується страховими компаніями, не в змозі гарантувати господарствам повного покриття матеріальних втрат. Водночас запровадження поправочних коефіцієнтів на розмір страхового відшкодування залежно від часу виплат призводить до різкого подорожчання страхових тарифів, що суттєво обмежує і так малий попит економічного захисту на ринку сільськогосподарських страхування. За інформацією страховиків нинішні тарифи не повністю відображають ризики виникнення страхових випадків у сільськогосподарському виробництві. Звідси для захисту своїх інтересів страховики встановлюють високий рівень безумовної франшизи. Якщо проаналізувати рівень тарифних ставок, то можна стверджувати, що у реальному страхуванні за відсутності безумовної франшизи страховий тариф може коливатися від 10 до 15%: 10% – для зернових і 15% для овочевих культур. Проте більшість фермерів вважають оптимальним страховий тариф 5%. Неабиякий вплив на стан агрострахування в регіоні справляє також неналежний рівень інформації про стан і можливості страхового ринку в сільському господарстві. Крім того, проблемою залишається недостатній розвиток фондового ринку, що не дає можливості використовувати цінні папери як категорію активів для захищеного розміщення страхових резервів; відсутність вторинного ринку страхових послуг, механізмів ефективної взаємодії банківського та страхового сектору економіки,

низький рівень розвитку допоміжної інфраструктури страхового ринку.
¹⁷⁵ [297]

Фондові інструменти в системі фінансової інфраструктури аграрного ринку регіону можуть відігравати важливу роль також і з огляду їх потенційного впливу на збільшення обсягів залучення інвестицій в сільське господарство. Адже через фондову біржу багато агровиробників можуть акумулювати додаткові фінансові ресурси для активізації власної господарської діяльності. Крім того, фондова біржа може виконувати функцію важливого індикатора рівня інноваційного розвитку суб'єктів аграрного ринку, які беруть участь у фондових операціях. Адже через систему фондових бірж в економіці формується певне уявлення про перспективи розвитку того чи іншого бізнесу, що, у свою чергу, визначаються рівнем інноваційної спрямованості відповідних бізнес-проектів.

На жаль, вітчизняна практика ведення підприємницької діяльності значною мірою обмежує можливості належного використання фондової складової фінансової інфраструктури аграрного ринку регіону в інноваційному розвитку його суб'єктів. Адже в умовах високого рівня монополізації аграрного ринку та його централізації, фактично блокується більшість інструментів, які роблять фондові операції мірилом інноваційного потенціалу агровиробників.

Крім монополізації та централізації, до основних проблем сучасного етапу розвитку фондового ринку в Україні також відносять:¹⁷⁶[242]

---

¹⁷⁵Томашевський Ю.М. Проблеми страхування в аграрному секторі / Ю.М. Томашевський [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.rusnauka.com/26_NII_2011/Economics/3_92408.doc.htm.

¹⁷⁶ Прохорова Ю.С. Фондовий ринок України та шляхи його розвитку / Ю.С. Прохорова [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Uproz_2013_14_32.pdf.

- недостатню пропозицію інструментів фондового ринку з прийнятними для інвесторів характеристиками щодо дохідності, ризиковості, ліквідності та захищеності, а також відносно незначним обсягом інвестиційного капіталу;
- дуже низький рівень прозорості фондового ринку: інформація, яка доступна серед учасників ринку про діяльність не завжди достатня, актуальна й об'єктивна;
- низький рівень капіталізації фондового ринку;
- недостатню розвиненість ринків базових інструментів та недосконале законодавче регулювання в цій сфері, які зумовили фактичну відсутність повноцінного ринку деривативів;
- відсутність охоплення сегментом ринку похідних фінансових інструментів валютного та товарного ринків, при тому що формування справедливих цін на важливі для економіки країни товари, такі, як: енергоносії, зерно, метали, продукція хімічної промисловості, дерево і тощо, неможливе без використання термінових інструментів.

Багато із вище перелічених причин блокують не лише розвиток фондових інструментів стимулювання інноваційного розвитку аграрного ринку на загальнодержавному та регіональному рівні, але й унеможливають ефективне функціонування інвестиційної складової фінансової інфраструктури аграрного ринку регіону загалом. Це обертається погіршенням інвестиційного клімату на сільських територіях, зменшенням обсягів надходжень інвестиційних ресурсів у сферу аграрного виробництва, включаючи прямі іноземні інвестиції, низькою часткою реалізованих інноваційно-інвестиційних проектів у сільському господарстві регіону.

Так, протягом 2010-2012 років капітальні інвестиції в сільське господарство та мисливство Львівської області становили 1 084,0 млн грн., що склало 3,4% від усіх капітальних інвестицій у регіоні. Водночас, обсяг залучених прямих іноземних інвестицій у сільське господарство, мисливство та лісове господарство на кінець 2012 р. становив 1 634,8 млн дол. США, а питома вага цих інвестицій рівнялася 7,4% від усіх прямих іноземних інвестицій, вкладених в економіку Львівщини. При цьому упродовж усіх останніх років спостерігається стабільне зниження вказаної частки (табл. 2.12).

Разом із цим, звертає на себе увагу той факт, що питома вага залучених прямих іноземних інвестицій в аграрну сферу Львівщини, а тим більше частка капітальних інвестицій в сільське господарство та мисливство, явно не відповідають їх внеску в економіку області. Так, за даними головного управління статистики у Львівській області в 2010-2011 р. сільське господарство, мисливство та лісове господарство загалом займали майже 10% у валовій доданій вартості регіону, при цьому їх частка в експорті перевищувала 15%, а в імпорті наближалась до цієї величини. В роздрібному товарообороті Львівщини сільськогосподарська продукція упродовж 2010-2012 років займала близько 10%, а в оптовому товарообороті у 2012 р. разом з лісоматеріалами склала 8,4%. Крім того, в обсягу укладених угод на біржах Львівської області протягом 2009-2011 років питома вага сільськогосподарської продукції перевищувала 10%.¹⁷⁷[285]

Це дає підстави для висновку про те, що фінансова інфраструктура аграрного ринку регіону не дозволяє забезпечувати сільське господарство достатнім обсягом інвестиційних ресурсів, а відтак потребує свого удосконалення в частині поліпшення відповідних регуляторних механізмів.

---

¹⁷⁷ Статистичний щорічник: Львівська область у 2012 р. – Львів: Головне управління статистики у Львівській області. – Ч. 1. – С. 140-141; 156-162.

Враховуючи те, що інвестиційна діяльність у сільській місцевості значною мірою залежить від системи оподаткування, слід акцентувати увагу на тих фіскальних проблемах, які гальмують залучення іноземних інвесторів у сільське господарство регіону. Насамперед, це стосується наявної системи фіскальних пільг і преференцій для агровиробників (фіксований сільсько-господарський податок, спеціальні умови нарахування та сплати ПДВ), яка фактично не поширюється на кооперативи, блокуючи тим самим розвиток обслуговуючої кооперації на селі.

Таблиця 2.12

Інвестиції в сільське господарство Львівської області

Показники	Роки					
	2010		2011		2012	
	Млн. грн	%	Млн. грн	%	Млн. грн	%
Капітальні інвестиції, всього	8 830,2	100,0	12 114,0	100,0	11 173,3	100,0
<i>В т.ч. сільське господарство та мисливство</i>	294,6	3,3	419,7	3,5	369,7	3,3
	Млн дол. США	%	Млн дол. США	%	Млн дол. США	%
Прямі іноземні інвестиції на кінець року, всього	1 254,6	100,0	1 387,8	100,0	1 634,8	100,0
<i>В т.ч. сільське господарство, мисливство, лісове господарство</i>	119,5	9,5	116,1	8,3	121,7	7,4

Складно за даними: Статистичний щорічник: Львівська область у 2012 р. – Львів: Головне управління статистики у Львівській області. – Ч. 1. – С. 118, 151.

Так, експерти зауважують, що після набуття чинності новим Податковим кодексом, селяни, які збувають свою продукцію через обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи, мають платити податок з доходу фізичних осіб у розмірі 15% або 17% від валової вартості продукції. Проте ніхто не бере до уваги того факту, що перш ніж виробити продукцію, селяни зазнають певних витрат, і що їх слід враховувати при оподаткуванні. Інша проблема – ПДВ. Її суть полягає в тому, що селяни, які через сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи реалізують свою

продукцію, мають з її вартості у вигляді податку на додану вартість заплатити до бюджету 20%. Натомість фермери, які є юридичними особами і платниками ПДВ, після реалізації своєї продукції податок на додану вартість не сплачують, його суму вони акумулюють на рахунках для розвитку своїх господарств. Не є платниками ПДВ і особисті господарства населення. Таким чином, члени сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів опинилися у вкрай не вигідній для себе ситуації, яка змушує їх ховатися в «тінь», або стимулює селян уникати кооперації, продаючи свою продукцію вздовж доріг, на стихійних ринках і винятково за готівку.¹⁷⁸ [294]

Ще одним аспектом, який звертає на себе увагу в контексті функціонування фіскальної системи як складової фінансової інфраструктури аграрного ринку, є поширення більшості податкових пільг виключно на сільгоспвиробників, оминаючи тих суб'єктів господарської діяльності, що локалізовані в межах сільських територій, проте не займаються сільським господарством (заклади сфери послуг, зокрема побутового обслуговування населення, транспорту, зв'язку, ІТ-індустрії, телекомунікацій, а також підприємницькі структури, які працюють в суміжних із сільським господарством галузях, наприклад у легкій промисловості та харчопереробці). Як наслідок, інноваційний потенціал розвитку інфраструктури аграрного ринку суттєво знижується, оскільки несільськогосподарські підприємства володіють значними фінансовими ресурсами, які при грамотній фіскальній політиці, могли б спрямовуватися на здійснення модернізації вказаної інфраструктури.

Суттєвим бар'єром на шляху збільшення обсягів інвестування в розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону є також недосконала

---

¹⁷⁸Тернівський Т. Сільська кооперація чекає на лояльні податки / Т. Тернівський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cure.org.ua/ua/novini/slska-kooperatsya-chekai.html>.

система міжбюджетних відносин і прогалини у фінансовому забезпеченні органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад. Наприклад, у структурі доходів обласного бюджету Львівської області за 2013 рік із загальної суми 5,6 млрд грн. на офіційні трансферти від органів державного управління припадало 4,6 млрд грн. або 82,1% (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Доходи і видатки обласного бюджету Львівської області у 2013 р.

Доходи		Видатки	
Стаття	Сума, млн. грн	Стаття	Сума, млн. грн
Податкові надходження	845,3	Сільське і лісове господарство, рибне господарство та мисливство	2,2
Неподаткові надходження	163,0	Будівництво	6,9
		Засоби масової інформації	8,8
Офіційні трансферти	4 615,2	Транспорт, дорожнє господарство, зв'язок, телекомунікації та інформатика	26,2
<i>В т.ч. від органів державного управління</i>	<i>4 615,2</i>	<i>В т.ч. компенсаційні витрати за пільговий проїзд</i>	<i>19,4</i>

За даними: Річний звіт про виконання обласного бюджету львівської області саном на 1 січня 2014 р. – Львів: Департамент фінансів Львівської обласної державної адміністрації. – 2014 р.

Така ситуація спричиняє до вкрай неефективної структури витрат обласного бюджету, в якому на сільське і лісове господарство, включаючи рибне господарство та мисливство було виділено 0,04%. Це утричі менше ніж на будівництво, учетверо – ніж на засоби масової інформації та майже у 12 разів – ніж на транспорт, дорожнє господарство, зв'язок, телекомунікації та інформатику (у бюджетних витратах на які три четвертих відводилось компенсаційним витратам за пільговий проїзд автомобільним і залізничним транспортом). До того ж, на реалізацію програм у галузі сільського та лісового господарства було виділено лише 47,2% від затверджених розписом річних асигнувань (на засоби масової інформації – 65,0%, компенсаційні витрати на пільговий проїзд автомобільним транспортом – 78,7%, а компенсаційні витрати за пільговий проїзд на залізничному транспорті – 100%).

Таким чином, однією з обов'язкових передумов підвищення ефективності функціонування фінансової інфраструктури аграрного ринку регіону сьогодні є децентралізація бюджетної системи, орієнтована на підвищення рівня фінансової самостійності органів місцевого самоврядування: як на обласному щаблі, так і на рівні окремих сільських територіальних громад.

2.4. РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНУ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Невід'ємною складовою модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону є розвиток окремих ланок його інноваційної інфраструктури у взаємозв'язку з формуванням розгалуженої мережі економічних комунікацій між суб'єктами цього ринку, а також між виробниками та споживачами сільськогосподарської продукції.

В цьому сенсі, першочергову увагу звертає на себе поширеність у межах господарських комплексів окремих регіонів таких елементів інноваційної інфраструктури аграрного ринку, як агро-індустріальні та аграрно-наукові парки, агротехнопарки, аграрні кластери, аграрні бізнес-інкубатори, аграрно-інноваційні центри тощо. В розвинених країнах світу, регіональні економічні системи яких функціонують в умовах відкритої конкуренції, ці елементи інноваційної інфраструктури аграрного ринку відіграють ключову роль у поширенні інноваційних агротехнологій, розробці нових видів продовольства та їх просування на ринок, підвищенні рівня ефективності функціонування окремих складових інфраструктури аграрних ринків на рівні регіонів і сільських територій, зокрема таких, як дорожньо-транспортне господарство,

телекомунікаційні мережі, системи оптових і роздрібних ринків, заклади біржової торгівлі аграрною продукцією тощо.

На жаль в Україні сьогодні спостерігається фактична відсутність скільки-небудь серйозно розвиненої мережі, або навіть окремих потужно функціонуючих об'єктів вищезгаданої інноваційної інфраструктури аграрного ринку в переважній більшості регіонів, у тому числі й тих, які відзначаються традиційною сільськогосподарською спеціалізацією. У працях вітчизняних авторів з цього приводу, зокрема, відзначається: «Щодо організаційних елементів інфраструктури технопарків, бізнес-інкубаторів, інноваційних центрів та інших структур, то наша країна перебуває лише на початковому етапі їхнього створення. Це відбувається насамперед через відсутність державної довгострокової програми розвитку, а ступінь активності даного процесу переважно залежить від ініціативи окремих суб'єктів господарювання чи органів місцевої влади».¹⁷⁹ [167, с. 94].

Разом із цим, в умовах надмірної централізації владних повноважень та відсутності дієвих механізмів забезпечення фінансової самостійності сільських територіальних громад, відбулася фактична мінімізація можливостей ефективного впливу останніх на розвиток інноваційної інфраструктури аграрних ринків на регіональному та локальному рівнях.

Як наслідок, однією з ключових проблем модернізації інфраструктури аграрного ринку в багатьох українських регіонах стала низька технічна та економічна ефективність аграрно-промислового виробництва, зумовлена відсутністю достатньої кількості інновацій і недосконалістю механізму залучення до відтворювального процесу ланок

---

¹⁷⁹ Макаров М.О. Формування інноваційної інфраструктури в АПК / М.О. Макаров // Економіка АПК. – 2009. – № 5. – С. 93-97. – С. 94.

«наука-техніка-технології-виробництво», що супроводжується непоодинокими випадками неготовності власників і керівників сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств, а також господарств населення до впровадження інновацій.¹⁸⁰ [107, с. 255]

Особливо гостро ця проблема відчувається в регіонах, де у структурі сільськогосподарського виробництва переважають господарства населення, таких, наприклад, як Львівська область. Адже їх фінансовий та організаційний ресурс є значно нижчим ніж у сільськогосподарських підприємств чи агрохолдингів, що суттєво зменшує потенціал розвитку інтегрованих інноваційно-орієнтованих аграрно-промислових об'єднань типу аграрних кластерів чи агро-індустріальних парків.

Водночас, саме для малоземельних регіонів з високою часткою сільського населення, в яких переважають дрібні агровиробники (таких, як наприклад Львівська область), інтеграція в системі «сільськогосподарське виробництво – фінансове кредитування агросфери – інвестування сільгоспвиробників – аграрна наука та інновації – агроконсалтинг – переробна промисловість – агромаркетинг – збут», може дати максимальний ефект і спричинити найбільший стимулюючий вплив щодо поширення інновацій на аграрному ринку регіону.

Так, окремі дослідники акцентують свою увагу на тому, що Львівська область, яка посідає важливе місце серед інших регіонів України за обсягами виробництва продукції тваринництва, стикається з проблемою низької рентабельності або й збитковості тваринницької

---

¹⁸⁰ Зеліско І.М. Інноваційні імперативи розвитку інтеграційних аграрних формувань / І.М. Зеліско // Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького. – 2012. – Т. 14. – № 1 (51). – Ч. 1. – С. 252-257. – С. 255.

галузі, що спричиняє до значної частки імпортової продукції на продуктових ринках регіону. Нівелювати частину вищеописаних труднощів, на думку цих дослідників, може розвиток інтеграційних форм інноваційного підприємництва у сільському господарстві окремих районів, орієнтований на використання наявного тут потенціалу та конкурентних переваг. При цьому наголошується, що найперспективнішими формами об'єднання сільгоспвиробників, які спеціалізуються на тваринництві, враховуючи їх розпорошеність та щільність населення, є сільськогосподарські кооперативи та аграрні кластери.¹⁸¹ [189, с. 445]

Деякі автори особливо підкреслюють, що формування конкурентоспроможних інтеграційних агропромислових об'єднань у контексті поширення кластерної форми організації суб'єктів аграрного ринку регіону, зокрема в молочному та м'ясному скотарстві Львівської області, може відбуватися передусім на основі поширення кооперації між дрібними сільгоспвиробниками, зокрема господарствами населення. При цьому відзначається, що до складу регіональних кластерів повинні входити не тільки взаємодоповнюючі суб'єкти аграрного ринку регіону (представники великого бізнесу з числа сільгосппідприємств і агрокорпорацій, господарства населення, кооперативи, підприємницькі структури тощо), які співпрацюють між собою, формуючи замкнутий технологічний цикл великотоварного виробництва та реалізації кінцевої продукції при збереженні юридичної самостійності кожного з учасників, але й інфраструктурні складові, до яких відносяться, насамперед, органи

---

¹⁸¹ Нагорнюк О.П. Застосування кластерного підходу в оцінці перспектив розвитку галузі тваринництва Львівської області / О.П. Нагорнюк // Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького. – 2012. – Т. 14. – № 1 (51). – Ч. 1. – С. 445-448.

державного управління та місцевого самоврядування, а також наукові установи, що створюють сприятливі умови для виробництва та просування продукції учасників кластера на аграрному ринку регіону. При цьому функціонування аграрних кластерів має відбуватися з урахуванням економічних переваг і недоліків окремих регіональних господарських комплексів: територіального розміщення та специфічної локалізації сільськогосподарського виробництва, природно-кліматичних умов, забезпеченості ресурсами та їх якості, кваліфікації робочої сили, її вартості та доступності тощо.¹⁸² [48, с. 110]

Поряд з аграрними кластерами на території Львівщини доцільно також розвивати й інші сегменти інноваційної інфраструктури аграрного ринку регіону. Зокрема, важливими центрами реалізації наявного потенціалу розвитку сільськогосподарського виробництва в області можуть стати наукові й технологічні парки. Перспективність їх створення обумовлюється наявністю в регіоні значної кількості наукових установ аграрного профілю, до яких передусім слід віднести Львівський національний аграрний університет, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН, Інститут біології тварин НААН, ДП «Львівський науково-дослідний та проектний інститут землеустрою», Західний зональний науково-дослідний центр продуктивності АПК (НДЦ «Західагропромпродуктивність»), Львівський науково-дослідний центр продуктивності агропромислового комплексу тощо. Крім того, науковими

---

¹⁸² Войнич Л.Й. Кластеризація як механізм підвищення економічної стійкості особистих селянських господарств у виробництві продукції молочного скотарства / Л.Й. Войнич // Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького. – 2012. – Т. 14. – № 1 (51). – Ч. 1. – С. 109-112. – С. 110.

дослідженнями, пов'язаними з проблематикою розвитку аграрного ринку регіону та його інфраструктури на Львівщині також займаються науковці Інституту регіональних досліджень НАН України, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного університету «Львівська політехніка», Національного лісотехнічного університету України, Львівської комерційної академії, Львівської державної фінансової академії, Львівського інституту банківської справи, Львівського державного інституту економіки і туризму, Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, Львівського державного університету внутрішніх справ тощо.

Значну перспективу розвитку на території Львівської області мають також агро-індустріальні парки, що можуть формуватися на базі промислових майданчиків колишніх підприємств переробної та легкої промисловості, які сьогодні не використовуються належним чином. Такі потужності є фактично в кожному районі області, а їх включення до складу агро-індустріальних парків може дати суттєвий економічний та інноваційний ефект.

Позитивним чинником, покликаним сприяти розбудові вищеописаних об'єктів інноваційної інфраструктури аграрного ринку регіону є наявне в Україні інституційно-правове забезпечення. І хоча сьогодні воно ще не набуло свого завершеного вигляду, значно поступаючись як за якістю, так і за рівнем поширення та популяризації нормативним системам країн-членів ЄС, проте цілком придатне для започаткування процесу формування розгалуженої мережі об'єктів інноваційної інфраструктури аграрного ринку як на Львівщині, так і в інших областях України.

Насамперед, це стосується Законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (поточна редакція від 05.12.2012), «Про інноваційну

діяльність» (поточна редакція від 05.12.2012), «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (поточна редакція від 05.12.2012), «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» (поточна редакція від 05.12.2012), «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» (поточна редакція від 05.12.2012), «Про наукові парки» (поточна редакція від 05.12.2012) та «Про індустріальні парки» (поточна редакція від 11.08.2013).

Так, Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» визначає статус національного наукового центру, який може бути надано науковій установі, вищому навчальному закладу IV рівня акредитації (об'єднанню наукових установ чи вищих навчальних закладів IV рівня акредитації), що проводять комплексні наукові дослідження загальнодержавного значення та мають світове визнання своєї діяльності. Крім того, він гарантує державну підтримку пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, державних цільових наукових і науково-технічних програм та концентрацію ресурсів для їх реалізації, створення ринку наукової і науково-технічної продукції та впровадження досягнень науки і техніки в усі сфери суспільного життя, правову охорону інтелектуальної власності та створення умов для її ефективного використання, передбачає державне стимулювання наукової та науково-технічної творчості, винахідництва та інноваційної діяльності, пропагування наукових та науково-технічних досягнень, винаходів, нових сучасних технологій, внеску України у розвиток світової науки і техніки, встановлення

взаємовигідних зв'язків з іншими державами для інтеграції вітчизняної та світової науки.¹⁸³ [238]

В Законі України «Про інноваційну діяльність» окреслені повноваження Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування у сфері інноваційної діяльності. Зокрема, передбачено, що представницькі органи місцевого самоврядування – сільські, селищні, міські ради відповідно до їх компетенції затверджують місцеві інноваційні програми, створюють комунальні інноваційні фінансово-кредитні установи для фінансової підтримки місцевих інноваційних програм за кошти місцевих бюджетів, затверджують їх статuti чи положення про них, підпорядковують їх своїм виконавчим органам. Окремо регламентується специфіка функціонування таких комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ (стаття 20). Зокрема визначається, що вони можуть надавати фінансову підтримку суб'єктам інноваційної діяльності для реалізації ними інноваційних проектів, а також організовувати конкурсні відбори інноваційних проектів для їх фінансової підтримки, здійснювати супроводження реалізації інноваційних проектів, які ними фінансуються тощо.¹⁸⁴ [232]

Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» окреслює коло тих першочергових завдань економічної політики держави, які є визначальними з погляду інноваційного розвитку України та її регіонів на стратегічну та середньострокову перспективу. Наприклад, чинна редакція цього закону передбачає, дозволяє виділити серед

---

¹⁸³ Про наукову і науково-технічну діяльність / Верховна Рада України; Закон від 13.12.1991 № 1977-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1977-12/page>.

¹⁸⁴ Про інноваційну діяльність / Верховна Рада України; Закон від 04.07.2002 № 40-ІV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

стратегічних напрямів інноваційної діяльності на 2011-2021 роки такі, як освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії; технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу; широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища. З-поміж середньострокових пріоритетів регіонального рівня, які мають реалізовуватися шляхом формування та виконання регіональних, місцевих інноваційних програм та окремих інноваційних проектів, першочергова увага приділяється саме розвитку інноваційної інфраструктури (інноваційних центрів, технологічних парків, наукових парків, технополісів, інноваційних бізнес-інкубаторів, центрів трансферу технологій, інноваційних кластерів, венчурних фондів тощо).¹⁸⁵ [239]

Пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки в Україні до 2020 року, згідно Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», визначено: фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави; інформаційні та комунікаційні технології; енергетика та енергоефективність; раціональне природокористування; науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань; нові речовини і матеріали. Реалізація пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки забезпечується шляхом розроблення та виконання

---

¹⁸⁵ Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні / Верховна Рада України; Закон від 08.09.2011 № 3715-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.

за визначеними пріоритетними тематичними напрямками наукових досліджень і науково-технічних розробок державних цільових програм, державного замовлення на науково-технічну продукцію, підготовку наукових кадрів, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення наукових досліджень і науково-технічних розробок.¹⁸⁶ [240]

Більш предметно завдання та напрями розвитку окремих елементів інноваційної інфраструктури, зокрема технологічних парків, визначені у Законі України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків». Передусім це стосується переліку технологічних парків, на які він поширюється (в тому числі й технологічного парку «Яворів» на території Львівській області). Так, цим законом передбачено низку фінансових преференцій для реалізації інноваційних проектів у межах технологічних парків: цільових субсидій у вигляді сум ввізного мита, що нараховуються згідно з митним законодавством України, при ввезенні в Україну для реалізації проектів технологічних парків нових устаткування, обладнання та комплектуючих, а також матеріалів, які не виробляються в Україні; кредитів для проектів технологічних парків, які є пріоритетними для залучення коштів Української державної інноваційної компанії та її регіональних відділень. Крім того, кошти, що надійшли в іноземній валюті від реалізації продукції (продажу товарів, виконання робіт, надання послуг) технологічних парків, їх учасників та спільних підприємств, не підлягають обов'язковому продажу.¹⁸⁷ [241]

---

¹⁸⁶ Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки / Верховна Рада України; Закон від 11.07.2001 № 2623-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2623-14>.

¹⁸⁷ Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків / Верховна Рада України; Закон від 16.07.1999 № 991-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/991-14>.

Важливу роль у законодавчому забезпеченні процесів розвитку інноваційної інфраструктури на загальнодержавному та регіональному рівнях, включаючи розвиток інфраструктури аграрного ринку, відіграє Закон України «Про наукові парки», який регулює правові, економічні, організаційні відносини, пов'язані із створенням та функціонуванням наукових парків, і спрямований на інтенсифікацію процесів розроблення, впровадження, виробництва інноваційних продуктів та інноваційної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Зокрема, цей закон передбачає, що пріоритетними напрямками діяльності наукового парку є економічно і соціально зумовлені наукові, науково-технічні та інноваційні напрями діяльності, які відповідають меті його створення, галузевому профілю та/або спеціалізації вищого навчального закладу та/або наукової установи (які є базовими елементами цього наукового парку), враховують потреби регіону (території), в якому створено цей науковий парк, а також узгоджуються з напрямками діяльності, визначеними законами України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», іншими законодавчими актами України в науковій, науково-технічній та інноваційній сферах. При цьому до основних функцій наукового парку, згідно вказаного закону, відносяться: створення нових видів інноваційного продукту, здійснення заходів щодо їх комерціалізації, організація та забезпечення виробництва наукоємної, конкурентоспроможної на внутрішніх і зовнішніх ринках інноваційної продукції; інформаційно-методичне, правове та консалтингове забезпечення засновників і партнерів наукового парку; залучення студентів, випускників, аспірантів, науковців та працівників вищого

навчального закладу та/або наукової установи до розроблення і виконання проектів наукового парку;сприяння розвитку та підтримка малого інноваційного підприємництва;організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів, необхідних для розроблення і реалізації проектів наукового парку;залучення і використання у своїй діяльності ризикового (венчурного) капіталу, підтримка наукоємного виробництва тощо. Звернення наукових парків щодо державного замовлення на поставку продукції, виконання робіт і надання послуг для забезпечення пріоритетних державних потреб розглядається у пріоритетному порядку.¹⁸⁸ [237]

Досліджуючи інституційно-правові умови розвитку інноваційної інфраструктури аграрного ринку регіону на окрему увагу заслуговує Закон України «Про індустріальні парки», прийнятий відносно недавно (21 червня 2012 року № 5018-VI (остання редакція від 11.08.2013 р.)). Зокрема, цим законом надається право органам місцевого самоврядування, які згідно з Конституцією України здійснюють право власника на землю від імені Українського народу і відповідно до закону наділені повноваженнями розпорядження земельними ділянками, а також орендарям земельних ділянок створювати індустріальні парки на землях державної та комунальної власності.Індустріальний парк створюється на строк не менше 30 років.Рішення про створення індустріального парку приймається ініціатором створення на основі затвердженої концепції індустріального парку.Рішення про створення індустріального парку є підставою для укладення договору про створення та функціонування

---

¹⁸⁸ Про наукові парки / Верховна Рада України; Закон від 25.06.2009 № 1563-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1563-17>.

індустріального парку між ініціатором створення та керуючою компанією індустріального парку. Ініціаторам створення індустріальних парків, керуючим компаніям та учасникам індустріальних парків, включених до Реєстру індустріальних парків, надається державна підтримка у вигляді безвідсоткових кредитів (позик) та цільового фінансування на безповоротній основі для облаштування індустріальних парків.¹⁸⁹[231]

Таким чином, наявне інституційно-правове забезпечення дозволяє забезпечувати розвиток інституційної інфраструктури аграрного ринку на рівні окремих регіонів. Наприклад, у Львівській області існують необхідні передумови та достатній соціально-економічний потенціал для формування та розвитку широкого спектру елементів вказаної інфраструктури.

Зокрема, на базі наукових установ і вищих навчальних закладів аграрного профілю, локалізованих у місті Львові та прилеглих до нього районах області, може бути започаткована діяльність одного чи декількох наукових парків, орієнтованих на стимулювання інновацій у сферах: розвитку сталого та енергоефективного сільськогосподарського виробництва, селекційної та племінної роботи, вирощування екологічно-чистої рослинницької продукції, підвищення якості людського капіталу села, розвитку його інфраструктури на основі впровадження інновацій у галузі телекомунікацій та енергопостачання та інших.

Ефективність функціонування наукових парків на території Львівщини може підсилюватися завдяки наявності дослідних господарств Інституту сільського господарства Карпатського регіону НААН (на територіях Пустомитівського, Кам'янка-Бузького, Жидавчівського та

---

¹⁸⁹ Про індустріальні парки / Верховна Рада України; Закон від 21.06.2012 № 5018-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5018-17/page>.

Радехівського районів), Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З.Гжицького (у Пустомитівському та Городоцькому районах), а також навчально-наукового дослідного центру Львівського національного аграрного університету (в Жовківському районі). Вони можуть використовуватись як виробнича база для реалізації інноваційних проектів відповідних наукових парків та виконання поставлених перед ними цілей у сфері науково-дослідних розробок та їх практичної адаптації.

Центрами потенційного розвитку агро-індустріальних парків на Львівщині можна вважати райони, в яких збереглися потужності виробничої інфраструктури на базі колишніх промислових об'єктів, що припинили своє функціонування, або не використовуються належним чином. Насамперед, це стосується тих індустріальних зон, що розташовані у межах міст: Стрий, Дрогобич, Борислав (Дрогобицький район) та Червоноград (Сокальський район). Придатними для формування агро-індустріальних парків є також невикористовувані виробничі потужності у таких містах, як Самбір, Новояворівськ (Яворівський район) та Перемишляни, Жидачів, а також в інших районних центрах області.

На окрему увагу заслуговує перспектива розвитку інноваційної інфраструктури аграрного ринку регіону на базі технологічного парку «Яворів», який протягом останніх років не функціонував належним чином. На нашу думку, надання йому характерних ознак агротехнопарку могло б забезпечити реалізацію цілої низки успішних інноваційних проектів у сфері сільськогосподарського виробництва. Адже Яворівський район є одним із лідерів у регіоні за показниками площі

сільськогосподарських угідь і площі ріллі, посівної площі картоплі та овочів, виробництва картоплі та овочів, поголів'я птиці всіх видів і виробництва м'яса у живій вазі.

Крім того, Яворівщина відноситься до прикордонних територій, межуючи з відповідними регіонами Польщі. Це дозволяє в перспективі вести мову про надання технопарку (агротехнопарку) «Яворів» транскордонного значення. Цьому може також сприяти і розвинена прикордонна інфраструктура на території Яворівського району, яка, зокрема, включає два пункти пропуску через державний кордон: «Краківець-Корчова» та «Грушів-Будомеж», відстань між якими вкладається у «європейський стандарт» – 20 км (що є відносною рідкістю на українсько-польському кордоні).

Головним завданням агротехнопарку «Яворів» може стати розвиток, вдосконалення й застосування в сільськогосподарському виробництві новітніх енергозберігаючих й екологічно чистих технологій. Адже на його території є всі умови для розміщення різних за величиною наукоємних сільськогосподарських підприємств, що здійснюватимуть виробництво на основі розробок зональних науково-дослідних установ чи місцевих аграрних університетів (Інституту сільського господарства Карпатського регіону УААН, Львівського національного аграрного університету, Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З.Гжицького, Інституту біології тварин УААН тощо). До складу цього агротехнопарку можуть також увійти консультативні, навчальні, науково-виробничі структури, а також редакції відповідних галузевих журналів, фермерські навчальні пункти, міжнародні центри обміну студентами аграрних університетів, з метою

вивчення аграрних ринкових відносин й досвіду роботи кращих фермерських господарств.¹⁹⁰[335]

Поряд з аграрно-науковими, агроіндустріальними і аграрно-технологічними парками на Львівщині є всі передумови для розвитку аграрних кластерів, в тому числі – транскордонних.

Так, дослідження вітчизняних науковців, які стосуються проблем розвитку інноваційної інфраструктури аграрного ринку регіону, окреслюють такі сфери потенційно поширення аграрних кластерів на території Львівської області, як ведення молочного та м'ясного скотарства, картоплярства та овочівництва, вирощування кормових культур і ріпаку. Зокрема, акцентується увага на тому, що сільськогосподарські підприємства Золочівського, Сокальського та Радохівського районів можуть спеціалізуватися на вирощуванні кормових культур, у Бродівському, Самбірському та Жидавчівському районах можуть розвиватися молочні кластери на базі відповідних молокопереробних підприємств, а на базі Старосамбірського льонозаводу може відбутися формування кластеру, орієнтованого на вирощування льону-довгунцю та його переробки.¹⁹¹ [18, с. 59]

В окремих наукових розробках, присвячених застосуванню кластерного підходу в оцінці перспектив розвитку тваринництва на Львівщині, відзначається, що в регіоні є всі передумови для створення таких інтеграційних форм як кластери виробників продукції тваринництва, в які об'єднуюватимуться в середньому декілька адміністративних районів, виходячи з концентрованого типу кластеру за

---

¹⁹⁰ Чудаєва І.Б. Агротехнопарки: світовий досвід та перспективи створення в Україні / І.Б. Чудаєва // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». – 2010. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://esteticamente.ru/portal//Chem_Biol/Vsnau/FiK/2010_1/30Chudaeva.pdf.

¹⁹¹ Біляк Н.І. Оцінка конкурентоспроможності сільського господарства Львівської області / Н.І. Біляк // Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького. – 2012. – Т. 14. – № 1 (51). – с. 57-63. – С. 59-61.

географічною ознакою. Зокрема, виділяються такі зони потенційної кластеризації: кластер № 1 (Яворівський, Пустомитівський, Перемишлянський райони); кластер № 2 (Городоцький і Миколаївський райони); кластер № 3 (Кам'янка-Бузький і Жовківський райони); кластер № 4 (Дрогобицький, Мостиський і Самбірський райони); кластер № 5 (Турківський і Сколівський райони).¹⁹² [189, с. 447]

З метою здійснення комплексної оцінки можливостей розвитку інноваційної інфраструктури аграрного ринку регіону у Львівській області, орієнтованої на окреслення пріоритетних напрямів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, нами було проведене комплексне дослідження виробничих параметрів і складових соціально-економічного потенціалу АПК на основі кластерного аналізу.

Зокрема, було відібрано 10 показників, які характеризують потенціал розвитку сільськогосподарського виробництва в кожному з районів Львівської області:

1. Продукція рослинництва в усіх категоріях господарств у середньому за 2008-2012 роки;
2. Продукція тваринництва в усіх категоріях господарств у середньому за 2008-2012 роки;
3. Площа сільськогосподарських угідь господарств, які займаються сільськогосподарським виробництвом у середньому протягом 2008-2012 років.
4. Площа ріллі господарств, які займаються сільськогосподарським виробництвом на кінець 2012 року;

---

¹⁹² Нагорнюк О.П. Застосування кластерного підходу в оцінці перспектив розвитку галузі тваринництва Львівської області / О.П. Нагорнюк // Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького. – 2012. – Т. 14. – № 1 (51). – с. 445-448. – С. 447.

5. Посівні площі в усіх категоріях господарств у середньому протягом 2010-2012 років;
6. Поголів'я ВРХ в усіх категоріях господарств на кінець 2012 року.
7. Поголів'я свиней в усіх категоріях господарств на кінець 2012 року.
8. Поголів'я птиці в усіх категоріях господарств на кінець 2012 року.
9. Середній річний удій молока від однієї корови в сільськогосподарських підприємствах протягом 2010-2012 років.
10. Кількість наявного населення у сільській місцевості у 2013 році (табл. 2.14).

Вказані показники склали дані вхідної матриці для проведення відповідного кластерного аналізу. Для приведення їх до вигляду співмірних та односпрямованих було здійснено стандартизацію на основі одного з поширених способів для неоднорідних сукупностей (зокрема у нашому прикладі), шляхом відношення відхилення $x_{ij} - a$ до одиниці стандартизації q . У цьому випадку одиницею стандартизації доцільно вважати фактичний варіаційний розмах $x_i^{max} - x_i^{min}$. Виходячи з цього, стандартизовані значення показників розраховувалися за формулою:

$$Z_{ij} = \frac{x_{ij} - x_i^{min}}{x_i^{max} - x_i^{min}}$$

де Z_{ij} – стандартизоване значення i -го показника для j -ї одиниці сукупності, x_{ij} – стандартизоване значення i -го показника для j -ї одиниці сукупності: $i = 1, n ; j = 1, m$;

x_{ij} – вхідне значення i -го показника для j -ї одиниці сукупності.

Отримані стандартизовані вхідні дані представлені в додатку Е.

Наступним кроком кластерного аналізу повинна бути побудова матриці відстаней, що передбачає насамперед вибір метрики відстаней.

На практиці застосовують різні метрики відстаней: Евклідова, зважена Евклідова, Манхеттенська, Чебишева, Мінковського, Махалобіса D^2 та ін.¹⁹³ В нашому випадку розподіл районів Львівської області на групи можна здійснити за допомогою Манхеттенської відстані. Вона розрахована за формулою:

$$C_{ij} = \sum_{i=1}^m |Z_{ij} - Z_{ik}|$$

де Z_{ij} та Z_{ik} – стандартизовані значення i -го показника j -ї та k -ї одиниць сукупності.

Виходячи з обраної міри відстаней, можна побудувати симетричну матрицю відстаней між районами Львівської області за наведеними показниками потенціалу сільськогосподарського виробництва (табл. 2.15).

Враховуючи, що проведення кластеризації районів Львівської області, має на меті окреслити відносно однорідні територіальні зони, які охоплюють територію декількох суміжних районів і є придатними для локалізації на ній відповідних об'єктів інноваційної інфраструктури аграрного ринку регіону (аграрних кластерів, агро-індустріальних парків, наукових парків, бізнес-інкубаторів, технологічних парків тощо), було здійснено групування районів області за двома основними критеріями: відстанню між ними, розрахованою на основі кластерного аналізу і представленою матрицею даних таблиці 2.15; географічної близькості цих районів у межах Львівської області.

---

¹⁹³ Купалова Г.І. Теорія економічного аналізу / 12.4. Кластерний аналіз / Г.І. Купалова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/11800912/ekonomika/klasterniy_analiz.

Таблиця 2.14

Окремі показники потенціалу сільськогосподарського виробництва в розрізі районів Львівської області

Райони	Продукція рослинництва *	Продукція тваринництва *	Площа сільгоспугідь #	Площа ріллі###	Посівна площа □	Поголів'я, тис голів'			Середній удій молока від однієї корови ?	Сільські мешканці Δ
						ВРХ	Свині	Птиця		
Бродівський	259,1	171,9	54,2	39,4	36,5	16,2	10,9	302,7	3 674,3	34,2
Буський	196,9	180,2	48,2	30,6	28,5	6,8	27,8	232,0	2 989,0	30,1
Городоцький	215,0	117,1	48,8	33,9	25,0	7,9	9,1	441,3	2 504,0	44,9
Дрогобицький	185,3	174,0	45,4	35,6	24,6	14,8	6,0	293,8	2 915,7	68,0
Жидачівський	211,1	173,9	49,4	38,8	30,7	12,9	12,7	389,9	3 278,0	40,9
Жовківський	389,5	197,2	77,6	54,3	42,6	15,3	22,0	605,3	3 569,3	71,3
Золочівський	317,5	150,8	52,3	40,9	41,4	10,9	22,8	320,5	2 933,7	41,2
Кам'янка-Бузький	278,4	123,7	53,0	38,3	29,8	9,8	12,0	361,3	2 008,7	34,3
Миколаївський	115,7	162,8	36,1	20,1	16,7	8,2	4,2	1092,5	2 896,3	45,6
Мостиський	188,8	127,6	46,7	36,2	28,3	7,9	7,0	298,1	2 001,0	41,7
Перемишлянський	147,4	168,0	40,8	33,2	20,3	12,4	12,3	283,0	3 099,0	29,1
Пустомитівський	362,9	215,7	54,8	45,8	31,7	7,9	5,8	1354,8	3 717,3	98,7
Радехівський	228,3	151,5	53,9	43,0	36,3	12,4	17,4	272,6	3 925,7	35,5
Самбірський	177,3	218,8	65,9	41,1	24,6	15,7	8,2	693,7	2 348,7	57,9
Сколівський	39,2	98,3	26,1	12,2	10,1	12,5	2,3	60,7	–	34,4
Сокальський	415,5	281,8	93,9	61,3	55,2	16,5	29,3	482,0	3 509,3	59,0
Старосамбірський	146,5	161,4	45,8	34,6	20,7	13,2	9,5	247,6	2 856,7	60,2
Стрийський	152,3	263,1	42,9	30,4	20,5	7,5	63,0	164,1	3 023,3	59,7
Турківський	53,1	175,4	32,0	13,6	15,6	26,8	8,5	95,6	–	41,6
Яворівський	241,0	189,8	61,3	35,2	26,3	13,9	14,1	700,6	3 200,0	66,3

За даними: Статистичний щорічник Львівської області за 2012 рік. – Ч. II. – Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2013. – 272 с. – С. 52-53, 56, 60, 63, 79, 86, 152.

* Протягом 2008-2012 років у постійних цінах 2010 року, млн. грн.

Середня площа за 2008-2012 роки в господарствах, які займаються сільськогосподарським виробництвом, тис га.

В господарствах, які займаються сільськогосподарським виробництвом, на кінець 2012 р., тис га

? В сільськогосподарських підприємствах в середньому за 2010-2012 роки, кг в рік.

□ В усіх категоріях господарств в середньому за 2010-2012 роки, тис га.

* В усіх категоріях господарств на кінець 2012 року.

Δ Кількість наявного населення у сільській місцевості у 2013 році, тис. осіб.

Це дало змогу виділити шість основних зон кластеризації, кожна з яких представлена відносно однорідними параметрами потенціалу розвитку сільськогосподарського виробництва. Відтак, для кожної із цих зон можуть розроблятися окремі систематизовані пропозиції щодо пріоритетів розвитку інноваційної інфраструктури аграрного ринку з метою підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва (додаток Ж, рис. Ж.1-Ж.3; додаток К).

Нумерація зон відповідає щільності взаємозв'язків (відстані за показником потенціалу розвитку сільського господарства) між районами, які складають ядро відповідних кластерів, на базі яких формуються ці зони. Так, у першій зоні середня відстань за показником потенціалу розвитку сільського господарства між двома базовими районами становить 0,75 умовних пункти; між трьома – 1,11; між чотирма – 1,43. Для останнього шостого кластера ці показники дорівнюють відповідно: 1,25; 2,43 і 3,00 (додаток К).

Умовно окреслені шість зон кластеризації можна ідентифікувати і за географічною ознакою, залежно від місця їх локалізації в межах території області:

перша зона – північно-східна;

друга зона – передгірна;

третья зона – західна;

четверта зона – східна;

п'ята зона – північно-західна;

шоста зона – гірська.

Проведені розрахунки дозволили виділити оптимальну кількість районів, які можуть увійти до кожної з вищезгаданих зон за відповідним критерієм кластеризації, а також провести групування цих районів.

Загалом, при визначенні оптимальних параметрів кластеризації на основі симетричної матриці відстаней між районами Львівської області за показниками потенціалу сільськогосподарського виробництва (табл. 2.15), за граничну відстань, яка дозволяє включати район до відповідної зони кластеризації було взято 2,0 умовних пункти.

У цьому разі, максимальна кількість районів, які можуть скласти першу (північно-східну) зону кластеризації становить чотири (Бродівський, Радехівський, Золочівський і Буський) із середньої відстанню між ними – 1,43 умовних пункти.

До другої зони кластеризації (передгірної) можуть бути віднесені три райони: Дрогобицький, Старосамбірський і Самбірський із середньої відстанню між ними 1,28 умовних пункти (в разі включення до цієї зони четвертого (Турківського) району середня відстань між усіма чотирма районами перевершить два умовних пункти і сягне показника 2,10). До третьої (західної) зони кластеризації також можна віднести чотири райони, а саме: Городоцький, Мостиський, Самбірський та Яворівський, середня відстань між якими за показником потенціалу розвитку сільського господарства становить 1,76 умовних пункти. В разі, якщо до цієї зони кластеризації замість Самбірського району внести найближчий за відстанню та географічною ознакою – Жовківський, тоді середня відстань між районами у межах зони зросте до 2,51 умовних пункти (що свідчить про недоцільність включення Жовківського району до цієї зони кластеризації). Четверту (східну) зону кластеризації також утворюють чотири райони: Жидачівський, Перемишлянський, Золочівський і Миколаївський, середня відстань між якими складає 1,88 умовних пункти. П'ята (північно-західна) зона кластеризації, згідно проведених розрахунків, повинна складатися з двох районів (Сокальського і Жовківського) відстань між якими становить 1,68 умовних пункти.

Таблиця 2.15

Симетрична матриця відстаней між районами Львівської області за показниками потенціалу сільськогосподарського виробництва

Райони	Бродівський	Буський	Городоцький	Дрогобицький	Жидачівський	Жовківський	Золочівський	Кам'янка-Бузький	Миколаївський	Мостиський	Перемишлянський	Пустомитівський	Радехівський	Самбірський	Сколівський	Сокальський	Старосамбірський	Стрийський	Турківський	Яворівський
Бродівський	0,00	1,87	2,16	1,70	0,90	2,33	1,38	1,74	3,21	2,24	1,59	3,02	0,75	2,36	3,81	3,39	1,94	3,59	3,57	1,70
Буський	1,87	0,00	1,55	2,50	1,29	3,54	1,57	1,85	2,38	1,59	1,18	3,84	1,78	2,69	3,41	4,42	1,67	1,96	3,38	2,09
Городоцький	2,16	1,55	0,00	1,54	1,36	3,77	1,78	1,08	1,99	0,74	1,63	3,56	2,11	1,94	2,72	4,85	1,40	2,83	3,13	1,96
Дрогобицький	1,70	2,50	1,54	0,00	1,16	2,83	1,94	2,16	2,19	1,58	1,23	3,20	2,07	1,52	3,20	4,20	0,60	2,39	2,85	1,16
Жидачівський	0,90	1,29	1,36	1,16	0,00	2,63	1,21	1,48	2,39	1,54	1,03	1,41	1,05	1,96	3,40	3,71	1,26	2,81	3,17	1,24
Жовківський	2,33	3,54	3,77	2,83	2,63	0,00	2,33	3,63	4,54	4,15	3,66	2,61	2,68	2,67	6,03	1,68	3,31	4,34	5,52	1,95
Золочівський	1,38	1,57	1,78	1,94	1,21	2,33	0,00	1,42	2,95	1,88	1,85	3,26	1,21	2,64	3,90	3,37	1,70	3,13	3,95	2,08
Кам'янка-Бузький	1,74	1,85	1,08	2,16	1,48	3,63	1,42	0,00	2,97	0,84	1,91	3,70	1,38	2,30	2,70	4,81	2,04	3,61	3,23	2,30
Миколаївський	3,21	2,38	1,99	2,19	2,39	4,54	2,95	2,97	0,00	2,33	1,86	3,49	3,26	2,73	2,69	5,80	1,87	3,02	2,74	2,59
Мостиський	2,24	1,59	0,74	1,58	1,54	4,15	1,88	0,84	2,33	0,00	1,71	3,88	2,17	2,12	2,34	5,23	1,54	3,01	2,67	2,46
Перемишлянський	1,59	1,18	1,63	1,23	1,03	3,66	1,85	1,91	1,86	1,71	0,00	4,01	1,64	2,35	2,55	4,74	0,85	2,26	2,60	1,77
Пустомитівський	3,02	3,84	3,56	3,20	1,41	2,61	3,26	3,70	3,49	3,88	4,01	0,00	3,13	3,16	6,18	4,09	3,64	4,35	6,23	2,56
Радехівський	0,75	1,78	2,11	2,07	1,05	2,68	1,21	1,38	3,26	2,17	1,64	3,13	0,00	2,89	3,85	3,72	1,99	3,46	4,04	2,03
Самбірський	2,36	2,69	1,94	1,52	1,96	2,67	2,64	2,30	2,73	2,12	2,35	3,16	2,89	0,00	3,78	3,65	1,72	3,07	3,25	1,32
Сколівський	3,81	3,41	2,72	3,20	3,40	6,03	3,90	2,70	2,69	2,34	2,55	6,18	3,85	3,78	0,00	7,11	2,72	4,27	1,25	4,22
Сокальський	3,39	4,42	4,85	4,20	3,71	1,68	3,37	4,81	5,80	5,23	4,74	4,09	3,72	3,65	7,11	0,00	4,43	4,46	6,46	3,43
Старосамбірський	1,94	1,67	1,40	0,60	1,26	3,31	1,70	2,04	1,87	1,54	0,85	3,64	1,99	1,72	2,72	4,43	0,00	2,03	2,59	1,50
Стрийський	3,59	1,96	2,83	2,39	2,81	4,34	3,13	3,61	3,02	3,01	2,26	4,35	3,46	3,07	4,27	4,46	2,03	0,00	4,04	2,87
Турківський	3,57	3,38	3,13	2,85	3,17	5,52	3,95	3,23	2,74	2,67	2,60	6,23	4,04	3,25	1,25	6,46	2,59	4,04	0,00	3,85
Яворівський	1,70	2,09	1,96	1,16	1,24	1,95	2,08	2,30	2,59	2,46	1,77	2,56	2,03	1,32	4,22	3,43	1,50	2,87	3,85	0,00

Якщо до цієї зони включити третій (Яворівський) район, то ця відстань зросте до 2,35 умовних пункти, що не відповідатиме встановленим нами критеріям. Водночас, враховуючи інші характерні особливості та спільні риси цих трьох районів, такі як прикордонне розташування, наближеність до обласного центру, значний потенціал розвитку інноваційної інфраструктури (агро-технопарку «Яворів», наукового парку «Дубляни», агро-індустріального парку «Червоноград» тощо), один з варіантів цієї зони кластероутворення нами було розглянуто у складі трьох районів: Жовківського, Сокальського та Яворівського. До шостої зони кластероутвернення віднесено два райони: Турківський і Сколівський із відстанню між ними 1,25 умовних пункти, оскільки розширення цієї зони до трьох районів збільшує вказану відстань до 2,43 умовних пункти, що не відповідає попередньо обраному критерію кластероутворення (додаток К).

Слід відзначати, що проведений кластерний аналіз показав можливість включення окремих районів області до різних зон кластеризації. Так, Самбірський район може входити як до передгірної (другої), так і до західної (третьої) зон кластеризації, Золочівський район може бути з однаковим успіхом віднесеним до північно-східної (першої) та східної (четвертої) зон кластеризації, а Яворівський до західної (третьої) та північно-західної (п'ятої) зон кластеризації.

Таким чином, було запропоновано декілька варіантів кластеризації районів Львівської області на основі інтегрування потенціалу розвитку сільського господарства (додаток Ж).

Наприклад, перший варіант (додаток Ж, рис. Ж.1) передбачає формування зон кластеризації з урахуванням мінімальної відстані між районами за показником потенціалу розвитку сільського господарства, другий варіант (додаток Ж, рис. Ж.2) – за критерієм збалансованості

кластерних утворень, а третій (додаток Ж, рис. Ж.3) – шляхом забезпечення максимального охоплення території Львівщини кластерами.

Досліджуючи можливі варіанти спеціалізації кластерних утворень у межах виділених зон кластеризації (додаток Л), доцільно акцентувати увагу на тому, що перша зона кластеризації є найбільш придатною для розвитку рослинництва. Зокрема, в чотирьох її районах, за даними 2012 року, сконцентровано майже четверту частину рослинницької продукції у постійних цінах 2010 року, більше 20% площі ріллі господарств, які займаються сільськогосподарським виробництвом, а також 25% усіх посівних площ області в різних категоріях господарств, зокрема, 31% зернових культур, 57% цукрових буряків, 25% ріпаку, майже 20% плодоягідних культур. Тут зосереджено 26% тракторів, 24% зерно- та бурякозбиральних комбайнів і 27% сівалок в області. У 2012 р. в межах цієї зони кластеризації було вироблено 36,3% усіх зернових в області; 60,4% цукрових буряків (фабричних); 21,1% ріпаку; 16,4% картоплі; 10,6% овочів і 19,7% плодів та ягід. Середня урожайність зернових у районах цієї зони майже на 20% вища ніж у середньому по області, цукрових буряків – на 5,9%; картоплі – на 14,8%.¹⁹⁴ [287]

Другу зону кластеризації, натомість, можна ідентифікувати як переважно тваринницьку, оскільки її локалізація у передгірних районах області створює сприятливі умови для виробництва м'ясо-молочної продукції. Зокрема, для районів цієї зони характерними є висока частка поголів'я ВРХ, у т.ч. корів (у трьох районах – близько 20% від загального поголів'я в області станом на 2012 рік), а також виробництва молока та яєць (близько 20% в області).

Третя зона може бути віднесеною до збалансованого тваринницько-рослинницького напряму, з розвитком сільського господарства,

¹⁹⁴ Всі дані щодо показників розвитку сільського господарства у межах окреслених зон кластеризації розраховані за даними: Статистичний щорічник Львівської області за 2012 рік. Райони та міста Львівської області. – Ч.ІІ. – Львів, 2013. – 272 с.

орієнтованою на збут продукції до великих міст, насамперед у Львів, а також Новояворівськ, Яворів, Самбір, Городка та Мостиська, і за кордон. Адже райони цієї зони є прилеглими до Львова (Городоцький і Яворівський), а також мають прикордонне розташування, простягаючись уздовж міжнародних трас Львів-Краковець-Корчова-Ряшів-Краків та Львів-Мостиська-Шегині-Перемишль.

Четверта зона кластеризації може вважатися переважно рослинницько-орієнтованою з одночасним розвитком молочного скотарства. В чотирьох її районах станом на 2012 рік вироблялося близько 20% рослинницької продукції в області (у постійних цінах 2010 року). Тут знаходиться 18,5% усієї ріллі господарств, які займаються на Львівщині сільськогосподарським виробництвом, а також сконцентровано 19,6% тракторів у регіоні, 19,9% сівалок, 15,5% зернозбиральний комбайнів і 22,6% бурякозбиральних комбайнів. Середня урожайність зернових у межах цієї зони кластеризації становить 40,5 ц/га (майже на 10% більше ніж в середньому по області). Урожайність ріпаку – на 3,6% переважає середній показник для області. Крім того, в чотирьох районах цієї зони сконцентровано 16,5% загальної чисельності корів у регіоні та виробляється 18,3% молока.

П'ята зона кластеризації, як уже зазначалося, може ідентифікуватися як інноваційно-орієнтована з переважанням тваринництва та виробництвом продукції на експорт. Адже всі три райони, що входять до її складу є прикордонними, а два із них (Жовківський та Яворівський межують з обласним центром – Львовом). У межах цієї зони, станом на 2012 рік, вироблялося 18,7% зернових культур в області; 17,6% цукрових буряків (фабричних); 24,0% картоплі; 32,1% овочів; 22,4% плодів і ягід. Крім того, у трьох районах цієї зони сконцентровано 18,2% поголів'я великої рогатої

худоби; 19,6% корів; 21,4% свиней; 20,3% птиці всіх видів. Тут виробляється 17,2% усього м'яса в області (реалізація худоби та птиці на забій); 19,7% молока; 16,6% яєць.

Шоста (гірська) зона кластеризації є найменш придатною для розвитку сільського господарства (крім молочного та м'ясного скотарства), а тому її доцільно розглядати, насамперед, на предмет можливості комбінованого розвитку інфраструктури аграрного ринку: інноваційна інфраструктура органічного тваринництва, соціальна інфраструктура та інфраструктура туристично-рекреаційної галузі та відпочинкової індустрії.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

1. Інновації стимулюють розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону забезпечуючи нарощування виробничого потенціалу сільського господарства та регіональної економіки загалом. У зв'язку із цим дедалі більшого значення набуває модернізація виробничої інфраструктури аграрного ринку регіону. Вона є визначальним чинником формування пропозиції сільськогосподарської продукції та становлення цін на неї в межах регіонального ринку.

2. Головними проблемами, що обмежують модернізацію виробничої інфраструктури аграрного ринку регіону в більшості областей України є недостатня фінансова спроможність агровиробників, прогалини в інституційному забезпеченні сільського господарства, суспільно-психологічні бар'єри.

Особливо гостро вказані проблеми виявляються у малоземельних регіонах, де основна частина виробничого потенціалу аграрного сектору концентрується в низько товарному секторі господарств населення. Наприклад, у Львівській області, де в землеволодінні та виробництві сільгосппродукції переважають вказані господарства, спостерігається значно нижча продуктивність праці агровиробників, ніж в цілому по Україні. Це зумовлюється як неспроможністю дрібних господарств

впроваджувати сучасні технології агровиробництва, так і їх нездатністю акумулювати достатніх фінансових ресурсів, включаючи позичковий капітал, для закупівлі високопродуктивної техніки, якісних добрив, посівного матеріалу, засобів догляду тварин, ветеринарних препаратів тощо.

3. Проблеми, пов'язані з гальмуванням інноваційного розвитку виробничої інфраструктури аграрного ринку регіону, супроводжуються прогалинами в розвитку його транспортно-логістичної інфраструктури. Упродовж останніх років у більшості регіонів нашої держави фактично утверджувалась сировинна модель функціонування сільського господарства, що обмежувало інвестиції в модернізацію транспортної логістики.

Сьогодні в Україні спостерігається дефіцит сучасних транспортних комунікацій, як автомобільних, так і залізничних, транзитних мереж, логістичних центрів тощо. Навіть у тих регіонах, які відзначаються унікальним геоелекономічним положенням, рівень інноваційного розвитку транспортної інфраструктури загалом і транспортно-логістичної інфраструктури аграрного ринку зокрема, залишається украй низьким.

Наприклад, у Львівській області спостерігається значний рівень зносу автомобільних доріг і залізничних колій, відсутність сучасних транспортно-складських приміщень і логістичних центрів, орієнтованих на обслуговування сільгоспвиробників і транзит аграрної продукції в межах країни та за кордон. До того ж наявність транспортних засобів, що перебувають в розпорядженні сільгоспвиробників є доволі низькою на тлі інших регіонів України, при цьому відверто поступаючись сучасним європейським стандартам за якісними параметрами. Значною проблемою

упродовж тривалого періоду часу залишається дефіцит вагонів для перевезення сільськогосподарської продукції.

4. В регіонах, де в аграрному виробництві переважають низькотоварні господарства населення, інноваційний розвиток фінансової інфраструктури аграрного ринку гальмується передусім недостатньою фінансовою спроможністю сільгоспвиробників. Для більшості з них сучасні інструменти акумулювання фінансових ресурсів залишаються недоступними. Насамперед, це стосується використання потенціалу фондового ринку, страхування ризиків, небанківського кредитування сільського господарства, агролізингу, факторингу, венчурного інвестування тощо. Їхня вартість, через «дрібнотоварну» специфіку аграрного виробництва в регіоні, виявляється надто високою для більшості суб'єктів аграрного ринку регіону, а тому й фактично не доступною для них.

5. Удосконалення інфраструктури аграрного ринку регіону на інноваційній основі передбачає впровадження інституційно-правових (законодавчих і нормативно-обмежуючих) та інституційно-організаційних (програмно-цільових та адміністративних) інновацій. Воно також спирається на поширення сільськогосподарської кооперації та диверсифікацію інноваційної інфраструктури аграрного ринку регіону: створення та розвиток дорадницьких та агроконсалтингових служб, активізацію співпраці вищих навчальних закладів та наукових установ аграрного профілю з аграрним бізнесом тощо.

У Львівській області пріоритетним напрямом інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку є інтегрування агровиробників (передусім господарств населення та фермерів) з науковими, фінансовими та збутовими організаціями, а також із переробними підприємствами, шляхом

створення агро-технологічних та агро-індустріальних парків, аграрних кластерів, аграрно-наукових парків та агробізнес-інкубаторів.

Основні положення розділу висвітлені в таких публікаціях автора: [6, с. 4-6; 25, с. 69-85; 185 с. 33-38; 187, с. 404-405; 306, с. 242-247; 310, с.43; 312, с. 251-256].

РОЗДІЛ III. ВПЛИВ МОДЕРНІЗАЦІЇ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ РЕГІОНУ НА ЗБІЛЬШЕННЯ ПРОПОЗИЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ФОРМУВАННЯ ПОПИТУ НА НЕЇ

3.1. МОДЕРНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПОПИТУ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРОДУКЦІЮ ТА ЗБІЛЬШЕННЯ ПРОПОЗИЦІЇ ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ

Соціальна інфраструктура аграрного ринку регіону, яка охоплює об'єкти науково-освітньої сфери, у т.ч. коледжі сільськогосподарського профілю, заклади медичного та побутового обслуговування сільського населення, торгові точки та інші ланки торговельно-збутової мережі на сільських територіях, а також сільські заклади культури, є важливою складовою формування попиту та пропозиції на аграрному ринку регіону. Адже від ефективності її функціонування безпосереднім чином залежить і якість людського капіталу, що виступає основним фактором виробництва у сільському господарстві, і рівень споживчих потреб сільського населення, яке формує значну частину попиту на сільськогосподарську продукцію.

Таким чином, від рівня розвитку соціальної інфраструктури аграрного ринку регіону, насамперед соціальної інфраструктури села, залежить не лише якість трудових ресурсів у сільському господарстві, але й місткість аграрного ринку регіону загалом, оскільки саме стан соціальної інфраструктури визначає низку демографічних характеристик, пов'язаних із формуванням попиту на аграрну продукцію.

Вказаний вплив, проте, проявляється не прямим чином, а опосередковано, через формування стандартів та якості життя сільського населення, покращення здоров'я працівників аграрної сфери та підвищення їх продуктивності праці, становлення споживчих смаків, уподобань і рівня купівельної спроможності учасників аграрного ринку тощо.

Особливо вагомо окреслений вплив проявляється в Західному регіоні України, зокрема у Львівській області, де переважна частина виробництва

сільськогосподарської продукції зосереджена у господарствах населення, а частка цього населення у загальній чисельності мешканців регіону (а значить і в сукупному споживчому попиті) є значно вищою ніж у середньому в Україні.

Таким чином, від рівня інноваційного розвитку соціальної інфраструктури аграрного ринку регіону та якості життя сільського населення Львівщини значною мірою залежить обсяг споживання продовольчих товарів, оскільки селяни виступають першочерговими споживачами сільськогосподарської продукції, яка виробляється в межах регіону (і не лише як кінцеві споживачі, але і з метою ведення господарської діяльності: для відгодівлі худоби та птиці, на посадочний матеріал, як добрива тощо).

Разом із цим, деградація соціальної інфраструктури аграрного ринку регіону обертається погіршенням якості життя сільського населення, посиленням його міграції за кордон, посиленням рівня захворюваності, обмежуючи тим самим як трудоворесурсний потенціал сільгоспвиробників, так і чисельність, платоспроможність і купівельні пріоритети потенційних споживачів на аграрному ринку регіону.

Тобто, рівень модернізованості соціальної інфраструктури, впливаючи на якість життя селян та на їх спроможність належним чином відновлювати власний трудовий потенціал, одночасно визначає і ефективність виробництва та обсяги надходження продукції на аграрний ринок регіону, і споживчий попит на ньому.

Аналізуючи стан та динаміку розвитку соціальної інфраструктури аграрного ринку Львівщини, першочергову увагу звертає на себе факт суттєвого скорочення переважної частини кількісних та значне погіршення цілої низки якісних показників функціонування об'єктів вказаної інфраструктури упродовж усього періоду державної незалежності України (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Окремі показники розвитку соціальної інфраструктури аграрного ринку Львівської області

Показники	Роки						
	1995	2000	2005	2009	2011	2013	2013 до 1995, %
Наповнюваність дошкільних навчальних закладів, дітей на 100 місць	69	99	112	131	139	145	210,1
Кількість загальноосвітніх навчальних закладів, одиниць	1457	1479	1487	1440	1428	1410	96,8
Кількість учителів у загальноосвітніх навчальних закладах, осіб	37162	38489	37266	36074	35635	36126	97,2
Кількість лікарняних ліжок, одиниць	29531	25833	24826	24825	24304	24209	82,0
Забезпеченість населення лікарняними ліжками, ліжок на 10 тис населення	107,7	96,3	97,0	98,1	96,3	96,0	89,1
Кількість фельдшерсько-акушерських пунктів, одиниць	1071	1055	1034	1012	1011	1007	94,0
Кількість закладів культури клубного типу, одиниць	–	1424	1395	1405	1413	1416	99,4*
Кількість місць у закладах клубного типу, тис. місць	–	265,0	258,7	258,3	259,4	258,5	97,5*
Кількість масових універсальних бібліотек, одиниць		1439	1373	1364	1362	1355	94,2*

Розраховано за даними Головного управління статистики у Львівській області

* Відношення даних за 2013 р. до даних за 2000 р.

Як видно, за більшістю показників розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону у Львівській області спостерігається негативна динаміка. Особливо відчутним є зростання навантаження на дошкільні навчальні заклади (у 2013 р. на 100 місць припадало 145 дітей), а також зменшення кількості лікарняних ліжок (за 18 років на 18%). Причому в окремих районах області таке падіння є значно суттєвішим ніж в цілому по регіону. Так, у Стрийському районі воно становить 53%, у Буському – 49%, у Миколаївському – 48%, у Сколівському – 43%, у Пустомитівському – 39%, у Мостиському – 37%, у Перемишлянському – 35%, у Золочівському – 33%, у К.Бузькому – 31%, у Старосамбірському – 30%, у Сокальському – 28%, у Жидачівському та Радехівському – по 27%, у Самбірському – 26%, уБродівському – 25%, у Яворівському – 24%.

З цього приводу окремі вітчизняні дослідники констатують: «Сучасний стан соціальної-економічної інфраструктури аграрної сфери економіки підтверджує наявність кризових процесів у її розвитку. Тривале недофінансування соціальної сфери призвело до загрози фізичного руйнування її матеріально-технічного потенціалу. У сільській місцевості України залишилося менше чверть від тієї кількості підприємств побутового обслуговування, які функціонували у 1990 р... Сільські населені пункти мають недостатню мережу об'єктів соціального призначення, а в тих сільських населених пунктах, які її мають, продовжується скорочення кількості дитячих дошкільних закладів, шкіл, лікарняних закладів, підприємств побутового обслуговування населення. Майже половина сіл не мають шкіл та закладів охорони здоров'я, дві третини – дитячих дошкільних закладів, 40 % – клубів і будинків культури».¹⁹⁵[111]

Водночас у Західному регіоні України, зокрема у Львівській області, деградація соціальної інфраструктури села не є настільки ж відвертою, як у цілому по Україні. Це зумовлено низкою чинників, пов'язаних із

---

¹⁹⁵ Ігнатенко М. Оцінка стандартів рівня життя сільського населення та функціонування соціальної інфраструктури аграрної сфери / М. Ігнатенко // Вісник Бердянського університету менеджменту. – 2013. – № 2 (22). – С. 59-62. – С. 60-61 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.bumib.edu.ua/sites/default/files/visnyk/9-2-22-2013.pdf>

ментальними та соціально-психологічними аспектами життєдіяльності сільських мешканців, а також із особливостями соціально-культурного укладу західноукраїнського села.

Зокрема, А. Мокій, М. Флейчук та О. Дацковідзначають: «Оцінюючи стан соціальної інфраструктури сільських поселень західних областей, констатуємо покращення окремих кількісних показників соціально-побутової її складової»¹⁹⁶ [181]. Вченими ІРД НАН України також наголошується: «Статистичні показники щодо наявності медичних закладів у сільській місцевості Карпатського регіону свідчать про позитивну динаміку – їх кількість щороку зростає»¹⁹⁷ [229]. Крім того, «...покращилися комунікаційні можливості населення сільських територій Карпатського регіону, насамперед у частині телефонізації. Кількість домашніх телефонів загалом на сільських територіях України з 1990 року зросла на 261%, а у областях Карпатського регіону це збільшення було набагато помітнішим».¹⁹⁸[138, с. 40]]

Слід однак відмітити, що не завжди збільшення кількості об'єктів соціальної інфраструктури свідчить про її розвиток. Адже, як відомо, в радянській період функціонування більшості таких об'єктів здійснювалось переважно на екстенсивній основі і не завжди відповідало реальним потребам як сільськогосподарського виробництва, так і пріоритетам забезпечення якості життя сільського населення. Більше того, оскільки упродовж останніх років відбулося зниження чисельності сільських мешканців і кількості сільських населених пунктів, як в Україні загалом, так і у більшості її регіонів, певне зменшення кількості об'єктів соціальної інфраструктури села є закономірним.

З іншого боку, на тлі кількісних показників розвитку соціальної інфраструктури аграрного ринку, які для західноукраїнських областей,

---

¹⁹⁶ Мокій А. Економічні інструменти формування соціальної та гуманітарної інфраструктури в сільських поселеннях західних регіонів України / А. Мокій, М. Флейчук, О. Дацко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2295>.

¹⁹⁷ Проблеми та перспективи розвитку сільських територій (на прикладі Карпатського регіону): науково-аналітична доповідь. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2011. – 60 с. – С. 10.

¹⁹⁸ Концептуальні засади інноваційного розвитку сільських територій у посткризовий період: на прикладі Карпатського регіону України. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2012. – 57 с. – С. 40.

включаючи Львівщину, є більш оптимістичними, ніж у багатьох інших регіонах нашої держави, звертає на себе увагу гострота якісних проблеми функціонування цієї інфраструктури, зокрема, спричинених недостатнім рівнем їх модернізованості.

Так, на думку науковців Інституту регіональних досліджень НАН України сьогодні інноваційний розвиток сільських територій регіону значно гальмується станом об'єктів соціальної інфраструктури, зокрема закладів побутового обслуговування населення, занепад яких спостерігався протягом усього періоду державної незалежності України. Вказані проблеми виникли внаслідок непродуманої політики реорганізації галузі, її прискореного і навіть поспішного переведу на ринкові відносини. У результаті порушилася схема управління підприємствами побутового обслуговування на селі. Безконтрольність спричинила зміну профілю їх роботи, перехід до фінансування насамперед за рахунок отримання орендної плати від сторонніх організацій, розташованих у їх приміщеннях, зумовила відверте падіння якості послуг, що надаються сільським мешканцям. Як наслідок, значний потенціал соціальної сфери села, насамперед сектору побутового обслуговування сільського населення було втрачено.¹⁹⁹[138, с. 39-40]

За різними даними ступінь зношення основних фондів інфраструктурного комплексу у західних областях України становить у середньому 60-80%. Якщо у містах ця інфраструктура частково оновлена, то у сільських поселеннях вона продовжує руйнуватися фізично і морально. Це дає підстави говорити про незадовільний стан транспортної, складської, комунікаційної інфраструктури, якість якої, в переважній більшості сіл, не відповідає нормативним вимогам.²⁰⁰[181]

Таким чином, якісна складова функціонування об'єктів соціальної інфраструктури аграрного ринку регіону сьогодні є однією з найбільш проблемних

---

¹⁹⁹ Концептуальні засади інноваційного розвитку сільських територій у посткризовий період: на прикладі Карпатського регіону України. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2012. – 57 с. – С. 39-40.

²⁰⁰ Мокій А. Економічні інструменти формування соціальної та гуманітарної інфраструктури в сільських поселеннях західних регіонів України / А. Мокій, М. Флейчук, О. Дацко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2295>.

ланок з погляду забезпечення ефективності сільськогосподарського виробництва та збільшення рівня споживання аграрної продукції. Адже, не зважаючи на зменшення чисельності сільських мешканців, якісна компонента розвитку соціальної інфраструктури села повинна постійно удосконалюватися, особливо у контексті пріоритетів європейської інтеграції України та її адаптації до вимог і стандартів ЄС. На жаль, цього не відбувається як в державі загалом, так і в її окремих регіонах. Як наслідок, саме за рівнем якості та параметрами інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку, в тому числі й у Західному регіоні України, включаючи Львівську область, наша держава найбільш відчутно відстає від країн-членів ЄС.

У цьому сенсі першочергову увагу слід приділити саме дослідженню якісної компоненти функціонування об'єктів соціальної інфраструктури аграрного ринку регіону з погляду перспективи її модернізації. Враховуючи результати наукових напрацювань у вказаній сфері, до основних напрямів дослідження якісних аспектів модернізації соціальної інфраструктури аграрного ринку регіону слід віднести:²⁰¹ [125, с. 122]

- визначення ролі окремих об'єктів цієї інфраструктури та ключових суб'єктів аграрного ринку у формуванні попиту та пропозиції на сільськогосподарську продукцію;
- виявлення характеру та сили впливу окремих об'єктів соціальної інфраструктури на тенденції розвитку аграрного ринку регіону, включаючи аналіз наявних інституційних механізмів регулювання та їх взаємодій;
- дослідження ефективності функціонування різних об'єктів соціальної інфраструктури аграрного ринку регіону в контексті підвищення якості виконання поставлених ними завдань.

Оцінюючи вплив окремих ланок соціальної інфраструктури аграрного ринку регіону на формування попиту та пропозиції на ньому, слід акцентувати увагу передусім на тих економічних механізмах, які забезпечують

---

²⁰¹ Калугіна З.І. Соціальні витрати та перспективи модернізації аграрного сектора Росії / З.І. Калугіна // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 1. – с. 121-131. – С. 122.

трансформацію якісних параметрів функціонування окремих об'єктів соціальної інфраструктури в показники виробничого потенціалу господарюючих суб'єктів, а також у рівень купівельної спроможності споживачів.

З огляду на сучасні реалії функціонування аграрного ринку в більшості регіонів нашої держави, до основних механізмів, здатних перетворювати якість отримуваних населенням соціальних послуг в імпульси його споживчої поведінки на ринку чи у людський і соціальний капітал, спроможний формувати ринкову пропозицію, слід віднести: когнітивний, реабілітаційний, культуральний та імплементаційний. Кожен із них діє за аналогічним алгоритмом, проте впливає на різні аспекти споживчої поведінки індивідів чи сегменти формування виробничого потенціалу господарюючих суб'єктів (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Алгоритм дії механізмів трансформації якості соціальної інфраструктури в рівень попиту та пропозиції на аграрному ринку регіону*

Так, когнітивний (від лат. *cognitio* – пізнання) механізм трансформації забезпечує нарощування попиту і пропозиції на аграрному ринку регіону через розвиток навчально-освітньої компоненти життєзабезпечення сільських мешканців та підготовки фахівців для сфери сільського господарства. Його дія починається з модернізації і технічного переоснащення дошкільних навчальних закладів та шкільних установ у

* Авторська розробка

сільській місцевості, постачання їм нових підручників, розвитку внутрішніх мереж комунікації та засобів зв'язку тощо. Разом із цим, важливою ланкою вказаного механізму є якісне наповнення системи матеріально-технічного забезпечення вищих навчальних закладів та наукових установ аграрного профілю, їх забезпечення сучасним устаткуванням і обладнанням, методичною літературою, кваліфікованими кадрами тощо.

На основі модернізації об'єктів навчально-освітньої інфраструктури аграрного ринку, з одного боку, відбувається підвищення рівня підготовки фахівців для сільського господарства та якості його наукового забезпечення (а значить і підвищення ефективності роботи агровиробників та збільшення пропозиції якісних товарів на аграрному ринку регіону), а з іншого – зняття із сільських мешканців, задіяних у процесі сільськогосподарського виробництва, частини тих функцій, які вони виконують з догляду за дітьми. До того ж, якісна робота системи дошкільної опіки та шкільної підготовки сільських дітей нівелює у їхніх батьків мотивацію до міграції у міста і за кордон, сприяючи тим самим збереженню на селі частини трудових ресурсів, які одночасно виступають і споживачами на аграрному ринку регіону.

Дещо іншу специфіку має реабілітаційний (від лат. *rehabilitatio* — поновлення, відновлення) механізм трансформації якості соціальної інфраструктури аграрного ринку регіону в рівень попиту та пропозиції на ньому. Так, базовим компонентом функціонування цього механізму є модернізація системи медичного обслуговування селян та інноваційний розвиток туристично-відпочинкової індустрії в сільській місцевості. Саме вони забезпечують максимізацію можливостей мешканців села щодо їх повноцінного фізичного та морально-психологічного відновлення. Як наслідок, у них з'являється додаткова мотивація жити і працювати на сільській території. Крім того, покращується здоров'я сільських мешканців

та їх працездатність, що є прямим чинником впливу на підвищення якості трудових ресурсів, що беруть участь в аграрному виробництві.

Таким чином відбувається поліпшення якості людського капіталу, задіяного у сфері сільського господарства, що стимулює зростання його ефективності та нарощування пропозиції товарів на аграрному ринку регіону, з одночасним збільшенням кількості потенційних споживачів, які спроможні формувати платоспроможний попит на ньому.

Функціонування культурального (від лат. culture – обробіток,) механізму трансформації інноваційних імпульсів від об'єктів соціальної інфраструктури аграрного ринку регіону до зростання рівня попиту і пропозиції на ньому, відбувається на основі модернізації закладів гуманітарно-культурної сфери (бібліотек, осередків культури, музеїв, демонстраторів кінофільмів тощо). Їх діяльність на інноваційних засадах сприяє залученню широких верств сільського населення до новітніх надбань науки та культури, що підвищує рівень їх суспільної свідомості та трудової активності, ініціативності та соціальної відповідальності. Як наслідок, відбувається підвищення якості людського і соціального капіталу села, а відтак і рівня продуктивності праці та ефективності виробництва у сільському господарстві, що є чинником збільшення пропозиції товарів на аграрному ринку регіону.

З іншого боку, високий рівень задоволення культурних потреб сільського населення обмежує міграційний відтік кадрів, стимулюючи тим самим достатній рівень попиту на аграрному ринку регіону.

Імплементативний (від лат. impleo – наповнення) механізм трансформації якості соціальної інфраструктури в рівень попиту та пропозиції на аграрному ринку регіону бере свій початок у створенні належних передумов для модернізації системи торговельного та побутового обслуговування сільського населення. На цій основі відбувається

наповнення сільських територій якісними товарами і послугами першої необхідності. Як наслідок, мешканці села суттєво знижують рівень власних трансакційних витрат, як у процесі ведення господарської діяльності, так і здійснюючи задоволення своїх споживчих потреб. Це стимулює зростання ефективності сільськогосподарського виробництва та пропозиції на аграрному ринку регіону з одночасним збільшенням попиту на різні групи товарів, представлених на цьому ринку.

На жаль, доводиться констатувати, що в сучасних умовах функціонування описаних механізмів розвитку аграрних ринків у більшості регіонів нашої держави виявляється обмеженим через низку об'єктивних і суб'єктивних причин. Яскравим прикладом цьому може слугувати Львівська область, яка при цьому перебуває далеко не в найгіршому стані, порівняно з іншими регіонами України, з огляду на стан та проблеми інноваційного розвитку соціальної інфраструктури аграрного ринку регіону.

Насамперед, слід відмітити, що у сільських медичних закладах області спостерігається нестача належно обладнаних приміщень, відсутність достатньої кількості медикаментів і транспортних засобів, а також дефіцит кваліфікованих медичних кадрів, від яких у першу чергу залежить якість медичної допомоги. Ситуація ускладнюється і тим, що випускники більшості медичних і фармакологічних вищих навчальних закладів украї неохоче погоджуються працювати у сільській місцевості. Це зумовлено відсутністю належного матеріально-технічного забезпечення медичних установ у селі, низької зарплати сільським лікарям, їх незабезпеченості житлом. У багатьох сільських амбулаторіях працюють люди пенсійного віку, часто це особи, які провели тут більшу частину свого життя, і залишаються на роботі лише тому, що в іншому разі селяни взагалі не матимуть до кого звертатись за медичною допомогою на місці. Саме тому сьогодні мешканці сільських територій, формально маючи право на

отримання медичної допомоги такого ж рівня, як і мешканці міст, насправді не можуть розраховувати на це. Особливо гострою така ситуація виявляється у відділених гірських селах регіону.²⁰² [128, с. 96-97]

Станом на 01 липня 2013 р. за даними Львівської облдержадміністрації в області з затверджених 75 обласних програм упродовж року не фінансувались заходи 36 програм і ще 8 програм не передбачалися до фінансування. Усього на виконання заходів програм у 2013 р. було профінансовано 800,0 млн грн (65,1% річних обсягів від передбаченого обсягу, з яких з обласного бюджету профінансовано 27,4 млн грн. Усього протягом січня-червня здійснювалось фінансування заходів 31 програми або 41% їх загальної кількості, у тому числі найнижчий рівень фінансування мали соціальні програми: у справах сім'ї, молоді та дітей – 9 програм, які профінансовані на 17,5% до річних обсягів; у сфері охорони здоров'я, фізкультури та спорту 5 програм – на 22,7%; у сфері культури 5 програм – на 6,8%; з питань енергоощадності 2 програми – на 9,9%; у сфері освіти 2 програми – на 1,4%; з розвитку житлово-комунального господарства 4 програми – на 2,3% відповідно; додатки №№1 і 2 до Програми соціально-економічного та культурного розвитку Львівської області на 2013 р. щодо будівництва, реконструкції та ремонту соціально важливих об'єктів області та вирішення екологічних проблем за кошти обласного бюджету – не фінансувались. У зв'язку із недостатністю коштів для фінансування цільових програм у місцевому бюджеті, Львівська обласна рада неодноразово зверталася до профільних міністерств та Міністерства фінансів України щодо отримання додаткових коштів, але за більшістю запитів було отримано відмову.²⁰³[289, с.70-71]

---

²⁰² Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку: Монографія у 8 томах / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2013. – Том 4. Сільські території. – 2013. – 344 с. – С. 96-97.

²⁰³ Стратегічні пріоритети та механізми інноваційного розвитку сільських територій Західного регіону України. – Львів: Аверс, 2014. – 176 с. – С. 70-71

Як наслідок, мережа закладів соціальної інфраструктури аграрного ринку регіону сьогодні перебуває у доволі скрутному становищі. Так, у 2013 році кількість дітей, що відвідували дошкільні навчальні заклади в сільській місцевості склала менше третини від аналогічного показника для міських поселень (14 857 дітей проти 52 890). В одному лише Львові цей показник був більш ніж у півтора рази вищим, ніж у всіх сільських районах області. Більше того, у 8-ми містах області (Бориславі, Дрогобичі, Моршині, Новому Роздолі, Самборі, Стрию, Трускавці та Червонограді) сумарна кількість дітей, що відвідували дошкільні дитячі установи протягом 2013 р. була більшою ніж у 18-ти сільських районах області разом узятих (без прилеглих до м. Львова Жовківського та Пустомитівського районів).

Як наслідок, охоплення дітей дошкільними навчальними закладами у сільській місцевості Львівщини на кінець 2013 р. виявилось утричі меншим ніж у міських поселеннях та удвічі поступалось середньому показнику по області (24,1% проти 65,5% та 47,4% відповідно).

Крім того, в області, щорічно зменшується кількість учнів у школах сільської місцевості. Так, якщо у 2010-2011 н.р у сільських школах регіону навчалися 100,8 тис. учнів, то у 2011-2012 н.р. їх чисельність становила 96,9 тис., (на 3,9 тис. або майже 4% менше), а у 2013-2014 рр. вона скоротилась до 93,3 тис. учнів, що на 3,6 тис. менше ніж у 2011-2012 і на 7,5 тис. менше ніж у 2010-2011 н.р. Тобто, падіння чисельності учнів у сільських школах регіону за останні три роки склало 7,5%.²⁰⁴ [233]

Відтак, логічно, що однією з основних проблем сільської освіти регіону є значна кількість малокомплектних шкіл різних ступенів у різних сільських населених пунктах, що знижує якість освіти сільських дітей та

---

²⁰⁴Про інформацію щодо розвитку мережі навчальних закладів у сільській місцевості Львівщини[Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.oblrada.lviv.ua/proekt/proekt_221.doc.

стимулює відтік сільських мешканців у міста і за кордон. Так, за даними обласного управління освіти у 2011-2012 навчальному році в 73 сільських школах до першого класу не було зараховано жодного учня (у 13-ти школах Перемишлянського району, 6-ти школах Жидачівського району, по 5 шкіл – Бродівського, Пустомитівського і Старосамбірського районів, по 4 – Городоцький, Дрогобицький, Самбірський, Сколівський, Сокальський райони). У 125 школах в перших класах навчалося по 1-2 учні. Найбільша кількість таких шкіл була в Перемишлянському – 24 (39,3 %), Жидачівському – 18 (22,8 %), Старосамбірському – 21 (22,6 %), Дрогобицькому – 11 (18,0 %) районах.²⁰⁵ [233]

Показово, що вказані райони не є лідерами і за показниками економічного розвитку. Так, у Бродівському, Старосамбірському, Дрогобицькому та Сколівському районах у 2013 р. спостерігалось падіння обсягів виробництва продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств у середньому на 1,55%, у той час, як загалом по області спостерігалось зростання на 0,7%. У цьому ж році сільське господарство виявилось збитковим у Бродівському, Городоцькому та Самбірському районах. Крім того, Дрогобицький, Перемишлянський, Самбірський і Старосамбірський райони належали до аутсайдерів за обсягом податкових надходжень до зведених місцевих бюджетів, а Самбірський і Старосамбірський райони входили також у трійку найгірших за показником капітальних інвестицій у сільське господарство протягом 2013 року. Це дає певні підстави для висновку про наявність низки спільних чинників, пов'язаних з деструктивним впливом на розвиток сільськогосподарського виробництва й діяльність суб'єктів аграрного ринку регіону та занепад навчально-освітньої компоненти соціальної інфраструктури сільських територій.

---

²⁰⁵ Там само.

Низька комплектність сільських шкіл в регіоні актуалізує проблему оптимізації мережі навчальних закладів у сільських населених пунктах, у тому числі шляхом реалізації програми «Шкільний автобус», орієнтованої на транспортування школярів до місць навчання з метою підвищення ефективності бюджетних витрат на сільську освіту.

За даними обласного управління освіти в регіоні протягом останніх трьох років було придбано більше 200 автобусів на виконання Державної, обласної та місцевих програм «Шкільний автобус»: більше 30% за кошти державного бюджету, близько 15% – за фінансового сприяння Світового банку, майже 50% завдяки фінансуванню з місцевих бюджетів (обласного, районних (міських)), 5% – за спонсорські кошти. Водночас, перевезення учнів шкільними автобусами у 2011-2013 роках складало від 70 до 85% від потреби, а для завершення програми «Шкільний автобус» в області необхідно придбати ще близько 50 шкільних автобусів.²⁰⁶ [281]

Враховуючи труднощі з фінансуванням сільських шкіл та беручи до уваги зменшення кількості учнів, упродовж 2011-2014 років проводилась оптимізація загальноосвітніх навчальних закладів. Так, лише протягом 2011-2012 навчального року було призупинено діяльність 13 загальноосвітніх навчальних закладів: по одному у Городоцькому, Дрогобицькому, Жидачівському, Сколівському, Сокальському районах, по 2 – у, Пустомитівському і Самбірському, 3 – у Радехівському районі. Водночас, оптимізація шкільної мережі породжує соціальну напругу у сільських населених пунктах і наштовхується на спротив з боку місцевих територіальних громад, без згоди яких, згідно із Законом України «Про

---

²⁰⁶Стан і перспективи розвитку галузі освіти Львівщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvitportal.loda.gov.ua/home/574-dopovid-nachalnyka-holovnoho-upravlinnia-osvity-i-nauky-obldezhadministratsii-pro-pidsumky-rozvytku-haluzi-osvity-lvivshchyny-u-2011-2012-navchalnomu-rotsi-ta-zavdannia-na-2012-2013-navchalnyi-rik-na-zasidanni-rozshyrenoi-narady-pedahohichnykh-predstavnyk>.

загальну середню освіту», не можна реорганізувати чи призупиняти функціонування загальноосвітніх навчальних закладів.²⁰⁷[233]

Не менш складними є проблеми сільської медицини Львівщини, як однієї з центральних ланок соціальної інфраструктури аграрного ринку регіону. Адже скорочення чисельності лікувальних закладів та якості медичного обслуговування сільських мешканців обертається зростанням їх захворюваності, що тягне за собою зниження трудового потенціалу села та падіння продуктивності праці в аграрному секторі. Крім того, частина споживчого попиту населення переміщується з аграрного ринку регіону на ринок фармацевтичної продукції (за даними вітчизняних дослідників обсяг цього ринку в Україні з 2004 до 2013 рр. збільшився у 6,5 рази і становить у грошовому вираженні близько 40 млрд. грн, а питома вага Львівської області на ньому складає приблизно 5%, або майже 2 млрд. грн).²⁰⁸ [148, с. 177, 181]

Так, за даними Національної академії медичних наук України та Міністерства охорони здоров'я Львівщина належить до регіонів-лідерів за захворюваністю органів дихання та хвороб системи кровообігу.²⁰⁹[175] Зростання кількості уперше в житті зареєстрованих випадків захворювань на хвороби органів дихання в регіоні протягом 1995-2012 років, за даними головного управління статистики, становить 5%, а на хвороби системи кровообігу – майже у 2,5 рази. Значним є також збільшення кількості захворюваності на хвороби шкіри (в 1,5 рази), хвороби сечо-статевої та кістково-м'язевої систем (в 1,4 рази).²¹⁰ [100]

---

²⁰⁷Про інформацію щодо розвитку мережі навчальних закладів у сільській місцевості Львівщини[Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.oblrada.lviv.ua/proekt/proekt_221.doc.

²⁰⁸Крикавський С. Маркетингові дослідження тенденцій ринку лікарських препаратів / С. Крикавський, Н. Косар, Н. Питуляк // Научные труды ДонНТУ. – Серия: Экономическая. – 2014. – № 5. – С. 175-184. – С. 177, 181.

²⁰⁹Медико-демографічна ситуація та основні показники медичної допомоги населенню в регіональному аспекті: 2013 рік. – К., 2014. – 186 с. – С. 81 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.uiph.kiev.ua/download/Vidavnictvo/Mediko-demografichna%20situacia.%202013.pdf>.

²¹⁰Захворюваність населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/year/2013/t219913_3.pdf.

Особливо гостро вказані проблеми проявляється у сільській місцевості, де якість медичного обслуговування є дещо нижчою. Так, за даними департаменту охорони здоров'я Львівської ОДА,²⁷ сільських лікарських амбулаторій (майже 15% від їх загальної кількості) зовсім не забезпечені автотранспортом. Упродовж 2013 р. не було придбано жодного автомобіля для сільських лікувальних закладів, а потреба в них, згідно встановлених нормативів, становить 91 одиницю.²¹¹[82]

Показник укомплектованості фізичними особами лікарів по районах становить 86,22%. Найвищим серед районів цей показник є у Самбірському (102,44%), Сокальському (100,0%) і Яворівському (108,24%) районах, найнижчим – у Бродівському (69,57%), Мостиському (54,55%) і Старосамбірському (69,72%). Середній показник населення, охопленого первинною медико-санітарною допомогою по районах області, становить 55,97%. Найвищим серед районів цей показник є у Жидачівському (85,48%), Миколаївському (79,26%) і Пустомитівському (83,06) районах, а найнижчим – у Городоцькому (31,74%) і Перемишлянському (24,43%) районах.²¹² [82]

В сільських районах області продовжується розвиток сімейної медицини – кількість закладів загальної практики сімейної медицини зросла за останні роки у 10 разів (з 25 до 250 одиниць) – понад 80% сільських лікарських амбулаторій уже перепрофільовано в амбулаторії загальної практики сімейної медицини. 46% населення Львівщини спостерігається у лікарів загальної практики сімейної медицини.²¹³ [78]

Водночас, перепрофільювання системи медичної допомоги в сільській місцевості з акцентом на розвиток сімейної медицину стикається з низкою проблем. Переважна їх частина породжена непродуманості відповідних

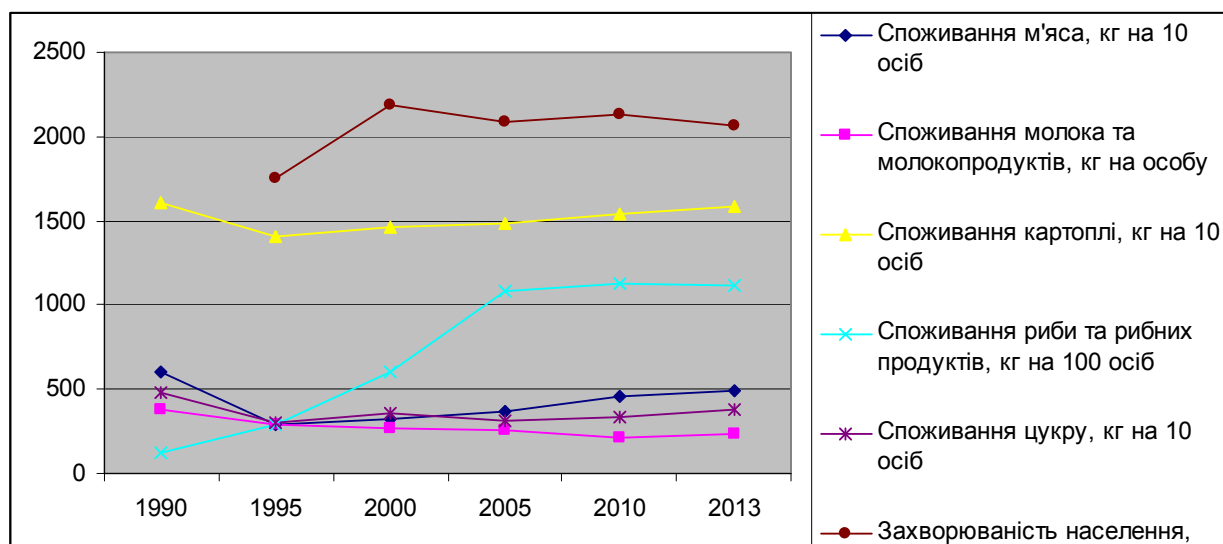
²¹¹ Довідка про стан охорони здоров'я у Львівській області за підсумками роботи у 2012 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://guoz.lviv.ua/files/inf%20oz%202013.pdf>.

²¹² Там само.

²¹³ Дмитренко Г.В. Фінансовий контроль у забезпеченні медичних закладів окремих державних програм (на прикладі Львівської області) / Г.В. Дмитренко // Державне управління: удосконалення та розвиток (Електронне видання) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=190>.

заходів та надмірним радикалізмом при їх втіленні у життя. З цього приводу експерти відмічають: «Медична реформа призвела до різкого погіршення якості медичного обслуговування: невдоволені і працівники лікарень, і пацієнти... Сімейні лікарі повинні знати проблеми кожної родини та вчасно направляти до вузьких спеціалістів. Але через велике навантаження вони фізично не можуть врахувати потреби кожної людини».²¹⁴ [14]

Більшість окреслених проблем сільської медицини, як невід’ємної ланки соціальної інфраструктури аграрного ринку регіону, знаходять своє відображення не лише у зниженні трудоресурсного потенціалу сільгоспвиробників, які формують пропозицію на вказаному ринку, але і знижують попит та рівень споживання продовольчої продукції. Це підтверджується відповідними статистичними даними (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Динаміка споживання основних продуктів харчування та рівня загальної захворюваності у Львівській області

Як видно з діаграми, збільшення споживання основних харчових продуктів в основному відбувається на тлі зменшення захворюваності

²¹⁴Бетлій О. Медична реформа: ідея правильна – реалізація не продумана / О. Бетлій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.khpg.org/en/index.php?id=1383241880>.

населення. Особливо виразно це помітно на прикладі картоплі, м'яса та цукру, меншою мірою – молока та молокопродуктів і риби та рибних продуктів. Водночас, для споживання риби і рибних продуктів можна простежити інший причинно-наслідковий зв'язок: збільшення їх споживання у 1990-2000 роках передувало зниженню рівня загальної захворюваності населення регіону після 2000 року, особливо це помітно для хвороб кістково-м'язевої системи.

Таким чином, розвиток і модернізація соціальної інфраструктури аграрного ринку регіону спроможна чинити опосередкований позитивний вплив як на збільшення пропозиції товарів на цьому ринку та покращення їх якості, так і на попит населення регіону на харчові продукти, а також на диверсифікацію споживчих смаків, стимулюючи тим самим активізацію ринкового товарообігу сільськогосподарської продукції та наближенню її якості до рівня європейських стандартів.

3.2. УДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ НА АГРАРНОМУ РИНКУ РЕГІОНУ

Розвиток соціальної інфраструктури села, як важливого чинника формування попиту на аграрному ринку регіону, дуже тісно пов'язаний з функціонуванням комунальної (інженерної) інфраструктури вказаного ринку. Насамперед, це стосується інновацій, спрямованих на підвищення якості роботи об'єктів комунальної інфраструктури сільських територій, яка безпосереднім чином впливає не тільки на якість життя сільських мешканців, але і на забезпеченість сільгоспвиробників необхідними енергетичними та господарськими потужностями, включаючи водопостачання та водовідведення, утилізацію твердих побутових і виробничих відходів, доступ до сучасних телекомунікаційних мереж, зокрема Інтернету тощо.

Досліджуючи нинішній стан і динаміку інноваційного розвитку об'єктів комунальної інфраструктури аграрного ринку регіону, першочергову увагу слід приділити функціонуванню систем електро- та газопостачання на сільських територіях. Адже, зважаючи на економічну ситуацію в державі,

ключового значення сьогодні набуває підвищення ефективності використання енергоносіїв у сільському господарстві та зменшення їх витрат на одиницю виробленої аграрної продукції на основі інноваційного розвитку комунальної інфраструктури аграрного ринку регіону.

На жаль, доводиться констатувати, що упродовж усього періоду державної незалежності України, рівень споживання енергоносіїв у державі та її регіонах на одиницю виробленої сільськогосподарської продукції залишався доволі високим, особливо на тлі розвинених держав Європи та світу. Так, за різними оцінками енергоємність вітчизняного ВВП приблизно удвічі вища ніж енергоємність світового ВВП і майже вчетверо перевищує відповідний показник країн-членів ЄС (при цьому частка споживання газу в структурі споживання первинної енергії в Україні становить близько 40%, у той час, як для країн ЄС та США цей показник не перевищує 25%).

Крім того, в нашій державі зберігається тенденція до подальшого зростання фактичних втрат енергоресурсів та води під час транспортування. У системах комунальної енергетики існують величезні втрати, які становлять 22% при виробництві, 25% при транспортуванні та 30% при споживанні тепла (сукупні втрати досягають 80%)²¹⁵ [51]. Зокрема, за різними даними, втрати води від загальної її кількості збільшились з 26 % у 2004 році до 33,4 % у 2012 році, втрати теплової енергії в мережах зросли з 13,0 % у 2004 році до 16 % у 2012 році.²¹⁶ [92]

При цьому Львівська область належить до числа лідерів за втратами теплової енергії (19%, або на 3% більше ніж у середньому по Україні), а також питної води (51% на тлі середньоукраїнських 33%).²¹⁷[92]

Водночас, Львівщина займає друге місце в державі за показником енергоефективності сільського господарства, яка в регіоні становить

---

²¹⁵ Галузева програма енергоефективності та енергозбереження у житлово-комунальному господарстві на 2010 - 2014 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.org.ua/docs/tdoc17772.php>

²¹⁶ Енергоефективність у регіональному вимірі. Проблеми та перспективи : Аналітична доповідь. – Дніпропетровськ: Регіональний філіал НІСД, 2014. – 78 с. –С. 68.

²¹⁷ Там само. – С. 69.

близько 50 % від середньої енергоефективності аграрного сектору країн-членів ЄС, (для України в цілому цей показник становить 37%)²¹⁸ [245]. Значною мірою це зумовлено переважанням господарств населення у виробництві сільськогосподарської продукції, які споживають значно менше енергетичних ресурсів на одиницю продукції, компенсуючи це ручною працею.

Таким чином, модернізація комунальної інфраструктури належить до числа основних пріоритетів підвищення енергоефективності економіки регіону в цілому та її аграрного сектору зокрема. Це актуалізує проблему пошуку резервів нарощування потенціалу енергозбереження в комунальному господарстві сільських населених пунктів області, насамперед на основі реалізації інноваційно-інвестиційних проектів, орієнтованих на адаптацію в Україні передового досвіду країн-членів ЄС.

Загалом, упродовж 2000-2013 років, за даними обласного управління статистики, споживання газу в регіоні зросло майже на 50% (з 1640,6 млн м³ до 2392,7 млн м³), електроенергії на 14% (з 2081,9 до 2374,6 млн кВт. год.), вугілля – зменшилось на 16% (з 1442,8 тис т. до 1206,3 тис. т.). За цей же час споживання електроенергії в сільських районах області зменшилось на 7,1% (з 790 млн кВт. год. до 733,6 млн кВт. год.) і склало 30,9% від загального по регіону (порівняно із 37,9% у 2000 р.), а споживання газу збільшилось із 554,2 млн м³ до 924 млн м³, зрісши на 66,7% і склавши 38,6% від загального споживання в області (у 2000 р. ця частка становила 33,8%).

Звертає на себе увагу нерівномірність використання енергетичних ресурсів у розрізі регіонів області. Так, у 2013 р. найбільше електроенергії споживали Сокальський, Миколаївський, Жидачівських і Радехівський райони (18,4; 15,4%; 11,8% і 10,4% відповідно). Сумарно на них припадало 56% споживання електроенергії в сільських районах Львівщини. Слід, однак

---

²¹⁸ Рейтинг енергоефективності областей України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.svb.org.ua/sites/default/files/uei_13_3.pdf

відмітити, що в кожному із цих районів функціонують потужні промислові підприємства, такі як ДП «Датський текстиль» (Сокальська панчішна фабрика), «Лафарж-Україна» (Миколаївський цементний завод), Жидачівський целюлозно-паперовий комбінат і Радехівський молокозавод. Саме вони і виступають основними споживачами електроенергії в цих районах. Тобто, аграрний сектор і мешканці сільських територій не чинять значного впливу на витрати електричної енергії в межах області.

Натомість споживання газу в сільських районах Львівщини є значно більш рівномірним, що свідчить про меншу питому вагу промислових підприємств у загальному газоспоживанні. Так, у 2013 р зі спожитих в області 2392,7 млн м³ газу населенню та на господарсько-побутові проблеми, згідно даних головного управління статистики, було відпущено 1832,7 млн м³ (76,6%), тоді як у сільських районах з використаних 924 млн м³ населенню було відпущено 916,6 млн м³ або 99,2%.

За даними ПАТ «Львівгаз» в регіоні природним газом забезпечено 1 597 населених пунктів, у тому числі 77 міст та селищ міського типу, 1 520 сіл. Рівень газифікації природним газом сільської місцевості – один з найвищих в Україні: 9,08 тис. км – газопроводи високого та середнього тиску. Регулювання тиск газу здійснюється за допомогою 4 084 газорегуляторних пунктів, 59,6 тис. будинкових регуляторів.²¹⁹ [210]

Загальна довжина газових вуличних мереж у Львівській області становить 16481,6 км, з яких 14 229 км (86,3%) – газові мережі, що обслуговують мешканців сільських районів. Найбільшою є довжина газових мереж у прилеглих до м. Львова Пустомитівському та Яворівському районах, а також Жидачівському та Старосамбірському районах. Сумарно на ці райони припадає 4102,1 км газогонів, або близько третини їх загальної довжини в регіоні. Водночас, у розрахунку на 1 тис. осіб населення

---

²¹⁹ПАТ «Львівгаз» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.gasukraine.com.ua/clients/gasukraine/gasukraine.nsf/\(documents\)/E834D4F409AB4543C22574670043F97C](http://www.gasukraine.com.ua/clients/gasukraine/gasukraine.nsf/(documents)/E834D4F409AB4543C22574670043F97C)

найбільш розгалуженими є газові мережі у Мостиському, Перемишлянському, Жидачівському та Бродівському районах, де вони у два з лишнім рази перевищують середній показник для області.²²⁰ [287, с. 198]

Протяжність теплових і парових вуличних мереж на території області у двотрубному обчисленні становить 1437,6 км, із яких 390,9 (27,2%) припадає на сільські райони. Найбільшою протяжність теплових і парових вуличних мереж є у Бродівському та Яворівському районах (сумарно 38,4% їх загальної довжини в усіх сільських районах). У цих же районах населенню відпущено найбільше теплової енергії – 31,9% від сумарного показника для всіх сільських районів (хоча загальне використання теплової енергії виявилось найбільшим у Жидачівському, Сокальському та Радеківському районах).

У структурі використання паливно-енергетичних ресурсів Львівської області 67,5% припадає на котельно-пічне паливо, 10,7% – на теплоенергію та 21,8% на електричну енергію. Водночас, у деяких сільських районах ця структура суттєво відрізняється від наведеної. Так, у Городоцькому районі питома вага використаного котельно-пічного палива становить лише 39,2%, у той час, як на електроенергію припадає 41,6%. Схожою є ситуація у Перемишлянському районі (котельно-пічне паливо – 38,9%; електроенергія 44,8%; теплоенергія – 16,3%). Майже рівномірним є розподіл використання кожного з трьох наведених видів паливно-енергетичних ресурсів у Пустомитівському (36,2%; 28,2% та 35,6%), Сокальському (33,9%; 26,2% та 39,9%) і Турківському (39,4%; 26,0% та 34,6%) районах. Натомість у Кам'яно-Бузькому районі спостерігається суттєве переважання котельно-пічного палива (95,9%) на тлі надзвичайно низької частки інших видів паливно-енергетичних ресурсів (2,1% та 2,0% відповідно).

У структурі відпущеної населенню та на господарсько-побутові потреби теплової енергії лідирує Яворівський район (22,8% від теплової

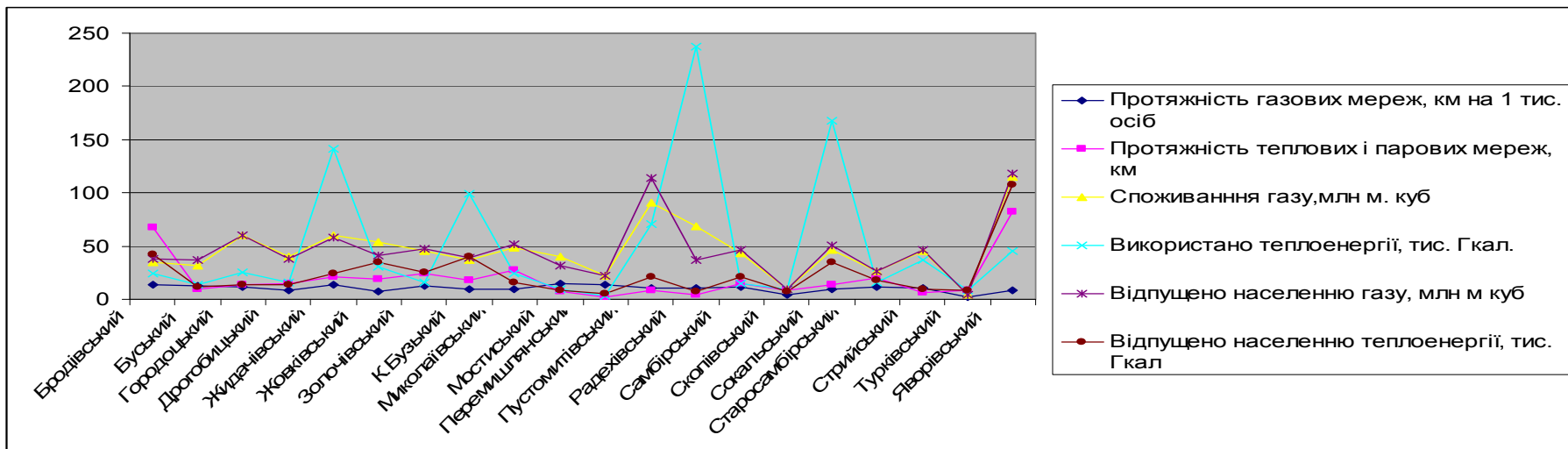
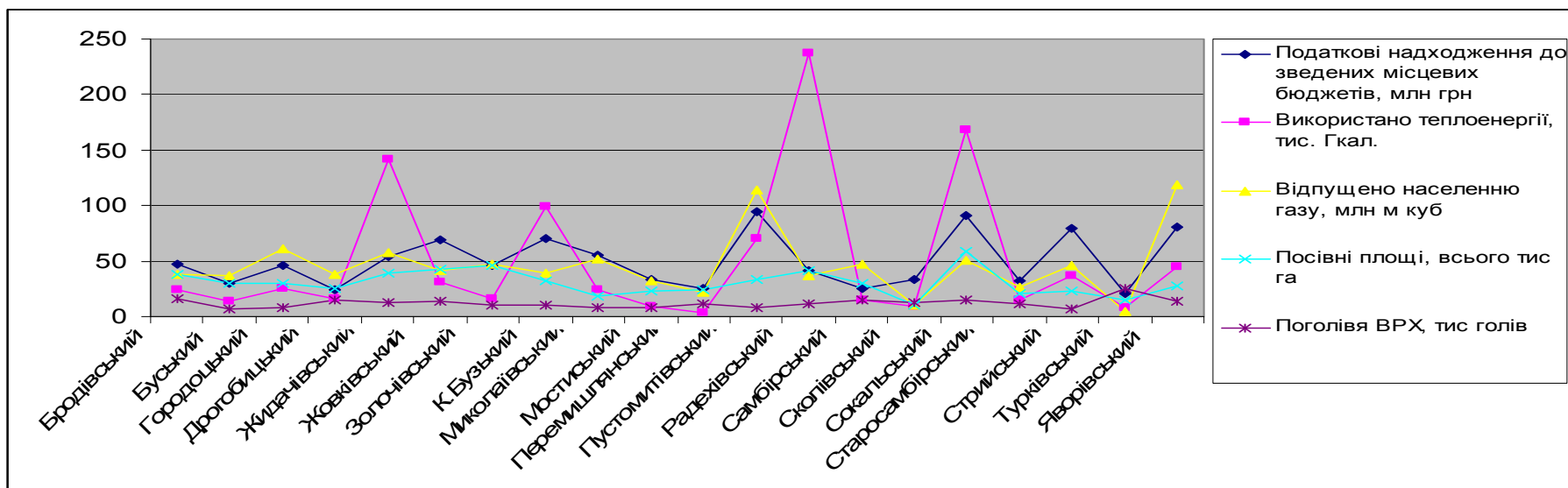
²²⁰ Статистичний щорічний Львівської області за 2013 рік. – Львів: Головне управління статистики, 2014. – С. 198.

енергії, відпущеної на вказані цілі в усіх сільських районах області). Дещо нижчим вказаний показник є у Бродівському, Кам'яно-Бузькому, Жовківському та Сокальському районах (разом на них припадає 32,2% відпущеної населенню сільських районів Львівщини теплової енергії).

Натомість за показником відпущеного населенню природного газу, разом з Яворівським районом (12,9%), лідирує Пустомитівський – 12,5%. А за обсягом відпущеної населенню води та пропущених водогонями стічних вод переважають прилеглі до м. Львова Жовківський, Яворівський та Пустомитівський райони. Ці ж райони входять до першої п'ятірки в регіоні за довжиною водопровідних і каналізаційних вуличних мереж. Проте за показником використання свіжої води вони поступаються Городоцькому, Сокальському та Миколаївському.

Наведені дані дають підстави для висновку про те, що далеко не завжди кількісні показники розвитку комунальної інфраструктури сільських територій відображають якісні параметри функціонування комунальної інфраструктури аграрного ринку регіону, здійснюючи вплив на збільшення попиту і пропозиції на ньому. Це підтверджується даними про стан газових і теплових мереж, споживання основних видів енергетичних ресурсів у розрізі районів області на тлі окремих економічних показників (рис. 3.3).

Як видно з діаграми, використання теплової енергії та відпущеного населенню і на господарсько-побутові проблеми газу є більшим у тих районах області, де спостерігається розгалужена мережа газогонів, на що, у свою чергу, також позитивно впливає протяжність теплових і парових мереж. Водночас, далеко не всі райони області, які є лідерами за обсягами споживання газу та теплової енергії відзначаються концентрацією значного потенціалу сільськогосподарського виробництва.

Рис. 3.3. Окремі показники розвитку комунальної інфраструктури аграрного ринку регіону та економічні параметри розвитку сільського господарства

Якщо проаналізувати таку ситуацію більш ґрунтовно, то можна констатувати, що в окремих районах області споживання енергетичних ресурсів у контексті розвитку інфраструктури аграрного ринку та нарощування економічного потенціалу сільськогосподарського виробництва відбувається украй неефективно.

Наприклад, питома вага Мостиського району, територією якого пролягає близько 6% усіх газових вуличних мереж, локалізованих у сільських районах області, у валовому виробництві продукції сільського господарства регіону за підсумками 2013 р. становила 3,8% (у продукції тваринництва – 3,0%). Посівні площі в районі склали 3,8% від загального показника для області, а за поголів'ям свиней його питома вага була 2,1%. Більше того, за фінансовим результатом до оподаткування у сільському господарстві район опинився на передостанньому місці зі збитками понад 60 млн грн. Він також залишився єдиним районом в області де упродовж 2013 р. не здійснювались капітальні інвестиції у сільське господарство.

У Золочівському районі, на частку якого припадає 6,3% вуличних газових мереж регіону та 6,1% теплових і парових вуличних мереж на Львівщині, за підсумками 2013 року відзначалася найбільша збитковість сільського господарства, загальним обсягом у 75380,5 тис грн. Питома вага району у поголів'ї великої рогатої худоби в регіоні склала 4,1%, птиці всіх видів – 5,1%, виробництві тваринницької продукції – 4,7%. Показник капітальних інвестицій у сільське господарство області тут також не перевищував 4,3%.

Значною мірою низька ефективність використання газових і теплових мереж у контексті розвитку сільського господарства та насичення пропозиції на аграрному ринку регіону, зумовлена високим рівнем зносу технічних засобів та обладнання, що призводить до великих втрат

енергетичних ресурсів у процесі функціонування об'єктів комунальної інфраструктури цього ринку. Насамперед, це стосується морального та фізичного старіння трубопроводів, газорозподільних систем і компресорних станцій, засобів регулювання та відпускання теплової енергії.

Зокрема, експерти акцентують увагу на тому, що зношеність об'єктів газових, теплових та електричних мереж в регіоні становить від 65 до 80%²²¹[149]. Сумарні тепловтрати на стадії передачі теплової енергії від виробника теплоносія до споживачів оцінюються на рівні 40-45%, з яких близько третини відбувається через застаріле обладнання групових і центральних тепловпунктів.²²²[112, с. 3]

Відзначається також, що експлуатація морально застарілого та фізично зношеного обладнання призводить до перевитрат палива (які на 20 % вищі від середнього світового рівня) та до значного забруднення навколишнього середовища. Найбільші втрати природного газу, що використовується на виробництво теплової енергії в комунальній теплоенергетиці, припадають на споживання (до 30 %). Існує гостра необхідність у модернізації системи опалення і гарячого водопостачання на всіх рівнях – від теплогенеруючих пристроїв до кожної квартири.²²³[141]

Описані проблеми стосуються також ефективності використання мереж водопостачання та водовідведення в регіоні, довжина яких далеко не в у всіх районах дозволяє формувати належний потенціал економічного розвитку, зокрема в аграрному секторі (рис. 3.4).

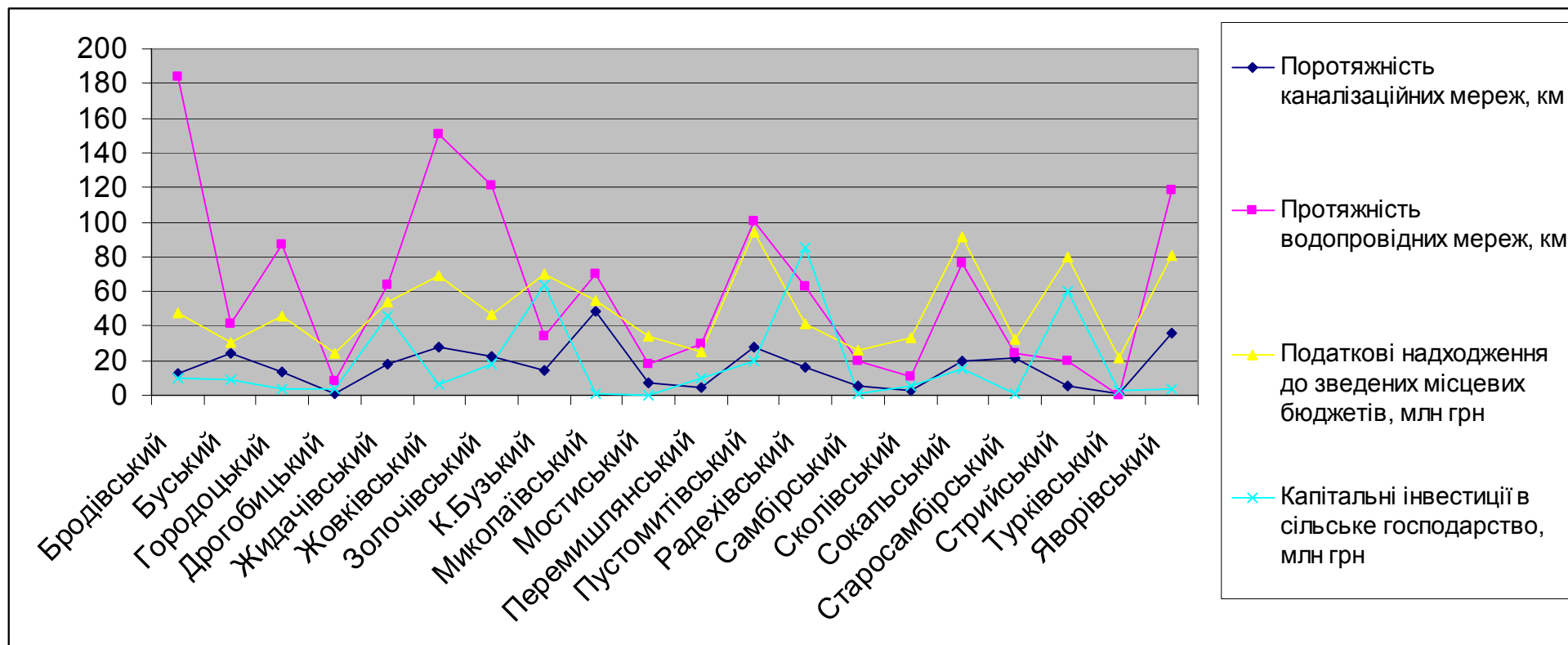
---

²²¹Кулініч Т.В. Техніко-економічний стан об'єктів інфраструктури як фактор впливу на розвиток економіки Західного регіону України / Т.В. Кулініч[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/20286/1/18-83-88.pdf>.

²²²Із кишені українців...// Львівська пошта. – 2013. – № 98 (1423). – С. 3.

²²³Корчміт О.Ю. Державне регулювання енергоефективності сфери тепlopостачання в Україні / О.Ю. Корчміт[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=433>.

Рис. 3.4. Показники інфраструктури водопостачання та водовідведення сільських районів Львівщини на тлі капітальних інвестицій і податкових надходжень до місцевих бюджетів²²⁴

²²⁴ Складено автором за даними Головного управління статистики у Львівській області.

Так, у Миколаївському, Жовківському та Яворівському районах, попри доволі розгалужену мережу систем водопостачання та водовідведення показники податкових надходжень до місцевих бюджетів сільських районів і капітальних інвестицій в аграрний сектор є далеко не найкращими в регіоні. Певною мірою це стосується також Бродівського, Золочівського та Пустомитівського районів (низький рівень капітальних інвестицій). Прямо протилежною є ситуація у Стрийському, Радехівському та деяких інших районах, які при незначній розгалуженості мереж водопостачання та водовідведення демонструють доволі високі фінансові показники.

Звертає на себе увагу і той факт, що окремі райони-лідери за забезпеченістю мережами водопостачання та водовідведення відзначаються низьким обсягом виробництва сільськогосподарської продукції. Зокрема, це стосується Миколаївського, Городоцького та Бродівського районів. Однією з імовірних причин такого стану справ є уже згадуваний високий рівень зносу водопровідних систем та їх низька якість.

За даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України станом на 2012 рік на Львівщині 45,5% водоводів, 41,6% вуличної водопровідної мережі та 48,5% внутрішньо-квартирної та внутрішньо-дворової мережі були перебували у стані ветхості та аварійності (в цілому по Україні аналогічні показники становили 34,9%; 39,3% та 39,9% відповідно).²²⁵ [209]

Загалом фізичне зношення мереж водопостачання та водовідведення в регіоні перебуває на рівні від 70% до 90%. Наприклад, у Дрогобицькому районі ситуація із водопостачанням вважається найгіршою на Львівщині. Втрати у мережах на думку експертів тут

---

²²⁵ Паспорт житлово-комунального господарства Львівської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/attachments/content-attachments/1215/Lvivska.pdf>.

становлять близько 80%. За інформацією управління житлово-комунального господарства Львівської облдержадміністрації друге місце за рівнем зносу мереж водозабезпечення посідає Турківський район. У самому районному центрі, де проживає 7 тисяч мешканців, взагалі відсутнє централізоване водопостачання і не існує очисних споруд. Крім того, 80% сільських територій області та селянських господарств обходяться без інженерних об'єктів обслуговування інфраструктури водопостачання та водовідведення. Як наслідок, лише на реконструкцію мереж водовикористання фізичними особами в області необхідно витратити більше 300 млн. грн.²²⁶[292]

У гірських районах Львівщини (Сколівському, Старосамбірському, Турківському) центральним водопроводом забезпечено лише 9 поселень, з них 6 міські і 3 сільські. Якщо врахувати те, що в трьох гірських районах Львівської області налічується 238 поселень, з яких 10 міські, то стає очевидним, що водопостачання в гірських районах практично відсутнє.²²⁷[207]

Існуючі очисні споруди регіону є фізично й морально застарілими, відповідно біологічна очистка не працює на повну потужність, тому й очищення стічних вод є малоефективним. Як наслідок, в поверхневій воді скидається велика кількість практично не очищених або слабо очищених стічних вод. Більшість сіл Карпатського регіону не має централізованого водопостачання, водовідведення, не кажучи вже про очисні споруди. Внаслідок цього поверхневі води забруднені каналізаційними та стічними водами, відходами з тваринницьких ферм, в яких міститься підвищена концентрація важких металів та шкідливих речовин.²²⁸ [260]

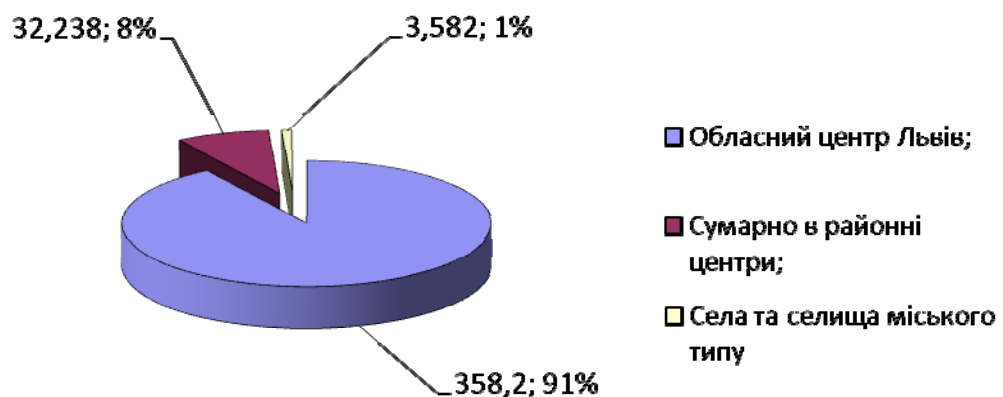
²²⁶ SWOT-аналіз соціально-економічного розвитку Львівщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : loda.gov.ua/wp-content/uploads/2013/07/SWOT-2013.doc.

²²⁷ Паньків Н.М. Сучасний стан розвитку соціальної інфраструктури в Карпатському регіоні Львівської області / Н.М. Паньків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/>

²²⁸ Свіда І.В. Еколого-економічні проблеми збереження та раціонального використання водних ресурсів Карпатського регіону / І.В. Свіда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/29_NIOXXI_2012/Economics/13_18342.doc.htm/

Потребує модернізації та подальшої активізації інноваційно-інвестиційної діяльності, спрямованої на адаптацію сучасних світових технологій, також і система телекомунікаційної інфраструктури сільських територій та аграрного сектору Львівщини. Згідно даних головного управління статистики протягом 2000-2013 років фактично в усіх районах області (крім Пустомитівського, Самбірського та Сокальського) спостерігалось збільшення кількості основних домашніх телефонів. Водночас, за період з 2010 до 2013 року, як в цілому по регіону, так і в усіх без винятку його сільських районах спостерігається зменшення вказаного показника (від 0,1% у Миколаївському до 65% у Пустомитівському).

Звертають на себе увагу і труднощі, пов'язані з розвитком сучасних засобів телекомунікацій у сільській місцевості регіону. Так, у 2012 з усього обсягу інвестицій, спрямованих у розвиток системи телекомунікацій на Львівщині, лише 1% припадав на села та селища міського типу, тоді як понад 90% інвестиційних ресурсів було акумульовано в обласному центрі (рис. 3.5).

Рис. 3.5. Структура інвестицій у розвиток мережі телекомунікацій на Львівщині у 2012 році, тис.грн. ²²⁹[292]

²²⁹SWOT-аналіз соціально-економічного розвитку Львівщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : loda.gov.ua/wp-content/uploads/2013/07/SWOT-2013.doc.

В результаті цього у сільській місцевості недостатньо активно розвивається Інтернет-зв'язок та мобільні комунікації, що обмежує доступ сільських мешканців та агровиробників до своєчасної та якісної інформації. Це тягне за собою не лише виникнення певного соціально-побутового дискомфорту для населення, що мешкає у сільських населених пунктах, але і створює цілком конкретні загрози для конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів сфери сільського господарства.

Так, у наукових розвідках вітчизняних вчених акцентується увага на тому, що Інтернет-провайдери не завжди можуть задовольнити інформаційні потреби мешканців сільських населених пунктів Львівщини, особливо у віддалених від обласного центру та гірських районах. Залишає бажати кращого і зона покриття найбільших мобільних операторів, що також є причиною виникнення комунікаційних бар'єрів у процесі функціонування аграрного ринку регіону. Особливий наголос робиться на низькому рівні забезпеченості сільських шкіл навчально-комп'ютерними комплексами, ефективність яких зменшується через наявні проблеми із доступом до Інтернету. Так, у сільській місцевості Львівської області задоволення потреби у таких комплексах становить лише 62% (найменше з-поміж усіх областей Західного регіону, крім Тернопільської), а частка підключення до Інтернету коливається у межах 50%.²³⁰ [170, с. 204-205]

Обмеження доступу сільських мешканців та учнів сільських шкіл до сучасних засобів комунікацій та інформаційних технологій зумовлює також консервування негативних соціально-економічних тенденцій у сільській місцевості Львівщини, оскільки чинить опосередкований негативний вплив на функціонування системи організаційно-економічного забезпечення аграрного ринку регіону.

---

²³⁰ Максименко А. Оцінка рівня інформаційного забезпечення сільських територій Західного регіону України / А. Максименко // Інноваційна економіка. – 2013. – № 9 (47). – С. 203-209. – С. 204-205.

Наприклад, окремі експерти відзначають особливу важливість впровадження інноваційних технологій у системі обігу не лише комерційної, але й адміністративно-управлінської інформації на селі. У цьому контексті вони пропонують значно активніше впроваджувати системи електронного врядування та документообігу у сільській місцевості регіону. З цією метою на Львівщині було започатковано реалізацію проекту «Громадські інформаційні центри у Львівській області», який передбачає формування основ нової моделі інформаційного забезпечення сільських мешканців регіону через мережу місцевих інституцій, передусім сільських бібліотек, шкіл та громадських організацій.²³¹ [279]

Потенціал розвитку цього та інших подібних проектів обумовлюється перспективою активізації ринку телекомунікацій на Львівщині в умовах поглиблення інтеграції з ЄС, особливо після підписання Угоди про Асоціацію. Адже упродовж останніх років спостерігається постійне збільшення вказаного ринку. Так, згідно даних головного управління статистики за підсумками 2013 року спостерігалось зростання доходів від надання телекомунікаційних, поштових і кур'єрських послуг.

Зокрема, відзначається що у 2013 р. більше половини (52,5%) загальнообласного обсягу доходів від надання телекомунікаційних, поштових та кур'єрських послуг було отримано від реалізації послуг мобільного (стільникового) зв'язку. Порівняно із 2012 р. доходи від послуг стільникового зв'язку зросли за порівнянними цінами на 3% (970,2 млн грн). У 2013 р. доходи від надання телефонного зв'язку становили 317,4 млн грн (17,2% від надання послуг пошти та зв'язку), у тому числі доходи від міського – 236,1 млн грн, міжміського, включаючи міжнародний – 60,6 млн грн, сільського – 20,7 млн грн. Відносно 2012 р. доходи від міського і сільського телефонного зв'язку зросли (за порівнянними цінами на 2,9% та 6,6% відповідно). Із

---

²³¹ Софій О. Проект «Громадські інформаційні центри у Львівській області» / О. Софій [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://dialog.lviv.ua/assets/Miscevi-instytucii.pdf>.

появою нових видів зв'язку послуги міжміського зв'язку зменшилися (на 19,8%). Подальшого розвитку набув комп'ютерний зв'язок, який займав сьому частину доходів від послуг пошти та зв'язку області. Порівняно з 2012 р. доходи від надання доступу до мережі Інтернет зросли за порівнянними цінами на 2,3% і становили 248,8 млн грн. Структура телекомунікаційних та поштових послуг зв'язку за видами зазнала значних змін: порівняно з 2007 роком зросла частка доходів від надання послуг доступу до мережі Інтернет (на 8,6 в.п.), поштового (на 5,7 в.п.) та мобільного зв'язку (на 1,3 в.п.). Водночас зменшилась питома вага доходів від надання послуг телефонного зв'язку (на 14,4 в.п.) та кабельного телебачення (на 1,2 в.п.).²³² [191]

Активізація інноваційного розвитку системи телекомунікацій, як важливої складової комунальної інфраструктури аграрного ринку регіону, дає всі підстави сподіватися на створення необхідних передумов для подолання бар'єрів у системі обміну інформацією між виробниками і споживачами сільськогосподарської продукції. Це дозволить підвищити також ефективність функціонування інших ланок системи інфраструктурного забезпечення аграрного ринку регіону, насамперед гуртових і роздрібних торговельних мереж, біржових закладів торгівлі сільськогосподарськими товарами, систем агроконсалтингу та дорадництва. Крім того, з'являться додаткові можливості для розвитку взаємозв'язків між господарюючими суб'єктами галузі сільського господарства, установами сфери аграрної освіти і науки, органами державної влади та місцевого самоврядування, а також мешканцями сільських територій та споживачами аграрної продукції.

---

²³²На Львівщині зросли доходи підприємств за послуги телекомунікацій та зв'язку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zik.ua/ua/news/2014/02/13/na_lvivshchyni_zrosly_dohody_pidpriyemstv_za_poslugu_telekomunikatsiy_ta_zvyazku_460575.

3.3. ІННОВАЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МАРКЕТИНГОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В КОНТЕКСТІ ДОСЯГНЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНOSTІ ПОПИТУ І ПРОПОЗИЦІЇ НА АГРАРНОМУ РИНКУ РЕГІОНУ

Маркетингова інфраструктура аграрного ринку регіону, поряд із соціальною та комунальною, сьогодні набуває особливо важливого значення в контексті досягнення збалансованості між попитом на сільськогосподарську продукцію та її пропозицією. Більше того, в сучасних умовах саме маркетингова інфраструктура стає однією з тих складових інфраструктурного забезпечення аграрного ринку на регіональному рівні, які потребують першочергової уваги з погляду інноваційного розвитку цього ринку та підвищення ефективності функціонування його суб'єктів. Адже функціонування вказаної інфраструктури безпосереднім чином впливає на інтенсивність товарообміну між виробниками і споживачами аграрної продукції, дозволяє стимулювати попит на неї, формувати пропозицію на відповідні групи сільськогосподарських товарів, а також визначати цінову політику на регіональному продовольчому ринку.

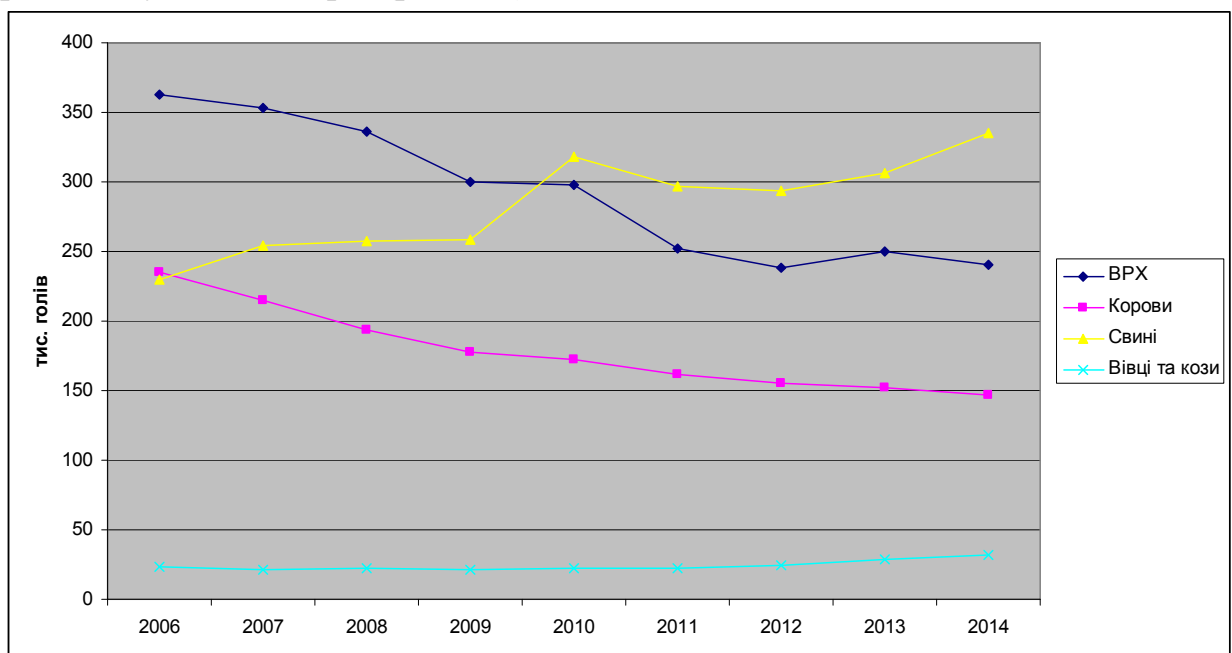
У розвинутих державах світу, насамперед в країнах – членах ЄС, розвиток маркетингової інфраструктури аграрного ринку в розрізі регіонів визначається характером і специфікою функціонування таких інститутів регіональної економіки, як аграрні біржі, агроторгові доми, оптові ринки тощо. Саме вони виступають основною ланкою в процесі налагодження ринкових комунікацій між виробниками і споживачами сільськогосподарських товарів, завдяки чому відбувається формування попиту і пропозиції на них, а відтак – встановлення оптових і роздрібних цін на регіональних аграрних ринках.

В українських реаліях, з огляду на специфіку формування і функціонування маркетингової інфраструктури аграрного ринку в більшості регіонів держави, сьогодні існує відвертий дефіцит відповідних інститутів, що є підставою для висновку про недостатню розвиненість вказаної інфраструктури. Як наслідок, виникають проблеми зі збутом сільськогосподарських

товарів, внаслідок чого їх виробникам часто доводиться реалізовувати свою продукцію за не вигідними цінами. Це обертається скороченням виробничого потенціалу аграрної сфери у багатьох регіонах України, насамперед через зменшення поголів'я худоби, скорочення площ посівів окремих культур, погіршення якості ґрунтів тощо.

Так, у Львівській області, яка традиційно вважається тваринницькою (орієнтованою на м'ясо-молочне скотарство), протягом останнього десятиріччя спостерігається невпинне зниження саме поголів'я великої рогатої худоби та корів (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Поголів'я худоби в усіх категоріях господарств Львівської області*

Особливо гостро ця тенденція проявляється у господарствах населення, де за 2006-2013 роки поголів'я корів скоротилось майже на 40%. При цьому, однією з головних причин такого скорочення виступає неспроможність селян своєчасно реалізовувати достатні обсяги молочної та м'ясної продукції за прийнятними цінами, що зумовлено відсутністю в області достатньої кількості сучасних елементів маркетингової інфраструктури аграрного ринку регіону, передусім оптових ринків та інших торговельних майданчиків, доступних для великої кількості дрібних товаровиробників.

* За даними Головного управління статистики у Львівській області.

Як наслідок, за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України навесні 2014 р. середня закупівельна ціна на молоко у Львівській області становила 2,49 грн, будучи однією з найнижчих в Україні, і найменшою з-поміж усіх областей Західного регіону, крім Рівненської.²³³[217]. В той же час, роздрібна ціна на молоко у торговельних мережах сягала 8–10 грн. за літр, що свідчить про дискримінаційну політику заготівельних і переробних підприємств, які працюють у молокопродуктовому підкомплексі області по відношенню до постачальників сільськогосподарської сировини. Такий стан справ був би неможливим у разі існування розвинутої маркетингової інфраструктури аграрного ринку регіону. Адже в цьому разі намагання окремих молокопереробних підприємств чи посередників збільшувати власні прибутки за рахунок сільгоспвиробників зазнали б фіаско, оскільки останні отримали б можливість збувати свою продукцію через альтернативні канали.

З цього приводу відомі українські економісти-аграрники, зокрема, відзначають: «Головною причиною зменшення виробництва молока була неправильна цінова політика на продукцію скотарства, нееквівалентні затратам низькі закупівельні ціни на молоко і м'ясо великої рогатої худоби, що призвело до скорочення поголів'я худоби. Корови перестали бути джерелом прибутку не тільки відосновної продукції – молока, але й додаткової – приплоду для подальшої відгодівлі понадремонтного молодняку на м'ясо. Загальне поголів'я великої рогатої худоби скорочувалось динамічніше, ніж поголів'я корів. У кінцевому рахунку це призвело до порушення нормальної структури стада.»²³⁴[188]

Вказана проблема набуває також і соціального контексту. Так, внаслідок існування своєрідного «маркетингово-інфраструктурного лагу» між сферою сільського господарства та м'ясо- і молокопереробкою в регіоні,

---

²³³ Погорелова І. За крок до молочної прірви / І. Погорелова // Рідне село. – 2014. – № 9 (058). – С. 1,3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ridneselo.com/sites/default/files/14_05_14_RS.pdf.

²³⁴ Музика П. Ринок молока і молочних продуктів у Львівській області / П. Музика, А. Доманський, Г. Черевко, І. Гавука // Аграрна економіка. – 2010. – Т. 3. – № 1-2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : С. file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/ae_2010_3_1-2_5.pdf.

сьогодні на суспільно-політичному ґрунті поступово укорінюються світоглядні позиції, які відображають конфронтаційну позицію селян по відношенню до представників переробної промисловості та регіональної влади. Так, набувають популярності гасла про безвідповідальну політику уряду щодо сільського господарства, небажання забезпечувати паритетність цін на сільськогосподарську сировину та готову продукцію, про «молочну мафію», яку покриває чинна влада, отримуючи спільні шалені прибутки завдяки штучному заниженню закупівельних цін на молоко з одночасним збільшенням відпускних цін на молокопродукти.²³⁵[301]

Такий стан справ спостерігається не лише у м'ясо-молочному скотарстві. Наявні проблеми поширюються і на інші сегменти аграрного ринку регіону: цукровий, овочівницький, зерновий тощо. Як наслідок, через брак сучасних елементів маркетингової інфраструктури цього ринку потерпають не лише сільгоспвиробники та споживачі, які вимушені купувати дорожчу та менш якісну продукцію, але і переважна більшість інших суб'єктів регіональної економіки. Адже руйнування комерційних основ її базової ланки – сільського господарства, призводить до втрати частини людського потенціалу регіону, зниження якості його соціального капіталу, погіршення стану земель, виснаження ґрунтів, ускладнення екологічної ситуації.

Так, місцеві фахівці наголошують, що з кожним роком вміст гумусу в усіх ґрунтах знижується. Його середньозважений показник по області становить 2,48% і за останні 5 років знизився на 0,07%, а за 10 років – на 0,17%. Кожен третій гектар ріллі в регіоні за останні 5 років став кислим, внаслідок чого за 10 років частка кислих ґрунтів зростає більш як на 5%.²³⁶[71]

Акцентується також увага на тому, що упродовж минулих десяти років чисельність населення Львівської області постійно зменшувалася. Населення старіє через зростання середньої очікуваної тривалості

---

²³⁵Тягнибок О. Бойкот "молочної мафії". Перші підсумки / О. Тягнибок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blogs.pravda.com.ua/authors/tiahnybok/4fba7178abae/>

²³⁶Демчишин А. Хочеш врожаїв – дбай про ґрунти! / А. Демчишин // Агрофорум. – 2014. – № 3 (25). – С. 6.

життя та малу чисельність новонароджених. У майбутньому демографічний спад, що тривав упродовж останніх 25 років, може суттєво вплинути на статеву-вікову структуру населення регіону, внаслідок чого зменшиться кількість жінок дітородного віку та молодих працівників.²³⁷ [69]

Окремо наголошується: «Стан людського капіталу Львівщини відзначається значною диференціацією доходів населення в розрізі районів, високим рівнем безробіття, особливо серед мешканців села, невисокими доходами громадян, навіть порівняно з жителями інших регіонів України, та їхньою спотвореною структурою (1/3 доходів населення отримує у вигляді грошової та інших видів допомоги, а не як заробітну плату), від'ємним сальдоміграції. Ранг Львівщини серед регіонів України за Індексом людського розвитку становить 6, однак аналіз рейтингу за складовими свідчить, що область відстає за найвагомішими індикаторами розвитку людського капіталу».²³⁸ [1, с. 82]

Таким чином, проблеми, пов'язані з розвитком маркетингової інфраструктури аграрного ринку регіону, знаходять своє відображення навіть у тих площинах регіональної економіки, які, на перший погляд, здаються далекими від комерційно-збутової сфери, не кажучи вже про безпосередній вплив на ключові ланки аграрного сектору: виробничо-господарську, торговельно-збутову, соціально-демографічну, гуманітарну, ментально-психологічну тощо.

Однією з основних причин збереження проблем, які унеможливають ефективний розвиток маркетингової інфраструктури аграрного ринку регіону, залишається домінування пострадянських стереотипів у поведінці працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, що відображається на характері маркетингової діяльності суб'єктів аграрного ринку. Зокрема, це стосується відсутності належної уваги до торгівлі, як однієї з ключових ланок господарського комплексу регіону.

---

²³⁷ Демографічний прогноз до 2030 року для Львівської області. – Львів: Проект РЕОП, 2013. – 38 с. – С. 7-8.

²³⁸ Адамик В.В. Оцінка ефективності та рівня інституційного забезпечення розвитку людського капіталу Львівського регіону / В.В. Адамик, І.О. Куревіна // Стратегічні пріоритети. – 20017. – С. 79-86. – С. 82.

Більше того, рудименти соціалістичного світогляду часто виявляються у зневажливому ставленні до мистецтва продаж, як однієї з ключових сфер сучасного агробізнесу, що відображається на зниженні мотивації суб'єктів аграрного ринку до формування навичок ефективного просування та реалізації своєї продукції в умовах ринкової конкуренції. Особливо гостро ця проблема постає в регіонах, де основну частку агровиробників становлять господарства населення, наприклад у Львівській області. Адже, на відміну від сільськогосподарських підприємств, дрібні селянські господарства не можуть дозволити собі утримувати фахівців з маркетингу, внаслідок чого у своїй торговельній діяльності змушені спиратися переважно на звичаї та традиції щодо організації збуту, які, на жаль, протягом тривалого періоду панування колгоспно-радгоспної системи були фактично втраченими.

З цього приводу Нобелівський лауреат Ф. Гаєк відзначав: «.. торговці були об'єктом загального презирства та морального осуду... людина, яка купувала дешево і продавала дорого, виявлялася заздалегідь безчесною... Такі забобони живляться уявленнями про багатство, що має добуватися виключно фізичною працею, мускульними зусиллями, «потом і кров'ю». ²³⁹ [367, с. 157-158]

Радянська економіка дефіциту призвела до формування системи, в якій фактично вся вироблена сільськогосподарська продукція продавалась, що не потребувало особливих зусиль з розвитку маркетингової інфраструктури аграрного ринку. Навіть неякісні товари знаходили свій збут через існування механізму планових поставок та жорсткого прикріплення виробників сільськогосподарської сировини до певних переробних підприємств та збутових організацій. Як наслідок, в агровиробників повністю зникла мотивація розвивати скільки-небудь серйозну маркетингову діяльність, а ті незначні обсяги сільськогосподарської продукції, що потрапляли на міські базари від особистих підсобних господарств, зазвичай реалізовувалися достатньо швидко.

---

²³⁹Хайек Ф. Пагубная самонадеянность / Ф. Хайек. – М.: Новости, 1992. – 304 С. – С. 157-158.

Таким чином, можливості розвитку маркетингової інфраструктури аграрного ринку в більшості регіонів України виявлялися заблокованими через існуючу соціально-економічну політику держави. Відтак, культура здійснення маркетингової діяльності в сільському господарстві упродовж тривалого періоду панування адміністративно-планової системи господарювання була фактично втраченою.

Внаслідок цього, на постсоціалістичному етапі українське село стикнулося з численними труднощами, пов'язаними з різким падінням попиту на аграрну продукцію, що потягнуло за собою суттєві диспропорції в системі агропромислового виробництва. При цьому функціонування аграрного ринку набуло відверто викривлених форм. Наявну на ньому маркетингову нішу почали хаотично заповнювати численні посередники-перекупники, які часто спричиняли стрибкоподібне зростання цін на кінцеву продовольчу продукцію при збереженні збитковості сільгоспвиробників. Тобто, формування елементів маркетингової інфраструктури аграрного ринку в багатьох регіонах нашої держави мало здебільшого спорадичний характер, не відповідаючи тенденціям еволюції вказаної інфраструктури в розвинених державах світу, зокрема в країнах-членах ЄС.

Як наслідок, до цього часу окремі складові маркетингової інфраструктури регіональних аграрних ринків в Україні виявляються непристосованими до вимог європейської інтеграції нашої держави. В результаті, сільгоспвиробники опиняються в ситуації відірваності від споживачів своєї продукції, що веде до збільшення кінцевих цін на неї, а також не дозволяє підвищувати ефективності функціонування сільського господарства та гальмує розвиток аграрного ринку загалом.

Таким чином, у сучасних умовах від уміння і спроможності агровиробників ефективно просувати свою продукцію на регіональному ринку, використовуючи для цього суб'єкти наявної маркетингової інфраструктури,

значною мірою залежить інтенсивність пропозиції на вказаному ринку, ціна продовольчої продукції, а відтак і її доступність для кінцевих споживачів.

У зв'язку із цим проблематику інноваційного розвитку елементів маркетингової інфраструктури аграрного ринку регіону доцільно досліджувати у декількох основних площинах.

По-перше, з погляду наявності необхідної кількості відповідним чином обладнаних торговельних майданчиків для здійснення процесу купівлі-продажу сільськогосподарських товарів. До них слід насамперед віднести: аграрні біржі, агроторгові дома, оптові ринки, регіональні виставки та ярмарки сільськогосподарської продукції тощо.

По-друге, у контексті наявності регіональних маркетингових структур ринкового типу, орієнтованих на просування сільськогосподарської продукції та її наближення до кінцевого споживача. В цьому контексті першочергову увагу слід звернути на функціонування в регіоні спеціалізованих консалтингових компаній, рекламних агенцій та інших інституцій, покликаних займатися просуванням і реалізацією сільськогосподарської продукції на регіональному аграрному ринку.

І нарешті третім аспектом дослідження маркетингової інфраструктури аграрного ринку регіону є вивчення специфіки діяльності та оцінка ефективності функціонування навчально-освітніх закладів, наукових установ та інших структур, які займаються підготовкою кадрів для сфери аграрного маркетингу чи є джерелом інновацій, орієнтованих на активізацію збуту товарів на аграрному ринку регіону.

При цьому, в кожному з трьох вищевказаних напрямів дослідження, ключового значення набуває поєднання кількісних параметрів наукового аналізу з якісною компонентою функціонування кожного об'єкта маркетингової інфраструктури аграрного ринку регіону, особливо в контексті потенціалу його інноваційного розвитку.

З цією метою, окрему увагу доцільно приділити інституційно-правовому забезпеченню різних аспектів функціонування вказаної інфраструктури. Зокрема, це стосується наявних нормативно-правових актів, а також інших регуляторних документів, які визначають характер формування та діяльності різних її об'єктів.

Аналіз інституційно-правового забезпечення має здійснюватися, насамперед, у контексті його впливу на підвищення маркетингової активності суб'єктів аграрного ринку регіону, інтенсифікації обігу сільськогосподарської продукції на ньому, а також сприяння налагодженню тісних взаємозв'язків між виробниками та споживачами. Адже належні інституційно-правові передумови для розвитку маркетингової інфраструктури аграрного ринку регіону є основною передумовою для впровадження інноваційних механізмів його діяльності.

На жаль, сьогодні в Україні існує низка інституційно-правових проблем, пов'язаних з унормуванням процесу обігу сільськогосподарської продукції на аграрному ринку, що знаходить своє негативне відображення і в тенденціях функціонування аграрних ринків окремих регіонів.

Зокрема, Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції», прийнятий у 2009 р., виступаючи одним з основних регуляторних актів, спрямованих на розвиток маркетингової інфраструктури аграрного ринку, містить переважно декларативні положення, на відповідаючи сучасним потребам агровиробників та вимогам часу. Зокрема, експерти відзначають, що норми про повне або часткове відшкодування вітчизняним товаровиробникам витрат на зберігання та складування продукції в межах інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції впродовж періоду становлення за рахунок коштів державного бюджету, а також про сприяння вітчизняним аграріям в одержанні прибутку від реалізації вказаної продукції, поки що не працюють. До того ж, через фактичну відсутність

положень, які б гарантували вплив громадськості на діяльність оптових ринків сільськогосподарської продукції в Україні, згаданий закон може призвести до перетворення останніх на джерело іллегалізації цілих сегментів вітчизняного аграрного ринку та додатковий канал просування іноземної продукції на ньому.²⁴⁰[139]

Українські науковці також відзначають, що згідно із Законом України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» та Земельним кодексом України, оптові ринки, розміщені на землях сільськогосподарського призначення, включено до переліку об'єктів, звільнених від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва. Проте, враховуючи факт їх переважного перебування у приватній власності, така норма є дуже спірною (її можна виправдати лише у випадках, коли зазначену пільгу буде відповідним чином використано на зниження вартості послуг, які надаються операторам ринку, або коли оптові ринки повністю перебувають у державній та комунальній власності, або коли вони за своєю організаційною формою є акціонерними товариствами відкритого чи закритого типів, у яких контрольний пакет акцій належить державі та місцевим муніципалітетам, а акціонерами, серед інших, виступають сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи). Крім того, існують також інші ознаки того, що сценарій, за яким сьогодні відбувається розбудова оптових ринків сільськогосподарського призначення в Україні, може призвести до ситуації, коли в ланцюгу збуту сільськогосподарської продукції виникнуть і зміцніють за допомогою держави чергові приватні монополісти, які прагнутимуть максимізації своїх прибутків від функціонування оптових ринків за рахунок високої вартості торговельних місць та інших послуг, як це спостерігається на міських плодоовочевих ринках по всій країні.²⁴¹ [342, с. 83]

---

²⁴⁰ Корінець Р. Оптові ринки: норма є, а підтримки нема / Роман Корінець [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agroprofi.com.ua/statti/539-s-o-.html>.

²⁴¹ Шубравська О.В. Оптові ринки сільськогосподарської продукції: європейський досвід та українські перспективи / О.В. Шубравська, Н.А. Ринденко // Економіка України. – 2012. - № 8. – С. 77-86. – С. 83.

Проблема розвитку оптових ринків сільськогосподарської продукції, як важливої ланки маркетингової інфраструктури аграрного ринку регіону, в Україні впирається також у низку стереотипів суспільно-економічної поведінки, успадкованих з часів планово-адміністративної економіки. Так, значна частина сільськогосподарських товарів, особливо тих, що поставляються на продаж господарствами населення, традиційно продається через роздрібні ринки або за допомогою посередників-перекупників, що веде до здорожчання кінцевої вартості цих товарів при збереженні низьких закупівельних цін на сільськогосподарську сировину. Крім того, значна частина сільгоспвиробників не мають достатньої мотивації щодо освоєння цивілізованих правил і стандартів поведінки на аграрному ринку регіону, включаючи максимальне використання можливостей його маркетингової інфраструктури.

Відтак, у більшості українських регіонів поширена досить проста з позицій організаційно-технічного рівня форма торгівлі сільськогосподарською продукцією на продовольчих ринках населених пунктів. Продавцями тут виступають переважно безпосередні виробники продукції (кооперативні, фермерські, приватні, індивідуальні господарства, власники дачних ділянок, садів), пропонуючи масовому покупцеві широкий асортимент плодів, овочів, картоплі, а також молоко, сир, сметану, олію, м'ясо різних видів, сало і т.п. за договірними цінами. На таких ринках попит-пропозиція відіграють регулюючу роль щодо ціноутворення. Правила й порядок торгівлі на них встановлюються з урахуванням місцевих умов, особливостей, традицій населення. При цьому «вузьким місцем» маркетингової інфраструктури аграрного ринку регіону, як правило, залишається закупівельно-збутова мережа, яка повинна діяти безпосередньо в населених пунктах.²⁴²[2]

---

²⁴²Алейнікова О.В. Система оптових ринків сільськогосподарської продукції: необхідність державного регулювання / О.В. Алейнікова // Державне управління: удосконалення та розвиток (Електронне наукове фахове видання)[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=178>.

Натомість, у більшості регіонів країн-членів ЄС аграрні ринки та їх маркетингова інфраструктура орієнтовані на обіг великих партій сільськогосподарських товарів, що передбачає застосування інноваційних механізмів і сучасних технологій збуту аграрної продукції, в тому числі і через систему оптових ринків.

Так, у Польщі мережа оптових ринків включає близько двох десятків об'єктів, які існують у вигляді акціонерних товариств і створені в результаті реалізації відповідних відомчої та урядових програм. Серед них шість – крупні регіональні оптові ринки сільськогосподарської продукції. Завдяки скоординованості своєї діяльності, вони сприяють більшій стабільності цін, урівноваженню попиту та пропозиції, впровадженню норм і стандартів ведення аграрного бізнесу, зменшенню проміжних ланок і відповідно – збільшенню прибутків агровиробників. Усі оптові ринки Польщі створено за фінансової та організаційної підтримки органів місцевого самоврядування та крупних банків. Серед акціонерів є також організації виробників і ринкових споживачів. Наприклад, ринки у Гданську і Любліні профінансовано позиками від Світового Банку, а ринок у Варшаві – ЄБРР. За останні кілька років польські оптові ринки отримали високу оцінку з боку багатьох представників ЄС і ЄБРР. Наприклад, один із найбільших оптових ринків у Познані є першим оптовим ринком європейського стандарту з продажу плодоовочевої продукції, квітів і продуктів харчування. Відкритий у 1992 році, нині він постачає продукцію близько 5 тисячам компаній центрально-східної та північної Польщі, а його щорічний обіг складає близько 10-15 млн. дол. США або 300-500 тисяч тонн продукції.²⁴³[199]

У Франції через національну мережу оптових ринків сільськогосподарської продукції, у складі якої 19 ринків, проходить третина усієї харчової продукції, що реалізується. У цій країні оптові ринки визнано ринками

---

²⁴³ Оптові ринки: розкіш чи необхідність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://a7d.com.ua/agropoltika/1234-optovi-rinki-rozkish-chi-neobkhidnist.html>.

«загальнонаціонального інтересу», тобто місцями укладання оптових угод про продукти, перелік яких визначається спільною постановою міністрів економіки і фінансів, сільського господарства та внутрішніх справ після проведення ними консультацій з місцевими громадами, а також заінтересованими торгово-промисловими і сільськогосподарськими палатами. Відповідно до декрету уряду, управління такими ринками здійснюється місцевими громадами та їх об'єднаннями під наглядом державних органів або акціонерним товариством та іншою господарською структурою, що має статус юридичної особи і створена з цією метою. Причому більшість акцій в таких акціонерних товариствах повинна належати представникам держави. Передбачено також участь у них департаментів і комун. Директор потового ринку сільськогосподарської продукції може бути призначений або звільнений тільки за згодою міністра, уповноваженого урядом.²⁴⁴ [342, с. 78]

Через оптові ринки у Франції реалізується понад 50% м'яса великої рогатої худоби, 75% – овець, 20% – свиней²⁴⁵ [60] (у Парижі тільки частка ринку «Рюнгі» (Marche de gros Rungis) досягає 60% всього продовольчого обороту міста).²⁴⁶ [75]

Характерним прикладом, який визначає роль оптових ринків у загальній економічній політиці держави, є Іспанія. Перед вступом Іспанії до ЄС була розроблена урядова програма розбудови мережі оптових ринків у найбільших містах. У співпраці з місцевою владою виникла мережа «Меркаса» (22 оптових ринків), яка продає свіжі овочеві продукти. Ці ринки займають загальну площу 700 га. У мережі працює близько 3600 компаній; щороку ці

---

²⁴⁴Шубравська О.В. Оптові ринки сільськогосподарської продукції: європейський досвід та українські перспективи / О.В. Шубравська, Н.А. Ринденко // Економіка України. – 2012. - № 8. – С. 77-86. – С. 78.

²⁴⁵Головко Г. Передумови розвитку оптових ринків сільськогосподарської продукції / Г. Головко, О. Маслак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://repo.sau.sumy.ua/bitstream/123456789/305/3/614.pdf>.

²⁴⁶Діяльність оптових ринків сільськогосподарської продукції: закордонний досвід [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://yuricom.com/ru/yuridichniy_visnyk_ukrainy/overview/?id=5705.

ринки відвідує понад 16 млн. покупців, а частка реалізації через них фруктів і овочів складає до 65% всього обсягу, що споживаються в Іспанії.²⁴⁷

У більшості великих міст Великобританії є гуртові ринки для реалізації свіжого продовольства роздрібним торговцям і вторинним гуртовим торговцям, які постачають продукцію меншим роздрібним магазинам регіону. Так, у Лондоні працюють п'ять гуртових ринків: Біллінгсгейт (риба, морепродукти), Смітфілд (м'ясо, птиця), Спайтелфілдз, Нью Ковент-Гарден, Вестерн Інтернешнл (свіжі продукти, квіти). Орієнтовний сумарний обсяг продажів цих лондонських ринків становить десятку частину національного гуртового ринку бакалійних товарів.²⁴⁸

У другій половині ХХ століття оптові продовольчі ринки 30 країн створили Світову асоціацію оптових ринків (WUWM), що виконує функцію певної протизаги великим торговельним мережам та монополістам сфери аграрного бізнесу на світовому продовольчому ринку. Завдяки діяльності цієї асоціації популяризується розвиток оптових продовольчих ринків як центрів формування реальної вартості споживчих товарів без втручання монополій, а також «природного інструменту» економічної рівноваги на аграрних ринках²⁴⁹

На жаль, на тлі розвинутих країн світу можна констатувати наявність значного інституційно-організаційного вакууму, який суттєво ослаблює можливості розвитку маркетингової інфраструктури аграрного ринку в українських регіонах, передусім з погляду можливостей запровадження інновацій, орієнтованих на їх розвиток. Так, з 11-ти ринків, яким Міністерством аграрної політики та продовольства України надано статус «оптовий ринок сільськогосподарської продукції», реально функціонуючими

---

²⁴⁷ Яснолоб І. Адаптація зарубіжного досвіду при формуванні оптових ринків плодоовочевої продукції / О. Яснолоб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/317.pdf>.

²⁴⁸ Оптові ринки сільськогосподарської продукції: світовий досвід та українські реалії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://e-prostir.com.ua/2013/новини/оптові-ринки-сільськогосподарської/>

²⁴⁹ Оптові продовольчі ринки в комплексі інфраструктури товарного ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/marketing/optovi_prodovolchi_rinki_kompleksi_infrastrukturi_tovarnogo_rinku.

на цей час можна визнати лише два: ТОВ «Ринок сільськогосподарської продукції «Шувар» (Львівська область) і ТОВ «Ринок сільськогосподарської продукції «Столичний» (Київська область). До 2014 р. до цього переліку можна було також віднести і ТОВ «Ясинуватський Агросервіс» (ринок «Господар», Донецька область), перспективи функціонування якого, проте, значно обмежились у зв'язку з військовими діями на Донбасі.

Вищезгаданий ринок «Шувар» є не лише одним з двох найбільших оптових ринків сільськогосподарської продукції в Україні, але й виступає одним з головних об'єктів маркетингової інфраструктури аграрного ринку регіону у Львівській області. Він розташований на площі близько 20 га, містить спеціалізовані термінали та павільйони для продажу м'яса та м'ясопродуктів, молочної продукції, овочів і фруктів, а також риби та морепродуктів. На ринку представлена сільськогосподарська продукція з 18-ти областей України, обсяги реалізації якої упродовж 2011-2013 рр. становили від 400 до 450 тис тонн на рік. Протягом останніх років ринок щорічно відвідує близько 3 млн осіб.

На «Шувар» припадає 5% оптової торгівлі овочами та фруктами в країні, що становить майже 1,8 млрд гривень на рік (70% представленої на ринку продукції – овочі та фрукти). Основний постачальник – господарства населення та фермерські господарства, які мають змогу продавати тут свої товари на 50-70% дорожче ніж купують комерційні посередники. Однією з інноваційних технологій роботи із сільгоспвиробниками стало запровадження облігацій, які закріплюють за їх володарем торгове місце, дозволяючи при цьому заощаджувати до 50% коштів на його оплату.²⁵⁰ [227]

---

²⁵⁰ Правильний базар [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.ua/magazine/forbes/1332400-pravilnyj-bazar>.

На ринку «Шувар» існує також програма співпраці із сільськими радами та сільгоспвиробниками, яка дає змогу при реалізації продукції на майданчику для торгівлі з автомобілів отримати картку на заїзд зі знижкою від 10 до 25 відсотків та заощадити необхідні обігові кошти. Крім того, паралельно із гуртовим ринком функціонує інтернет-магазин «VIP-послуга». Метою цього проекту є забезпечення свіжою якісною плодоовочевою продукцією тих львів'ян, які цінують свій час чи не мають можливості здійснювати покупки на ринку.

Поряд з оптовим ринком сільськогосподарської продукції маркетингову інфраструктуру аграрного ринку регіону у Львівській області формують торговельно-збутові центри, супермаркети, роздрібні ринки та інші заклади оптової й роздрібної торгівлі. На кінець 2013 року вони включали 2903 магазини, 454 кіоски, більше 10-ти продовольчих гіпермаркетів. В області функціонує 117 ринків з торговою площею понад 374,5 тис.м², на яких створено майже 30,4 тис. торгових місць. Ринки діють майже у всіх районах та містах обласного значення, а третина їх зосереджена в обласному центрі. У формуванні продажу споживчих товарів частка підприємств – юридичних осіб, які здійснюють діяльність з роздрібною торгівлі становить 50,0%, фізичних осіб-підприємців, що мають мережу поза ринками – 17,7%. Частка товарів які продаються через ринки у 2013 р. склала 28,8%.²⁵¹ [198]

Слід також відмітити, що лише 20% об'єктів роздрібною торгівлі припадає на сільську місцевість, зокрема, третина крамниць роздрібною торгівлі, площа яких становить 10% від загальної площі таких крамниць у регіоні. На 10 тис осіб забезпеченість об'єктами роздрібною торгівлі у сільські місцевості області удвічі менша, ніж у міській, а за забезпеченістю

---

²⁵¹Оптовий товарооборот підприємств оптової торгівлі Львівської області зменшився на 9,4% [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://galinfo.com.ua/news/168288.html>.

торговою площею крамниць – ушестеро. Майже 60% крамниць в регіоні є продовольчими, з них 10% – спеціалізовані. Найменшою є кількість об'єктів роздрібної торгівлі у Стрийському (без м. Стрий), Радехівському і Турківському, а також Радехівському, Перемишлянському та Дрогобицькому (без м. Дрогобич) районах. Стрийський, Дрогобицький (без районних центрів) і Турківський райони є також найменш забезпеченими торговою площею крамниць на 10 тис. осіб.²⁵² [299, с. 57, 60, 64]

За даними головного управління статистики у Львівській області протягом останніх років роздрібний товарооборот на ринках області сягає до 30% від загального обсягу роздрібних продаж, а частка сільськогосподарських товарів у ньому становить від 15 до 20% (орієнтовно 5% від усього роздрібногo товарообігу в регіоні). У структурі роздрібногo товарообороту сільськогосподарською продукцією переважають м'ясо та птиця (1,5-2%), молоко та молокопродукти (1,5-2%), свіжі овочі, включаючи картоплю (більше 1%), свіжі плоди та ягоди (в межах 1%). Більше 90% названих сільськогосподарських товарів, що реалізуються в роздрібній мережі регіону припадають на вітчизняне виробництво (крім роздрібногo товарообороту овочами, близько 30% якого імпортується, а також плодів, ягід і фруктів, частка імпорту серед яких у роздрібній торгівлі становить більше 2/3).

Цікаво, що в структурі роздрібногo товарообороту переважає плодоовочева продукція, тоді як в оптовому найбільшою є частка м'яса та м'ясопродуктів. Наприклад, у 2012 році оптовий товарооборот м'ясом та м'ясопродуктами склав 1768,5 млн грн. (роздрібний – 361,6 млн грн.), молочними продуктами, маслом та сирами – 274,9 млн грн. (роздрібний – 493,2 млн грн.), фруктами та овочами, крім картоплі – 74,2 млн грн. (520,2

---

²⁵² Торгівля Львівської області 2012. Статистичний збірник. – Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2013. – 100 с. – С. 57, 60, 64.

млн грн.)²⁵³ [299, с. 31-33, 39-40, 74-76]. Тобто, навіть без урахування імпорту, переважаюча частина торгівлі м'ясом та продуктами його переробки на аграрному ринку регіону припадає на гуртовий збут, тоді як молоко та молокопродукти, а також фрукти та овочі реалізуються переважно через роздрібну мережу.

Торгівля сільськогосподарською продукцією в регіоні здійснюється на 23 продовольчих ринках, 10 з яких – сільськогосподарські. Крім того, в області налічується 54 змішаних ринки, які торгують як продовольчими, так і промисловими товарами. Майже половина ринків сконцентровано у м. Львові та містах обласного підпорядкування. Натомість найменшою є їх кількість у Золочівському, Мостиському, Самбірському та Сокальському районах (по одному ринку на район). Слід також відзначити, що на території Стрийського та Дрогобицького районів, крім двох ринків у Стрию та восьми у Дрогобичі, ринки взагалі відсутні.²⁵⁴ [299, с. 69-70]

Разом із цим, слід відмітити, що велика частка виробленої в регіоні аграрної продукції, яка споживається населенням області, не реалізовується через систему об'єктів маркетингової інфраструктури, зокрема ринків. Так, за даними Державної служби статистики України протягом 2011-2013 років на ринках Львівської області було продано лише 16,2% від загального обсягу реалізованого м'яса та м'ясопродуктів, 40% молока та молокопродуктів і 53,9% картоплі. При цьому частка продажів м'яса та м'ясопродуктів в обхід об'єктів маркетингової інфраструктури аграрного ринку регіону становила більше половини для господарств населення і третину для сільськогосподарських підприємств, а картоплі відповідно 98,2% та 26,1% (табл. 3.2; додаток М).

---

²⁵³ Торговля Львівської області 2012. Статистичний збірник. – Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2013. – 100 с. – С. 31-33; 39-40; 74-76.

²⁵⁴ Там само. – С. 69-70.

Таблиця 3.2

Виробництво та реалізація сільськогосподарської продукції протягом 2011-2013 рр.

Показники	М'ясо та м'ясопродукти			Молоко та молокопродукти			Картопля		
	Львівська область	Західний регіон	Україна	Львівська область	Західний регіон	Україна	Львівська область	Західний регіон	Україна
Сільськогосподарські підприємства									
Вироблено	49,9	39,4	58,3	4,0	7,4	21,7	3,4	2,9	3,1
Продано	98,5	93,4	99,1	87,8	92,6	93,2	82,9	72,4	70,7
<i>в т.ч. переробним і закупівельним організаціям</i>	62,9	42,3	23,8	89,1	95,7	96,5	0,0	9,3	9,5
<i>на ринках</i>	5,8	7,1	7,0	8,9	2,2	1,7	1,8	5,2	6,8
<i>за іншими напрямками</i>	31,2	50,6	69,2	2,0	2,1	1,8	98,2	85,4	83,7
Господарства населення									
Вироблено	50,1	60,6	41,7	96,0	92,6	78,3	96,6	97,1	96,9
Продано	37,8	28,8	24,4	26,7	32,6	49,0	7,5	11,1	14,7
<i>в т.ч. переробним і закупівельним організаціям</i>	4,7	20,3	14,1	39,5	39,5	61,6	0,0	0,3	0,2
<i>на ринках</i>	42,9	37,3	39,9	44,4	27,8	21,8	73,9	54,3	58,0
<i>за іншими напрямками</i>	52,4	42,5	46,0	16,2	32,7	16,6	26,1	45,5	41,8

За даними: Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 54 с. – С. 40-43, 49-50; Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 56 с. – С. 42-45, 51-52; Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2014 рр. - 2014. – 57 с. – С. 42-45; 51-52.

Це означає, що понад 30% аграрного ринку регіону фактично концентрується в сегменті іллегальної економіки, а сільгоспвиробники збувають свою продукцію не використовуючи наявних потужностей маркетингової інфраструктури. Як наслідок, гальмується, або і взагалі унеможлиблюється запровадження інновацій, спрямованих на розвиток вказаної інфраструктури, що, у свою чергу веде до наростання проблем у її функціонуванні та звужує перспективи розвитку аграрного ринку регіону.

Такий висновок підтверджується зменшенням на Львівщині кількості ринків з продажу споживчих товарів, яких на кінець 2013 р., за даними Головного управління статистики у Львівській області²⁵⁵ [298], на території регіону налічувалося лише 117, у той час, як у 2009 р. функціонував 141 ринок (упродовж 2010-2013 років щорічно спостерігається неухильне скорочення кількості вказаних ринків, яке за чотири роки сягнуло майже 20-відсоткової позначки).

Вказані негативні тенденції стосуються не лише оптових і роздрібних ринків, у тому числі спеціалізованих на торгівлі сільськогосподарськими товарами, але й регіональних аграрних бірж, орієнтованих на впровадження сучасних технологій обміну товарами між виробниками і споживачами аграрної продукції та спрощення процесів купівлі – продажу на аграрному ринку регіону, агроторгових домів, що потребують оснащення з урахуванням новітніх досягнень науки і техніки, міжрегіональних і транскордонних торговельно-збутових мереж та інших ланок маркетингової інфраструктури аграрного ринку регіону.

Так, за даними головного управління статистики у Львівській області протягом останніх двох років обсяг біржової торгівлі сільськогосподарськими товарами в регіоні залишався на доволі низькому рівні (5582,5 тис. грн. у 2013 р.; 80,2 тис. грн. у 2012 р.), складаючи на більше 10% біржової

---

²⁵⁵ Торгівля львівської області (199-2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/oper/2010/t119910_4.pdf.

торгівлі регіону загалом, а також не сягаючи навіть 1% від обсягу гуртової торгівлі сільськогосподарською продукцією в регіоні.

Низька частка біржової торгівлі на аграрному ринку регіону зумовлена обмеженням колом товарів, придатних для такої торгівлі. Насамперед, це стосується зернових культур, олії, цукру та окремих видів м'яса.

Основними біржовими майданчиками для торгівлі сільськогосподарською продукцією в області є Регіональне відділення державної Аграрної біржі, Західноукраїнська регіональна агропромислова біржа і товарна біржа «Львівська універсальна».

Не набула достатньо поширення в регіоні і торгівля сільськогосподарськими товарами через агроторгові дома, розвиток яких значною мірою залежить від успішного становлення біржової торгівлі аграрною продукцією. Так, В. Масін відзначає, що саме при формуванні біржового ринку сільськогосподарських товарів виникла необхідність відродження торгових домів. Наголошується також на тому, що агроторгові дома є допоміжною, більш ефективною формою надання невеликим сільськогосподарським підприємствам послуг із реалізації власної продукції, порівняно з аграрними біржами, торгівля на яких здійснюється переважно великими партіями сільськогосподарської продукції.²⁵⁶[173]

На думку деяких дослідників сьогодні цей варіант збуту цілком можна назвати суто паперовим, оскільки на практиці він не дієвий, а для дрібних фермерів та господарств населення і поготів. Так, президент Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб Р. Корінець із цього приводу констатує: «Колись справді дуже великі надії покладалися на агроторгові дома. Свого часу навіть була створена Національна асоціація агроторгових домів. Планувалося, що їхніми головними засновниками стануть виробники сільськогосподарської

---

²⁵⁶Масін В. Особливості правового статусу агроторгових домів, створених у формі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів / В. Масін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/apdp_2011_57_74.pdf.

продукції, що вони будуть здійснювати торгівлю сільськогосподарською продукцією, формувати якісно однорідні, стандартизовані оптові партії товару для реалізації на внутрішньому й зовнішніх ринках, постачати селу необхідні ресурси, здійснювати фінансову, інвестиційну, консультаційну діяльність. Однак такі структури створювалися формально, поспіхом, зверху під великим тиском органів влади. Сьогодні вони просто непомітні на ринку».²⁵⁷ [63]

Відтак, основними об'єктами маркетингової інфраструктури аграрного ринку регіону, які в сучасних умовах можуть виконувати роль ефективної ланки, що об'єднує виробників (насамперед дрібних) і споживачів сільськогосподарської продукції, є оптові та роздрібні ринки, а також крамниці та інші заклади роздрібної торгівлі.

Фермери та господарства населення можуть також розвивати співпрацю зі спеціалізованими магазинами. Але це може бути ефективним переважно на районному рівні. Натомість для роботи з великими торговими мережами у дрібних сільгоспвиробників, які формують основну частину виробничого потенціалу аграрного ринку Львівщини, не вистачає потужності та технічної оснащеності. Для цього треба мати налагоджене фасування, зберігання, транспортування, виконання чітких графіків поставок. Однак, згадане не стосується органічної продукції. Виробники «органіки» мають всі підстави розраховувати на співпрацю зі спеціалізованими магазинами і навіть відділами супермаркетів. Ця продукція є значно дорожчою, ніж традиційна, до того ж, на ринку присутня не така вже й велика кількість сертифікованих виробників.²⁵⁸ [63]

Таким чином, основними проблемами, що зумовлюють повільний розвиток маркетингової інфраструктури аграрного ринку регіону, насамперед низьку інноваційну активність інвесторів, включаючи

---

²⁵⁷ Грицак Н. Збут для дрібних - справа потопаючих / Наталка Грицак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/agromarketing/2106-2014-03-26-12-12-59.html>.

²⁵⁸ Там само.

модернізацію каналів збуту продовольчих товарів, слід визнати: наявні диспропорції у структурі товаровиробників і споживачів сільськогосподарської сировини (основними виробниками є дрібні селянські господарства, тоді як покупцями виступають великі торговельні мережі та переробні підприємства, або ж пов'язані з ними комерційні посередники), низьку якість людського та соціального капіталу села, а також укорінені негативні стереотипи ринкової поведінки значної частини суб'єктів аграрного ринку регіону (схильність до опортуністичної поведінки, поширеність іллегальних операцій, відсутність навичок сучасної ділової культури, в тому числі – інноваційної).

3.4. ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ З ПОГЛЯДУ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ РЕГІОНУ

Не зважаючи на те, що маркетингова інфраструктура аграрного ринку регіону відіграє важливу роль в системі комунікації між споживачами сільськогосподарської продукції та її виробниками, вона, все ж таки, не спроможна виконувати всього комплексу завдань, пов'язаних з насиченням сфери інформації та комунікації на аграрному ринку регіону. Відтак, значну увагу слід приділяти дослідженню безпосередньо інформаційно-комунікаційної інфраструктури, пов'язаної з функціонуванням та життєзабезпеченням аграрного ринку на регіональному рівні.

В сучасних умовах, з огляду на те що світ переходить в добу інформаційної цивілізації, функціонування об'єктів інформаційно-комунікаційної інфраструктури набуває деталі вагомшого значення. Саме завдяки їм виробники отримують змогу своєчасно і в повному обсязі передавати необхідну інформацію до споживачів продовольчих товарів, а останні, у свою чергу, долати інформаційні асиметрії, пов'язані з функціонуванням аграрного ринку регіону. Таким чином, інформаційно-

комунікаційна інфраструктура цього ринку в сучасних умовах набуває дальшої більшої вагомості та значимості.

На жаль, у більшості регіонів України інфраструктура, що обслуговує інформаційно-комунікаційну сферу аграрного ринку, розвивається під впливом тих самих обмежуючих чинників, що і маркетингова інфраструктура. Так само як і в попередньому випадку, більшість проблем у її функціонуванні та інноваційному розвитку, зумовлено негативними стереотипами та рудиментами інституційної пам'яті, сформованими протягом тривалого періоду існування командно-адміністративної системи та колгоспно-радгоспного ладу, які залишилися неподоланими за всі роки державної незалежності України. Адже, як уже зазначалося, в умовах централізованого планування сільськогосподарського виробництва та збуту аграрної продукції, а також через достатньо жорстку прив'язку її виробників до споживачів, включаючи переробні підприємства, у влади не було особливої потреби розвивати інструменти, пов'язані з маркетингом і ринковою комунікацією в межах аграрного сектору економіки. Більше того, наявність дефіциту ресурсів зумовлювала зворотні тенденції, коли успіх у господарській діяльності значною мірою забезпечувало приховування частини ринкової інформації. Таким чином формувалося середовище «закритої конкуренції», яке породжувало різного роду інформаційні асиметрії.

Описуючи механізм поширення закритої конкуренції на вітчизняному аграрному ринку українські дослідники акцентують свою увагу на відсутності стабільних «правил гри», що обертається частими змінами пріоритетів сільськогосподарської політики та регулярною ротацією управлінських кадрів у профільних відомствах. Ситуація ускладнюється системою пільг, преференцій і державних дотацій агровиробникам, яка робить останніх заручниками суб'єктивних політичних рішень, а відтак – змушує шукати захисту в лобістських групах, що формуються при органах державної влади та місцевого

самоврядування. Це спотворює систему ринкових сигналів і мотивацію господарюючих суб'єктів, сприяє монополізації аграрного ринку та посиленню впливу на ньому агрохолдингів. Як наслідок сформувалося середовище «закритої конкуренції», яке забезпечує ринковий успіх виключно тим суб'єктам господарювання, які мають добре налагоджену систему кланових або корупційних зв'язків із владою, що дає їм доступ до володіння інсайдерською інформацією. Тим самим з аграрного ринку виштовхуються справді ефективні та конкурентоспроможні підприємства, що призводить до зниження ефективності використання природних ресурсів українського села та зниження економічного потенціалу вітчизняного сільського господарства.²⁵⁹ [23]

«Закрита конкуренція» на аграрних ринках більшості регіонів нашої держави упродовж тривалого часу підтримувалася, і значною мірою зберігається до цього часу, завдяки диспропорціям у розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури вказаних ринків. Адже саме недоступність та несвоєчасне надходження об'єктивної та достовірної інформації до різних груп агровиробників і споживачів сільськогосподарської продукції слугувало основною запорукою набуття «закритих» конкурентних переваг агрохолдингами та іншими зацікавленими суб'єктами цього ринку.

Окремі дослідники в цьому контексті наголошують, що для вітчизняного аграрного ринку, як і для більшості інших ринків нашої держави, характерними є інформаційні асиметрії – ситуація, при якій одна із груп учасників ринку володіє необхідною інформацією, а інша група не володіє нею або володіє не повною мірою. Як наслідок, при начебто відносній достатності інформаційних потоків достовірної аналітичної інформації про учасників ринку виявляється недостатньо. Таким чином, монопольне володіння прерогативною інформацією

---

259 Борщевський В. Ліберальна модель економічного розвитку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kolomyya.org/se/sites/pb/10248/>

дозволяє окремим власникам і менеджерам використовувати її в своїх комерційних цілях, отримуючи переваги перед контрагентами та конкурентами без поінформованості останніх. В кінцевому підсумку, наслідками інформаційної асиметрії стають дисфункція ринкового механізму, та виникнення ситуацій, при яких не діють основні закони ринку, такі як закон вартості, закон конкуренції, закон попиту та пропозиції.²⁶⁰ [153]

Загострення інформаційної асиметрії на аграрних ринках окремих українських регіонів, у першу чергу, пов'язано із дезорієнтованістю управлінців унаслідок збереження адміністративних практик ринкового регулювання на тлі посилення конкурентного і лобістського тиску економічних агентів, особливо великих агрохолдингів національного рівня, які так чи інакше домінують в окремих ринкових нішах. При цьому різко актуалізується потреба у переформатуванні функціонуючих інститутів формального і неформального характеру щодо засад ведення господарської діяльності та формування повноцінного конкурентного середовища на аграрному ринку регіону. На жаль, спроби реальної зміни «правил гри» та намагання забезпечити прозорість потоків ринкової інформації з метою формування системи відкритої конкуренції, порушують інтереси основних монополістів, що переносить суть проблеми з чисто економічної площини в соціальну, ставлячи під загрозу сам процес модернізації аграрного ринку та перспективу інноваційного розвитку його інформаційно-комунікаційної інфраструктури.²⁶¹[13]

Таким чином, після розпаду командно-адміністративної системи, а також в умовах проведення ринкових реформ, переважна частина

---

260 Лапін А. В. Інформаційна асиметрія та дисфункція ринкового механізму / А.В. Лапін // Формування стратегії розвитку аграрного сектора регіону: матеріали дев'ятої міжфакультетської науково-практичної конференції молодих вчених, 22 травня 2013 р. – Житомир: Вид-во «Житомирський національний агроекологічний університет», 2013. – 281 с. – С. 69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uk.xlibx.com/4ekonomika/43832-69-formuvannya-strategii-rozvitku-agrarnogo-sektora-regionu-materiali-devyatoi-mizhfakultetskoi-naukovo-praktichnoi.php>.

²⁶¹ Бережний Я.В. Інституційні передумови інформаційної асиметрії на внутрішньому ринку України / Я.В. Бережний // Ефективна економіка (Електронне фахове видання) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3362>.

складових інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку в більшості українських регіонів не просто створювалися «з нуля», а формувалися на несприятливому інституційному ґрунті. Адже значна кількість місцевих управлінських кадрів та учасників аграрного ринку не просто стикалися з браком необхідного досвіду та навичок роботи з ринковою інформацією, а й керувалися у своїй діяльності здебільшого догмами, вивченими упродовж тривалого періоду існування колгоспно-радгоспної системи. Стереотипи їх економічної поведінки ґрунтувалися на засвоєних нормах і характерних особливостях функціонування ринків «закритої конкуренції», що стало причиною поширення на вітчизняному аграрному ринку принципів «групової анархії».

Описуючи теоретичну модель розгортання механізму «групової анархії», відомий німецький економіст В. Ойкен, зокрема зазначав: «Груповий егоїзм має тенденцію бурхливо розростатися, оскільки групи володіють владою. В боротьбі з іншими групами і державою функціонери представляють інтереси власних груп або те, що під ними розуміють, проте зовсім не інтереси цілого. З економічної точки зору виникає взаємний антагонізм двобічних монополій, в яких досяжним є лише стан нестійкої рівноваги, що має тенденцію до неврівноваженості. В подальшому така ситуація неминуче призводить до боротьби груп між собою».²⁶² [363, с. 244]

Досліджуючи механізм формування ринку «групової анархії» в Україні вітчизняні дослідники наголошують на тому, що необмежена регуляторними нормативними рамками свобода ринкових відносин, як правило, використовувалася їхніми суб'єктами насамперед для зміни ринкових правил на свою користь або взагалі для скасування вільних ринкових відносин, оскільки свобода – це не лише свобода економічного вибору і конкуренції, а й свобода монополії. Внаслідок цього зростала залежність держави від владних економічних угруповань, що

---

²⁶²Ойкен В. Основные принципы экономической политики / Вальтер Ойкен. – М.: Прогресс, 1995. – 496 с. – С. 244.

сформувалися на вільних ринках, не обмеженими «єдиними правилами гри». ²⁶³ [302]

У подальшому вказані економічні групування спричинили до формування такої системи поширення ринкової інформації, яка закривала частину важливих інформаційних потоків від більшості учасників ринку, в тому числі – від переважної частини дрібних товаровиробників і кінцевих споживачів. На аграрному ринку така система укорінювалася шляхом адаптації різних елементів його інформаційно-комунікаційної інфраструктури до потреб агрохолдингів з метою посилення їх ринкового впливу та збільшення власних надприбутків.

Так, В. Семцов, І. Мороз та І. Гребеньок описують цей алгоритм наступним чином: «...Одна сторона (або сторони), в межах закону шляхом використання мінімальних зусиль (як правило, шляхом використання інформаційної асиметрії), підпорядковує інтереси іншої сторони (або сторін) під час існування спільної угоди (контракту), де такий контракт передбачає дисбаланс інтересів на користь однієї сторони, і яка супроводжується істотним негативним соціально-економічним ефектом. В реальності такий дисбаланс полягає найчастіше у перерозподілі створюваної вартості на користь однієї групи агентів за рахунок іншої». ²⁶⁴ [268]

Таким чином, прогалини в розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку більшості українських регіонів, викликані браком інновацій як організаційно-управлінського, так і техніко-технологічного характеру, призводять до укорінення та самовідтворення цілої низки негативних тенденцій, пов'язаних з неефективною структурою виробництва та розподілу сільськогосподарської продукції, нераціональним розміщенням трудових

---

²⁶³ Управлінські кроки нової влади у сфері підприємництва та регуляторної політики : запрошення до дискусії [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.academia.org.ua/?p=691>.

²⁶⁴ Семцов В.М. Ідентифікація соціально-економічного ефекту опортунізму у вітчизняних підприємствах / В.М. Семцов, І.О. Мороз, І.В. Гребеньок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/semstov-vm-moroz-io-grebenok-iv-identifikatsiya-sotsialno-ekonomichnogo-efektu-oportunizmu-u-vitchiznyanih-pidpriemstvah/>

і матеріальних ресурсів села, вичерпуванням соціально-економічного потенціалу сільських територій.

Це підтверджується висновками провідних вітчизняних науковців, які наголошують: «Урядова політика орієнтується на підтримку великотоварного виробництва, а заходи із соціального розвитку села, які декларуються при цьому, мають вибірковий, епізодичний характер. Як результат, на селі зміцнюються позиції агрохолдингів, триває обезземелення селян, спостерігається перетік сільського ринку праці у неформальний сектор економіки, зростає бюрократизація та свавілля місцевої, регіональної влади і великого капіталу. Тобто сформоване в процесі аграрних трансформацій інституційне середовище зумовлюватиме подальшу деградацію села... Ігнорування інтересів та ініціативи селян у кінцевому підсумку перешкоджатиме модернізації аграрного сектора і дуже скоро стане на заваді як досягненню продовольчого самозабезпечення країни, так і реалізації загально-економічних цілей, пов'язаних із виробництвом та експортом сільськогосподарської продукції».²⁶⁵ [20]

Більшість із вищеописаних проблем розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку регіону, що відзначаються суттєвими прогалинами та диспропорціями, можна простежити і на прикладі Львівської області.

Так, сьогодні в регіоні заблокованою виявляється ціла низка ринкових інститутів, пов'язаних з інтенсифікацією обміну інформацією та інноваційним розвитком в системі комунікацій між виробниками, посередниками, споживачами та іншими суб'єктами аграрного ринку. На відміну від розвинених держав світу та сусідніх країн-членів ЄС, на Львівщині не набули достатнього поширення такі суб'єкти інформаційно-

---

²⁶⁵Бородіна О. Чи зможе Україна стати світовим аграрним лідером? / О. Бородіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/chi_zmozhe_ukrayina_stati_svitovim_agrarnim_liderom.html.

комунікаційної інфраструктури, як агроконсалтингові фірми, центри ринкової інформації, інформаційно-дорадчі служби тощо. І хоча на тлі інших регіонів нашої держави ситуація в області виглядає доволі оптимістичною, діяльність більшості складових інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку регіону не відзначається достатньою активністю, а сфера компетенції переважної її частини, не відповідає тим стандартам, якими керуються аналогічні інституції в умовах розвинутого конкурентного ринкового середовища, притаманного аграрним ринкам регіонів у ЄС.

Так, інформаційно-комунікаційну інфраструктуру аграрного ринку Львівської області формують Львівська аграрна палата, Львівська торгово-промислова палата, БО «Львівська аграрна дорадча служба», включаючи її Буське, Дрогобицьке, Городоцьке, Мостиське, Стрийське, Турківське регіональні відділення, ДО Місцевих рад Жовківського району Львівської області «Дорадча служба» та ГО «Сокальська районна сільськогосподарська дорадча служба». Крім того, окремі дорадчі підрозділи створено на Радехівщині та Яворівщині. Загалом в області працює понад 150 сертифікованих дорадників та експертів-дорадників, споживачами послуг яких є насамперед особисті селянські господарства населення (60%), фермерські та інші дрібні товарні господарства аграрного сектору (15%), сільські громади (12%), великі сільськогосподарські підприємства (8%).^{266,267}[130, 206]

Крім того, до інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку регіону можна віднести наукові установи та вищі навчальні заклади аграрного профілю, органи місцевого самоврядування

---

²⁶⁶ Кличе земля господаря [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dcz.gov.ua/lviv/control/uk/publish/printable_article.jsessionid=2EDC928874EF5DABE3C67238C19D2325?art_id=26169.

²⁶⁷ Паньків І. Сільськогосподарські дорадчі служби – центри розвитку сільських територій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slideshare.net/andreyandroschuk/ss>.

сільських територіальних громад, а також профільні підрозділи обласної та районних державних адміністрацій, інші інституції органів державної влади в регіоні.

Зокрема, на Львівщині функціонують Національний аграрний університет, Національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. Гжицького, Інститут сільського господарства Карпатського регіону УААН, Інститут біології тварин УААН, Львівський науково-дослідний та проектний інститут землеустрою, Львівський науково-дослідний центр продуктивності АПК, Державна інспекція сільського господарства у Львівській області тощо.

В регіоні налічується більше 650 сільських та селищних рад. Він займає перше місце в Україні за кількістю сільських населених пунктів та друге за чисельністю сільських рад. Станом на початок 2014 року у сільських районах Львівщини зареєстровано 1495 легалізованих громадських організацій (близько третини від загальнообласного показника).

Водночас, слід відмітити, що значна частина складових інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку регіону, в силу різних причин, виявляються неспроможними виконувати покладених на них функцій. Насамперед, це стосується органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад, які, передусім через брак фінансових ресурсів, не можуть відігравати належної ролі в системі інформаційно-комунікаційного обслуговування аграрного ринку. Адже, будучи у масі своїй дотаційними, вказані органи не мають можливості спрямовувати кошти на формування підрозділів, відповідальних за інформаційно-аналітичне забезпечення аграрного бізнесу, або ж

створювати баз даних, якими могли б користуватися агровиробники, інвестори та інші учасники аграрного ринку.

Недостатньо ефективними об'єктами інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку регіону залишаються також підрозділи органів державної влади, що фінансуються з державного бюджету. Так, департаменти та управління агропромислового розвитку обласних і районних державних адміністрацій не мають достатньої мотивації та фінансового забезпечення для здійснення функції інформаційно-комунікаційного посередництва на аграрному ринку. В цьому сенсі вони здебільшого виступають каналами нерегулярної передачі несистематизованих даних для учасників аграрного ринку регіону, або ж ініціаторами певних регіональних проектів за участю представників агробізнесу. Подекуди вказані органи також виконують інтегративну функцію, виступаючи інформаційною ланкою, спроможною об'єднувати комунікаційні ресурси агровиробників, гуртових споживачів, наукових установ, вищих навчальних закладів тощо.

Наприклад, під егідою департаменту агропромислового розвитку Львівської ОДА, спільно з науковими установами та вищими навчальними закладами аграрного профілю здійснювалася розробка проекту Програми розвитку сільських територій регіону, Стратегії розвитку агропромислового виробництва, окремих підрозділів Стратегії розвитку Львівщини тощо. Ці документи здатні виконувати важливу інформаційну функцію для учасників аграрного ринку регіону, зокрема з погляду здійснення ними стратегічного планування власної діяльності та розробки бізнес-планів.

Однією з проблем розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку регіону, особливо з погляду перспектив

європейської інтеграції України після підписання Угоди про Асоціацію з ЄС, є недостатня включеність у цей процес вищих навчальних закладів та наукових установ аграрного профілю. Насамперед, це пов'язано з діючою системою планування науково-дослідної та навчальної діяльності вказаних інституцій. Адже академічна наука орієнтується або на фундаментальні дослідження, або на прикладні теми, в яких основний акцент робиться на організаційно-управлінську компоненту з виходом на рекомендації для органів державної влади. Це обмежує можливості інформаційно-комунікаційного супроводу учасників аграрного ринку.

Те ж саме стосується і пріоритетів діяльності ВНЗ аграрного профілю, навчальні плани яких формуються, виходячи не стільки з потреб аграрного бізнесу, скільки за колишніми лекалами, орієнтованими на обслуговування великих сільськогосподарських підприємств, які, у більшості своїй не націлені на функціонування в умовах ринкової конкуренції. Як наслідок, переважна частина професорсько-викладацького складу, не тільки невмотивована, але і просто не готова працювати в режимі дорадників або консультантів з фермерськими чи особистими господарствами населення.

Вказані прогалини в системі інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку регіону поглиблюються і через відсутність на Львівщині достатньо розвинених інститутів громадянського суспільства, спроможних ефективно виконувати комунікаційну функцію з метою якісного обслуговування суб'єктів аграрного бізнесу та споживачів сільськогосподарської продукції. Адже переважна частина соціально-активних сільських мешканців області, спроможних відігравати роль громадських лідерів, через економічні причини змушені були мігрувати в міста або за кордон, що суттєво ослабило кадровий потенціал громадського сектору в сільських населених пунктах Львівщини. Як

наслідок, протягом останніх років у деяких районах області спостерігається зменшення кількості легалізованих громадських організацій. Зокрема, це стосується Бродівського, Жовківського, Миколаївського, Сколівського та Яворівського районів

Основні проблеми сучасного розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку регіону, а також бар'єри, на шляху її подальшого розвитку представлені на рис. 3.7.

Таким чином, найбільш перспективними об'єктами, в контексті розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку регіону, в сучасних соціально-економічних умовах розвитку Львівщини слід визнати дорадчі служби та громадські об'єднання, діяльність яких спрямована на інформаційне забезпечення сільгоспвиробників і роботу з суб'єктами аграрного ринку: аграрні палати, асоціації товаровиробників, спеціалізовані громадські об'єднання.

Насамперед, це пов'язано із тим, що традиції розвитку дорадництва в регіоні мають глибокі корені. Адже процес становлення дорадчих служб на Львівщині розпочався ще з 1995 року. В цьому сенсі область стала лідером в Україні, оскільки в особі Центру приватизації та аграрної реформи Львівської області виступила ініціатором до Європейської Комісії про надання допомоги у створенні дорадчої служби, що можна вважати умовним відліком становлення дорадництва в Україні загалом. Повноцінна дорадницька служба в регіоні була створена у 2000 році. А вже в 2003 році дорадчі служби регіону, разом з колегами із 17 інших областей України ініціювали формування всеукраїнської громадської організації під назвою «Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України», під егідою якої з того часу почало здійснюватися системне навчання та підвищення кваліфікації дорадників.²⁶⁸[80]

---

²⁶⁸ Добра порада – дорожка золота [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://buskfamouse.io.ua/s76883/roman_shmidt_-_politik_agrariy.

Рис. 3.7. Обмеження впливу окремих елементів інформаційно-комунікаційної інфраструктури на розвиток аграрного ринку Львівщини.²⁶⁹

²⁶⁹ Авторська розробка

За період, що минув з того часу Львівська аграрна дорадча служба провела понад 500 семінарів та демонстраційних заходів, якими було охоплено понад 10 000 осіб, була одним з виконавців державної цільової Програми з надання соціально-спрямованих дорадчих послуг, реалізовувала Проект підвищення конкурентоздатності молочного сектору України, долучалася до розробки та втілення у життя навчальних програм для безробітних сільських мешканців, видала близько 20 інформаційних буклетів загальним тиражем понад 50 тис., взяла участь у створенні 7 родинних ферм, спряла формуванню та супроводжувала діяльність 9 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, спільно з банками надала сільгоспвиробникам близько 10 кредитів на 3-4 роки під 3% річних, надавала інформаційно-консультаційні послуги 18 сільським родинним господарствам, співвласниками яких є жінки, 53 сільським територіальним громадам, в яких мешкає понад 2200 родин, 42 великим господарствам, в яких працює понад 3 тис. працівників.²⁷⁰ [206]

Проте, разом з іншими складовими інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку регіону, дорадництво зіткнулося з низкою проблем та перепон організаційно-економічного характеру, які суттєво знижують його ефективність у частині постачання аграріям своєчасної та необхідної інформації ринкового характеру.

По-перше, це стосується фінансового забезпечення дорадчої служби в регіоні. Адже, у зв'язку з об'єктивними труднощами, бюджетне фінансування дорадників сьогодні фактично відсутнє, а функціонувати в режимі повноцінних суб'єктів аграрного ринку вони не можуть через низьку платоспроможність потенційних користувачів їхніх послуг. Це змушує основний акцент робити на залучення грантових ресурсів від країн-членів ЄС, що, у свою чергу, не дає змоги завжди оперативно та своєчасно реагувати на потреби потенційних клієнтів і на виклики часу.

---

²⁷⁰ Паньків І. Сільськогосподарські дорадчі служби – центри розвитку сільських територій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slideshare.net/andreyandroschchuk/ss>.

По-друге, звертає на себе увагу двояке ставлення держави до розвитку дорадництва в Україні. З одного боку, декларується всебічна підтримка його як явища, проте з іншого, коли справа доходить до конкретного нормативно-правового та організаційно-методичного врегулювання різних аспектів діяльності дорадчих служб, виникають численні бар'єри та перепони. У зв'язку із цим сільськогосподарське дорадництво в Україні загалом та на Львівщині зокрема до цього часу виявляється значною мірою відірваним від загальнодержавних і регіональних баз статистичних даних, а також не є інтегрованим з агровиробниками в єдину інформаційну мережу, об'єднану через використання спільних електронно-цифрових носіїв інформації.

По-третє, розвиток дорадництва в регіоні гальмується обмеженістю механізмів його взаємодії з іншими складовими інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку, насамперед, зі сферою аграрної освіти та науки. Так, не зважаючи на достатню кількість наукових кадрів у ВНЗ та наукових установах Львівщини, лише незначна їх частина задіяна у системі дорадництва та агроконсалтингу. Те саме стосується і використання студентів для роботи з агровиробниками, зокрема в частині обміну інформацією та сприяння інформаційному забезпеченню агровиробників регіону про сучасні досягнення сільськогосподарської науки і техніки.

Таким чином, обмежене бюджетне фінансування відповідних програм не стимулює приватні консалтингові фірми комплексно підходити до питання регіонального розвитку, в результаті чого вони більшою мірою орієнтуються на точковий економічний ефект в окремих сільськогосподарських виробників. Львівська аграрна дорадча служба, яка співпрацює з міжнародними програмами, робить відповідні спроби комплексного підходу до розвитку молочного скотарства та відповідного соціального ефекту для сільських територій, проте її функціонування в системі аграрного ринку регіону не ґрунтується на ринкових засадах, що

певною мірою обмежує перспективи подальшого розвитку окреслених видів діяльності.

Для надання якісних консультативних послуг середнім та великим суб'єктам агробізнесу з виробництва сільськогосподарської сировини регіональна система дорадництва немає не лише сучасного лабораторного обладнання, але і мотиваційного механізму для надання якісних послуг експертами-консультантами з галузевих особливостей. Як правило цей феномен зумовлений обмеженою кількістю галузевих фахівців-практиків, які формують галузеве «ядро знань» і надають фактичні консультативні послуги потужним виробникам регіону. Система дорадництва у регіоні, враховуючи інституційну недосконалість при підборі кадрів і відсутність системи мотивації (за винятком бюджетної заробітної плати), часто формує додаткову кількість спеціалістів «зі звітів». До того ж, зважаючи на обмежену платоспроможність малих агроформувань, відповідні консультативні послуги надаються фактично безкоштовно або за рахунок грантових чи обмежених бюджетних коштів.

Слід також підкреслити загалом відсутність дієвої державної системи поширення науково-технічної та ринкової інформації. Відповідні приватні ресурси з обмеженим доступом вимагають адекватної оплати послуг, що за умови реальних проблем бюджетного фінансування у національній економіці здійснюються фактично за залишковим принципом, як правило наприкінці бюджетного року. Такий підхід суттєво ускладнює розвиток тих галузей тваринництва, де процес централізованих холдингових інвестицій у Львівській області обмежений птахопродуктовим підкомплексом та галуззю свинарства.

Таким чином, розвиток дорадництва, як центральної ланки інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку Львівської області, обмежується низкою інституційних бар'єрів, зокрема відсутністю цілісної державної політики становлення системи дорадництва в Україні та її регіонах. Як наслідок, в різних областях дорадництво функціонує у руслі

різних парадигм, що нівелює можливість використання синергетичних ефектів. Так, Львівщина швидше орієнтується на Британську модель дорадництва, яка, мало поширена в інших регіонах України проте передбачає, що в кінцевому підсумку дорадчі служби повинні переходити на самофінансування та здійснювати свою діяльність на ринкових засадах.

З цього приводу президент Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України Р. Корінець відмічає: «Американська модель – це дорадництво, побудоване на базі університетів. На жаль, в Україні університети за своїми підходами та методами роботи дуже відрізняються від американських. Український університет – це, в першу чергу, навчальний центр, а американський – дослідницький центр. Американський науковець більше зорієнтований на результат дослідницької роботи, а український – на класичні дослідження або на навчання. Німецька модель зорієнтована переважно або на аграрні палати, або на приватний бізнес. Якщо говорити про данську модель дорадчої служби, то вона працює через об'єднання фермерів. Це практично організація, підконтрольна фермерам. На жаль, в Україні фермери ще не проявляють такої активності щодо створення власної системи консультування. Польська та французька моделі побудовані на державному дорадництві. Якщо для французів це традиційна система, яка реалізується через аграрні палати, то в Польщі це виключно державні структури. І, як показує практика, для країн з перехідною економікою найприйнятнішою є модель, коли є державний осередок і він фінансується ритмічно. А потім уже можна перейти і до приватизації цих дорадчих служб, як це сталося в Британії. Там щойно уряд побачив, що фермер може платити за дорадчі послуги, то розпочався процес приватизації дорадчих служб. Значним джерелом для оплати сільськогосподарських дорадчих послуг залишаються проекти міжнародної технічної допомоги. Зокрема, на їхніх коштах практично повністю побудовано діяльність Львівської аграрної дорадчої служби. Та

я не вважаю такий підхід перспективним. Річ у тому, що технічні проекти працюють недовго. Вони закриваються по тому, як тільки виконують поставлені перед ними завдання». ²⁷¹ [271]

Проблеми, пов'язані з розвитком дорадництва, як важливого елемента інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку регіону на території Львівської області, частково можна вирішувати шляхом об'єднання зусиль дорадників та науковців у межах профільних громадських організацій, насамперед Львівської аграрної палати.

Львівська Аграрна палата була відроджена в регіоні 30 червня 1998 року, як виборний представницький орган самоврядування землевласників Львівщини. Перед нею було поставлено завдання захисту та інформування селян з правових, фінансово-економічних і соціальних питань в процесі становлення приватного власника на майно та землю в час реформування сільськогосподарських підприємств. Львівська Аграрна палата долучилася до роботи з запровадження комплексного пільгового страхування своїх членів. З цією метою її Управа налагодила співпрацю із страховими компаніями, які погоджувались вручити комплексний страховий поліс кожному з 340 тис. членів Львівської Аграрної палати. Такий поліс передбачав страхування житла, сільськогосподарських тварин, посівів, насаджень та техніки, а також страхування селян від нещасних випадків. Оплата такого виду страхування мала відбуватись за рахунок солідарного фінансування, що включало б і підтримку місцевого бюджету. Однак, через брак бюджетної підтримки такий вид страхування не був реалізований в повній мірі. Втілення цієї ідеї і сьогодні залишається доволі актуальним. Ще одним кроком було створення кредитної спілки, яка досить успішно функціонувала і надавала короткотермінові та довготермінові позички

---

²⁷¹ Сільськогосподарськедорадництво прокладає Україні шлях до Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ar25.org/article/silskogospodarske-doradnyctvo-prokladaye-ukrayini-shlyah-do-yevropy.html>.

протягом 2000-2008 років. Аграрною палатою проводиться ефективна просвітницька діяльність серед її членів. Серед цікавих і важливих заходів – конференції, круглі столи, презентації, освітніх проекти тощо. За час існування Аграрної палати її Управою видано низку цікавих інформаційних буклетів і брошур, зокрема «Порадник українському газді», який двічі публікувався тиражем у 3 тис. примірників.²⁷² [162]

Водночас, можливості розвитку інформаційно-комунікаційної складової у діяльності Львівської Аграрної палати, як і у випадку Львівською обласною дорадчою службою, обмежуються інституційними прогалинами у співробітництві з регіональними органами державної влади та органами місцевого самоврядування сільських територіальних громад, а також відсутністю достатньої кількості засобів масової інформації, спеціалізованих на аграрній проблематиці. Так, в регіоні, крім наукових видань, фактично відсутні спеціалізовані періодичні газети та журнали, винятком газети Агроформ, яка не є самостійним виданням, а фінансується датським проектом з надання сільськогосподарських послуг і моніторингу аграрного ринку.

Все це дає підстави говорити про те, що наявні інституційні проблеми та дисфункції, пов'язані з розвитком інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку регіону, є однією з основних причин відсутності достатньої кількості інновацій у процесі інфраструктурного забезпечення суб'єктів цього ринку інформацією, що обмежує ефективність його функціонування та інформаційного впливу на агровиробників і споживачів сільськогосподарської продукції.

Акцентуючи увагу на інституційних дисфункціях у процесі розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку регіону, слід відзначити насамперед мутацію та мімікрію низки важливих інститутів*,

---

²⁷² Львівська Аграрна Палата [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://lvivagrochamber.at.ua/index/0-2>.

***Мутація інститутів** – їх радикальна еволюція, що призводить до модифікації не лише окремих структурних елементів інституту-реципієнта, але й до видозміни його вихідних цільових установок, спричиняючи певне викривлення вихідного інституту, тобто, самозбереження інституту відбувається не тільки за рахунок зміни його форми, а й завдяки частковій зміні його суті та змісту (**інституційна мімікрія** – окремий випадок «мутації інститутів», під якою розуміється така зміна суті інституту, яка забезпечується при мінімальній зміні його зовнішньої форми. При «інституційній мімікрії» інститут може фактично повністю змінювати колишні цільові установки при їх формальному збереженні).

інституційний вакуум^{**}, а також те, що окремі інститути відзначаються аномією^{***} або ортогональністю^{****}, що кінцевому підсумку обертається виникненням різного роду інституційних розривів^{*****} та інституційних ям^{*****}.²⁷³ [22, с. 149-161]

Так, на основі проведеного експертного опитування було встановлено, що основними інституційними дисфункціями, які обмежують інноваційний розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку регіону є: інституційна мутація систем аграрної освіти та сільсько-господарського підприємництва (табл. 3.3).

Таким чином, на думку респондентів (вибірка 200 осіб, серед яких були працівники органів державної влади та місцевого самоврядування, дотичні до проблем аграрного ринку та сільських територій, наукові співробітники вищих навчальних закладів та наукових установ аграрного профілю, представники сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів, громадських організацій та дорадчих служб) найбільший сумарний негативний вплив на інноваційний розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку регіону чинять проблеми (інституційні мутації) в системі аграрної освіти та сільськогосподарського підприємництва. Сумарно частка цих двох інституційних мутацій у блокуванні інноваційного розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку Львівщини, на думку експертів, перевищує 40%. Зокрема, увага респондентів акцентувалася на блокуванні інформаційних потоків агрохолдингами та неготовністю багатьох випускників аграрних ВНЗ області ефективно працювати з ринковою інформацією в умовах сучасного конкурентного аграрного ринку.

---

^{**} Інституційний вакуум – відсутність у певних просторово-часових координатах тих гравців і тих необхідних «правил гри», які забезпечують поступальний розвиток соціально-економічної системи.

^{***} Аномія інститутів – слабкість, неповнота, нестійкість, розпливчатість, суперечливість норм, що підтримуються авторитетом держави та суспільства, зниження їх реальної значимості.

^{****} Ортогональні інститути – інституції або використовувані господарюючими суб'єктами прийоми економічної поведінки, які вкладаються у формальні стандарти чи рамки закону, але суперечать їх суті.

^{*****} Інституційні розриви – нормативно-звичаєві прогалини між: суміжними інститутами, правилами гри та правилами контролю, або між інституційними рівнями.

^{*****} Інституційні ями – частина інституційного простору, в якому одночасно існує необхідність інституційних змін і відсутні інституційні механізми таких змін.

²⁷³ Борщевський В. Вплив інституційних дисфункцій на ефективність використання соціально-економічного потенціалу розвитку сільських територій / В. Борщевський // Регіональна економіка. – 2014. – № 3. – С. 149-161

Таблиця 3.3

Результати експертного опитування щодо негативного впливу інституційних дисфункцій на інноваційний розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку Львівської області

%

Назва дисфункції	Приклад	Сила впливу на складові інформаційно-комунікаційної інфраструктури					
		Дорадництво	ВНЗ та наука	Бізнес-асоціації	ЗМІ	ГО, БО	Сумарно
Інституційний вакуум	Нормативно-правовий	5,3	5,1	12,3	0,9	11,7	35,3
	Ментально-психологічний	11,6	17,7	16,1	13,5	25,9	84,8
Інституційна мутація	Аграрна освіта	29,7	39,9	11,5	8,7	17,0	106,8
	Сільськогосподарське підприємництво (агрохолдинги)	9,1	15,7	17,7	37,6	21,5	101,6
	Сільська сім'я	0,2	1,3	0,1	0,1	3,3	5,0
Інституційна мімікрія	Сільськогосподарська кооперація	28,4	5,2	0,9	12,6	11,8	58,9
	Агропромислова інтеграція	0,3	7,8	10,5	11,2	0,1	29,9
Інституційна аномія	Місцеве самоврядування	5,1	0,1	0,8	9,8	8,0	23,8
	Торгівля	0,1	0,1	12,3	1,3	0,4	14,2
	Фермерство	10,1	6,5	10,8	1,6	0,2	29,2
Інституційна ортогональність	Біржова торгівля	0,1	0,6	7,0	2,7	0,1	10,5
Разом		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	500,5

Авторська розробка

Найбільш негативно інституційна мутація аграрних ВНЗ регіону впливає на інформаційну діяльність самих цих ВНЗ, а також аграрної науки на аграрному ринку Львівщини. Натомість основний негативний вплив агрохолдингів та інших підприємницьких структур системи агробізнесу відзначається в інформаційному забезпеченні аграрного ринку регіону засобами масової інформації, дещо менше – громадськими і благодійними організаціями та бізнес-асоціаціями.

Натомість найменший негативний вплив на інноваційний розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктуру аграрного ринку регіону, на думку експертів, у Львівській області чинять інституційні мутації сільської сім'ї та ортогональність інституту біржової торгівлі, який проте, як уже відзначалося, не відіграє особливо важливої ролі в інфраструктурі аграрного ринку регіону.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

1. Розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону на інноваційній основі чинить вагомий стимулюючий вплив не лише на обсяги пропозиції товарів і підвищення їх якості, але й на збільшення споживчого попиту на сільськогосподарську продукцію, викликаючи підвищення рівня споживчих потреб покупців та вимог до якісних характеристик товарів .

Одним з важливих чинників опосередкованого впливу на збільшення попиту та пропозиції на аграрному ринку регіону є інноваційний розвиток соціальної інфраструктури села. Вказана інфраструктура завдяки дії когнітивного, реабілітаційного, культурального та імплементаційного механізмів спричиняє до одночасного збільшення як рівня доходів населення і попиту на аграрному ринку регіону, так і до зростання продуктивності праці та ефективності сільськогосподарського виробництва, що веде до збільшення пропозиції на цьому ринку.

2. В сучасних умовах основними проблемами у контексті модернізації соціальної інфраструктури аграрного ринку регіону слід визнати недостатнє фінансування та зниження якості надання послуг закладами системи сільської

медицини, дошкільної та шкільної освіти, а також культурно-побутового обслуговування сільського населення. Це призводить до відтоку сільських мешканців в міста і за кордон, знижуючи кадровий і споживчий потенціал розвитку аграрного ринку регіону.

3. У зв'язку з проблемами в розвитку інженерної інфраструктури (значний рівень фізичного зносу її об'єктів, а також моральне старіння їх великої частини) збільшуються виробничі витрати господарств населення та фермерів. Відбуваються великі втрати енергетичних і водних ресурсів у процесі їх транспортування до сільських населених пунктів, здорожчує вартість одиниці виробленої продукції. Багато сіл, особливо у передгірній та гірській зонах, відчувають дефіцит теплової енергії, газу та води через проблеми, пов'язані з недостатньою забезпеченістю системами газо-, тепло- та водопостачання, а також водовідведення. Це призводить до погіршення умов життя сільських мешканців, стимулює їх відтік у міста і за кордон, спричиняє зниження споживчого попиту в межах аграрного ринку регіону.

4. Вагомою проблемою, пов'язаною з необхідністю модернізації інженерної інфраструктури аграрного ринку регіону є необхідність впровадження інновацій у функціонування інформаційно-комунікаційних мереж у сільських населених пунктах. Так, майже в усіх районах Львівської області, не відбувається необхідного поширення сучасних засобів телекомунікації, насамперед Інтернету та мобільного телефонного зв'язку. Це обмежує можливості інтенсифікації обміну інформацією між виробниками і споживачами в межах аграрного ринку регіону, актуальність якої зростає з огляду на тенденції його розвитку та необхідність посилення конкурентоспроможності вітчизняних сільгоспвиробників.

5. Бар'єри між виробниками та споживачами сільськогосподарської продукції на регіональному рівні зберігаються і через проблеми, пов'язані з розвитком маркетингової інфраструктури аграрного ринку регіону. Так, у зв'язку з концентрацією сільськогосподарського виробництва переважно в секторі господарств населення, ускладнюється механізм реалізації продукції через

мережу оптових ринків, агроторгових домів і аграрних бірж. Як наслідок велика частина сільськогосподарських товарів у регіоні реалізовується через посередників та неорганізовану торговельну мережу, що веде до зростання трансакційних витрат учасників аграрного ринку регіону, зменшення рівня прибутковості сільського господарства та збільшення реалізаційних цін для кінцевих споживачів.

6. Вагомий негативний вплив на модернізацію маркетингової інфраструктури аграрного ринку регіону, а також на функціонування об'єктів інформаційно-комунікаційної інфраструктури цього ринку мають ментальні стереотипи сільського населення та інституційні бар'єри, укорінені протягом періоду існування адміністративно-планової економіки. Зокрема, це стосується інституційних пасток, ортогональних інститутів, інституційного вакууму, мутації та мімікрії, а також аномії інститутів.

Окреслені інституційні дисфункції блокують ефективність інноваційного розвитку таких об'єктів інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку регіону, як дорадництво, аграрна освіта та наука, бізнес-асоціації сільгоспвиробників, інститути громадянського суспільства у сільській місцевості, а також регіональні органи державної влади та органи місцевого самоврядування сільських територіальних громад. В результаті цього виробники сільськогосподарської продукції в регіоні не мають змоги належним чином підвищувати власну конкурентоспроможність та якість товарів, що постачаються на аграрний ринок регіону, а споживачі – отримувати дієві важелі подолання інформаційних асиметрій на вказаному ринку. Це обмежує рівень координації та взаємної довіри між виробниками і споживачами. Ускладнюючи процес узгодження попиту та пропозиції на аграрному ринку регіону.

Основні положення розділу висвітлені в таких публікаціях автора: [6, с. 4-6; 25, с. 69-85; 185 с. 33-38; 187, с. 404-405; 306, с. 242-247; 310, с.43; 312, с. 251-256].

РОЗДІЛ IV. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ РЕГІОНУ НА ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ

4.1. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ РЕГІОНУ

Досліджуючи механізми формування та інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону першочергову увагу доцільно приділити інституційному механізму. Саме він забезпечує створення необхідного ґрунту для еволюції інститутів аграрного ринку, відповідальних за інноваційне зростання окремих ланок його регіональної інфраструктури.

Загалом, інституційний механізм включає низку взаємопов'язаних інститутів, інституційних процесів та інституцій, дотичних до формування, функціонування та модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону. Результатом його роботи є мінімізація інституційних бар'єрів та покращення інституційного забезпечення аграрного ринку регіону, що дозволяє зменшувати трансакційні витрати його суб'єктів і збільшувати обсяг інвестиційних ресурсів, які спрямовуються ними на інноваційний розвиток інфраструктури вказаного ринку.

У наукових працях вітчизняних дослідників можна зустріти твердження про те, що інституційний механізм інноваційного розвитку покликаний забезпечувати формування таких норм і правил, які б мотивували усіх зацікавлених учасників економічного процесу, включаючи органи державної влади і місцевого самоврядування, до створення інноваційних продуктів і технологій, їх належної комерціалізації та впровадження інновацій у господарську діяльність.²⁷⁴[290, с. 8]

Описуючи інституційний механізм у контексті впливу на стимулювання інноваційних процесів у різних господарських системах, російська дослідниця І. Аверіна відзначає, що інституційний механізм стимулювання інноваційної діяль-

---

²⁷⁴ Стратегічні пріоритети та механізми інноваційного розвитку сільських територій західного регіону України. – Львів: Аверс, 2014. – 176 с. – С. 8.

ності можна представити як систему впорядкованих взаємозв'язків між господарюючими суб'єктами, які регулюються формальними і неформальними нормами і правилами, з метою підвищення ефективності інноваційної діяльності, використовуючи при цьому певний набір стимулів і обмежень. Відтак, структура інституційного механізму стимулювання інновацій складається з сукупності: суб'єктів, котрі мають свої певні цілі, формальних норм, неформальних правил (ділова культура, прийнята в економічному співтоваристві), стимулів і обмежень.²⁷⁵[353]

Така інтерпретація перегукується із формулюваннями відомого російського фахівця з інституційної економіки Р. Капелюшнікова, який відносить до сфери дії інституційного механізму набір засобів контролю та каналів інформації, покликаних сприяти перетіканню економічних ресурсів у напрямі їх більш ефективного використання.²⁷⁶[360]

На думку О. Гуцелюк необхідними елементами інституційного механізму в контексті дослідження аграрного ринку є: інституційно-правова основа аграрних перетворень, яка включає легалізацію приватної власності на землю, формування різноманіття економічних суб'єктів агросфери, свободи сільськогосподарського підприємництва та агробізнесу, багатосуб'єктної інституційної структури каналів збуту аграрної продукції; інституціоналізація земельного ринку; система регіональних ринків ф'ючерсних контрактів; інфраструктура аграрного ринку, яка забезпечує функціонування організованих товарних ринків (товарні біржі, оптові продовольчі ринки) тощо.²⁷⁷[354]

Таким чином, функціонування інституційного механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону покликане забезпечувати пос-

---

²⁷⁵Аверина И. Институционный механизм стимулирования инновационной деятельности: противоречия и возможности их разрешения / И. Аверина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/000000325421.pdf>.

²⁷⁶Капелюшников Р. Концентрация собственности и корпоративный ландшафт современной мировой экономики / Ростислав Капелюшников [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.strana-oz.ru/2005/1/koncentraciya-sobstvennosti-i-korporativnyy-landshaft-sovremennoy-mirovoy-ekonomiki>.

²⁷⁷Гуцелюк Е.Ф. Экономико-институциональный механизм аграрного рынка и его государственноерегулирование в переходной экономике / Елена Федоровна Гуцелюк [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/ekonomiko-institutsionalnyi-mekhanizm-agrarnogo-rynka-i-ego-gosudarstvennoe-regulirovanie-v->.

тійне зниження трансакційних витрат його учасників завдяки створенню необхідних інституційних стимулів (через відповідні формальні та неформальні інститути) для якісної модернізації різних елементів цієї інфраструктури (рис. 4.1).

При цьому, як видно з рисунка, інституційний механізм має односпрямований (або трансмісійний) характер впливу на інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону. Тобто, інституційні феномени, які виникають у базових ланках цього механізму, передаються через відповідні імпульси на наступні щаблі інституційного механізму, диверсифікуючись, але не маючи при цьому зворотної динаміки. Це нагадує функціонування механізму трансмісії, який в економіці відображається у прикладах розгортання виробничих технологій (односпрямований рух від споживання сировинних ресурсів, через технологічні ланки та операційні процеси з її переробки, до виготовлення і фасування кінцевої продукції), ведення проектного менеджменту, або виконання державного бюджету.

Базовою ланкою інституційного механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону виступають державні інституції. Це зумовлюється їх значним впливом на різні аспекти розгортання інституційних процесів, як в економіці загалом, так і в контексті функціонування регіональних аграрних ринків. Насамперед слід відмітити роль державних інституцій у створенні формальних інститутів макrorівня, а саме таких нормативно-правових актів, як закони, постанови Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, розпорядчі та регламентуючі документи міністерств і відомств, які структурують та формалізують економічне життя в державі, як на макроекономічному, так і на регіональному рівні.

Разом із цим державні інституції здійснюють вагомий вплив на функціонування регіональної економіки також через свої представництва в регіонах, насамперед – через обласні державні адміністрації, податкові органи, казначейські установи, прокуратуру, міліцію, державні інспекції тощо. Їх діяльність пов'язана як із підтримкою діючих формальних інститутів, так і зі створенням нових, особливо на рівні окремих регіонів.

Рис. 4.1. Модель функціонування інституційного механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону*

* Авторська розробка

Наприклад, це може стосуватися розробки регіональних стратегій і програм розвитку, фінансових директив, екологічних нормативів, податкової звітності та інших регуляторних документів регіонального характеру.

Зважаючи на це, державні інституції чинять вагомий вплив на діяльність господарюючих суб'єктів регіональної економіки, в тому числі на учасників аграрного ринку регіону. Крім того, вони, через відповідні формальні інститути, впливають на функціонування органів місцевого самоврядування та інституцій аграрного ринку регіону, які, у свою чергу, здійснюють вплив на характер еволюції формальних інститутів локального рівня та неформальних інститутів регіонального аграрного бізнесу. Саме останні, на нашу думку, виступають однією із двох центральних ланок, навколо яких організовується робота всього інституційного механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону.

Так, неформальні інститути регіонального аграрного бізнесу, укорінюючись під впливом формальних інститутів регіонального та локального рівня, а також господарюючих суб'єктів та інституцій аграрного ринку регіону, виступають основою для становлення формальних і неформальних інститутів мікрорівня та секторальних неформальних інститутів, які визначають інноваційний потенціал суб'єктів аграрного ринку регіону. Саме цей потенціал слугує джерелом технологічних, технічних, управлінських і товарних інновацій на аграрному ринку регіону, забезпечуючи модернізацію його виробничої, інформаційної та маркетингової інфраструктури. Таким чином, неформальні інститути регіонального аграрного бізнесу інтегрують в одне ціле діяльність державних інституцій, органів місцевого самоврядування та інституцій аграрного ринку регіону з активізацією інноваційної діяльності суб'єктів цього ринку, а відтак і з інноваційним розвитком його інфраструктури.

Іншою ключовою ланкою інституційного механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону виступає інноваційна культура сільських територіальних громад. Вона формується під безпосереднім впливом неформальних інститутів локального рівня, а опосередковано виступає похідною від діяльності державних і недержавних інституцій із встановлення формальних інститутів макrorівня та генерування неформальних економічних інститутів.

Вказана ланка виконує функцію передачі відповідних інституційних імпульсів від органів державної влади та недержавних інституцій до сільських територіальних громад, унаслідок чого формуються інноваційні потреби мешканців села, інноваційний потенціал сільського населення, а також попит на інновації з боку споживачів сільськогосподарської продукції. В кінцевому підсумку це відображається на активності впровадження товарних і технічних інновацій суб'єктами аграрного ринку регіону, а також на модернізації транспортно-логістичної, комунальної та соціальної інфраструктури вказаного ринку.

Таким чином, ефективність інституційного механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, значною мірою визначається двома ланками, які виступають свого роду з'єднувальними мостами між інституціями, що діють в межах регіональної економіки та інститутами, які регулюють повсякденну поведінку суб'єктів аграрного ринку регіону та економічну поведінку сільських мешканців. При цьому, неформальні інститути регіонального аграрного бізнесу визначають специфіку формування формальних та неформальних інститутів мікрорівня, відображаючись на інноваційному потенціалі суб'єктів аграрного ринку регіону, натомість інноваційна культура сільських територіальних громад знаходить свій вияв у попиті на інновації з боку

споживачів сільськогосподарської продукції, інноваційному потенціалі сільського населення та інноваційних потребах сільських мешканців, визначаючи ефективність впровадження соціальних і технічних інновацій у межах сільських територій.

Аналізуючи особливості функціонування інституційного механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону на території Львівської області, першочергову увагу слід звернути на ті його ланки, які визначають загальну ефективність роботи цього механізму, а саме на неформальні інститути регіонального аграрного бізнесу та інноваційну культуру сільських територіальних громад. Показово, що кожна із цих інституційних ланок, формувалася під впливом формальних і неформальних інститутів макрорівня, а також у взаємозв'язку з формальними і неформальними регіональними економічними інститутами упродовж тривалого періоду часу, що зумовило їх складний і багатогранний характер.

Так, аналізуючи еволюцію кожної із цих ланок, можна виділити чотири основних історичних етапи в їх становленні: колективізації, утвердження колгоспно-радгоспного ладу, проведення ринкової трансформації та пост-трансформаційний (табл. 4.1).

Кожен із цих етапів вніс свої корективи у сучасний стан відповідних ланок інституційного механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, а відтак і в загальну ефективність функціонування цього механізму. Характерно, що чим більш віддаленим є кожен з окреслених історичних етапів у часовому сенсі, тим стійкішими є привнесені ними інституційні феномени, не зважаючи на те, що виразність їх соціальних контурів та прямих

економічних впливів, порівняно з наступними етапами, є значно слабшою.

Таблиця 4.1

Етапи становлення основних ланок інституційного механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку Львівської області

Історичні етапи	Відображення у ланках інституційного механізму	
	<i>Неформальні інститути регіонального аграрного бізнесу</i>	<i>Інноваційна культура сільських територіальних громад</i>
Колективізація	Поява інституційних розривів, поширення інституційних мутацій, укорінення опортуністичної поведінки селян	Втрата основних носіїв інноваційної культури, деградація принципів інноваційного мислення
Колгоспно-радгоспний лад	Утвердження переваги неформальних інститутів аграрної економіки над формальними, деморалізація сільського соціуму, поширення феномену «соціального паразитизму»	Демотивація мешканців села щодо пошуку інноваційних економічних рішень, руйнування системи комерціалізації інновацій, занепад інноваційної інфраструктури сільських територій
Ринково-трансформаційний період	Лавиноподібне наростання ортогональних інститутів та інституційних мутацій, деструктивний вплив інституційних пасток та інституційного вакууму	Розпад основ інноваційної культури, сформованої в період функціонування колгоспно-радгоспної моделі господарювання
Пост-трансформаційна стадія	Укорінення інституційних мутацій і мімікрії інститутів, збільшення інституційних ям, поширення інституційної аномії аграрного бізнесу	Фрагментація та мінімізація виявів інноваційного мислення сільських мешканців, «міграційно-експортна» модель інноваційної культури на рівні сільських територіальних громад

Так, на етапі колективізації, яка історично є найбільш віддаленим етапом формування інституційних феноменів, дотичних до сфери сільського господарства та інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, укорінила в суспільної свідомості мешканців західноукраїнських сіл низку стійких стереотипів, які до цього часу відображаються на функціонуванні інституційного механізму інноваційногорозвиткуцієї інфраструктури.

Насамперед, це стосується появи цілої низки інституційних мутацій та інституційних розривів, які обернулися деструктивним впливом на потенціал

модернізації сільського господарства, а також сприяли укоріненню опортуністичні поведінки селян, яка до цього часу гальмує інноваційні процеси в аграрному секторі регіональної економіки.

Найбільш виразними інституційними мутаціями, які глибоко укорінені у поведінці суб'єктів аграрного ринку регіону, слід визнати розуміння суті агропромислової інтеграції та ставлення до колективних форм ведення господарської діяльності на селі, зокрема до кооперативного руху. Це зумовлено фактичною профанацією самої ідеї колективізації в період становлення та утвердження колгоспно-радгоспного ладу на західноукраїнських землях, а також створенням адміністративно-планової системи перерозподілу сільськогосподарської продукції, яка фактично поставила селян у повне підпорядкування переробних підприємств.

Крім того, відбулася деградація принципів інноваційного мислення, яка полягала у відчуженні інноваційних ідей від практики господарської діяльності та перенесенні їх переважно у площину іллегальної економічної активності (або у так звану «сіру економіку», що функціонувала насамперед у межах особистих підсобних господарств населення та індивідуальної трудової діяльності сільських мешканців, або у сферу нелегального підприємництва, яке найчастіше проявлялося у створенні підпільних цехів і неофіційному товарообігу).

Суспільне неприйняття ідей примусової колективізації та директивного планування на селі, які були впроваджені у цей період, до цього часу створює негативне тло для розвитку корпоративних процесів у сільському господарстві регіону. Як наслідок кооперація послідовно набуває стійкої форми інституційної мутації, втрачаючи сутнісний зв'язок з реальними ринковими процесами, орієнтованими на формування та розвиток кооперативного руху на селі. Це виступає однією з найбільш вагомих причин того, що будь-які зусилля органів центральної влади, а також її регіональних

представництв,наштовхуються на неприйняття або нерозуміння з боку сільських мешканців, а відтак новостворені кооперативи функціонують переважно у формальному, або бюрократичному режимі, не забезпечуючи належного виконання тих завдань, які на них покладаються, а також не відповідаючи загальноприйнятій практиці функціонування сільськогосподарських кооперативів у розвинутих країнах світу, зокрема в країнах-членах ЄС.

Іншим вагомим деструктивним інституційним феноменом, укоріненим на західноукраїнських землях у період колективізації, є опортуністична поведінка селян. Адже фактичне відчуження сільських мешканців від землі та руйнування багатовікових традицій ефективного сільськогосподарського підприємництва під приводом необхідності створення великотоварних форм колективного господарювання, по-суті підірвало інтерес потенційно найбільш підприємливої частини селянства до аграрної праці. Як наслідок, до цього часу в сільській місцевості регіону, попри його малоземелля, зберігається дефіцит бажаючих вести фермерське господарство, а частина сільськогосподарських угідь – пустує.

Торкаючись деструктивного впливу колективізації, як історичного етапу розвитку інституційного механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, варто також звернути увагу на втраті основних носіїв інноваційної культури, яка відбулася у цей період. Це зумовило також деградацію інноваційного мислення сільських мешканців, оскільки в період примусової колективізації найбільш креативні та спроможні до підприємницької діяльності селяни були оголошені куркулями та вивезені до радянських концтаборів.

У результаті цього значний пласт інноваційної культури західноукраїнського села був знищений, а морально-психологічна травма місцевого сільського соціуму виявилась настільки серйозною, що до цього часу не вдалося повністю подолати її руйнівних наслідків.

Таким чином, сучасні проблеми розвитку інноваційної культури у сільських територіальних громадах областей Західної України, значною мірою започатковані саме на етапі колективізації сільського господарства. Водночас, своїм збереженням та поширенням, а також утвердженням інституційних прогалів, які консервують принципи інноваційного мислення селян, що залишаються неадекватними з погляду сучасних потреб модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону, вони зобов'язані власному укоріненню, яке відбувалося упродовж усього періоду існування колгоспно-радгоспного ладу.

Саме в цей час остаточно було втрачено мотивацію переважної частини мешканців західноукраїнських сіл щодо пошуку інноваційних економічних рішень, а також остаточно завершилося руйнування системи комерціалізації інновацій, супроводжуване занепадом інноваційної інфраструктури аграрного ринку. Тобто, навіть за наявності інноваційних ідей, пов'язаних із вирішенням актуальних проблем розвитку сільського господарства та його регіональної інфраструктури, сільські мешканці та економічні агенти, які діяли в аграрному секторі регіону, не могли належним чином їх комерціалізувати. Адже будь-які механізми комерціалізації інновацій були зруйновані планово-адміністративною системою господарювання, а розподіл матеріально-технічних ресурсів та постачання сільськогосподарської продукції на переробні підприємства підпорядковувалися жорстким директивним планам.

Етап колгоспно-радгоспного ладу також негативно відобразився і на сучасних неформальних інститутах регіонального аграрного ринку. Зокрема, за рахунок утвердження переваг неформальних інститутів аграрної економіки над формальними. Сталася деморалізація сільського соціуму. На цій основі поширились феномени соціального паразитизму.

Так, працівники колгоспів і радгоспів чітко почали розмежовувати уявлення про своє та державне (або «колективне»). На цій

основі посталася своєрідна система подвійної моралі західноукраїнських селян, за якою красти в колгоспі вважалося цілком допустимим і не підлягало осуду, а зазіхати на особисту власність сусіда було аморальним вчинком.

Разом із цим, на колгоспно-радгоспному етапі укорінився феномен завищених соціальних очікувань селян від колгоспів і радгоспів, які фактично безроздільно панували у сільському господарстві. Адже переважна частина особистих господарств населення розвивалися шляхом паразитування на колгоспно-радгоспних ресурсах: кормах, добривах, паливо-мастильних матеріалах, користуванні пасовищами, токами тощо. У цей же час активно розвиватися система крадіжок і «виносу» з колгоспів і радгоспів, поширювалися приписки та іллегальні форми економічної активності на селі.

Як наслідок неформальні інститути регіонального аграрного бізнесу, підвалини яких закладалися у той час, фактично втратили потенціал генерування та укорінення інновацій, спричиняючи до гальмування процесів модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону на сучасному етапі його розвитку.

Цілком закономірно, що колгоспно-радгоспний лад, який базувався на екстенсивній не інноваційній моделі розвитку, у кінцевому підсумку зазнав краху, а на його розвалинах почали формуватися основи децентралізованої сільськогосподарської економіки та аграрного ринку регіону. Проте, на жаль, основні інститути та їх носії, сформовані у період колгоспно-радгоспного ладу, зберегли свій суттєвий вплив. І питання ринкових трансформацій розглядалося не стільки в еволюційному, скільки в рудиментному або інерційному ключі. Як наслідок, неформальні інститути аграрного бізнесу, а також інноваційна культура сільських територіальних громад, сформовані у період колгоспно-радгоспного ладу, спричинили до того, що інстинкти, які придушувалися колгоспно-радгоспною системою, вивільнилися упродовж доволі короткого періоду часу, спричинивши своєрідний «інстинктивно-психологічний вибух».

В той же час, інноваційна культурасільського соціуму, яка ґрунтувалася на прив'язці до колгоспів і радгоспів, у тому числі і щодо адміністративно-планового забезпечення інноваційного розвитку інфраструктури аграрного сектору та сільських територій, просто втратила сенс. Відтак, на цьому етапі відбулося лавиноподібне наростання ортогональних інститутів та інституційних мутацій, а також суттєво поширився деструктивний вплив інституційних пасток, інституційних ям та інституційного вакууму, пов'язаних з відсутністю на аграрному ринку регіону достатньої кількості необхідних ринкових інститутів. Крім того, було повністю зруйновано інститут фінансування інновацій на селі, внаслідок чого відбулося тотальне збідніння сільських мешканців, а також деградувала інноваційна культура ведення сільського господарства. Разом з цим було втрачено потенціал інноваційного розвитку великотоварних господарств, відбулось руйнування механізмів акумулювання інвестиційних ресурсів для модернізації виробничої та соціальної інфраструктури села, занепало дорожньо-транспортне господарство в сільській місцевості.

В кінцевому підсумку все це негативно відобразилося на функціонуванні навіть тих елементів інноваційної культури, які існували в західноукраїнських селах на початку 90-х років ХХ ст. Як наслідок ринково-трансформаційний період завершився фактично повним руйнуванням формальних інститутів інноваційного розвитку аграрного ринку регіону та його інфраструктури, сформованих на той час, а також значною деградацією низки неформальних інститутів, що забезпечували притік інновацій й сферу сільськогосподарського виробництва. Це супроводжувалося переходом, а точніше відступом, інституційного середовища, пов'язаного з модернізацією інфраструктури аграрного ринку регіону, на більш ранні стадії свого розвитку, притаманні дрібнотоварному характеру сільського господарства.

На цьому ґрунті почали формуватися інституційні феномени пост-

трансформаційної стадії розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, які відобразилися у ланках його інституційного механізму. Передусім у цьому контексті слід відмітити остаточне викорінення цілої низки інституційних мутацій, а також інших інституційних дисфункцій. Про деякі з них уже згадувалося, зокрема про кооперацію. Інші, такі як фермерські господарства, агрохолдинги, аграрні кластери, дорадницькі служби тощо з'явилися вперше.

Водночас відбулося закріплення сформованих упродовж попереднього історичного періоду інституційних ям, аномій інститутів, інституційних пасток тощо. Це знайшло своє відображення як в інституційному забезпеченні аграрного бізнесу, так і в інноваційній культурі мешканців сільських територіальних громад. Зокрема, спостерігалась фрагментація та мінімізація виявів інноваційного мислення сільських мешканців, а також укорінення «трудоміграційної моделі» інноваційного мислення селян, яка полягала в тому, що найбільш поінформовані, схильні до творчості та креативні мешканці села почали активно мігрувати за кордон та в міста у пошуках вищого рівня заробітків і добробуту для себе та своїх дітей.

Таким чином сучасні неформальні інститути регіонального аграрного бізнесу, а також інноваційна культура сільських територіальних громад орієнтовані не стільки на провадження інновацій в розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону, скільки на підтримання роздрібненого стану цього ринку та використання локальних переваг окремих його учасників від наявних інституційних дисфункцій. Особливо це стосується інституційного вакууму, аномій інститутів, інституційних мутацій та мімікрії, а також інституційних пасток, які зумовлюють збереження нездорових традицій, пов'язаних з відсутністю позитивних зрушень в інноваційній культурі мешканців сільських територіальних громад.

Це підтверджується експертними висновками вітчизняних фахівців, дотичних до проблем інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Так, президент Українського клубу аграрного бізнесу А. Ліссітса стверджує, що однією з найбільших проблем, які перешкоджають інноваційному розвитку вітчизняного сільського господарства є інституційна пастка корупції. Вона пронизує всі ланки аграрного ринку, а втрати при проходженні сільськогосподарської продукції «від поля до столу» лише на корупційних схемах складають, за скромними підрахунками, від трьох до п'яти мільярдів доларів США на рік.²⁷⁸[333, с. 11]

Експертне дослідження, проведене на прикладі Львівської області, показало, що поряд з корупцією, інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону блокують також інституційні пастки іллегалізації та контрабанди, нелегальної трудової міграції, а також човникової торгівлі. Крім того, на думку експертів, відбувається погіршення інвестиційного клімату, яке не дозволяє суб'єктам регіонального аграрного бізнесу та закордонним інвесторам вкладати достатнього обсягу фінансових ресурсів для модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону. У цьому зв'язку експерти відмітили також негативний вплив інституційного вакууму, аномії інститутів та інституційних мутацій і мімікрії.

Загалом було опитано понад 300 експертів, до числа яких входили працівники обласного та районних управлінь агропромислового розвитку, депутати профільних комісій обласної та районних рад, науковці, що представляють вищі навчальні заклади та наукові установи аграрного профілю регіону, представники регіонального аграрного бізнесу, активісти громадських організацій, дотичних до аграрної проблематики, а також студенти Львівського національного аграрного університету та Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького (табл. 4.2).

---

²⁷⁸ Чого очікувати аграріям 2015 року? / Н. Білоусова // День. – 2014. – № 234-235. – С. 11.

Таблиця 4.2

Експертна оцінка впливу основних ланок інституційного механізму на поширення інституційних проблем, які обмежують інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку Львівської області

Основні інституційні проблеми	Вагомість впливу, %	Ланки інституційного механізму			
		Державні інституції регіонального рівня	Органи місцевого самоврядування	Недержавні інституції, що діють в регіоні	Суб'єкти аграрного ринку регіону
<i>Працівники органів державної влади і місцевого самоврядування</i>					
Інституційний вакуум	20	1	2	4	2
Аномія інститутів	50	2	2	2	3
Інституційні мутації та мімікрія інститутів	10	3	1	3	3
Інституційні пастки	20	4	2	3	4
<i>Представники регіонального аграрного бізнесу</i>					
Інституційний вакуум	25	3	2	2	1
Аномія інститутів	30	1	1	2	4
Інституційні мутації та мімікрія інститутів	35	3	1	2	4
Інституційні пастки	10	4	3	2	5
<i>Вчені-аграрники</i>					
Інституційний вакуум	20	2	2	3	2
Аномія інститутів	10	2	2	3	3
Інституційні мутації та мімікрія інститутів	15	4	3	4	3
Інституційні пастки	55	2	1	1	3

Продовження табл.4.2.

Основні інституційні проблеми	Вагомість впливу, %	Ланки інституційного механізму			
		Державні інституції регіонального рівня	Органи місцевого самоврядування	Недержавні інституції, що діють в регіоні	Суб'єкти аграрного ринку регіону
<i>Студенти ВНЗ аграрного профілю регіону</i>					
Інституційний вакуум	40	3	3	2	2
Аномія інститутів	30	4	4	4	4
Інституційні мутації та мімікрія інститутів	15	4	3	3	4
Інституційні пастки	15	4	3	2	5
<i>Експерти громадських організацій</i>					
Інституційний вакуум	30	3	3	4	3
Аномія інститутів	10	2	3	4	4
Інституційні мутації та мімікрія інститутів	25	4	3	5	4
Інституційні пастки	35	3	3	4	4

Значення якісних оцінок: 5 – високий вплив, 4 – вище середнього, 3 – середній, 2 – нижче середнього, 1 – низький

Як видно з результатів опитування, в оцінках різних груп експертів існують певні відмінності щодо бачення ними впливу основних ланок інституційного механізму на блокування інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону. Тобто, кожна група експертів, відповідаючи на запитання, виходила зі свого власного, в тому числі професійного, досвіду та відповідних світоглядних позицій щодо місця та ролі окремих інституційних дисфункцій у розвитку аграрного ринку регіону та модернізації його інфраструктури.

Так, працівники регіональних органів державної влади та органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад з-поміж усіх інституційних дисфункцій виділили насамперед негативний вплив аномії інститутів (50% загального впливу), який, на їхню думку, найчастіше виявляється у відсутності дієвих важелів власного впливу на модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону. Разом із цим причину укорінення інституційної аномії вони схиляються вбачати передусім у деструктивній поведінці суб'єктів аграрного ринку регіону.

Натомість представники регіональних громадських організацій, дотичних до проблем функціонування сільського господарства, а також студенти вищих навчальних закладів аграрного профілю регіону акцентували свою першочергову увагу на наявності інституційного вакууму, зокрема відсутності необхідних законів та інших регуляторних актів, покликаних стимулювати зростання інвестиційних надходжень у розвиток та модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону (30% і 40% відповідно). Проте, якщо студенти схильні звинувачувати у поширенні інституційного вакууму передусім органи державної влади та місцевого самоврядування, то громадські активісти вбачають найбільшу

проблему у подоланні інституційного вакууму в пасивності недержавних інституцій, що діють в регіоні.

Показово, що експерти громадських організацій, так само як і вчені-аграрники, велике значення серед інституційних проблем, які перешкоджають інноваційному розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, відводять інституційним пасткам (35% і 55% відповідно), у той час, як на думку представників регіонального аграрного бізнесу, на вказану інституційну дисфункцію припадає найменша питома вага (лише 10%). Натомість сільськогосподарські підприємці регіону схильні вбачати ключову інституційну проблему, яка блокує інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону, в інституційних мутаціях та мімікрії інститутів (кооперації, місцевого самоврядування, агропромислової інтеграції тощо).

Цікавим є також той факт, що серед усіх 80 анкетних позицій, представлених в експертному опитуванні, лише 3 відображають максимальний рівень впливу окремих ланок інституційного механізму на поширення певних інституційних проблем, які обмежують інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку Львівської області. Це стосується впливу суб'єктів аграрного ринку регіону на поширення інституційних пасток, відзначеного, по-перше, самими ж представниками регіонального аграрного бізнесу, а, по-друге, студентами ВНЗ аграрного профілю регіону. Третій максимальний показник зафіксовано в оцінці експертів громадських організацій впливу недержавних інституцій, що діють в регіоні на інституційні мутації та мімікрію інститутів.

На відміну від трьох випадків максимального впливу, відзначеного експертами, мінімальний вплив, за оцінками останніх, було виявлено у восьми випадках (майже утричі більше). Швидше за все це зумовлено

традиційно завищеними очікуваннями від центральних органів державної влади і недооцінкою впливовості відповідних регіональних інституцій. Такий висновок опосередковано підтверджується тим, що з восьми мінімальних оцінок половина припадає на оцінку ролі органів місцевого самоврядування. В цілому ж, із двадцяти експертних оцінок, що відображають вплив органів місцевого самоврядування на поширення інституційних дисфункцій, які обмежують інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону, чотири (20%) показують мінімальний вплив, шість (30%) – вплив нижче середнього і дев'ять (45%) – середній.

З метою точнішої оцінки впливу основних ланок інституційного механізму на поширення інституційних дисфункцій, що обмежують інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону, було проведено розрахунки, ґрунтовані на постулатах теорії нечітких множин²⁷⁹ [250], які дозволили побудувати відповідну економетричну модель.

Вихідними даними для побудови моделі є показники проведеного експертного опитування, згруповані окремо для кожної інституційної дисфункції. Так, для визначення впливу різних ланок інституційного механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону на поширення інституційного вакууму, вихідні дані матимуть вигляд:

$$\begin{pmatrix} 1 & 2 & 4 & 2 \\ 3 & 2 & 2 & 1 \\ 2 & 2 & 3 & 2 \\ 3 & 3 & 2 & 2 \\ 3 & 3 & 4 & 3 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \\ x_4 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 20 \\ 25 \\ 20 \\ 40 \\ 30 \end{pmatrix}$$

²⁷⁹Рибицька О. Математичне моделювання за умов невизначеності / О. Рибицька, М. Сявакко. – Львів: Українські технології. – 2000. – 320 с.

П'ять рядків матриці А відображають оцінки п'яти різних груп експертів (працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, представників регіонального аграрного бізнесу, вчених-аграрників, студентів ВНЗ аграрного профілю регіону та експертів громадських організацій) щодо сили впливу кожної з чотирьох досліджуваних інституційних ланок (державних інституцій регіонального рівня, органів місцевого самоврядування, недержавних інституцій, що діють у регіоні та суб'єктів аграрного ринку регіону) на поширеність відповідної інституційної дисфункції (в даному разі – інституційного вакууму), що обмежує інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону.

Чотири стовпчики матриці А показують як кожна з чотирьох вищезгаданих ланок інституційного механізму впливає на відповідну інституційну дисфункцію (зокрема на інституційний вакуум) з погляду кожної з п'яти груп опитаних експертів.

Стовпчик В фіксує частку впливу (у відсотковому відношенні), яка, на думку кожної з п'яти груп опитаних експертів, припадає на відповідну інституційну дисфункцію (інституційний вакуум) серед усіх досліджуваних інституційних дисфункцій, що обмежують інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону (якщо всі дисфункції разом становлять 100% впливу).

Вихідні дані для визначення впливу різних ланок інституційного механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку Львівської області на поширення аномії інститутів, матимуть такий вигляд:

$$\begin{pmatrix} 2 & 2 & 2 & 3 \\ 1 & 1 & 2 & 4 \\ 2 & 2 & 3 & 3 \\ 4 & 4 & 4 & 4 \\ 2 & 3 & 4 & 4 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} X \\ x_1 \\ x_2 \\ x_3 \\ x_4 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} B \\ 50 \\ 30 \\ 10 \\ 30 \\ 10 \end{pmatrix}$$

Вихідні дані для визначення впливу різних ланок інституційного механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону на поширення інституційних мутацій та мімікрії інститутів, виглядатимуть наступним чином:

$$\begin{pmatrix} 3 & 1 & 3 & 3 \\ 3 & 1 & 2 & 4 \\ 4 & 3 & 4 & 3 \\ 4 & 3 & 3 & 4 \\ 4 & 3 & 5 & 4 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \\ x_4 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 10 \\ 35 \\ 15 \\ 15 \\ 25 \end{pmatrix}$$

І нарешті вихідні дані для визначення впливу різних ланок інституційного механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку Львівщини на поширення інституційних пасток, виглядатимуть наступним чином:

$$\begin{pmatrix} 4 & 2 & 3 & 4 \\ 4 & 3 & 2 & 5 \\ 2 & 1 & 1 & 3 \\ 4 & 3 & 2 & 5 \\ 3 & 3 & 4 & 4 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \\ x_4 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 20 \\ 10 \\ 55 \\ 15 \\ 35 \end{pmatrix}$$

Враховуючи те, що вихідні матриці (А) мають прямокутну форму, то для проведення подальших розрахунків, їх необхідно транспонувати (знайти A^T). Для кожної з досліджуваних інституційних дисфункцій транспоновані матриці A^T виглядатимуть наступним чином:

Для інституційного вакууму:

$$A^T = \begin{array}{|c|c|c|c|c|} \hline 1 & 3 & 2 & 3 & 3 \\ \hline 2 & 2 & 2 & 3 & 3 \\ \hline 4 & 2 & 3 & 2 & 4 \\ \hline 2 & 1 & 2 & 2 & 3 \\ \hline \end{array}$$

Для аномії інститутів:

$$A^T = \begin{array}{|c|c|c|c|c|} \hline 2 & 2 & 2 & 4 & 2 \\ \hline 3 & 1 & 2 & 4 & 3 \\ \hline 2 & 2 & 3 & 4 & 4 \\ \hline 3 & 4 & 3 & 4 & 4 \\ \hline \end{array}$$

Для інституційних мутацій та мімікрія інститутів:

$$A^T = \begin{array}{|c|c|c|c|c|} \hline 3 & 3 & 4 & 4 & 4 \\ \hline 1 & 1 & 3 & 3 & 3 \\ \hline 3 & 2 & 4 & 3 & 5 \\ \hline 3 & 4 & 3 & 4 & 4 \\ \hline \end{array}$$

Для інституційних пасток:

$$A^T = \begin{array}{|c|c|c|c|c|} \hline 4 & 4 & 2 & 4 & 3 \\ \hline 2 & 3 & 1 & 3 & 3 \\ \hline 3 & 2 & 1 & 2 & 4 \\ \hline 4 & 5 & 3 & 5 & 4 \\ \hline \end{array}$$

Наступним кроком в алгоритмі розв'язання цієї задачі та розробки відповідної моделі є формування стандартизованих матриць (С) на основі визначення добутку вихідних і транспонованих матриць:

$$C = A^T \cdot A$$

Матриця С, яка є добутком матриць A^T і А, визначається за формулою:

$$a_{ij} = \sum_{k=1}^n b_{ik} \cdot c_{kj}$$

де i – номер рядка, а j – номер стовпчика

Для досліджуваних інституційних дисфункцій, вхідні і транспоновані матриці для яких наводились вище, стандартизовані матриці С матимуть вигляд:

Для інституційного вакууму:

$$C = \begin{array}{|c|c|c|c|} \hline 32 & 30 & 34 & 24 \\ \hline 30 & 30 & 36 & 25 \\ \hline 34 & 36 & 49 & 32 \\ \hline 24 & 25 & 32 & 22 \\ \hline \end{array}$$

Для аномії інститутів:

$$C = \begin{array}{|c|c|c|c|} \hline 30 & 32 & 38 & 44 \\ \hline 31 & 34 & 40 & 44 \\ \hline 36 & 40 & 49 & 55 \\ \hline 40 & 44 & 55 & 66 \\ \hline \end{array}$$

Для інституційних мутацій та мімікрії інститутів:

$$C = \begin{array}{|c|c|c|c|} \hline 66 & 42 & 63 & 65 \\ \hline 42 & 29 & 41 & 40 \\ \hline 63 & 41 & 63 & 61 \\ \hline 65 & 40 & 61 & 66 \\ \hline \end{array}$$

Для інституційних пасток:

$$C = \begin{array}{|c|c|c|c|} \hline 61 & 43 & 42 & 74 \\ \hline 43 & 32 & 31 & 53 \\ \hline 42 & 31 & 34 & 51 \\ \hline 74 & 53 & 51 & 91 \\ \hline \end{array}$$

Наступним кроком алгоритму побудови моделі є визначення для кожної з досліджуваних інституційних дисфункцій даних D , які розраховуються за тією ж формулою, що і матриці C на основі знаходження добутку матриці A^T і підсумкового стовпчика (B):

$$D = A^T \cdot B$$

Відповідні дані для кожної з досліджуваних дисфункцій представлені в табл. 4.3.

Таблиця 4.3

Розрахункові показники D для відповідних інституційних дисфункцій

Інституційний вакуум	Аномія інститутів	Інституційні мутації та мімікрія інститутів	Інституційні пастки
345	320	355	395
340	300	210	275
390	350	330	305
275	460	375	510

Далі знаходимо матриці C^{-1} обернені до матриць C для кожної з досліджуваних інституційних дисфункцій. Вони матимуть вигляд:

Для інституційного вакууму:

$$C^{-1} = \begin{array}{|c|c|c|c|} \hline 0,902174 & -1,52174 & 0,108696 & 0,586957 \\ \hline -1,52174 & 3,217391 & -0,08696 & -1,86957 \\ \hline 0,108696 & -0,08696 & 0,434783 & -0,65217 \\ \hline 0,586957 & -1,86957 & -0,65217 & 2,478261 \\ \hline \end{array}$$

Для аномії інститутів:

$$C^{-1} = \begin{array}{|c|c|c|c|} \hline 1,833333 & -2 & 1,333333 & -1 \\ \hline -2,41667 & 3,5 & -2,66667 & 1,5 \\ \hline 1 & -2 & 2 & -1 \\ \hline -0,33333 & 0,545455 & -0,69697 & 0,454545 \\ \hline \end{array}$$

Для інституційних мутацій та мімікрії інститутів:

$$C^{-1} = \begin{array}{|c|c|c|c|} \hline 2,5175 & -0,9025 & -0,5625 & -1,4125 \\ \hline -0,9025 & 0,7575 & -0,0625 & 0,4875 \\ \hline -0,5625 & -0,0625 & 0,4375 & 0,1875 \\ \hline -1,4125 & 0,4875 & 0,1875 & 0,9375 \\ \hline \end{array}$$

Для інституційних пасток:

$$C^{-1} = \begin{array}{|c|c|c|c|} \hline 1,40625 & 0,385417 & -0,22917 & -1,23958 \\ \hline 0,385417 & 1,322917 & -0,35417 & -0,88542 \\ \hline -0,22917 & -0,35417 & 0,291667 & 0,229167 \\ \hline -1,23958 & -0,88542 & 0,229167 & 1,40625 \\ \hline \end{array}$$

Для того, щоб визначити остаточні розв'язки кожного з рівнянь для всіх досліджуваних інституційних дисфункцій, тобто знайти відповідні значення x , необхідно перемножити обернені матриці C^{-1} на стовпчики D :

$$X = C^{-1} \cdot D$$

Здійснивши відповідні розрахунки, отримаємо відповідні значення, представлені в табл. 4.4.

Таблиця 4.4

Розраховані величини невідомих показниківХ для кожної з досліджуваних інституційних дисфункцій

Ланки інституційного механізму	Інституційний вакуум	Аномія інститутів	Інституційні мутації та мімікрія інститутів	Інституційні пастки
Державні інституції регіонального рівня	-2,33693	-6,66677	-11,125	-40,625
Органи місцевого самоврядування	20,86927	33,33227	0,875	-43,5415
Недержавні інституції, що діють в регіоні	-1,84771	-40	1,875	17,91535
Суб'єкти аграрного ринку регіону	-5,9781	22,12228	14,375	53,95965
Абсолютні величини сумарного впливу	31,03201	102,12132	28,25	156,0415

Трансформуючи отримані дані у більш зручну для сприйняття та розуміння форму, яка відобразатиме силу впливу кожної з досліджуваних ланок інституційного механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону на поширення відповідних інституційних дисфункцій, які обмежують інноваційний розвиток вказаної інфраструктури, визначаючи цей вплив у відсотках, отримаємо необхідний результат (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Сила впливу основних ланок інституційного механізму на поширення інституційних дисфункцій, що обмежують інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку Львівської області, %

Ланки інституційного механізму	Інституційний вакуум	Аномія інститутів	Інституційні мутації та мімікрія інститутів	Інституційні пастки
Державні інституції регіонального рівня	-7,53	-6,53	-39,38	-26,04
Органи місцевого самоврядування	67,25	32,64	3,10	-27,90
Недержавні інституції, що діють в регіоні	-5,96	-39,17	6,64	11,48
Суб'єкти аграрного ринку регіону	-19,26	21,66	50,88	34,58
Сумарний вплив	100,00	100,00	100,00	100,00

Таким чином, якщо абстрагуватись від впливу всіх інших ланок інституційного механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного

ринку регіону на поширеність деструктивних інституційних дисфункцій у його межах, зосередивши свою увагу виключно на чотирьох найбільш вагомих інституціях, визначених експертами, то першочергову увагу слід акцентувати на таких особливо значимих взаємозв'язках.

1. Особливій значимості впливу органів місцевого самоврядування на поширення деструктивного впливу інституційного вакууму (67,25%). Це означає, що посилення впливовості органів місцевого самоврядування у формуванні інституційного вакууму в межах аграрного ринку регіону на дві позиції згідно шкали експертного оцінювання (наприклад від слабкого до середнього рівня) спричинить сумарне зростання деструктивного впливу інституційного вакууму на інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону більш ніж удвічі (на 134,5%).
2. Значній вагомості впливу суб'єктів аграрного ринку регіону на поширення інституційних мутацій та мімікрії інститутів (50,88%). Тобто, зниження вагомості впливу вказаних суб'єктів на мутацію та мімікрію інститутів у межах аграрного ринку регіону на дві позиції (наприклад, від вище середнього до нижче середнього рівня) зумовить дворазове зменшення деструктивного впливу цих інституційних дисфункцій на інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону.
3. Наявності високого рівня оберненого впливу державних інституцій, що діють в регіоні, на аномію інститутів аграрного ринку Львівщини, а також аналогічної сили оберненого впливу державних інституцій регіонального рівня на інституційні мутації та мімікрію інститутів у межах цього ж ринку (39,17% і 39,38% відповідно).

Таким чином, виходячи з результатів розробки запропонованої моделі, основними напрямками підвищення ефективності функціонування інституційного механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного

ринку регіону в найближчій перспективі повинно стати зростання інституційної спроможності органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад, посилення позитивного впливу суб'єктів аграрного ринку регіону через сприяння розвитку конкуренції на цьому ринку, а також мінімізація негативного впливу державних інституцій аграрного рівня в процесі проведення адміністративно-територіальної реформи та децентралізації влади.

4.2. ВПЛИВ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ НА ХАРАКТЕР ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ РЕГІОНУ

Ефективність функціонування інституційного механізму модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону значною мірою залежить від розвиненості фінансового механізму, відповідального за акумулювання та інвестування необхідних фінансових ресурсів у сферу інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону. Адже без належного фінансово-інвестиційного забезпечення таких елементів інституційного механізму як стратегії та програми інноваційного розвитку, інституції, дотичні до модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону, нарощування інноваційного потенціалу суб'єктів цього ринку тощо, ефективність виконання поставлених перед інституційним механізмом завдань суттєво знижуватиметься.

Загалом фінансовий механізм інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону включає в себе різні форми, методи та інструменти, за допомогою яких створюються фінансові фонди та акумулюються інвестиційні ресурси, котрі в подальшому спрямовуються на реалізацію інноваційних проектів, пов'язаних з модернізацією вказаної інфраструктури.

І. Борисова відзначає, що фінансовий механізм є найважливішою частиною господарського механізму, являючи собою систему фінансових

важелів, які забезпечують організацію, планування і стимулювання використання фінансових ресурсів. До структури фінансового механізму входять п'ять взаємозалежних елементів: фінансові методи, фінансові важелі, фінансові стимули, фінансові санкції, нормативно-правове забезпечення.²⁸⁰[40]

На думку Н. Захарової та О. Сизоненко організаційна будова фінансового механізму має трирівневу структуру та відповідне нормативно-правове і інформаційне забезпечення. На першому рівні діють фінансові методи, на другому рівні функціонування фінансової системи забезпечують фінансові інструменти, а на третьому рівні діють фінансові важелі, за допомогою яких забезпечуються оптимальні розміри формування фінансових ресурсів та максимальна ефективність їх використання.²⁸¹ [97]

На думку Л. Беновської, аналізування структури фінансового механізму дозволило з'ясувати, що основними його складовими є фінансове забезпечення і фінансове регулювання. Методами фінансового забезпечення є самофінансування, кредитування, інвестування, міжбюджетне трансфертування тощо. Фінансове регулювання здійснюється через податкове та бюджетне регулювання, інструментами якого є податки, збори, платежі, відрахування, списання заборгованості, відстрочення платежів, норми і нормативи бюджетного фінансування, дотації, субвенції, субсидії тощо. Реалізація фінансового механізму відбувається через відповідне законодавче, нормативне, інституційне та інформаційне забезпечення.²⁸² [21]

---

²⁸⁰ Використання фінансового механізму в регулюванні ринкових відносин / І. Борисова [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/3.2/225.pdf>.

²⁸¹ Захарова Н. Роль фінансового механізму у здійсненні ефективного управління підприємством / Н. Захарова, О. Сизоненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.sworld.com.ua/konfer29/1188.pdf>.

²⁸² Беновська Л. Обґрунтування ролі фінансових механізмів реального сектору економіки в забезпеченні конвергентного розвитку регіонів / Ллія Беновська // Вісник університету банківської справи НБУ. – 2013. – № 2 (17). – С. 46-52. – С. 48.

Адаптуючи алгоритм функціонування фінансового механізму до економічної проблематики регіону, О. Ковалюк пропонує включати до його складу передбачені в місцевому бюджеті видатки на реалізацію заходів і стратегій регіонального розвитку; об'єднання коштів місцевих бюджетів територіальних громад на договірній основі для виконання спільних завдань розвитку території; одержання з державного бюджету субвенцій і субсидій для виконання проектів з реалізації державних пріоритетів на території регіону; залучення кредитів фінансових інституцій; стимулювання розвитку небанківського фінансового сектору; розроблення інвестиційних проектів і бізнес-планів; стимулювання та залучення коштів населення, підприємств, організацій та іноземних інвесторів; залучення грантів українських, іноземних та міжнародних організацій; сприяння розв'язанню земельних питань тощо.²⁸³ [306]

Водночас, під фінансовим механізмом інноваційного розвитку регіону О. Доценко пропонує розуміти сукупність різноманітних форм, методів, видів та елементів фінансових відносин в регіоні, які спрямовані на його інноваційний розвиток з метою підвищення соціально-економічного рівня та конкурентоспроможності.²⁸⁴ [83]

Таким чином, функціонування фінансового механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону забезпечується взаємопов'язаністю його форм (фінансове забезпечення, фінансове стимулювання, управління фінансами, фінансовий контроль), методів (самофінансування, кредитування, іноземне інвестування, співфінансування), інструментів (цінні папери, платежі, субсидії, субвенції, дотації) і важелів (бюджетування, визначення пріоритетів фінансово-кредитної політики,

---

²⁸³ Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики) : монографія / О. Ковалюк. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. –С. 91-92.

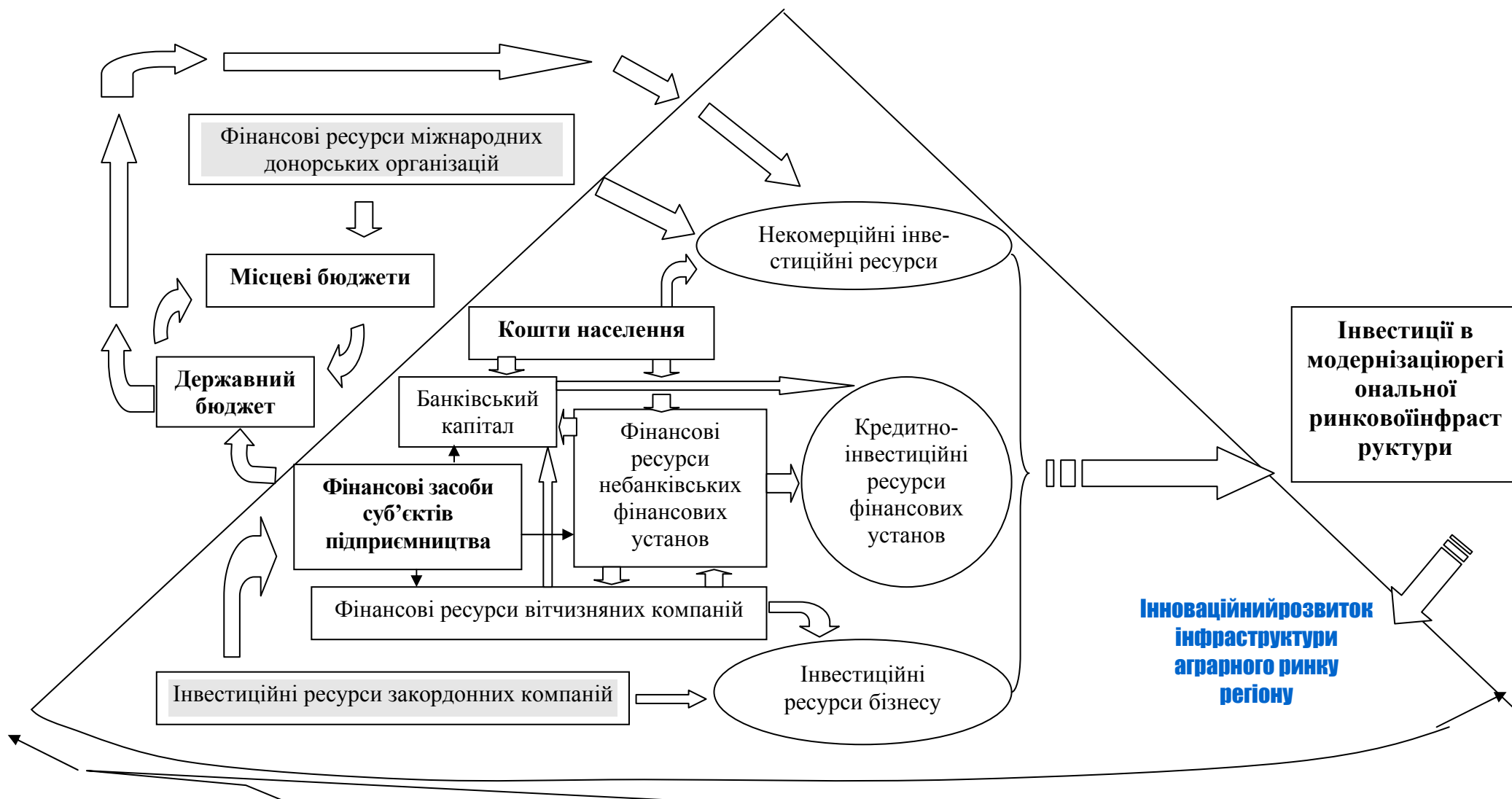
²⁸⁴ Доценко О. Механізм інноваційного розвитку регіону / О. Доценко[Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/3221/1.pdf?sequence=1>

здійснення та регулювання інвестиційної діяльності). Їх взаємоузгоджене використання спрямовується на досягнення спільної цілі – покращення фінансування заходів з інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону.

При цьому основними ланками фінансового механізму, відповідальними за акумулювання фінансових ресурсів, виступають: державний та місцеві бюджети, фінансові засоби суб'єктів підприємництва, кошти населення (фінансові ресурси домогосподарств), а також інвестиційні фонди закордонних компаній і міжнародних донорських організацій. Саме в цих ланках відбувається накопичення фінансового потенціалу, який в подальшому може перерозподілятися на користь інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону за допомогою відповідних форм, методів, інструментів і важелів фінансового механізму.

Таким чином алгоритм роботи фінансового механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону полягає у перерозподілі фінансових ресурсів, акумульованих в його основних ланках, через застосування відповідних форм, методів, інструментів і важелів, з метою реалізації заходів, спрямованих на модернізації вказаної інфраструктури (рис. 4.2).

Специфічною рисою функціонування фінансового механізму, на відміну від інституційного, є маятниковий (а не лінійний) характер. Тобто, досягнення кінцевої мети – інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону, започатковує зворотний ланцюг подій, результатом якого стає збільшення фінансових надходжень до основних бюджетоформуєчих ланок цього механізму. За таким алгоритмом в економіці функціонують також механізми управління персоналом, розвитку соціальної сфери, маркетингу та інші.

Рис. 4.2. Модель функціонування фінансового механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону*

* Авторська розробка

Окреслюючи характерні риси функціонування фінансового механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону слід відзначити, що основним генератором його успішної роботи, так само, як у випадку з інституційним механізмом, є державні інституції центрального рівня, насамперед розпорядники коштів державного бюджету. Саме державний бюджет дає імпульс функціонуванню всього фінансового механізму, розхитуючи його «маятник» у бік інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку.

Водночас, на відміну від інституційного механізму, такий вплив, як уже зазначалося, має неодноспрямований, а зворотний характер. Тобто, від ефективності та потужності першого імпульсу, отриманого на рівні державного бюджету, в кінцевому підсумку залежить зворотний ефект пов'язаний з наповненням вказаного бюджету у майбутніх періодах. При цьому державний бюджет виступає не лише основним імпульсоформуючим феноменом у функціонуванні фінансового механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, але і ланкою, яка створює кумулятивний ефект передачі потенціалу на інші важелі вказаного механізму. Насамперед це стосується місцевих бюджетів, а також фінансових ресурсів суб'єктів підприємництва. Через них державний бюджет пов'язується з іншими ланками фінансового механізму, до яких належать кошти населення, банківський капітал, фінансові ресурси небанківських фінансових установ та фінансові ресурси вітчизняних компаній.

Завдяки цьому створюються такі елементи фінансового механізму інноваційного розвитку аграрного ринку регіону як кредитно-інвестиційні ресурси фінансових установ, інвестиційні ресурси бізнесу та некомерційні інвестиційні ресурси. Саме через них здійснюється виділення коштів на фінансування заходів з модернізації регіональної ринкової інфраструктури, а відтак і забезпечується інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону загалом.

Разом із цим слід відзначити що фінансовий механізм, маючи маятниковий характер, забезпечує і зворотній вплив інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону на основні ланки, які виступають джерелом імпульсів для функціонування цього механізму. Так, завдяки впровадженню інфраструктурних інновацій на аграрному ринку регіону відбувається підвищення ефективності функціонування його суб'єктів, що в кінцевому підсумку веде до поліпшення інвестиційного клімату в регіоні. Як наслідок, відбувається нарощування обсягів інвестиційних ресурсів, акумульованих вітчизняними компаніями, а також збільшення інвестування регіональної економіки з боку закордонних компаній. Крім того, спрощується отримання фінансово-кредитних ресурсів для реалізації інвестиційних та інвестиційно-інноваційних проектів.

Паралельно відбувається зростання рівня доходів населення регіону завдяки збільшенню зарплат і доходів від підприємницької діяльності. Частина цих доходів акумулюється у банківських і фінансових небанківських установах, через які спрямовується на кредитування бізнесу та збільшення його інвестиційного потенціалу. Інша частина спрямовується безпосередньо у сферу інвестування підприємництва, у тому числі на аграрному ринку регіону, як через збільшення обсягів споживання, так і за допомогою прямих інвестицій чи шляхом здійснення портфельного інвестування.

У свою чергу, збільшення некомерційних інвестиційних ресурсів і фінансових засобів суб'єктів підприємництва, а також підвищення рівня доходів населення, через систему податкових платежів забезпечує зростання фінансових надходжень до державного та місцевих бюджетів, завершуючи тим самим маятниковий цикл і створюючи нові можливості для посилення імпульсів розвитку фінансового механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону у наступних періодах.

Аналізуючи особливості функціонування фінансового механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону у Львівській області доцільно відзначити, що, як і в більшості регіонів нашої держави,

ключовою проблем його розвитку є брак фінансових ресурсів і важелів їх акумулювання на регіональному рівні.

Так, незважаючи на багаторічні декларації політиків різних рівнів щодо необхідності якнайшвидшої бюджетної децентралізації та доцільності прийняття низки регуляторних актів, спрямованих на її здійснення, до цього часу вказана проблема залишається фактично невирішеною.

Зокрема, у світлі останніх законодавчих ініціатив та урядових рішень щодо внесення змін до Податкового та Бюджетного кодексів, прийнятих у кінці 2014 і на початку 2015 років у руслі анонсованої політики децентралізації, актуалізувалася низка проблем органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад, безпосередньо дотичних до можливостей інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону.

По-перше, це стосується фінансування (не кажучи вже про інноваційний розвиток) об'єктів комунальної, соціальної, транспортної та іншої інфраструктури села, на які тепер не вистачатиме необхідних фінансових ресурсів, оскільки самоврядні органи базового рівня виявились значною мірою відірваними від процесу бюджетоутворення, а районні ради або знаходять відмовки, відмовляючись фінансувати вказану інфраструктуру в повному обсязі, або вимагають її переведення на свій баланс.

По-друге, запропонований варіант перерозподілу податкових платежів не сприятиме підвищенню рівня фінансової спроможності сільських територіальних громад. Адже вилучення з місцевих бюджетів частини податку на доходи фізичних осіб взамін на частину податку на прибуток, акцизних платежів і податок на нерухомість, не дозволить забезпечити належного фінансування об'єктів інфраструктури аграрного ринку регіону за рахунок місцевих бюджетів. Наприклад, податок на нерухомість, що анонсується як одне з основних джерел надходження до місцевих бюджетів територіальних громад базового рівня, зокрема сільських територіальних громад, не може належним чином виконувати функції надійного

акумулювання фінансових ресурсів, оскільки в сучасних умовах його база, згідно чинного законодавства, залишається доволі неоднорідною.

Так, оподаткуванню підлягають житлові будинки площею 120 м² або 180 м² для різних типів нерухомості, одночасного володіння квартирою/рами та будинком/ками не залежно від їх ринкової вартості. До того ж, органи місцевого самоврядування можуть зменшувати базу оподаткування на власний розсуд. Враховуючи ж реальний стан майнового добробуту сільського населення, особливо у віддалених периферійних чи гірських районах, чисельність платників, які будуть змушеними сплачувати відповідний податок, а також площа нерухомості, з якої він стягуватиметься, виявиться доволі незначною. Адже у більшості сільських населених пунктів, де спостерігається низький рівень доходів місцевого населення, органи місцевого самоврядування навряд чи ризикнуть розглядати цей податок як реальне джерело наповнення бюджету. З одного боку, це може стати причиною імовірної втрати підтримки на наступних місцевих виборах, а з іншого, – відштовхне потенційних підприємців та інвесторів, спроможних створювати нові робочі місця та фінансувати розвиток місцевої інфраструктури.

Водночас, податок на нерухомість несе у собі цілу низку ризиків, пов'язаних з можливою втратою потенційних інвесторів у модернізацію та розбудову інфраструктури аграрного ринку регіону, зокрема ту, що локалізується в сільській місцевості. Адже більшість сільських підприємців і фермерів, які є найбільшими потенційними інвесторами у будівництво нових об'єктів виробничої інфраструктури у сільській місцевості Львівської області, навряд чи плануватимуть вкладення серйозних інвестицій з огляду на перспективу оподаткування новостворених об'єктів нерухомості. Це ж саме стосується і трудових мігрантів, кошти яких спрямовуються насамперед у сферу споживання та обігу, замість того, щоб акумулюватися в секторі інвестиційного підприємництва, пов'язаного з інноваційним розвитком інфраструктури аграрного ринку регіону.

По-третє, будь-які ініціативи, спрямовані на децентралізацію фінансового механізму, не даватимуть очікуваного ефекту допоки збережеться діюча система адміністрування бюджетних потоків і трансфертів, прив'язана до Державного казначейства. Тобто, навіть за умови повної передачі сільських територіальним громадам права розпоряджатися усіма податковими надходженнями, акумульованими в їх межах, Казначейство може заблокувати рух коштів і навіть здійснити їх тимчасове вилучення. Це вихолощує саму ідею місцевого самоврядування та фінансової незалежності територіальних громад, особливо з огляду на можливість реалізації ними інвестиційних проектів, спрямованих на інноваційний розвиток місцевої інфраструктури, включаючи інфраструктуру аграрного ринку регіону.

З цього приводу, працівники органів місцевого самоврядування Львівщини цілком слушно зауважують: «У нас є така біда, як Казначейство. На єдиному казначейському рахунку знаходяться гроші міської громади, обласної громади і держави. Потрібно десь закрити якісь діри – вимели гроші громади. А я збираюся проплатити освіту, і у мене є виписка, що у мене є гроші на рахунку, – але грошей немає. У Бюджетному кодексі має бути прописаний обов'язок Казначейства виплачувати гроші протягом двох днів по захищених статтях та протягом п'яти днів – по незахищених. І пеня, і відповідальність за прострочення, як у будь-якому банку... У Києві хочуть розпоряджатися грошима. Але чому за наш рахунок?»²⁸⁵. [246]

Таким чином, своєрідною квінт есенцією вітчизняної бюджетної децентралізації, запропонованої українською владою у 2015 р. є висновок голови постійної комісії з питань бюджету, соціально-економічного розвитку та комунальної власності Львівської обласної ради Я. Качмарика: «Ми говоримо про фінансову децентралізацію, а за структурою формування доходів бачимо по-іншому: якщо минулого року власні податкові

---

²⁸⁵Реформа місцевого самоврядування, або Децентралізація на короткому повідку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/analytics/show/reforma-mestnogo-samoupravleniya-ili-detsentralizatsiya-na-21012015115300>.

надходження у структурі обласного бюджету становили 17 відсотків, то цьогоріч— трохи більше 13 відсотків. Окрім того, цілу низку податків, надходження яких виглядає доволі ризиковано, віддали на місцевий рівень, а ті «надійні» податки, які завжди виконувалися та перевиконувалися, переведені на загальнодержавний рівень».²⁸⁶[346]

Непослідовність при втіленні в життя наріжних принципів фінансово-бюджетної децентралізації в Україні, призводить до того, що відразу декілька ланок фінансового механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону виявляються заблокованими. Зокрема, це стосується таких ланок, як місцеві бюджети і кошти населення, які у свою чергу, перешкоджають акумулюванню необхідних фінансових засобів у ланці некомерційних інвестиційних ресурсів (рис. 4.3).

Разом із цим, відбувається вихолощення методів самофінансування та співфінансування, розбалансування важелів бюджетування та регулювання інвестиційної діяльності, зниження ефективності інструментів податкових платежів, субсидій і добровільних внесків у процесі роботи фінансового механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, а також деформація таких його форм, як фінансове забезпечення та фінансове стимулювання (рис. 4.3).

Вказані збої обертаються поширенням компенсаторних механізмів у функціонуванні фінансового механізму та фінансуванні інновацій на аграрному ринку регіону, включаючи модернізацію його інфраструктури. Проте, у силу своєї специфіки, вони не можуть відігравати серйозну і довготривалу позитивну роль, а також відзначатися достатнім рівнем ефективності, оскільки виконують переважно локальні завдання, пов'язані з «виживанням» та підтримання у робочому стані основних ланок інфраструктури аграрного ринку регіону.

---

²⁸⁶ Ярослав Качмарик: Децентралізація має бути загальноукраїнською [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.oblrada.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=6498:jaroslav-kachmarik-detsentralizatsija-mae-buti-zagalnoukrayinskoju&catid=9:news&Itemid=1.

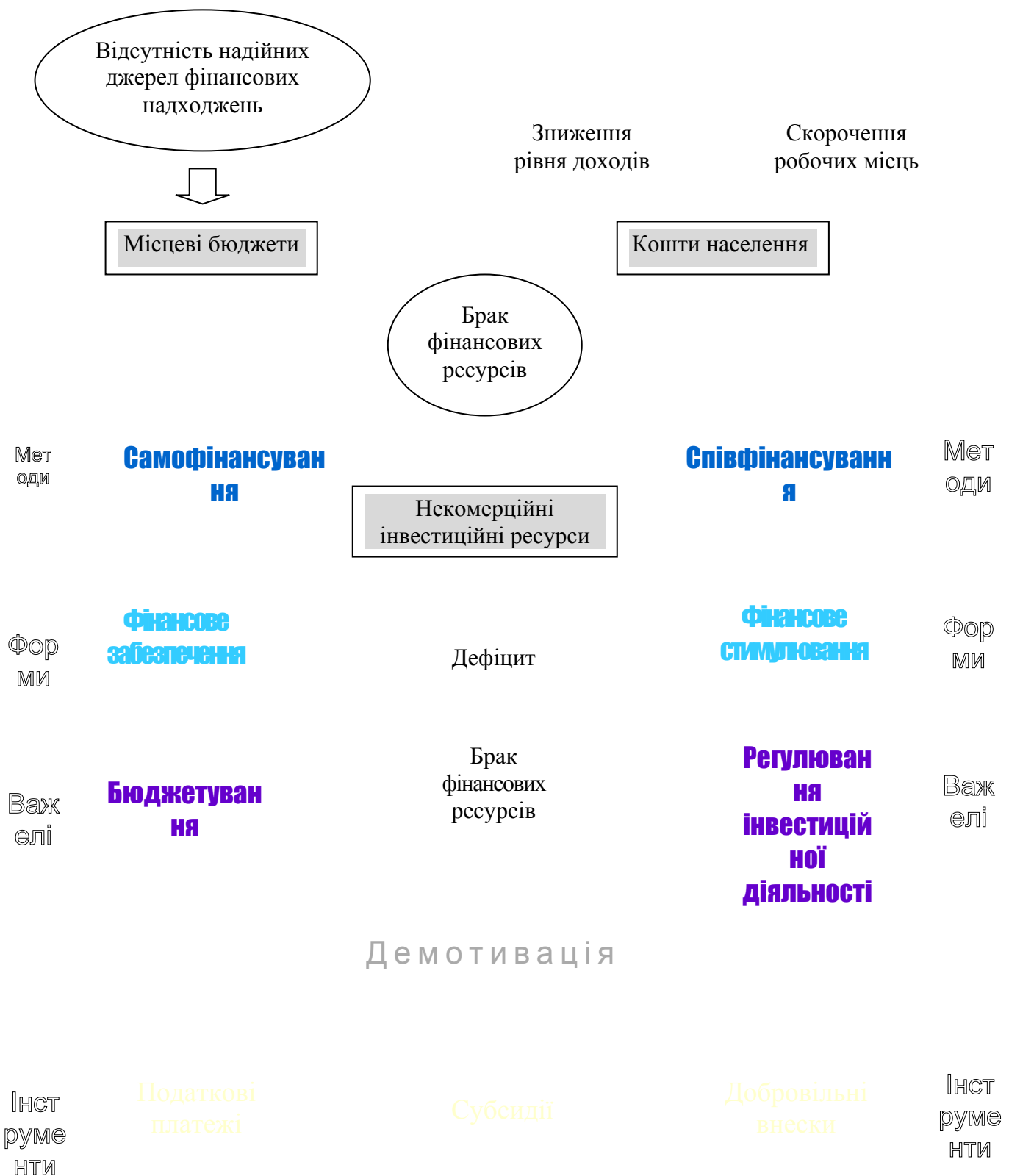

Рис. 4.3. Основні проблеми функціонування фінансового механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону²⁸⁷

²⁸⁷ Авторська розробка

До числа згаданих компенсаторних механізмів слід віднести: мобілізацію, акцентуацію, заміщення, імітацію та витіснення. Кожен із них виконує власну функцію, пов'язану з компенсацією недостатньої ефективності фінансового механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону.

Так, фінансова мобілізація є реакцією на дефіцит бюджетних ресурсів, зумовлений браком надійних джерел поповнення місцевих бюджетів, зокрема бюджетів сільських територіальних громад. У цьому разі органи місцевого самоврядування змушені мобілізувати додаткові (або і всі доступні) джерела акумулювання фінансових коштів з метою підтримки в працездатному стані об'єктів комунальної та соціальної інфраструктури села, а також інших ланок інфраструктури аграрного ринку регіону.

Найчастіше фінансова мобілізація здійснюється за допомогою таких інструментів, як випуск облігацій місцевих позик, здійснення муніципальних запозичень, самооподаткування тощо. Кожен із них має свої переваги в контексті фінансування різних ланок інфраструктури аграрного ринку регіону. Проте всі вони несуть у собі також загрозу виникнення побічних ефектів у разі надмірно активного використання.

Зокрема, це стосується ризику потрапляння органів місцевої влади, які є емітентом місцевих облігацій, у залежність від їх тримачів та інших кредиторів, особливо з огляду на відсутність в Україні розвиненої системи регулювання муніципального ринку цінних паперів, а також необхідної інфраструктури фондового ринку.

Іншим ризиком є поступове зниження рівня фінансової спроможності органів місцевого самоврядування, які орієнтуються на самооподаткування та місцеві запозичення, оскільки ці інструменти мають тенденцію до спадної віддачі в довгостроковій перспективі,

натомість самоврядні органи вищого рівня та державний бюджет можуть скоротити суми асигнувань для відповідних територіальних громад, очікуючи послідовного нарощування їх фінансово-мобілізаційного ресурсу. В кінцевому підсумку це може обернутися цілковитим виснаженням фінансових джерел наповнення місцевого бюджету.

В сучасних умовах Львівської області компенсаторний механізм фінансової мобілізації коштів з метою модернізації інфраструктури аграрного ринку практично не застосовується. Зокрема, лише Львівська міська рада вдавалася до випуску облігацій місцевих позик у 2008-2009 роках задля покращення фінансування заходів з підготовки до Євро-2012.

Водночас, самооподаткування, яке може виявитись найбільш ефективним мобілізаційним компенсаторним механізмом у контексті акумулювання інвестиційних ресурсів для інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, сьогодні фактично не застосовується. З одного боку, це зумовлено браком інформації та управлінської кваліфікації працівників органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад, а з іншого – недостатньою нормативно-правовою урегульованістю (базовим документом, що регулює механізм самооподаткування сільського населення в Україні є відповідний Указ Президії Верховної Ради УРСР та Закон УРСР від 15 червня 1984 р.).

Значно популярнішим у сучасних соціально-економічних умовах є такий компенсаторний механізм фінансування інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону в умовах дефіциту бюджетних коштів, як акцентуація. Її суть полягає у наданні гіпертрофованого значення окремим фінансовим інструментам або джерелам акумулювання інвестиційних ресурсів для їх подальшого спрямування в інноваційний розвиток окремих ланок чи об'єктів інфраструктури аграрного ринку регіону.

Прикладами фінансових компенсаторних акцентуацій можуть слугувати: некритичне залучення іноземних інвестицій без урахування феномену псевдоефективного інвестування²⁸⁸ [169], хронічна дотаційність сільських територіальних громад, а також їх покладання переважно на фінансові засоби сільгоспвиробників, особливо агрохолдингів у процесі модернізації виробничої, транспортно-логістичної та інформаційної інфраструктури аграрного ринку.

Наприклад у Львівській області майже всі сільські ради є дотаційними, а значної їх частини (особливо у відділених від великих міст районах) 90 % видатків фінансуються через дотації з центрального бюджету. При цьому загальне збільшення чисельності сільських рад на Львівщині за двадцятитрирічний період, що минув з моменту набуття Україною державної незалежності, становить майже третину.²⁸⁹[39]

Це означає, що компенсаторний механізм фінансової акцентуації на використанні дотацій загрожує подальшим зниженням фінансово-інвестиційного потенціалу інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону. Адже, з одного боку, подрібнення сільських громад зменшує можливості акумулювання ними достатнього обсягу бюджетних ресурсів, а відтак ускладнює ефективне використання інфраструктурних об'єктів, а з іншого, збільшує економічні диспропорції в рівнях розвитку окремих ланок інфраструктури аграрного ринку регіону.

Не менш загрозливим, з погляду збалансованого розвитку інфраструктури аграрного ринку Львівщини, є компенсаторний механізм фінансового заміщення. Він полягає у модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону за рахунок тих джерел фінансування, які мають

---

²⁸⁸ Механізми регулювання прямого іноземного інвестування у забезпеченні економічного розвитку України / Оксана Богданівна Василиця. : Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Львів: Львівська комерційна академія, 2014. – С. 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lnu.edu.ua/files/dissertations/2014-11-28-vasylytsia/dis_vasylytsia.pdf.

²⁸⁹ Верещук І.А. Особливості територіальної організації влади львівської області / І.А. Верещук[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2011/9-10/201122.html>.

специфічних характер походження і напрями впливу. Насамперед це стосується коштів благодійницьких організацій, фінансових ресурсів меценатів і спонсорів, а також грантових програм міжнародної технічної допомоги.

По-перше, заміщення вказаними коштами інвестиційних ресурсів господарюючих суб'єктів і бюджетних асигнувань з боку органів місцевого самоврядування, спотворює реальні ринкові сигнали щодо існуючих потреб у модернізації різних ланок інфраструктури аграрного ринку регіону.

По-друге, надавачі коштів, що використовуються в компенсаторному механізмі заміщення, мають свою власну мотивацію щодо пріоритетів інноваційного розвитку тих чи інших ланок та елементів інфраструктури аграрного ринку регіону. Це створює ґрунт для фінансових зловживань, як у процесі реалізації відповідних інвестиційно-інноваційних проектів, так і на пост-інвестиційному етапі, коли відповідні об'єкти інфраструктури аграрного ринку регіону вступають в експлуатацію.

Наприклад, Львівська область є лідером серед регіонів України за кількістю та вартістю проектів міжнародної технічної допомоги. У 2014 році в регіоні реалізовувалось 54 проекти міжнародної технічної допомоги, загальна вартість яких склала 62 млн доларів США ²⁹⁰ [296]. Зокрема грантові кошти використовувались для придбання суб'єктами аграрного ринку регіону матеріально-технічних засобів, удосконалення ними овочесховищ, модернізації інших сегментів виробничої інфраструктури сільського господарства, а також впровадження інновацій

---

²⁹⁰Торік на Львівщині реалізовувалося 54 грантові проекти на \$62 млн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zik.ua/ua/news/2015/02/13/torik_na_lvivshchyni_realizovuvalosya_54_grantovi_proekty_na_62 mln_564373

у розвиток інженерної інфраструктури аграрного ринку, зокрема на основі поширення енергоощадних технологій тощо.²⁹¹ [6]

З описаним компенсаторним механізмом заміщення у фінансуванні інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону часто перегукується компенсаторний механізм імітації. Він виникає у разі неефективного функціонування фінансових «компенсаторів-замінників», у зв'язку із чим з'являються «холості оберти» в роботі цього механізму. Відтак, суть компенсаторної імітації полягає у використанні недостатньо дієвих, а подекуди і відверто нежиттєздатних інструментів, важелів і методів фінансового забезпечення заходів з модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону, які апіорі не можуть забезпечувати достатніх обсягів надходження фінансових ресурсів для впровадження інновацій у різних ланках цієї інфраструктури.

Наприклад, у Львівській області має місце практика фінансування науково-аналітичних розробок з підготовки проектів різного роду стратегічних документів (зокрема стратегій регіонального розвитку і секторальних програм) за рахунок компенсаторного механізму заміщення. Так, Стратегію розвитку Львівської області до 2015 року розробляла група експертів за підтримки та під егідою британського проекту DFID «Економічний та соціальний розвиток Львівської області», а проект Стратегії розвитку Львівської області до 2027 року – експерти, які діяли в рамках канадського проекту «Місцевий економічний розвиток міст України». Натомість розробка проекту Програми розвитку сільських територій Львівської області значною мірою фінансувалася з бюджетів наукових установ, які стали учасниками його розробки, зокрема Інституту

---

²⁹¹ «Агро-Львів» та «Агрообрій» – успішний тандем[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agrolviv.com.ua/useful/173-agro-lvv-ta-agroobry-uspshniy-tandem.html>.

сільського господарства карпатського регіону УААН та Інституту регіональних досліджень НАН України.

Вказана практика знижує ефективність фінансування та виконання відповідних проектів, оскільки їх учасники не мають достатнього рівня мотивації щодо досягнення поставлених перед ними цілей. В кінцевому підсумку, підготовлені документи часто потребують подальшого доопрацювання, або ж виявляються відірваними від практичних потреб регіону та пріоритетних завдань інноваційного розвитку окремих секторів регіональної економіки, включаючи інфраструктуру аграрного ринку регіону. Це і породжує виникнення компенсаторного механізму фінансової імітації, який призводить до недофінансування окремих важливих напрямів інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону (передусім це стосується прийняття на регіональному рівні низки стратегій і програм, орієнтованих на інноваційний розвиток окремих ланок інфраструктури аграрного ринку, проте не забезпечених достатніми фінансовими ресурсами для повноцінної реалізацію цих програм).

Разом із цим компенсаторний механізм імітації може виявлятися у фінансуванні відверто віртуальних програм і проектів, більшість із яких не мають жодних шансів набути практичного втілення у життя. Такою, наприклад, є ситуація з будівництвом та модернізацією мережі автомобільних доріг у сільській місцевості Львівської області.

В цьому разі, компенсаторний механізм фінансової імітації часто перероджується в інший компенсаторний механізм, а саме – витіснення. Воно супроводжується відчуженням фінансових інструментів і важелів, що використовуються з метою інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону від сфери легальної економіки. Це несе у собі загрозу вкорінення тіньових форм економічної діяльності в межах аграрного ринку регіону.

Так, за оцінками експертів Світового банку частка неформальної економіки в Україні становить близько 50% ВВП. Ці дані підтверджуються також розрахунками експертів, що досліджують вказану проблематику. На їхню думку частка тіньових заощаджень у їх загальному обсязі. Також коливається у межах 50%.²⁹²[158]

Таким чином, можна припустити, що частка тіньового обігу сільськогосподарської продукції на аграрному ринку Львівської області коливається від 4 до 5 млрд грн. (на тлі валової продукції сільського господарства регіону в межах 8-9 млрд грн.). Якщо до цього додати суму витіснених в іллегальний сектор економіки заощаджень і коштів трудових мігрантів, то загальний потенціал компенсаторного механізму витіснення у фінансуванні інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку Львівщини становитиме орієнтовно 10 млрд грн. (1 млрд грн. або 20% від тіньового обігу сільськогосподарської продукції, приблизно 2-3 млрд грн. або 20% за рахунок частки від загального фінансового потенціалу регіону, який становить близько 15 млрд грн.²⁹³ [67], а також 5-7 млрд грн. або 5-7% з тих 3-5 млрд дол. США, які щорічно надходять в економіку Львівщини від трудових мігрантів²⁹⁴ [117]).

Систематизуючи інформацію про значення та роль описаних компенсаторних механізмів у фінансуванні інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку Львівської області, можна констатувати, що кожен із них має свої прикладні функції та сфери застосування, дотичні до відповідних ланок інфраструктури аграрного ринку регіону, а також супроводжувані певними деструктивними ефектами (табл. 4.6).

---

²⁹² Литвин В.В. Методологічні аспекти визначення тіньових заощаджень в економіці України / В.В. Литвин // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 9 (159). – С. 401-409.

²⁹³ Гургула Т. Управління регіональними фінансами в умовах стабілізації економіки / Т. Гургула [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/Fkd_2013_2_24.pdf.

²⁹⁴ Інституційні механізми залучення коштів трудових мігрантів як інвестиційного ресурсу розвитку економіки периферійних територій західних регіонів України/ М.І. Флейчук, О.А. Радіца, О.Р. П'ятковська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1338/>

**Компенсаторні механізми фінансування інноваційного розвитку
інфраструктури аграрного ринку регіону**

Компенсаторний механізм	Основні характеристики	Приклади	Деструктивні ефекти
Мобілізація	Залучення до фінансування додаткових інструментів і важелів	Самооподаткування, місцеві запозичення	Посилення ризиків поступового виснаження фінансових джерел
Акцентуація	Надання гіпертрофованого значення окремим інструментам	Псевдоефективні інвестиції, хронічна дотаційність	Зниження ефективності фінансування, поширення економічних диспропорцій
Заміщення	Використання альтернативних джерел фінансових ресурсів	«Грантоїдство», нерегламентовані фінансові платежі	Розбалансування фінансового механізму, поширення зловживань
Імітація	Використання апріорі недовірливих фінансових важелів та інструментів	Недофінансування регіональних програм	Дефіцит фінансових ресурсів, зниження інвестиційного потенціалу
Витіснення	Іллегальне використання фінансових інструментів	Тіньове фінансування	Укорінення фінансової злочинності

З усіх вищеокреслених компенсаторних механізмів фінансування найбільш виразним у сучасних соціально-економічних умовах є вплив на інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку передусім механізмів заміщення та витіснення, а також акцентуації та імітації. При цьому, якщо перші два з описаних механізмів чинять як опосередкований позитивний, так і частковий деструктивний вплив у контексті підвищення загальної ефективності функціонування фінансового механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, то два інших (акцентуація та імітація) відіграють в основному негативну роль.

Це актуалізує проблему нівелювання компенсаторних механізмів на основі підвищення дієвості ключових ланок фінансового механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку Львівської області, зокрема місцевих бюджетів та коштів населення.

**4.3. СОЦІАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ
АГРАРНОГО РИНКУ РЕГІОНУ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Функціонування інституційного та фінансового механізмів інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, враховуючи

необхідність підвищення якості виконання поставлених перед ними завдань, має взаємно узгоджуватися з діяльністю соціального механізму модернізації інфраструктури вказаного ринку. Це зумовлюється значимістю соціальних процесів у ході інституційного та фінансового забезпечення інноваційних проектів, що мають на меті технологічну модернізацію і технічне оновлення різних ланок інфраструктури аграрного ринку регіону.

Загалом під соціальним механізмом в економіці слід розуміти цілеспрямовану дію низки взаємопов'язаних соціальних інститутів, які сприяють досягненню певної економічної мети, забезпечуючи гармонізацію інтересів різних соціальних груп.

Вперше увагу на феномен соціального механізму звернув один з основоположників соціології – О. Конт, який відзначав, що світом керують ідеї, а тому весь соціальний механізм спирається саме на думки. При цьому органічна єдність людства чи його частини гарантується «загальною згодою», яка ґрунтується насамперед на зв'язках морально-емоційного характеру. Гарантами згоди при цьому виступають соціальні інститути, які об'єднуються за допомогою соціального механізму задля досягнення головного завдання будь-якої держави – попереджати «фатальну схильність до корінної розбіжності в ідеях, почуттях та інтересах».²⁹⁵ [126]

Російські автори О. Ноянізіна та М. Цапкова вказують на те, що за О. Контом кожне суспільство має свій соціальний механізм, який забезпечує його виживання і розвиток, пояснюючи цілісність і життєздатність цього суспільства як певного «соціального тіла».²⁹⁶ [362]

Водночас інший корифей світової соціологічної думки Г. Спенсер, на відміну від О. Конта, схилився до «психологічного»

---

²⁹⁵ О. Конт як основоположник соціології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/13761025/sotsiologiya/kont_osnovopolozhnik_sotsiologiyi.

²⁹⁶ Ноянізіна О.Е. Социальный механизм взаимодействия местного сообщества с государственными органами исполнительной власти / О.Е. Ноянізіна, М.С. Цапкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik_soc/99990201_West_soc_2008_3%2811%29/6.pdf.

трактування соціального механізму. Зокрема, він вказував на те, що світ керується і змінюється через почуття, для яких ідеї слугують лише «керівниками». Відтак соціальний механізм ґрунтується, в кінцевому підсумку, не стільки на думках, скільки на характерах. Разом з тим, Г. Спенсер відводив важливе місце еволюції соціальних інститутів, у тому числі з урахуванням результатів їх конкуренції та природного відбору. Еволюційний підхід до соціального механізму виявився важливий тим, що кожне явище у ньому вивчалось в розвитку. При цьому основним напрямом еволюції соціального механізму Г. Спенсер вважав рух від примусової до добровільної співпраці людей заради досягнення спільної мети. Тому, на його думку, ідеалом, до якого слід рухатись суспільству, є мінімальні межі управління та найбільша широта свободи.²⁹⁷[356]

Близькою за духом до методологічного підходу Г. Спенсера є соціологічна модель відомої російської дослідниці Т. Заславської, яка оперує категорією «соціальний механізм» у контексті соціальної трансформації суспільства. Зокрема, ця авторка схиляється до думки, що, оскільки в трансформаційному процесі бере участь дуже багато діючих груп і осіб, наділених власною волею і особливими інтересами, то соціальний механізм включає суб'єктів цього процесу, які є основними ініціаторами вказаних трансформацій, сенс їх соціальних дій, а також взаємозв'язок цих цілеспрямованих дій з масовими процесами, що викликають зрушення в інституціональній і соціальній структурах суспільства.²⁹⁸ [357]

О. Краснокутський відзначає, що, соціальний механізм складається принаймні з двох рівнів. Передусім – це спільні умови діяльності, які

---

²⁹⁷Громов И. А. Западная теоретическая социология / И.А. Громов, А. Ю. Мацкевич, В. А. Семенов. –СПб: Ольга,1996. –286 с. – С. 18-20.

²⁹⁸Заславская Т.И. Современное российское общество. Социальный механизм трансформации / Т.И. Заславская. – М.: Дело, 2004. – 400 с. – С. 284-285.

враховують безпосередні інтереси суб'єкта, на який спрямований вплив механізму. По-друге, стратегічні цілі верховної інстанції, які досягаються як неминучий результат діяльності суб'єктів саме в даних умовах і залежно від дії саме цих заходів із боку відповідальної інстанції.²⁹⁹ [359]

Л. Косалс, який досліджував соціальний механізм інноваційних процесів, вказує на те, що цей механізм являє собою складну соціальну систему, яка забезпечує регулювання інноваційного розвитку суспільства. До його складу входять окремі соціальні групи, що реалізують певний вид інноваційної діяльності, а також соціальні інститути (право, культура тощо), які формують конкретні соціально-економічні умови такої активності, впливаючи на її результати. Крім того, соціальний механізм інноваційного процесу включає суспільну потребу на задоволення якої спрямована робота механізму (потреба у принципово нових технологіях, способах управління, товарах тощо).³⁰⁰ [361]

Враховуючи те, що у роботі соціального механізму інноваційного розвитку вагоме місце займає інформаційна складова, цей механізм еволюціонує за правилами, характерними насамперед для комунікаційних систем, а саме – безповоротно та спіралеподібно. У цьому контексті слушною є думка В. Коломійця: «Біосоціальний механізм акумуляції і передачі інформації працює як єдине ціле і не піддається впливу суб'єктивного чинника. Таким чином, на відміну від обміну, що лежить в основі більшості соціально-економічних процесів і, в принципі, є зворотнім (наприклад, торговий або культурний обміни можна обмежити, припинити або навпаки – активізувати, розширити), поширення інформації носить об'єктивний, безповоротний і універсальний характер. Ця

---

²⁹⁹Краснокутський О.В. Підвищення рівня відповідальності владних структур як чинник оптимізації розвитку ідеології державотворення в Україні / О.В. Краснокутський[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ea.dgtu.donetsk.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/23106/11/krasnokytsky.htm>.

³⁰⁰Косалс Л. Социальный механизм инновационных процессов: сравнительный анализ советского и постсоветского периодов / Л. Косалс // Экономическая наука современной России. – 2000. – № 3-4. – С.85-96. – С. 87.

особливість інформації дає підстави говорити про інформаційну природу людського суспільства.³⁰¹ [364]

Прикладами функціонування безповоротних, спіралеподібних механізмів у економіці є: механізм сільськогосподарського виробництва, механізм інноваційної діяльності, ринковий механізм, соціальний механізм (рис. 4.4).

Таким чином, соціальний механізм інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, на відміну від інституційного та фінансового механізмів, має достатньо своєрідний характер розгортання. Він активізується спіралеподібно, по наростаючій, від простіших до складніших соціальних конструкцій, формуючи різні суспільно-психологічні феномени інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону на трьох ієрархічних рівнях «соціальної спіралі» (додаток П).

Вихідною ланкою цього механізму слід вважати аксіологічні основи та ментальні архетипи суспільства. Саме завдяки їм формується ціннісна компонента відношення людей до основних економічних та соціальних категорій, зокрема їх ставлення до праці, матеріальних благ, дисципліни, законності тощо. Завдяки цьому вони слугують основою для розвитку всіх інших компонентів і вузлів соціального механізму інноваційного розвитку аграрного ринку регіону. Другою ланкою у спіралеподібній ієрархії соціального механізму виступають моральні імперативи та укорінені стандарти соціальної поведінки населення. Вони формують відношення людей до таких економічних категорій, як підприємництво, суспільні блага та ринкова конкуренція, визначаючи тим самим допустимі норми їх господарської поведінки у межах відповідних господарських порядків.

---

³⁰¹Основы теории информациологических катастроф цивилизаций / В.Ф. Коломиец [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/19175/3/3-Kolomiyets-13-19.pdf>.

Інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону

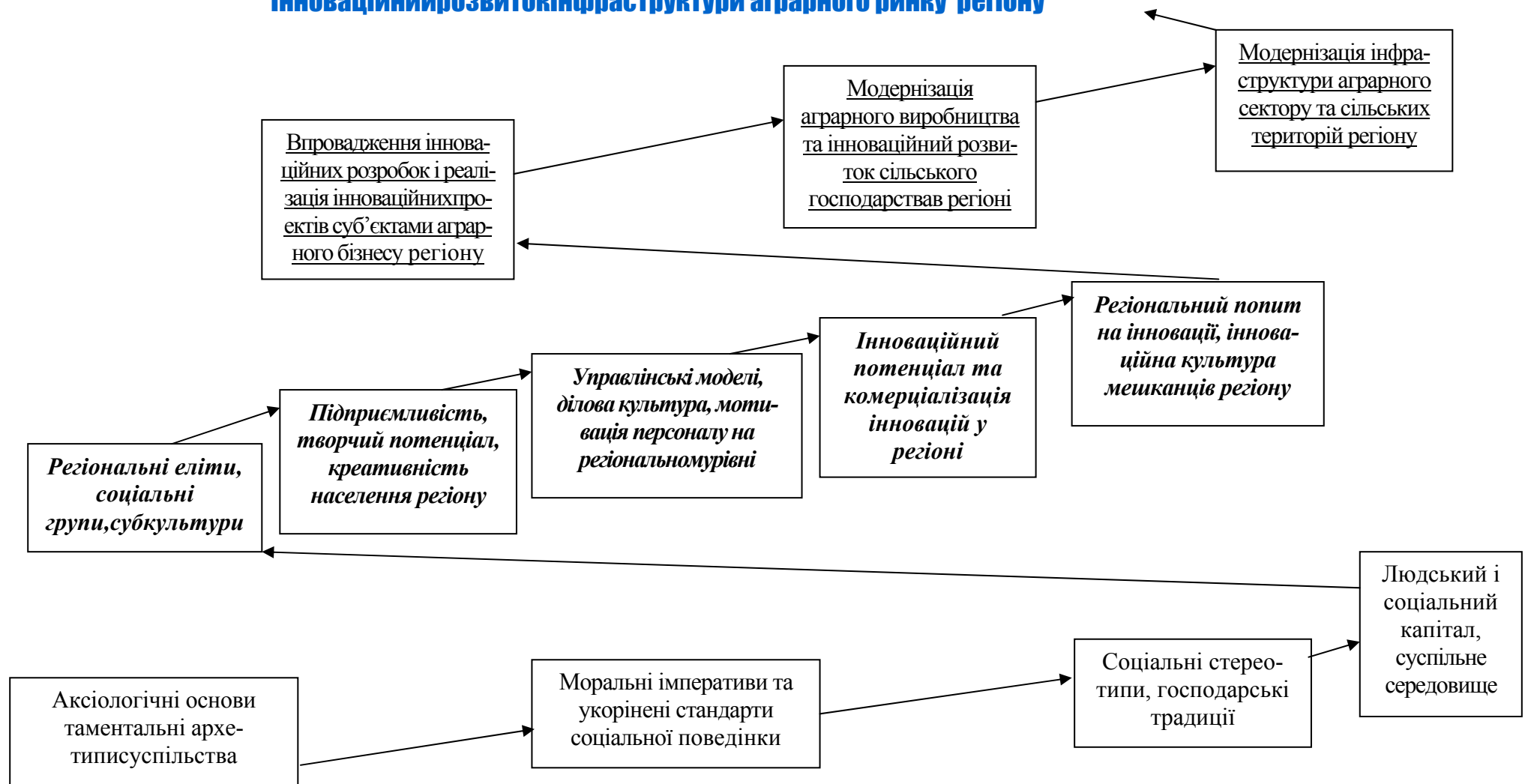

Рис. 4.4. Три рівні функціонування «спіралі» соціального механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону (авторська розробка)

Саме на другій ланці визначаються моральні границі поведінки працівників і менеджерів підприємств, а також державних управлінців і працівників органів місцевого самоврядування у зовнішньому ринковому середовищі, в тому числі міжнародному, що відображається в індикаторах корпоративної культури господарюючих суб'єктів. На цій базі відбувається становлення третьої ієрархічної ланки у спіралі соціального механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, а саме – формування соціальних стереотипів і домінуючих господарських традицій.

Ця ланка відображає усталені форми ведення господарської діяльності, які виливаються у формування відповідного типу економічного порядку. Цей він визначає особливості ринкових стосунків між найманими працівниками та власниками підприємств, бізнесом і владою, різними шаблями владної ієрархії, а також між населенням і бізнесом. З цієї ланки відбувається перехід на наступний щабель функціонування спіралеподібного соціального механізму, а саме на ланку людського та соціального капіталу.

Вказана ланка є завершальною на першому рівні спіралі соціального механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону (рівня, пов'язаного із загальносуспільними соціальними феноменами, що впливають на становлення інноваційної моделі еволюції інфраструктури аграрного ринку). Перелічені ланки цього рівня виступають також базовим і для функціонування інших соціальних механізмів, покликаних регулювати економічне життя в державі. Вони пронизують усі ланки господарського життя в країні та визначають пріоритети розвитку суспільного середовища, в тому числі через діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, форми підприємницької активності, споживчі пріоритети населення та соціальні стандарти поведінки покупців тощо.

Наступний (другий) рівень спіралі соціального механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону починається з ланки регіональних еліт, соціальних груп і субкультур, укорінених на рівні окремого регіону. Цей рівень відображає соціальні феномени, що визначають характер регіональної економічної поведінки, впливаючи тим самим і на розвиток аграрного ринку регіону та модернізацію його інфраструктури. Зокрема, вже згадана ланка регіональних еліт, соціальних груп і субкультур визначає регіональну специфіку здійснення кооперативної діяльності, культуру розвитку підприємництва у межах певного регіону, домінуючі способи самореалізації населення через громадську та ділову активність. Ця ланка також уособлює соціальні форми співіснування регіональних еліт, громадських і підприємницьких середовищ, роль інтелігенції в економічному житті регіону. Саме на її рівні відбувається укорінення таких соціально-економічних явищ, як регіональна корупція, лобізм і клановість, монополізація господарського життя в регіоні, які чинять суттєвий негативний вплив на інноваційні імпульси господарського розвитку в межах окремих регіональних ринків. Не випадково вона знаходиться над ланкою аксіологічних основ та ментальних архетипів суспільства, виступаючи її своєрідною проекцією на регіональний рівень.

Наступною ланкою цього рівня у спіралі соціального механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону є ланка підприємливості, творчого потенціалу та креативності місцевого населення. Ця ланка виконує функцію з'єднувальної між попередньою ланкою (регіональних еліт, соціальних груп і субкультур) та наступною, до якої входять управлінські моделі, ділова культура та мотивація персоналу в межах окремого регіону. Адже лише на ґрунті достатньої підприємливості, творчого потенціалу та креативності населення, можуть формуватися

регіональні моделі інноваційної ділової та корпоративної культури, мотивації персоналу, інноваційного менеджменту тощо.

Можна припустити що на щаблі управлінських моделей, ділової культури та мотивації персоналу відбувається відображення моральних імперативів та укорінених стандартів соціальної поведінки, що перебувають на першому рівні спіралі соціального механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону. Тобто вказаний щабель знаходиться над щаблем моральних імперативів та укорінених стандартів соціальної поведінки, відповідним чином уособлюючи їх вплив у межах регіонального соціально-економічного середовища. Адже саме від моральних і соціальних аспектів життєдіяльності мешканців певного регіону значною мірою залежить рівень їх ділової культури, мотивація персоналу підприємств та організацій, локалізованих у межах цього регіону, а також еволюція моделей управлінської поведінки регіональних менеджерів.

Наступною ланкою соціального механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону виступає інноваційний потенціал та комерціалізація інновацій у регіоні. Ця ланка є похідною від ланки управлінських моделей, ділової культури та мотивації персоналу, оскільки саме на ґрунті вищеперелічених феноменів формуються соціальні передумови для розробки регіональних інноваційних продуктів та їхнього поширенні в мережі гуртової та роздрібною торгівлі, а також через інші канали маркетингових комунікацій.

На ґрунті попередньої ланки формується ланка регіонального попиту на інновації та розвитку інноваційної культури мешканців регіону. Порівнюючи її з ланками першого рівня спіралі соціального механізму, можна стверджувати, що вона знаходиться над ланкою соціальних стереотипів і господарських традицій, оскільки перебуває під їх значним

впливом, зокрема в частині формування психологічних установок місцевого населення щодо сприйняття ним інновацій, формування інноваційної культури регіонального соціуму загалом та орієнтирів інноваційної поведінки в межах окремих його соціальних груп, зокрема.

Стосуючись численних суспільних феноменів, пов'язаних із різними аспектами економічної поведінки мешканців регіону ланка регіонального попиту на інновації та інноваційної культури мешканців регіону замикає друге коло спіралі соціального механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону.

Третє коло (рівень) цього механізму пов'язане з детермінацією соціальних впливів у межах аграрного ринку регіону. Воно починається з ланки впровадження інноваційних розробок і реалізації інноваційних проектів суб'єктами аграрного ринку регіону. Ця ланка є своєрідною соціальною надбудовою над тією ланкою другого рівня досліджуваного механізму, яка відображає підприємливість, творчий потенціал та креативність мешканців регіону. Адже саме під впливом підприємливості, творчого потенціалу та креативності формується спроможність господарюючих суб'єктів аграрного ринку регіону до впровадження інноваційних розробок та реалізації інноваційних проектів.

За ланкою впровадження інноваційних розробок та реалізації інноваційних проектів слідує ланка модернізації аграрного виробництва та інноваційного розвитку сільського господарства в регіоні. Вона пов'язана із переорієнтацією сільгоспвиробників, а також інших учасників аграрного ринку регіону на інноваційну модель економічного розвитку, в тому числі шляхом реалізації інвестиційних проектів з модернізації виробничої, транспортно-логістичної та інженерної інфраструктури вказаного ринку.

На цьому ґрунті гармонійно формується наступна ланка соціального механізму, орієнтована на модернізацію інфраструктури аграрного сектору регіону та інфраструктури його сільських територій. Саме завдяки інноваційному розвитку аграрного ринку регіону його людський і соціальний капітал, а також різні соціальні групи, що задіяні на аграрному ринку регіону, переходять на вищий щабель свого розвитку, створюючи тим самим відповідний попит на модернізацію ринкової інфраструктури. При цьому їхня мотивація визначається передусім тими інноваціями, які вже були досягнуті у процесі попередньої еволюції вказаного ринку.

Таким чином, модель функціонування соціального механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону завершує спіраль власної еволюції, забезпечуючи відповідний інноваційний поступ інфраструктури аграрного ринку регіону на основі реалізації соціальних взаємодій, як так і на секторальному, так і на регіональному рівні.

У контексті впливу різних соціальних груп на інноваційне сільськогосподарське підприємництво, інноваційну поведінку мешканців сільських територій, підвищення якості людського і соціального капіталу села, потреб споживачів у продуктових та інфраструктурних інноваціях на аграрному ринку регіону, було проведене відповідне соціологічне дослідження. Воно відображає особливості бачення мешканцями Львівщини тих основних проблем та перспектив модернізації різних складових інфраструктури аграрного ринку області, які впливають із характеру і параметрів функціонування соціального механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону.

У процесі дослідження було опитано понад 500 мешканців, які проживають в усіх районах області. Крім того, вибірка проведеного

соціологічного дослідження відповідає віковій і статевій структурі мешканців сільських територій Львівської області (табл. 4.7).

Таблиця 4.7

Структура вибірки соціологічного дослідження на тлі окремих демографічних показників Львівської області

2014 р.

Показники	Львівська область, %*		Вибірка дослідження	
	осіб	%	осіб	%
Загальна чисельність дорослого сільського населення, всього	804 629	100,0	512	100,0
<i>в т.ч. чоловіків</i>	379 285	47,1	241	47,1
<i>жінок</i>	425 344	52,9	271	52,9
Вікова структура дорослого сільського населення, всього	804 629	100,0	512	100,0
17-25 років	128 414	16,0	82	16,0
<i>в т.ч. чоловіків</i>	66 375	51,7	42	51,2
<i>жінок</i>	62 040	48,3	40	48,8
26-39 років	200 638	24,9	127	24,8
<i>в т.ч. чоловіків</i>	104 767	52,2	67	52,8
<i>жінок</i>	95 871	47,8	60	47,2
40-50 років	148 857	18,5	95	18,6
<i>в т.ч. чоловіків</i>	76 500	51,4	49	51,6
<i>жінок</i>	72 357	48,6	46	48,4
51-65 років	176 351	21,9	112	21,9
<i>в т.ч. чоловіків</i>	84 074	47,7	53	47,3
<i>жінок</i>	92 277	52,3	59	52,7
більше 65 років	150 368	18,7	96	18,8
<i>в т.ч. чоловіків</i>	47 569	31,6	30	31,3
<i>жінок</i>	102 799	68,4	66	68,8

Вибірка дослідження в розрізі адміністративних районів області наведена в додатку Р.

*За даними Головного управління статистики у Львівській області

Оцінюючи результати проведеного соціологічного дослідження, першочергову увагу слід акцентувати на тому, що більшість опитаних відводять соціальному механізму другорядну роль у контексті впливу на інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону. Так, частка, яка припадає на соціальний механізм при поширенні інновацій у сфері сільського господарства та його інфраструктури, на думку респондентів коливається у межах 20% (тоді, як фінансовому механізму вони відводять більше 40%, а інституційному близько 40%). Найбільш високу роль соціального механізму в інноваційному розвитку інфраструктури аграрного ринку Львівської області оцінюють представники вікової групи від 40 до 50 років.

Вони відводять цьому механізму майже третину сумарного впливу на поширення інфраструктурних інновацій у сфері сільського господарства, на рівні з інституційним механізмом. Найменше схильні довіряти соціальному механізму в контексті модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону представники найстаршої вікової групи (більше 65 років), які віддають йому лише 10% сумарного впливу.

З поміж районів Львівської області відносно високу вагомість соціального механізму в інноваційному розвитку інфраструктури аграрного ринку найчастіше відзначають респонденти, що проживають у прилеглих до м. Львова сільських територіях. Це значною мірою зумовлено вищим рівнем людського капіталу та загального освітньо-культурного рівня мешканців вказаних районів, порівняно з іншими районами області. Так, мешканці Жовківського та Пустомитівського, а також Яворівського районів, на території яких функціонують науково-дослідні інститути та вищі навчальні заклади аграрного профілю, а також технологічний парк «Яворів», відводять соціальному механізму майже 35% у сумарному впливі на поширення інфраструктурних інновацій у межах аграрного ринку регіону.

Торкаючись впливу окремих ланок соціального механізму на інноваційний розвиток різних складових інфраструктури аграрного ринку Львівської області, звертає на себе увагу відносно рівномірний розподіл думок респондентів у цілому та за територіальною ознакою, при значній його диверсифікації за окремими віковими групами.

Так, більшість опитаних відзначили, що всі ланки соціального механізму є відносно вагомими з погляду їх впливу на модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону (від 57% до 75% з можливих 100%). Приблизно такими ж є оцінки щодо загального впливу соціального механізму на інноваційний розвиток різних ланок інфраструктури аграрного ринку Львівщини (від 62% до 75%).

Водночас, в окремих вікових групах спостерігається певне відхилення варіантів відповідей від узагальнених оцінок. Наприклад, у віковій групі 40-50 років ланці соціального та людського капіталу відводиться лише 34% впливу на поширення інфраструктурних інновацій на аграрному ринку регіону. Вікова група 26-39 років оцінює вплив ланки духовності, аксіології та культури лише на рівні 37%. Натомість, представники найстаршої вікової групи (понад 65 років) віддають ланці впливу еліт, субординації та управління всі 100% впливу, а ланці розвиненості регіонального аграрного бізнесу та його забезпеченості необхідними кадрами – 90%.

Показовими є також результати проведеного соціологічного опитування щодо взаємного впливу окремих ланок соціального механізму на інноваційний розвиток різних складових інфраструктури аграрного ринку Львівської області. Зокрема, оцінюючи відповіді більшості респондентів, можна зробити висновок, що аналіз попарного зв'язку між елементами соціального механізму та успішністю впровадження інновацій у різних видах інфраструктури аграрного ринку регіону, змусив більшість опитаних ретельніше осмислити ситуацію та реалістично переоцінити відповідний вплив, що

вилось у загальне зменшенні оціночних показників. Так, якщо перед цим загальна величина впливу соціального механізму на інноваційний розвиток складових інфраструктури аграрного ринку області оцінювалась як достатня (60-80%), то виходячи з даних оцінювання попарного впливу, вона знижується до посереднього (30-60%), коливаючись переважно у межах 50-55% (табл. 4.8).

Таблиця 4.8

Анкета і зведені результати соціологічного дослідження щодо визначення ролі соціального механізму в інноваційному розвитку інфраструктури аграрного ринку Львівської області

1. Яким, на Вашу думку, є сумарний вплив кожної з нижченаведених груп чинників на поширення інновацій у сфері аграрного виробництва, створення сучасних сільськогосподарських транспортно-логістичних центрів, стимулювання будівництва нових доріг у сільській місцевості та закупівлю сучасного обладнання для сільських шкіл, амбулаторій і фельдшерсько-акушерських пунктів, поширення мобільного зв'язку та Інтернету на селі:

Групи чинників	Частка впливу, %
Законодавство та інші нормативно-правові акти, директиви, розпорядження, регламенти, регіональні стратегії, концепції та програми розвитку, «неписані правила», табу	36
Наповнення місцевих бюджетів, міжбюджетні трансферти, доступність кредитних ресурсів, залучення іноземних інвестицій, податкові пільги, субсидії та дотації від держави, благодійницька фінансова допомога, самофінансування у межах сільських територіальних громад	42
Культура, релігія, місцеві традиції, морально-етичні норми, підприємливість сільських мешканців, рівень їх взаємної толерантності та довіри до влади, духовність, законослухняність, трудова дисципліна, ділові якості	22
Разом	100

2. Які з нижчеперелічених ланок, на Вашу думку, є найбільш важливими у соціальному механізмі інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону (вказіть точний відсоток впливу):

Ланки	Рівень важливості			
	Висока (80-100%)	Достатня (60-80%)	Посередня (30-60%)	Низька (менше 30%)
	↓ <i>вказіть точний відсоток</i> ↓			
Моральність, духовність, культура, система цінностей		61		
Соціальні комунікації та взаємодії, взаємна довіра			57	

Ланки	Рівень важливості			
	Висока (80-100%)	Достатня (60-80%)	Посередня (30-60%)	Низька (менше 30%)
	↓ <i>вказіть точний відсоток</i> ↓			
Ділові якості, підприємливість, трудова дисципліна, креативність		71		
Вплив еліт, довіра до влади, субординація, мотивація персоналу, управлінські моделі		66		
Науковий потенціал, якість освіти, здатність бізнесу генерувати інновації		68		
Розвиток ринкової конкуренції, уміння «продавати» інновації, попит на інновації		69		
Розвиненість аграрного бізнесу в регіоні, налагодження співпраці з агровиробниками з інших країн		71		
Ділова культура регіонального аграрного бізнесу, забезпеченість його необхідним кадрами, розвиненість дорадництва та агроконсалтингу в регіоні		75		

3. Як на Вашу думку впливає соціальний механізм (ланки якого перелічені у попередній таблиці) на різні складові інфраструктури аграрного ринку регіону?

Складові	Рівень важливості			
	Висока (80-100%)	Достатня (60-80%)	Посередня (30-60%)	Низька (менше 30%)
	↓ <i>вказіть точний відсоток</i> ↓			
Виробнича (машини та устаткування, склади, елеватори, зрошувальні та осушувальні системи)		67		
Транспортно-логістична (дороги, автозаправки, громадський транспорт, перевалочні бази, ремонт і сервіс автотранспорту)		68		
Фінансова (банки, кредитні спілки, страхові компанії, інвестиційні фонди, міжнародні гранти)		62		
Маркетингова (оптові ринки, базари, аграрні біржі, ярмарки)		75		
Інженерна (лінії електропередач,				

Складові	Рівень важливості			
	Висока (80-100%)	Достатня (60-80%)	Посередня (30-60%)	Низька (менше 30%)
	↓ <i>вказіть точний відсоток</i> ↓			
газопостачання, каналізація, водогони, утилізація сміття)		62		
Інформаційна (Інтернет, мобільний зв'язок, телефонізація, телебачення, радіо, газети, бібліотеки)		70		
Соціальна (сільські школи, клуби, кінотеатри, амбулаторії, фельдшерсько-акушерські пункти, музеї, заповідники, спортивні та музичні школи)		65		

4. Зазначте силу впливу окремих ланок соціального механізму на інноваційний розвиток різних складових інфраструктури аграрного ринку Львівської області, заповнивши нижченаведену таблицю:

Ланки соціального механізму	Складові інфраструктури аграрного ринку						
	Виробнича	Транспортно-логістична	Фінансова	Маркетингова	Інженерна	Інформаційна	Соціальна
	<i>вказіть точний відсоток впливу, %</i>						
Культура, духовність мораль,	39	37	42	42	33	48	67
Соціальні взаємодії, довіра	43	43	53	54	40	47	62
Підприємливість і креативність	66	59	60	63	53	58	50
Вплив еліт, якість управління	55	46	63	57	51	60	56
Наука, освіта	48	39	53	48	50	60	58
Конкуренція, попит на інновації	60	56	55	58	48	62	48
Розвиток аграрного бізнесу	63	60	54	57	49	54	46
Агроконсалтинг і дорадництво	56	42	49	54	44	61	40

5. Вкажіть, будь-ласка, Ваші стаття вік, а також місце проживання:

Стать:

Чоловіча

Жіноча

Вік: 17-25

26-39

40-50

51-65

Більше 65

Місце проживання (район Львівської області): _____

При цьому показово, що опитані з числа молодших вікових груп (особливо групи від 17 до 25 років) схильні занижувати силу впливу окремих ланок соціального механізму на інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку Львівської області при здійсненні попарних оцінок (коливання у межах 20-30%), у той час як представники найстаршої вікової групи – навпаки, тяжіють до її завищення (коливання у межах 75-90%).

Загалом респонденти відзначають найбільш високий вплив такої ланки соціального механізму, як підприємливість, творчий потенціал і креативність мешканців регіону (майже 60%), зокрема її значний вплив на інноваційний розвиток виробничої (66%) та маркетингової (63%) інфраструктури аграрного ринку Львівської області.

Найнижчим, на думку опитаних є сумарний вплив ланок аксіології, культури, духовності та моралі (44%), особливо на модернізацію інженерної (33%) та транспортно-логістичної (37%) інфраструктури. Вказані два види інфраструктури аграрного ринку регіону, на думку респондентів, є також найменш підвладними впливу соціального механізму в цілому (46% і 48% відповідно). При цьому найбільш вагомо вплив соціального механізму, судячи з результатів проведеного соціологічного дослідження, відображається на виробничій. Фінансовій і маркетинговій інфраструктурі (по 54%).

Таким чином, соціологічне дослідження щодо виявлення впливу соціального механізму на інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку Львівської області, продемонструвало необхідність поступового нарощування вагомості базових ланок цього механізму (передусім аксіологічних основ та ментальних архетипів суспільства, а також моральних імперативів та укорінених стандартів соціальної поведінки населення). Разом із цим потребує додаткової уваги якість впливу різних ланок соціального

механізму на інноваційний розвиток таких видів інфраструктури аграрного ринку Львівщини, як транспортно-логістична, інженерна та фінансова.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО РОЗДІЛУ

1. Основними механізмами інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону в сучасних соціально-економічних умовах слід вважати: інституційний, фінансовий та соціальний. Кожен із них чинить свій особливий вплив на активізацію інноваційних процесів у різних ланках інфраструктури аграрного ринку регіону, а відтак по-своєму відображається на ефективності цих процесів.

2. Інституційний механізм інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону забезпечує модернізацію окремих її елементів за допомогою створення відповідної системи формальних правил і звичаєвих норм, орієнтованих на впровадження інновацій. Результатом його роботи є мінімізація інституційних бар'єрів та покращення інституційного забезпечення аграрного ринку регіону, що дозволяє зменшувати транзакційні витрати його суб'єктів і збільшувати обсяг інвестиційних ресурсів, які спрямовуються ними на інноваційний розвиток інфраструктури вказаного ринку.

Досліджуючи особливості впливу цього механізму на інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку Львівської області слід відмітити значний вплив таких його ланок, як неформальні інститути регіонального аграрного бізнесу та інноваційна культура сільських територіальних громад. Звертає на себе увагу той факт, що кожна з окреслених ланок чинить переважно деструктивний вплив на поширення інновацій у межах інфраструктури аграрного ринку Львівщини, оскільки протягом усього періоду своєї еволюції вони постійно піддавалися численним соціально-економічним деформаціям.

3. З-поміж інституцій, достатньо вагомих прямий вплив на поширення інституційних дисфункцій в інноваційному розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону мають суб'єкти регіонального аграрного бізнесу та органи місцевого самоврядування. Це підтверджується результатами проведеного експертного опитування. Разом із цим респондентами відмічається обернений вплив на поширення інституційних дисфункцій, здатних обмежувати інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону з боку державних інституцій регіонального рівня.

4. Державні інституції виступають доволі вагомою ланкою в контексті функціонування фінансового механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону. Цей механізм охоплює низку форм, методів, важелів та інструментів, орієнтованих на забезпечення необхідними фінансовими ресурсами органи місцевого самоврядування, підприємницькі структури та інших суб'єктів, спроможних здійснювати інвестиції в інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону.

5. Специфічною ознакою функціонування фінансового механізму є маятниковий характер його розгортання. Це означає, що після завершення першої ітерації руху «фінансового маятника» до своєї кінцевої мети – трансформування коштів, акумульованих бюджетами різних рівнів, у здійснення інвестицій в інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону, відразу ж започатковується зворотний ланцюг економічних подій, результатом якого стає послідовне збільшення обсягу фінансових надходжень до бюджетів різних рівнів.

6. Ефективність функціонування фінансового механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку Львівської області знижується через прогалини в таких його ланках, як місцеві бюджети та фінансові ресурси населення. Це негативно відображається на формуванні та

використанні фінансово-інвестиційного потенціалу регіону, передусім у контексті впровадження інфраструктурних інновацій у межах аграрного ринку регіону.

7. Проблеми в роботі фінансового механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку Львівської області супроводжуються укоріненням низки компенсаторних фінансових механізмів (заміщення, витіснення, акцентуації та імітації), тривале використання яких призводить до виснаження інвестиційно-інноваційного потенціалу регіону.

Компенсаторні фінансові механізми чинять також деструктивний вплив на функціонування соціального механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону.

8. Ключовими проблемами соціального механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку Львівської області є відсутність достатньо дієвих інструментів інтеграції в регіональне економічне середовища, а також певна відірваність від соціальних механізмів інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку в країнах-членах ЄС.

Зокрема, проведене соціологічне дослідження на території Львівської області, показало посередній рівень впливу соціального механізму на інноваційний розвиток різних складових інфраструктури аграрного ринку регіону. Так, респонденти відзначили відносно високий рівень цього впливу лише для ланки «підприємливість, творчий потенціал і креативність мешканців регіону» (майже 60% сумарного впливу), зокрема її значний вплив на інноваційний розвиток виробничої інфраструктури (66%) та маркетингової інфраструктури (63%) аграрного ринку Львівської області.

Разом із цим респондентами було доволі низько оцінено роль таких ланок соціального механізму, як «аксіологічні основи» та «моральні імперативи» (близько 40% сумарного впливу), що говорить про недостатню

їх значимість у діловій культурі мешканців регіону. Водночас, у розвинутих країнах-членах ЄС вказані ланки відіграють доволі вагоме значення, як в інноваційному розвитку регіональної економіки загалом, так і в контексті модернізації окремих об'єктів інфраструктури аграрного ринку регіону.

Основні положення розділу висвітлені в таких публікаціях автора: [6, с. 4-6; 25, с. 69-85; 185 с. 33-38; 187, с. 404-405; 306, с. 242-247; 310, с.43; 312, с. 251-256].

РОЗДІЛ V. ПРІОРИТТЕНІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ РЕГІОНУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

5.1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ РЕГІОНУ

Окреслюючи пріоритети удосконалення інституційної інфраструктури розвитку аграрного ринку регіону, першочергову увагу слід приділити удосконаленню інституційно-правового середовища його функціонування. Це стосується, насамперед, внесення змін у діючі нормативно-правові акти, а також в інші регуляторні документи, які визначають рамкові умови здійснення господарської діяльності суб'єктами аграрного ринку регіону.

Насамперед, у цьому контексті слід виділити закони України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», «Про індустриальні парки» та «Про наукові парки». Адже без їх адаптації до вимог і сучасних потреб розвитку інфраструктури аграрного ринку, насамперед, на регіональному рівні, складно очікувати помітних позитивних зрушень в напрямі модернізації цієї інфраструктури.

Більшість із вищевказаних законодавчих актів не передбачає особливих умов ведення інвестиційної та інноваційної діяльності для суб'єктів аграрного ринку, а також не регламентує особливого характеру функціонування об'єктів інноваційної інфраструктури сільських територій. У той же час, у нинішніх соціально-економічних умовах, розвиток інфраструктури аграрного ринку в більшості регіонів нашої держави потребує впровадження спеціальних інституційно-правових механізмів, орієнтованих на формування та ефективне функціонування агроіндустріальних, аграрно-технологічних та агронаукових парків, а також аграрних кластерів.

Наприклад, в Законі України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» (редакція від 05.12.2012 р.) доцільно, поряд з визначенням «технологічний парк», розкрити також зміст категорії «аграрно-технологічний парк», наприклад, як юридичну особу або групу юридичних осіб (учасників аграрно-технологічного парку), що діють

відповідно до договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів з метою створення організаційних засад виконання проектів, орієнтованих на інноваційний розвиток сільськогосподарського виробництва шляхом впровадження наукоємних розробок, високих технологій та забезпечення випуску конкурентоспроможної на світовому ринку сільськогосподарської продукції. Разом із цим перелік технологічних парків, правові та економічні засади запровадження та функціонування спеціального режиму інноваційної діяльності для яких регулюється згаданим законом, слід доповнити низкою аграрно-технологічних парків, у тому числі шляхом надання відповідного статусу тим із нині діючих технологічних парків, які можуть за рахунок цього підвищити ефективність виконання покладених на них завдань. Наприклад, статус аграрно-технологічного може бути наданий технопарку «Яворів», який за рахунок цього може забезпечити не лише диверсифікацію власної інноваційної діяльності, але і сприяти модернізації інфраструктури аграрного ринку Львівщини та Західного регіону загалом.

Цьому може сприяти і зручне місце локалізації вказаного технопарку (недалеко від українсько-польського кордону), і сприятливі можливості для розвитку сільськогосподарського виробництва у прилеглих до нього районах області (Яворівському, Жовківському, Городоцькому та Мостиському), і успішний досвід модернізації інфраструктури аграрного ринку в Польщі та інших країнах-членах ЄС, і наявність у них сучасних інноваційних технологій розвитку сільськогосподарського виробництва, трансферт яких може відбуватися в Україну саме завдяки функціонуванню вказаного аграрно-технологічного парку.

Разом з формуванням аграрно-технологічних парків у регіоні є всі передумови для розвитку агроіндустріальних парків. Проте, на жаль, чинне законодавство не регламентує механізмів їх формування та функціонування. Так, Закон України «Про індустріальні парки» (редакція від 11.08.2013 р.) не містить положень, присвячених категорії «агроіндустріальний парк».

Натомість, враховуючи нагальні потреби інноваційного розвитку інституційної інфраструктури аграрного ринку в більшості регіонів України, доповнення вказаного закону окремих розділом «Агроіндустріальні парки», дало би змогу активізувати розвиток останніх на новій інституційній основі.

Наприклад, у Львівській області започаткування діяльності таких парків можливе відразу у декількох районах, насамперед Перемишлянському (на базі незадіяних промислових потужностей районного центру та прилеглих сільських територій), Сокальському (на базі частини вивільнених промислових площ Червонограда, Сокаля та Соснівки), а також Дрогобицькому та Стрийському районах, де існують незадіяні промислові площадки, як у самих районних центрах, так і у Бориславі та Стебнику, а також є можливості для розвитку аграрного виробництва та збуту сільськогосподарської продукції в курортних центрах: Трускавці, Моршині та Східниці.

Поряд з удосконаленням інституційно-правового забезпечення діяльності в Україні аграрно-технологічних та агроіндустріальних парків, існує також гостра потреба в інституційно-правовому врегулюванні проблематики функціонування аграрних кластерів. Так, вітчизняні дослідники з цього приводу, зазначають: «На сьогодні у вітчизняному законодавстві не існує визначення поняття «кластер», його видів, особливостей створення і функціонування. Зокрема, у Господарському Кодексі України відсутнє поняття «кластеру» як територіального об'єднання підприємств. Розробленими, але не затвердженими залишаються проекти нормативно-правових актів щодо формування засад державної політики у сфері кластеризації економіки, такі як «Концепція створення кластерів в Україні» (Міністерство економіки України, 2008 р.), «Національна стратегія формування та розвитку транскордонних кластерів» (Міністерство регіонального розвитку та будівництва України, 2009 р.). У діючих нормативно-правових документах щодо засад державної аграрної політики не передбачено регламентування діяльності аграрних кластерів. Зокрема, і в Законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.», і в «Державній цільовій програмі розвитку

українського села на період до 2015 р.» згадки про аграрні кластери відсутні. Лише проектом Закону України «Про сільське господарство» визначено, що у сільському господарстві можуть утворюватися міжгосподарські організаційно-управлінські структури у вигляді самоврядних господарських об'єднань кооперативного господарювання та кластерного регіонального співробітництва в організаційно-правових формах товариств, асоціацій, консорціумів».³⁰² [347]

Це актуалізує проблему прийняття необхідних нормативно-правових, насамперед законодавчих, актів, спрямованих на формування та розвиток в Україні аграрних кластерів у тому числі транскордонних. Наприклад, у Львівській області діяльність таких кластерів може бути започаткована вже найближчим часом у більшості прикордонних районів, із залученням тих, які не дотичні до кордону, проте межують з обласним центром (Жовківському, Яворівському, Мостиському, Городоцькому, Пустомитівському, Кам'янка-Бузькому тощо).

Водночас, поліпшення якості законодавчого забезпечення інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку не означає автоматичного вирішення усіх її проблем у кожному з регіонів України. Відтак, невід'ємною ланкою модернізації вказаної інфраструктури є удосконалення інституційно-правового середовища її розбудови на регіональному рівні.

У цьому контексті на окрему увагу заслуговує еволюція таких формальних інститутів, як регіональні стратегії розвитку, галузеві концепції та секторальні програми, що пов'язані з функціонуванням різних складових інфраструктури аграрного ринку регіону. До них слід передусім віднести Державну стратегію регіонального розвитку України, стратегії та програми розвитку окремих областей і районів, а також секторальні концепції та програми, такі як Державна цільова програма розвитку українського села на

---

³⁰²Щодо державної політики підтримки розвитку аграрних кластерів в Україні / О. Собкевич, В. Русан, А. Юрченко. – Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/760/>

період до 2015 року, Програма розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України на 2013-2020 роки, Програма розвитку аграрного сектору економіки до 2020 року тощо.

Зокрема, слід відмітити, більшість із вищеперелічених програмних документів, а також їхніх аналогів на регіональному рівні не виконують покладених на них функцій у контексті формування якісної інституційної інфраструктури аграрного ринку на регіональному рівні. Наприклад, у Львівській області дотичними до проблем розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону є: Регіональна програма інноваційного розвитку Львівської області на 2013 – 2015 роки (рішення обласної ради від 19.02.2013 № 681), Програма реалізації мікропроектів у рамках проекту «Сприяння розвитку соціальної інфраструктури на 2013 – 2016 роки» (рішення ради від 17.12.2013 № 934), Програма енергозбереження для населення Львівщини на 2013 - 2016 роки (рішення обласної ради від 19.02.2013 № 680), Регіональна цільова економічна програма енергоефективності у Львівській області на 2014 – 2015 роки (рішення обласної ради від 18.03.2014 № 1010), Програма розвитку освіти Львівщини на 2013-2016 роки (рішення обласної ради від 26.04.2013 № 726), Регіональна програма сприяння розвитку інформаційного простору та громадянського суспільства у Львівській області на 2014-2018 роки (рішення обласної ради від 18.03.2014 № 965 та рішення обласної ради від 29.04.2014 № 1057), Програма підтримки та розвитку спорту в сільській місцевості на 2014 рік (рішення обласної ради від 17.06.2014 № 1130), Програма облаштування дитячих ігрових майданчиків у сільській місцевості Львівської області на 2014 рік (рішення обласної ради від 08.07.2014 № 1151), Комплексна програма підтримки та розвитку агропромислового комплексу Львівської області на 2013 – 2015 роки (рішення обласної ради від 16.05.2013 № 760), Програма розвитку земельних відносин у Львівській області на 2011 - 2015 роки (рішення облради від 24.05.2011 № 139), Регіональна програма підтримки індивідуального житлового будівництва на селі «Власний дім» на 2013 – 2015 роки (рішення обласної ради від 16.05.2013 № 756), Програма «Питна вода» на

2012 – 2020 роки у Львівській області (рішення обласної ради від 03.07.2012 № 546), Програма розвитку туризму та курортів у Львівській області на 2014 – 2017 рік (рішення обласної ради від 29.04.2014 № 1087), Програми розвитку сільських територій Львівської області на період до 2015 (розпорядження голови Львівської обласної державної адміністрації від 29.05.2013 №302/0/5-13) та деякі інші.

Не зважаючи на це, досягнення більшості цілей, передбачених у цих програмах, не відбувається, а виконання поставлених у них завдань не знаходять свого практичного вирішення, залишаючись здебільшого на рівні декларацій. Наприклад, у звіті про виконання Комплексної програми підтримки та розвитку агропромислового комплексу Львівської області на 2013 – 2015 роки констатується, що переважна частина видатків з державного бюджету була спрямована на пряму компенсацію агровиробникам частини їх господарських витрат і здешевлення кредитів, у той час як на розвиток інфраструктури аграрного ринку кошти фактично не скеровувалися. Аналогічною є ситуація з фінансуванням програм розвитку туризму та курортів у Львівській області на 2014 – 2017 рік (основні витрати – на розробку рекламно-презентаційних матеріалів), розвитку інформаційного простору та громадянського суспільства у Львівській області на 2014-2018 роки(основні витрати – на фінансову підтримку та заробітну плату працівників ЗМІ та громадських організацій, розробку інформаційно-пропагандистських продуктів), Програма розвитку земельних відносин у Львівській області на 2011-2015 роки (основні витрати на проведення нормативно-грошової оцінки земель).

Натомість обласні програми, в яких передбачається виділення коштів на розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону (виробничої, комунальної, соціальної тощо), стикаються зі значним дефіцитом виділення коштів, передбачених кошторисними призначеннями. Зокрема, це стосується Програми розвитку освіти Львівщини на 2013-2016 роки, Регіональної програми інноваційного розвитку Львівської області на 2013-2015 роки,

Програми енергозбереження для населення Львівщини на 2013-2016 роки, Програми підтримки та розвитку спорту в сільській місцевості на 2014 рік, Програми облаштування дитячих ігрових майданчиків у сільській місцевості Львівської області на 2014 рік та інших.

Це ж саме стосується і програм розвитку сільських територій до 2015 року, які приймалися на обласному рівні та діють у більшості районів Львівської області. Переважна частина видатків, які передбачалися у цих програмах на розвиток інфраструктури аграрного ринку або не профінансовані взагалі, або фінансувалися в незначних обсягах, що унеможливило практичну реалізацію завдань, передбачених до виконання цими програмами.

Це ставить на порядок денний проблему реформування системи підготовки регіональних стратегій і програм розвитку, як в цілому, так і секторальних, зокрема тих, що орієнтовані на підвищення ефективності функціонування інфраструктури аграрного ринку регіону та його сільських територій. Вказане реформування має здійснюватися в руслі трьох взаємопов'язаних напрямів трансформації: аксіологічного, економічного та адміністративно-управлінського (рис. 5.1).

При цьому першочергову роль слід відвести аксіологічному напрямку трансформації, оскільки він є визначальним не лише з огляду на можливість безпосереднього забезпечення додаткових фінансових надходжень у розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону (через зростання підприємницької активності та збільшення обсягів надходження приватних інвестицій і бюджетних асигнувань), але і з урахуванням того, що аксіологічна трансформація позитивно впливає на формування суспільно-психологічних передумов для розгортання двох інших напрямів еволюції інституційно- правового середовища розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону: економічного (через зміну економічної культури суспільства) та адміністративно-управлінського (завдяки зміні цілей та пріоритетів у діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування).

Рис. 5.1. Напрями та засоби трансформації інституційно-правового середовища розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону*

Деталізуючи пріоритети реалізації заходів у межах аксіологічного напрямку трансформації інституційно-правового середовища розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, першочергову увагу слід звернути на зміну філософії бюджетотворення та перегляд пріоритетів фіскальної політики на регіональному рівні. Адже до того часу поки Україна при розробці регіональних стратегій і програм розвитку продовжуватиме спиратися переважно на нинішню, так звану «бюджетоорієнтовану» систему цінностей, до тих пір фінансові можливості для розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону залишатимуться у край обмеженими. Це зумовлено

* Авторська розробка

неможливістю серйозних зрушень у напрямі інвестиційного забезпечення інфраструктурних проектів допоки переважна їх частина забезпечуватиметься за допомогою бюджетних асигнувань.

Відтак, першочергову увагу в процесі реалізації програм розвитку сільського господарства та аграрного ринку регіону слід акцентувати на пріоритетному стимулюванні приватних інвестицій та активізації підприємницької діяльності на селі. В цьому контексті бюджетне фінансування заходів, спрямованих на розвиток аграрного сектору регіону, має спрямовуватися передусім на модернізацію його інфраструктурних об'єктів, насамперед на розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону (на відміну від нинішньої практики спрямування фінансових ресурсів держави передусім на пряму підтримку сільгоспвиробників, зокрема агрохолдингів).

Це дасть змогу переорієнтувати фінансові потоки, які виділяються з державного місцевих бюджетів, у бік розвитку об'єктів інфраструктури аграрного ринку регіону та їх модернізації, що створюватиме сприятливий ґрунт для підвищення ефективності та інноваційної спрямованості як сільськогосподарських підприємств, так і господарства населення, причому не лише в аграрному секторі економіки, але і інших сферах економічної діяльності на селі.

Разом із цим слід запровадити зміну пріоритетів фіскальної політики в напрямі створення додаткових стимулів для розвитку підприємницьких структур, які здатні вирішувати проблему зайнятості сільського населення, а також інвестувати в аграрний сектор економіки. Ці заходи не лише дозволять підвищити ефективність сільського господарства на регіональному рівні, але й відповідатимуть стратегічним напрямам розвитку аграрного ринку в умовах поглиблення європейської інтеграції України та виконання умов Угоди про Асоціацію з ЄС.

Вищевказані заходи зі зміни філософії бюджетотворення та переорієнтації пріоритетів фіскальної політики України, як уже було

зазначено, достатньо тісно переплітаються з необхідністю переоцінки ролі сільськогосподарського підприємництва. Вказана переоцінка є другим напрямом аксіологічної трансформації, орієнтованої на зміну інституційно-правового середовища розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону. Насамперед вона спрямована на трансформацію системи суспільних цінностей, зокрема світогляду сільських мешканців, і повинна орієнтуватися на усвідомлення ними ключової ролі підприємництва в розвитку аграрного сектору економіки. Відтак підприємництво в системі цінностей українського селянина має зайняти те місце, яке сьогодні відводиться ним державі, а саме сприйматися в ролі економічного базису для формування фінансово-інвестиційного та соціально-демографічного потенціалу сільського господарства, джерелом його ефективності та стимулювання розвитку інфраструктури аграрного ринку та сільських територій загалом.

Українське суспільство, і насамперед вітчизняне селянство, повинно врешті-решт прийти до усвідомлення того факту, що без розвинутого підприємницького середовища неможливо забезпечувати ані належного рівня зайнятості на селі, ані вирішення соціальних проблем сільських територій, ані підвищення ефективності сільського господарства України та нарощування його конкурентних переваг у міжнародному поділі праці, в тому числі і шляхом збільшення експортних потужностей. З цією метою, як на рівні сільських територіальних громад, так і в середовищі вчених-аграрників, а також у вищих навчальних закладах аграрного профілю, які діють у межах регіону, повинні розроблятися та реалізовуватися навчально-освітні програми для підприємців, які можуть працювати у сільському господарстві, проекти інформаційної та фінансової підтримки для господарств населення, які повинні розвивати цей напрям діяльності, а також заходи, орієнтовані на інші групи потенційних учасників аграрного ринку, включаючи сільськогосподарські кооперативи та інші форми підприємницької активності на селі.

Окрім цього, всі регіональні стратегії та програми повинні охоплювати також третій блок, включений до аксіологічного напрямку трансформації інституційно-правового середовища розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, а саме – усвідомлення реальної значимості інфраструктури у розвитку цього ринку та сільського господарства загалом. Адже сучасна європейська практика та досвід еволюції аграрного ринку доводять, що основними передумовами ефективного розвитку сільського господарства та сільськогосподарського підприємництва в межах аграрного ринку регіону є передусім фінансування відповідних програм та заходів, спрямованих на інноваційний розвиток та модернізацію об'єктів його інфраструктури. Саме завдяки цьому відбувається збільшення інвестицій в сільське господарство та розвиток аграрного підприємництва.

З іншого боку, вказані інвестиції збільшуються під впливом еволюційних змін у системі взаємовідносин між регіональними органами державної влади, органами місцевого самоврядування та представниками місцевого підприємництва, зокрема агробізнесу.

Це актуалізує проблему налагодження дієвих механізмів у системі державно-приватного партнерства та співфінансування місцевих програм, орієнтованих на розвиток окремих складових інфраструктури аграрного ринку регіону (економічний напрям трансформації інституційно-правового середовища). Насамперед, доцільно звернути увагу на такі важливі інструменти, як концесія, проектна діяльність, інформаційно-посередницькі послуги, наукові розробки, навчально-освітня активність, участь у програмах міжнародної технічної допомоги тощо.

Наприклад, більшість об'єктів інженерної, транспортно-логістичної, інформаційно-комунікаційної та соціальної інфраструктури аграрного ринку можуть успішно розвиватися в руслі концесії. Для існує необхідна нормативно-правова та матеріально-технічна база. Так, Закон України «Про концесії» (від 16.07.1999 № 997-XIV; стаття 3), до об'єктів, які можуть надаватися у концесію, зокрема, відносить об'єкти права державної чи

комунальної власності, які використовуються для здійснення діяльності у таких сферах господарської діяльності:

- водопостачання, відведення та очищення стічних вод, забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем;
- збирання та утилізація сміття, оброблення відходів;
- будівництво та/або експлуатація автомобільних доріг, об'єктів дорожнього господарства, інших дорожніх споруд;
- будівництво та/або експлуатація залізниць, мостів, шляхових естакад, тунелів, інших шляхів сполучення;
- охорона здоров'я;
- надання телекомунікаційних послуг, у тому числі з використанням телемереж;
- надання поштових послуг;
- виробництво, транспортування і постачання тепла та розподіл і постачання природного газу;
- виробництво та транспортування електроенергії;
- використання об'єктів соціально-культурного призначення;
- будівництво, реконструкція та експлуатація внутрішньо-господарських меліоративних систем та окремих об'єктів їх інженерної інфраструктури.

Всі ці сфери господарської діяльності включають об'єкти, які належать до інфраструктури аграрного ринку регіону, а відтак можуть успішно модернізуватися за допомогою залучення коштів концесіонерів на власний інноваційний розвиток.

Разом із цим концесійний механізм є доволі складним і передбачає розробку цілісної системи управління, включаючи відбір необхідних інструментів економічного стимулювання, координації та мотивації. Більше того, вказані інструменти та важелі впливу слід диференціювати: на прями та

опосередковані. Перші з них стосуються безпосередньо кожної окремої концесійної угоди, в той час як другі – характеру інституційних змін на регіональному та загальнодержавному рівнях.

Наприклад, для того, щоб ефективно запрацював механізм передачі в концесію експлуатації автомобільних доріг та об'єктів дорожнього господарства, необхідно, по-перше, збільшити обсяг адміністративних повноважень органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад, надавши їм ширше коло прав та обов'язків, а по-друге, забезпечити нарощування їх фінансової самодостатності (для створення вищого рівня мотивації щодо реалізації концесійних проектів). Крім того, слід запровадити регуляторні зміни, спрямовані на розвиток підприємницького середовища, насамперед агробізнесу та малого сільського підприємництва. Адже без значної кількості підприємницьких структур у сільській місцевості навряд чи вдасться створити критичну масу потенційних учасників концесійних угод, забезпечуючи належну конкуренцію між ними. Крім того, велика кількість ефективно функціонуючих суб'єктів господарювання на відповідній території потрібна для розвитку мережі ділових контактів з потенційними контрагентами в процесі реалізації концесійних угод, без чого їх ефективність залишатиметься низькою, а мотиваційні стимули до розвитку концесії – обмеженими. Не слід оминати увагою і формування системи передачі досвіду управління концесійними проектами із залученням закордонних компаній та консультантів. І нарешті ще одним напрямом інституційних змін, дотичних до формування середовища, сприятливого для розвитку концесії, є формування якісно нової судової системи, спроможної забезпечувати захист прав власності та інвестицій концесіонерів, унеможливлувати будь-які рейдерські дії по відношенню до них, гарантувати їм справедливе вирішення конфліктів, а відтак і довіру до судової влади. Без цього вкладення коштів у реалізацію довготривалих та капіталомістких концесійних проектів виявиться недоцільним.

Крім того, для повноцінного задіявання механізму концесії з метою інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, необхідно активізувати зусилля в напрямі розв'язання низки ментально-психологічних та суспільно-звичаєвих проблем. Передусім це стосується підвищення якості соціального капіталу (формування взаємної довіри в учасників аграрного ринку) та налагодження нових стандартів ринкової поведінки господарюючих суб'єктів (зростання інноваційної спрямованості бізнесу та стимулювання його соціальної відповідальності).

Для цього на регіональному рівні також мають бути створені необхідні інституційні передумови, а саме:

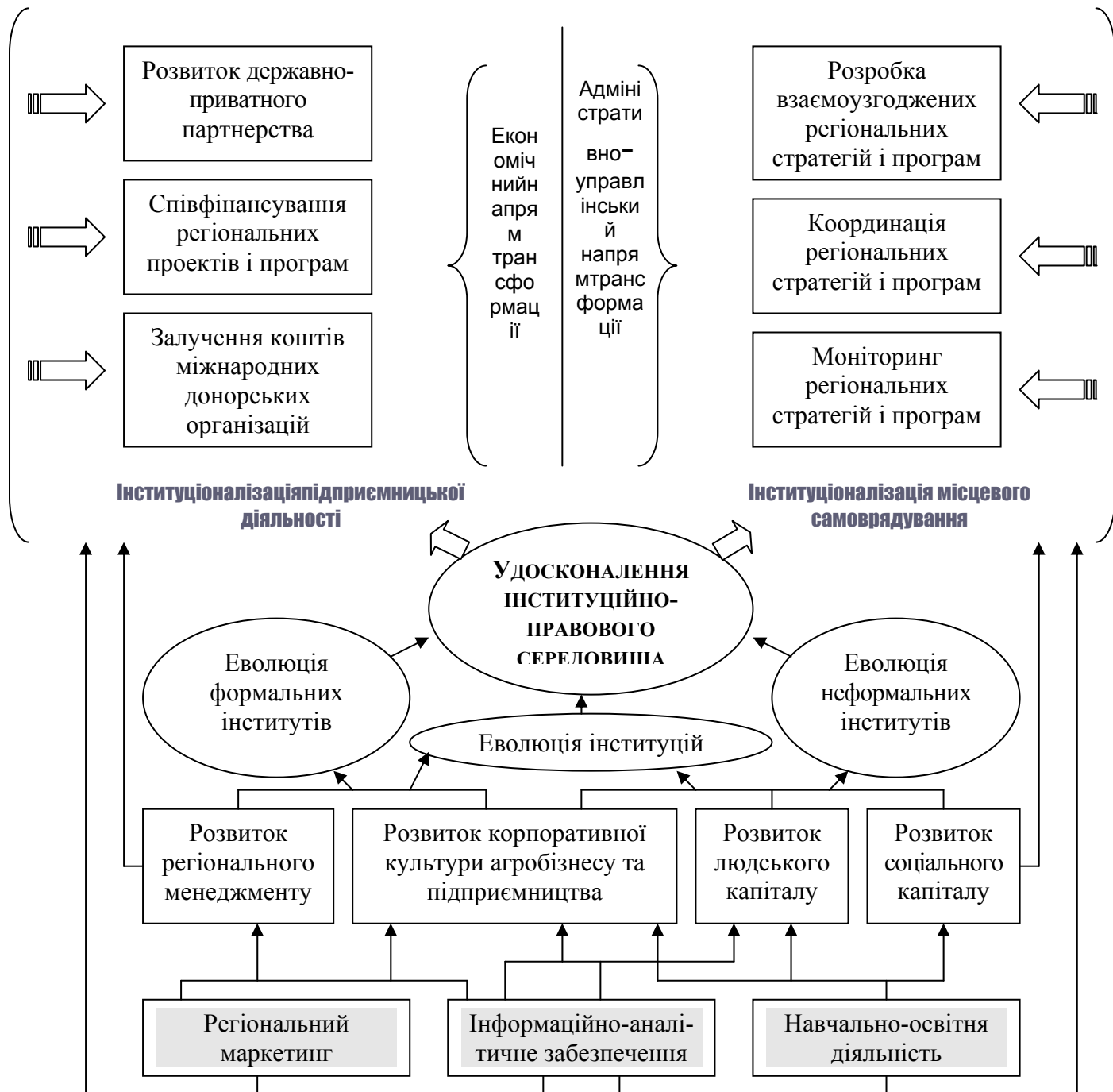
- налагоджено постійно діючу систему реалізації навчально-освітніх програм для керівників та співробітників органів місцевого самоврядування, з обов'язковим проходженням відповідних базових навчальних курсів (діловодства, адміністративного менеджменту, регіонального маркетингу тощо) для всіх депутатів місцевих рад, обраних до їх складу вперше;
- забезпечено обов'язкову розробку інформаційно-презентаційних матеріалів для кожної сільської території, спрямованих на залучення приватних інвесторів до реалізації відповідних інфраструктурних проектів (інвестиційні пропозиції, бізнес-плани, концесійні угоди тощо);
- організовано систему аналітичних і маркетингових досліджень на регіональному рівні, зокрема шляхом створення відповідних маркетингових структур, а також залучення до їх роботи вищих навчальних закладів та наукових установ аграрного профілю, локалізованих у межах регіону;
- відновлення мережі навчально-просвітницької роботи із сільським населенням, у т.ч. через аграрні палати, агроконсалтингові та дорадницькі служби, вищі навчальні заклади аграрного профілю, громадські організації та ін.

Реалізація комплексу окреслених заходів дозволить не лише активізувати інноваційно-інвестиційну діяльність, спрямовану на

модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону, в т.ч. із залученням до співфінансування відповідних інвестиційно-інноваційних проектів, поряд з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, також суб'єктів підприємництва, міжнародних донорських організацій і благодійних фондів, зацікавлених фізичних осіб. Разом із цим, відбудеться також підвищення ефективності заходів, що реалізуються у руслі економічного напрямку трансформації інституційно-правового середовища розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, а саме – функціонування механізмів моніторингу, контролю, координації та планування, локалізованих в адміністративно-управлінській на площині.

Так, через удосконалення системи регіонального маркетингу та активізацію інформаційно-аналітичної діяльності, спрямованої на дослідження закономірностей і тенденцій сучасного економічного розвитку, досягатиметься підвищення ефективності регіонального менеджменту та формуватиметься інноваційна корпоративна культура в системі аграрного бізнесу й підприємництва. Це, у свою чергу, забезпечуватиме інституціоналізацію підприємницької діяльності, необхідну для еволюцію складових економічного напрямку інституційно-правового забезпечення інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону. З іншого боку, завдяки дії механізму, ґрунтованого на інформаційно-аналітичному та навчально-освітньому забезпеченні сільських мешканців, досягатиметься розвиток людського та соціального капіталу села, а відтак формуватиметься система неформальних (звичасєвих) інститутів, орієнтованих на створення необхідних передумов для підвищення якості інституційно-правового забезпечення економічних взаємовідносин між суб'єктами аграрного ринку та органами місцевого самоврядування сільських територіальних громад. Така інституціоналізація стане важливим чинником розвитку адміністративно-управлінського напрямку інституційно-правового забезпечення інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону (рис. 5.2).

Рис. 5.2. Взаємозв'язок механізмів економічного та адміністративно-управлінського напрямів трансформації інституційно-правового середовища розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону*

Поряд з удосконаленням інституційно-правового забезпечення, не менш важливим напрямом удосконалення інституційної інфраструктури аграрного ринку регіону є поліпшення його інституційно-організаційного

* Авторська розробка

забезпечення. Насамперед, це стосується формування тих інституцій, які підтвердили свою життєздатність в країнах-членах ЄС, сприяючи зниженню рівня трансакційних витрат учасників аграрного ринку і забезпечуючи їм тим самим додаткові можливості для інноваційного розвитку. До цих інституцій, насамперед, слід віднести аграрні палати, асоціації аграрного бізнесу, агроконсалтингові фірми та дорадницькі служби, оптові ринки, заклади обслуговуючої, споживчої та кредитної кооперації тощо.

Активізація їх діяльності на регіональному рівні має відбуватися шляхом реалізації низки взаємопов'язаними заходів за кількома основними напрямками.

По-перше, через делегування органами місцевого самоврядування частини своїх повноважень. Передусім, це стосується інформаційно-комунікаційної функції (у т.ч. закріплення за вказаними інституціями статусу інформаційних посередників (медіаторів) у стосунках із органами влади), включаючи варіант розподілу різних сфер інституційної компетенції за окремими інституціям (наприклад, за аграрними палатами – зв'язків з обласними та районними державними адміністраціями; за асоціаціями аграрного бізнесу – контактів з органами місцевого самоврядування; за агроконсалтинговими фірмами та дорадницькими службами – взаємодії з контролюючими інстанціями тощо).

По-друге, органи місцевого самоврядування можуть виступати співзасновниками таких інституцій, включаючи можливість співфінансування їхньої діяльності разом з господарюючими суб'єктами аграрного ринку регіону, або ж міжнародними донорськими організаціями, і покладаючи на ці інституції такі завдання, як розробка проектів регіональних і секторальних стратегій та програм розвитку, здійснення їхнього моніторингу, проведення маркетингових досліджень аграрного ринку, виконання рекрутингових функцій тощо.

По-третє, шляхом сприяння відповідним інституціям через їх залучення до реалізації програм міжнародної технічної допомоги, навчання їх працівників основам фанд-райзингу, спільної участі в закордонних стажуваннях з проблем інформаційної та консультативної підтримки учасників аграрного ринку, орієнтованої на трансфер технологій та модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону.

По-четверте, завдяки наданню безоплатного доступу до баз даних, які акумулюються органами державної влади та відповідного статистичного ресурсу, з метою виконання вказаними інституціями покладених на них функцій, таких як надання інформаційної та консультативної підтримки учасників аграрного ринку, залучення коштів міжнародних донорських організацій у сферу інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, робота з іноземними партнерами та потенційними інвесторами щодо трансферу технологій та реалізації інноваційних проектів у сільському господарстві та харчопереробці тощо.

Алгоритм активізації вказаних інституцій зображено на рис. 5.3.

Третім напрямом удосконалення інституційного середовища розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, поряд з інституційно-правовим та інституційно-організаційним, слід визнати підвищення ефективності функціонування інститутів, пов'язаних з активізацією суспільно-психологічної компоненти життєдіяльності сільських територій. Зокрема, це стосується адаптації вітчизняних неформальних інститутів, а саме звичаєвих норм, неписаних правил поведінки та ціннісних установок населення до стандартів ЄС.

Суспільно-психологічна компонента удосконалення інституційного середовища інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону потребує найбільшої уваги, оскільки не передбачає достатніх можливостей прямого впливу з боку державних чи регіональних органів влади. Тобто, неформальні інститути виникають, укорінюються і трансформуються переважно унаслідок дії опосередкованих чинників впливу, пов'язаних зі зміною аксіологічних засад і соціальних стандартів життя населення.

Рис. 5.3. Алгоритм активізації інституцій, дотичних до інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону*

У зв'язку із цим, інституціоналізація суспільно-психологічного середовища модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону складається з двох взаємопов'язаних ланок.

З одного боку, вона передбачає реалізацію низки заходів макроекономічного характеру, спрямованих на розвиток інститутів підприємництва, громадянського суспільства, місцевого самоврядування, освіти, сім'ї тощо. В цьому контексті першочергового значення набуває децентралізація влади, демонополізація економіки, дебіюрократизація системи державного управління, боротьба з корупцією, викорінення іллегальної господарської діяльності тощо. З іншого боку, інституційний розвиток суспільно-психологічного середовища, сприятливого для

* Авторська розробка

поширення інновацій на місцевому рівні, включаючи модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону, пов'язаний з формуванням горизонтальних комунікацій на рівні сільського мікросоціуму. Це зумовлює необхідність пошуку адекватних управлінських інструментів для реалізації локальних ініціатив, спрямованих на подолання опортуністичної поведінки, недопущення соціальної апатії, унеможливлення зловживань з боку органів місцевої влади та підприємницьких структур, насамперед великих сільгосппідприємств, монополістів переробної сфери та агрохолдингів.

Загалом, систему заходів, спрямованих на активізацію суспільно-психологічної компоненти в інституціоналізації інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону можна схематично зобразити у вигляді відповідної матриці (рис. 5.4).

Так, органи державної влади мають сприяти еволюції суспільно-психологічного середовища інноваційного розвитку аграрного ринку регіону та його інфраструктури, забезпечуючи насамперед належні передумови для ефективного функціонування агробізнесу і підприємництва на селі, а також для збільшення адміністративної та фінансової спроможності органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад. Найкоротшим шляхом до цього є демонополізація економіки, дебіюрократизацію управління та децентралізація влади.

Натомість органи місцевого самоврядування повинні забезпечувати місцевим підприємцям та мешканцям сільських територій необхідне організаційне та інформаційне сприяння у забезпеченні їх життєдіяльності та господарському розвитку, отримуючи натомість партнерські стосунки та підтримку в реалізації локальних ініціатив.

Дещо іншою має бути логіка взаємовідносин між домогосподарствами (включаючи господарства населення) та господарюючими суб'єктами системи агробізнесу.

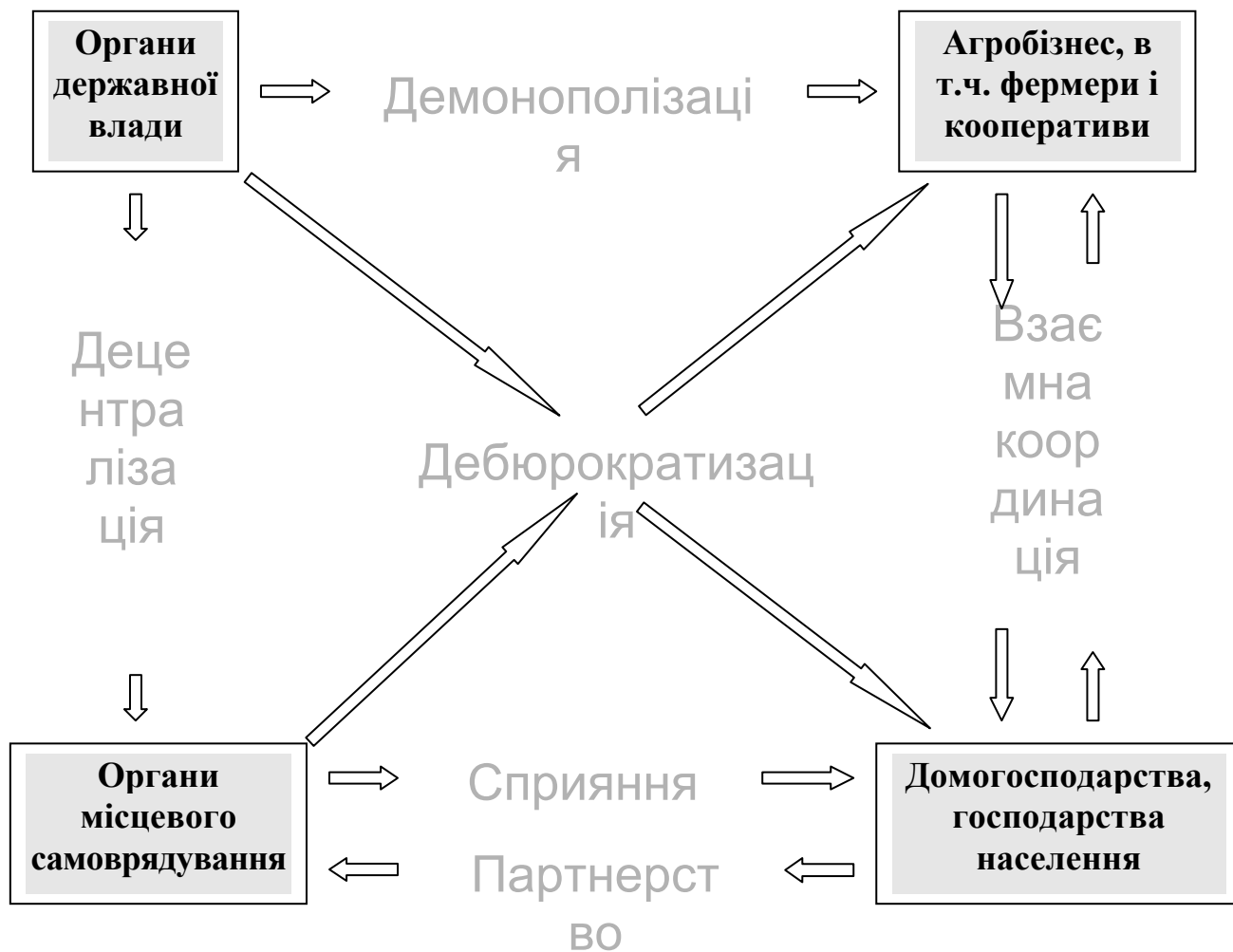

Рис. 5.4. Матриця інституціоналізації суспільно-психологічного простору модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону*

Вони, згідно канонів ринкової економіки, спроможні формувати сприятливе інституційне середовище для позитивного суспільно-психологічного впливу на інноваційний розвиток аграрного ринку регіону та його інфраструктури шляхом забезпечення взаємного контролю та координації дій, пов'язаних із досягненням інтересів.

Гармонізація стосунків у межах вищеприписаної матриці інституціоналізації суспільно-психологічного простору модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону спроможна забезпечувати необхідний інноваційний розвиток вказаної інфраструктури на основі підвищення якості людського та соціального капіталу села, збільшення інноваційної вмотивованості суб'єктів

* Авторська розробка

аграрного ринку та підвищенні рівня ініціативності органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад.

Разом із цим вона, поряд з іншими організаційно-управлінськими заходами, орієнтованим на інституційний розвиток інноваційної інфраструктури аграрного ринку регіону, дозволяє формувати необхідний інституційний ґрунт для впровадження інфраструктурних інновацій в системі сільськогосподарського виробництва та агробізнесу.

5.2. СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРНИХ ІННОВАЦІЙ В СИСТЕМІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ТА АГРОБІЗНЕСУ

Зважаючи на те, що модернізація інфраструктури аграрного ринку регіону вимагає вкладення значних фінансових ресурсів, одним з основних пріоритетів її інноваційного розвитку є створення умов для активізації інвестиційної діяльності господарюючих суб'єктів системи агробізнесу. Саме вони спроможні акумулювати найбільший обсяг фінансового капіталу, що в подальшому може бути успішно використаним для інвестування в модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону. Крім того, вказані суб'єкти мають достатній рівень мотивації щодо впровадження інновацій у виробничу, транспортно-логістичну, інформаційно-комунікаційну, комунальну, маркетингову та інші види інфраструктури аграрного ринку, а також можуть відносно легко, якісно та оперативно (порівняно з органами державної влади та місцевого самоврядування) здійснювати менеджмент відповідних інвестиційних проєктів.

Разом із цим для успішної та ефективної реалізації вказаних проєктів, до їх реалізації доцільно також залучати органи місцевого самоврядування сільських територіальних громад, вищі навчальні заклади та наукові установи аграрного профілю регіону, місцеві агроконсалтингові та дорадницькі служби, інші інститути, що діють на регіональному ринку, зокрема сільськогосподарському.

Таким чином, результативність впровадження інфраструктурних інновацій в системі сільськогосподарського виробництва та агробізнесу залежить від спроможності місцевої влади забезпечити комплексний підхід до розв'язання основних проблем, що гальмують інноваційний розвиток аграрного сектору та його ринкової інфраструктури. Такий підхід полягає, насамперед, у правильному врахуванні можливостей впливу кожної з інституційних ланок та основних економічних агентів на модернізацію вказаної інфраструктури (рис. 5.5).

Водночас, слід відмітити, що специфіка взаємодії між вказаними економічними агентами та сила їх інноваційного впливу на розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону значною мірою залежить від особливостей і характеру функціонування окремих складових регіональної економіки, що виливається у формування відповідних контурів її ринкового середовища. Саме ці контури і визначають пріоритетні напрями та механізми впровадження інновацій в інфраструктурі аграрного ринку регіону, в тому числі через систему сільськогосподарського виробництва та агробізнесу.

З огляду на це, слід відмітити, що в Україні існує значна диференціація регіонів за характером і рівнем розвитку їх ринкового середовища. Більше того, можна навіть констатувати, що кожна область характеризується власними обрисами цього середовища, що вимагає окремого наукового аналізу та розробки відповідних заходів щодо його удосконалення.

Разом із цим усі регіони держави можна згрупувати у декілька основних зон за критерієм домінуючих чинників у розвитку їх ринкового середовища, у тому числі і в контексті специфіки розвитку аграрного ринку кожного з цих регіонів.

Насамперед, слід виділити так звані старопромислові регіони, де переважають моноспеціалізовані галузі індустріальної економіки, а сільське господарство виконує, як правило, вторинну функцію, орієнтовану передусім на продовольче забезпечення мешканців великих міст і мегаполісів. Вказані регіони локалізовані в основному на сході держави.

Рис. 5.5. Вплив основних економічних агентів на впровадження інфраструктурних інновацій в системі сільськогосподарського виробництва та агробізнесу регіону³⁰³

³⁰³ Авторська розробка

Друга група – деіндустріалізовані регіони, які спеціалізуються на різних видах економічної діяльності без чітко вираженої спільної галузевої спеціалізації. Вони відзначаються достатнім рівнем розвитку аграрного ринку, проте загалом не відносяться до лідерів за більшістю параметрів функціонування регіональної економіки та модернізованості її ринкової інфраструктури. Насамперед, це регіони, локалізовані у північній та північно-західній частині України.

Третю групу складають аграрні регіони Півдня і Південного сходу України. Специфіка їх ринкового середовища визначається переважанням аграрного виробництва, домінуванням великих агрохолдингів, орієнтованих на експорт найбільш рентабельних сільськогосподарських культур, а також відносно розвиненою транспортно-логістичною інфраструктурою, прив'язаною до потужних портових центрів. Водночас, підтримка в належному стані виробничої інфраструктури сільського господарства потребує значних інвестицій у розвиток систем меліорації та іригації.

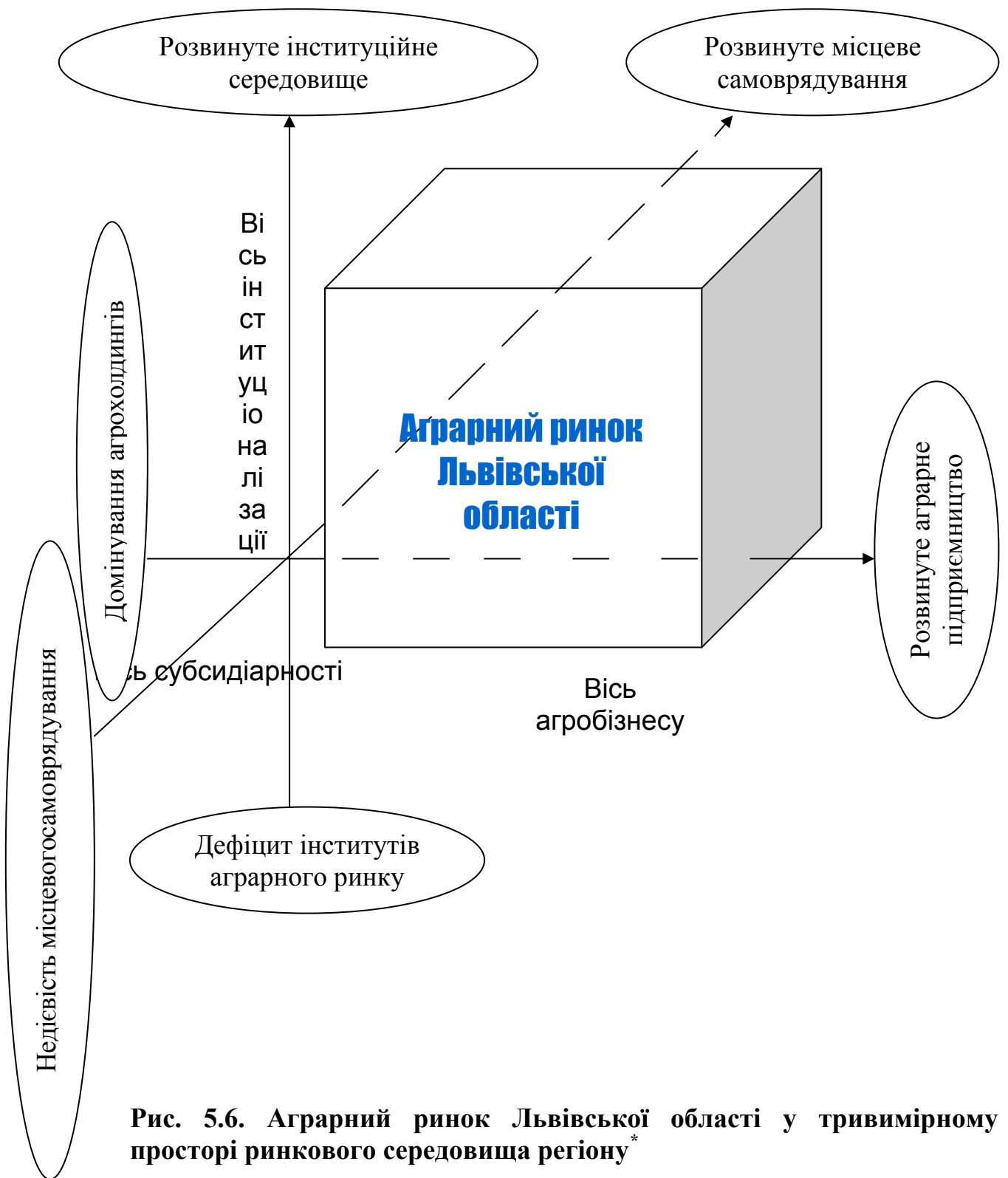
Львівська область відноситься до четвертої групи – так званих малоземельних регіонів, сконцентрованих переважно у західній частині держави, у тому числі – в передгірній і гірській зонах Карпат. Основними характеристиками ринкового середовища цих регіонів є розвинуте підприємництво, зокрема у сфері туризму і послуг, близькість до кордону з ЄС та розвинути прикордонна торгівля і транскордонна трудова міграція, достатній рівень розвитку людського капіталу та відносно висока його якість. У сільському господарстві цих областей переважають господарства населення, які свою виробничу діяльність орієнтують передусім на продовольче забезпечення мешканців великих міст або на дрібний експорт сільськогосподарських товарів за кордон, у т.ч. в режимі прикордонної торгівлі.

Виходячи з вищеописаних характеристик функціонування та розвитку ринкового середовища для кожного регіону України, можна констатувати, що визначення пріоритетних напрямів впровадження інфраструктурних інновацій в системі сільськогосподарського виробництва та агробізнесу на регіональному рівні має відбуватися з урахуванням систематизації чинників інноваційного розвитку аграрного ринку в тривимірному просторі ринкового середовища регіону (рис. 5.6).

Тривимірний простір ринкового середовища регіону, в якому відбувається функціонування суб'єктів аграрного ринку, окреслюється трьома основними осями: віссю субсидіарності (відображає спроможність органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад виконувати завдання, пов'язані з організацією господарського життя та побуту на сільських територіях), віссю агробізнесу (відображає домінуючі форми організації сільськогосподарського виробництва в регіоні та їх вплив на соціальне середовище села) та віссю інституціоналізації (відображає рівень розвитку інститутів аграрного ринку та аграрної економіки в регіоні).

Кожен регіон, як уже зазначалося займає, своє власне положення у вищеописаному тривимірному просторі. Відповідно до цього положення визначаються і пріоритетні напрями інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону.

Як видно з рис. 5.6, аграрний ринок Львівської області у тривимірному просторі ринкового середовища регіону, локалізований у правій верхній частині (відзначається незначне його зміщення вниз за віссю інституціоналізації, більш відчутне зміщення до центру за віссю інституціоналізації та суттєве тяжіння управо за віссю агробізнесу).

Рис. 5.6. Аграрний ринок Львівської області у тривимірному просторі ринкового середовища регіону*

* Авторська розробка

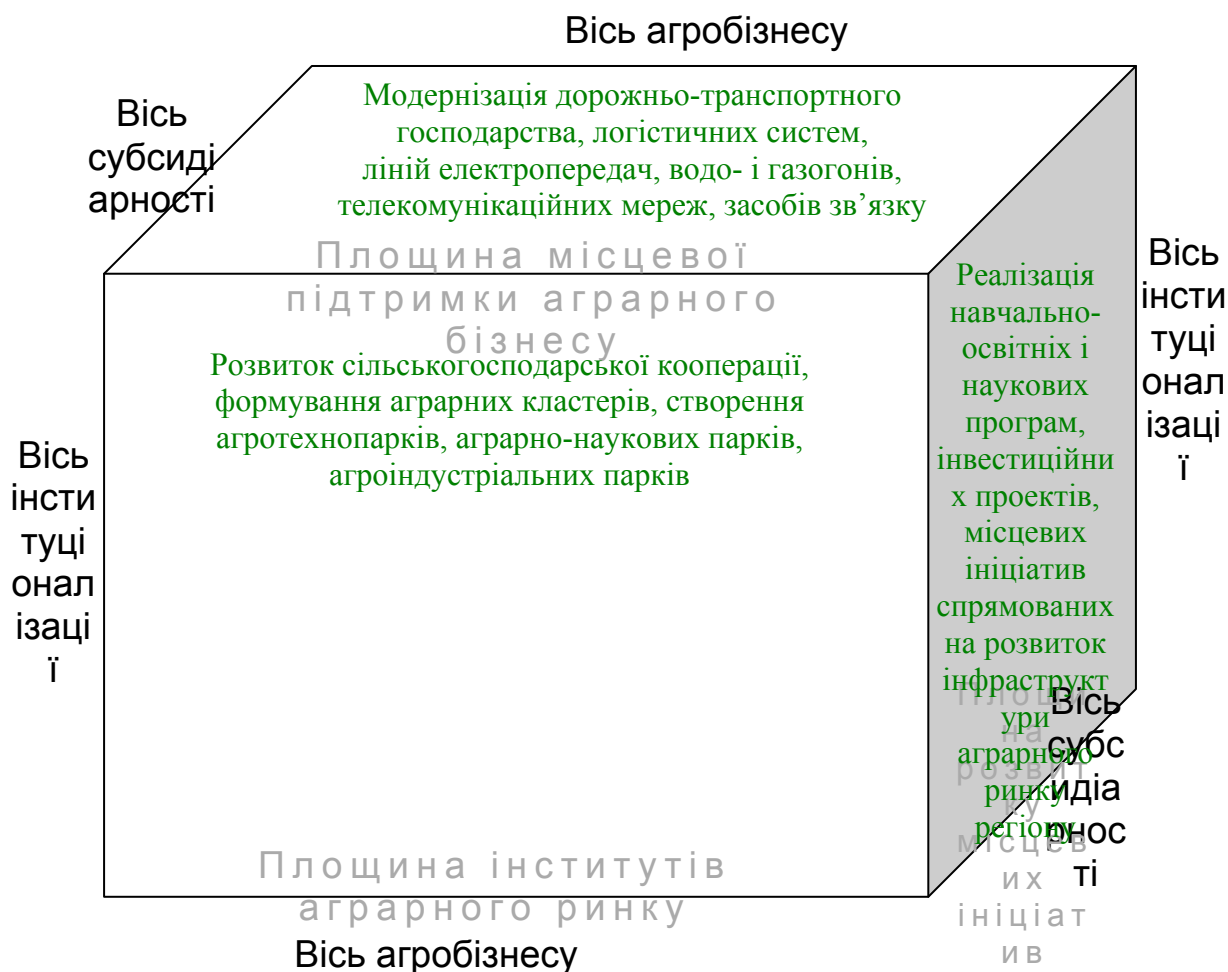
Це зумовлено значним переважанням господарств населення у виробництві сільськогосподарської продукції (зміщення вправо), дефіцитом фінансових та адміністративно-управлінських повноважень органів місцевого самоврядування при їх відносно високій активності та значному потенціалі реалізації місцевих ініціатив, у тому числі із залученням грантових коштів міжнародних донорських організацій (зміщення до центру за віссю субсидіарності), а також недостатнім розвитком інститутів аграрного ринку на тлі загалом розвинутого інституційного середовища регіону та великій кількості функціонуючих громадських організацій, дорадницьких служб, навчальних закладів та наукових установ аграрного профілю тощо (незначне зміщення вниз).

Виходячи з усього вищезазначеного, до пріоритетних напрямів впровадження інфраструктурних інновацій в системі регіонального агробізнесу та в сільському господарстві регіону, можна віднести насамперед ті, що пов'язані з інформаційним насиченням ринкового простору аграрної економіки, диверсифікацією її інституційного середовища, активізацією процесів кооперації та кластеризації на сільських територіях, а також підвищенням якості людського та соціального капіталу села.

Всі заходи у руслі цих пріоритетних напрямів можна згрупувати в межах трьох основних площин, які утворюються у тривимірному просторі ринкового середовища регіону на перетині осей субсидіарності, інституціоналізації та агробізнесу (рис. 5.7).

Так, перетинаючись, осі інституціоналізації та агробізнесу формують площину інститутів аграрного ринку регіону, в якій концентруються спільні інтереси інституцій, дотичних до функціонування цього ринку та господарюючих суб'єктів системи регіонального агробізнесу. Насиченість, розлогість і місткість цієї площини визначає спроможність аграрного ринку регіону генерувати в достатній кількості такі форми інституційної та

інноваційної активності, як сільськогосподарська кооперація, аграрні кластери, агротехнопарки, аграрно-наукові парки тощо.

Рис. 5.7. Пріоритетні сфери розвитку окремих ланок інфраструктури аграрного ринку Львівської області у тривимірному просторі ринкового середовища регіону*

Значною мірою, успішність розвитку вказаних інститутів залежить від взаємодії з площиною розвитку місцевих ініціатив, яка формується на перетині осей агророзвитку та субсидіарності. У цій площині сконцентровані спільні зусилля органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад та інституцій, діяльність яких дотична до сфери сільського господарства та аграрного підприємництва, передусім – вищих навчальних закладів та наукових установ аграрного профілю регіону, дорадницьких та

* Авторська розробка

агроконсалтингових служб, торгово-промислових та аграрних палат, об'єднань фермерів та інших суб'єктів аграрного ринку регіону. У цій площині локалізуються, насамперед, такі форми інноваційної активності, як реалізація інноваційно-інвестиційних проектів, залучення коштів міжнародних донорських організацій у модернізацію об'єктів транспортно-логістичної, комунальної, інформаційно-комунікаційної, соціальної та інших видів інфраструктури села, розробка місцевих стратегій і програм розвитку, підвищення якості людського капіталу сільських територій тощо.

Третя площина, пов'язана з інноваційним розвитком інфраструктури аграрного ринку регіону у тривимірному просторі регіонального ринкового середовища може бути ідентифікована як площина місцевої підтримки аграрного бізнесу. Вона формується на перетині осей субсидіарності та агробізнесу, поєднуючи в собі зусилля, спрямовані на впровадження інфраструктурних інновацій в системі сільськогосподарського виробництва та агробізнесу, які докладаються одночасно органами місцевого самоврядування сільських територіальних громад та суб'єктами сільськогосподарського підприємництва. Відтак, у цій площині концентруються спільні заходи, в тому числі реалізовані в режимі державно-приватного партнерства, першочерговими цілями яких є інноваційний розвиток місцевого дорожнього господарства і транспортної логістики, створення сучасних інформаційно-аналітичних потужностей і маркетингових мереж на селі, модернізація об'єктів виробничої інфраструктури сільського господарства, водо- і газогонів, ліній електропередач тощо.

Визначаючи стратегічні орієнтири, пов'язані з інноваційним розвитком інфраструктури аграрного ринку регіону для Львівської області в руслі трьох вищеописаних площин, доцільно виділити декілька груп основних завдань, пов'язаних із впровадженням інфраструктурних інновацій в системі регіонального сільськогосподарського виробництва та агробізнесу (табл. 5.1).

Всі пріоритетні завдання з інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону крізь призму активізації сільськогосподарського

виробництва та агробізнесу можна розбити на три основні категорії: по-перше, ті, виконання яких сприятиме підвищенню інноваційного потенціалу суб'єктів регіонального аграрного ринку; по-друге, такі, реалізація яких забезпечуватиме диверсифікацію інноваційної активності вказаних суб'єктів; по-третє, ті, в разі виконання яких створюватимуться передумови для інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону в довгостроковій перспективі.

Таблиця 5.1

Стратегічні орієнтири інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку Львівської області в межах основних площин тривимірного простору ринкового середовища регіону*

Орієнтири інноваційного розвитку	Основні завдання щодо впровадження інновацій		
	<i>Площина інститутів аграрного ринку</i>	<i>Площина сприяння аграрному бізнесу</i>	<i>Площина місцевих ініціатив</i>
<i>Підвищення інноваційного потенціалу суб'єктів аграрного ринку регіону</i>	Розвиток сільськогосподарської кооперації	Модернізація виробничої інфраструктури сільського господарства	Залучення коштів міжнародних донорських організацій у модернізацію інфраструктури села
<i>Диверсифікація інноваційної активності суб'єктів аграрного ринку регіону</i>	Формування аграрних кластерів	Інноваційний розвиток комунальної та інформаційної інфраструктури села	Місцеві ініціативи з розвитку інноваційного підприємництва на сільських територіях
<i>Забезпечення стратегічної перспективи інноваційного розвитку аграрного ринку регіону</i>	Створення агротехнопарків, аграрно-наукових парків, агроіндустріальних парків	Інвестиції в логістику, модернізація інформаційних мереж, впровадження енергоощадних технологій	Реалізація навчально-освітніх програм, спрямованих на підвищення якості людського капіталу села

При цьому, кожне з дев'яти першочергових завдань, наведених у табл. 5.1, має своє відповідне місце в порядку ієрархії за послідовністю виконання. Так, першочерговими до виконання слід вважати завдання, спрямовані на підвищення інноваційного потенціалу суб'єктів регіонального аграрного ринку (верхній ряд). Далі – рівень завдань, пов'язаних із диверсифікацією інноваційної діяльності суб'єктів аграрного ринку регіону. І третій рівень –

* Авторська розробка

завдання, орієнтовані на довгострокову інноваційну перспективу розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону.

У вертикальному зрізі, пріоритетними доцільно вважати завдання, відображені у площині інститутів аграрного ринку, якій, як видно із зображення на рис. 5.7, відводиться центральне місце в тривимірному просторі ринкового середовища регіону. Другою за важливістю є площина місцевої підтримки регіонального аграрного бізнесу, а на третьому плані знаходиться площина розвитку місцевих ініціатив.

Таким чином, кожне з дев'яти основних завдань, представлених у табл. 5.1, має свій порядковий номер згідно пріоритетності виконання (перше, найбільш пріоритетне завдання – розвиток сільськогосподарської кооперації; останнє, з найнижчим статусом пріоритетності – реалізація навчально-освітніх програм спрямованих на підвищення якості людського капіталу села). При цьому доцільно особливо наголосити, що вказана ієрархія пріоритетів стосується впливу виконання окреслених завдань на впровадження інфраструктурних інновацій в системі сільськогосподарського виробництва та агробізнесу Львівщини, не враховуючи їх взаємозв'язку з модернізацією інфраструктури аграрного ринку регіону загалом.

Для підвищення якості розробки стратегічних пріоритетів впровадження інфраструктурних інновацій в системі сільськогосподарського виробництва та агробізнесу Львівської області, всі основні завдання, представлені в табл. 5.1, можна також зобразити у вигляді матриці відповідних квадрантів, згрупувавши їх в чотири базові блоки: невідкладні (верхній лівий квадрант), першочергові (верхній правий квадрант), потенційно важливі (нижній лівий квадрант) і перспективні (нижній правий квадрант) (рис. 5.8).

За рівнем важливості вказані квадранти доцільно розташувати в порядку пріоритетності, пронумерувавши їх відповідним чином, або ж позначаючи певними кольорами: перший квадрант («червоний») – завдання, без реалізації яких інноваційний розвиток інфраструктури

аграрного ринку регіону є в принципі неможливим; другий квадрант («синій») – завдання, реалізація яких дозволить суттєво пришвидшити інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку області вже в короткостроковій перспективі; третій квадрант («зелений») – завдання, реалізація яких розрахована на формування сприятливого інституційного та ринкового середовища для модернізації інфраструктури аграрного ринку Львівщини у середньо- та довгостроковій перспективі; четвертий квадрант («жовтий») – завдання, виконання яких покликане забезпечити формування сприятливого соціально-економічного ґрунту для утвердження самовідтворюваного механізму інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону в стратегічному вимірі.

<u>КВАДРАНТ I.</u> Розвиток сільськогосподарської кооперації	<u>КВАДРАНТ II.</u> Модернізація виробничої, комунальної та соціальної інфраструктури аграрного ринку регіону
<u>КВАДРАНТ III.</u> Створення аграрних кластерів, агротехно-парків, аграрно-наукових парків, агроіндустріальних парків, сучасних логістичних та інформаційних мереж, впровадження енергоощадних технологій	<u>КВАДРАНТ IV.</u> Розвиток інноваційного підприємництва на селі, реалізація навчально-освітніх програм, спрямованих на підвищення якості людського капіталу сільських територій

Рис. 5.8. Матриця квадрантів стимулювання інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку Львівської області*

Таким чином, першочерговими, з погляду впровадження інфраструктурних інновацій в системі сільськогосподарського виробництва та агробізнесу Львівської області, є завдання, пов'язані з розвитком сільськогосподарської кооперації.

Це зумовлено тим фактом, що ключовою проблемою сільського господарства Львівщини, з погляду пріоритетності забезпечення його інноваційного розвитку, є домінування господарств населення, як у

* Авторська розробка

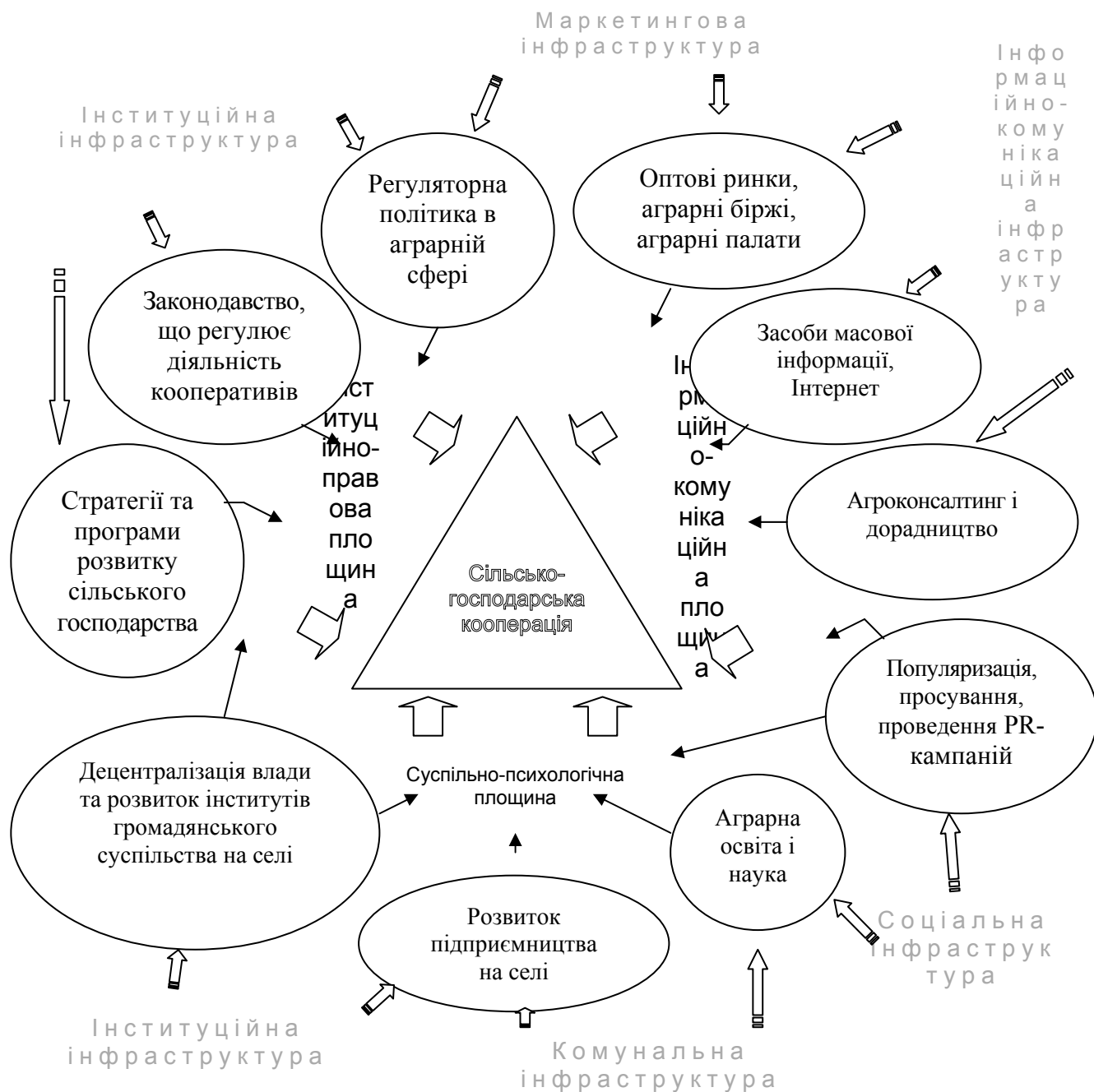
виробництві більшості видів сільськогосподарської продукції, так і в землеволодінні та землекористуванні. Водночас, з огляду на низький рівень товарності та фінансової забезпеченості цих господарств, вони виявляються не спроможними впроваджувати необхідних для сучасного етапу розвитку аграрного ринку регіону матеріально-технічних, технологічних, маркетингових, управлінських та інших інновацій. Тому лише об'єднуючись у кооперативи вони отримують змогу знизити власні трансформаційні та трансакційні витрати до такого рівня, який дозволить їм акумулювати достатній рівень фінансових ресурсів, необхідних для реалізації інноваційно-інвестиційних проектів.

Водночас, розвиток сільськогосподарської кооперації потребує особливого підходу, орієнтованого на ринкові механізми самоорганізації та конкуренції. На жаль, у нинішніх умовах цей принцип значною мірою ігнорується, що перетворює більшість зусиль регіональної влади з відновлення кооперативного руху на селі – недієвими, а подекуди і марними.

Натомість розвиток сільськогосподарської кооперації залежить від наявності необхідних передумов, спроможних мотивувати селян до об'єднання у кооперативи, насамперед виробничі. Вказані передумови доцільно створювати з огляду на існування трьох взаємопов'язаних площин, які поєднують інфраструктуру аграрного ринку регіону з розвитком сільськогосподарської кооперації: суспільно-психологічної, інституційно-правової та інформаційно-комунікаційної (рис. 5.9).

Першою, і найважливішою в сучасних соціально-економічних умовах розвитку аграрного ринку регіону, можна вважати суспільно-психологічну площину впливу на поширення сільськогосподарської кооперації. Вона охоплює формування тих поведінкових стереотипів та принципів життєдіяльності селян, які стимулюють їх до об'єднання в кооперативи. Саме у цій площині зосереджуються основні резерви підвищення якості соціального капіталу села, важелі нівелювання опортуністичної поведінки

сільських мешканців, механізми адаптації системи неформальних інститутів, поширених на сільських територіях, до вимог і потреб ринкової кооперації в аграрному секторі економіки.

Рис. 5.9. Складові модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону у взаємозв'язку з розвитком сільськогосподарської кооперації*

За великим рахунком сприятлива суспільно-психологічна атмосфера для розвитку сільськогосподарської кооперації виступає основною

* Авторська розробка

передумовою формування належного рівня мотивації селян до об'єднання у кооперативи. Більше того, сприятливий суспільно-психологічний ґрунт спроможний забезпечити формування такої якості соціального капіталу села, яка саме кооперативну діяльність виводитиме в ранг пріоритетної, порівняно з іншими організаційно-правовими формами організації сільськогосподарського виробництва. Таке ранжирування відбуватиметься на певному підсвідомому рівні, тобто кооперація вважатиметься основним імперативом господарської діяльності в аграрному секторі економіки, незважаючи на наявність соціальних та інституційних рамок для її розвитку.

Зокрема, так відбувається в більшості країн ЄС. Однак відповідне інституційне наповнення цієї площини в західноєвропейських країнах сформувалася не відразу. Воно еволюціонувало протягом тривалого періоду часу під дією різних чинників. Зокрема, важливого значення тут набували ринкова конкуренція, розвиток підприємництва, а також регуляторна політика держави. Саме завдяки їм кооперація дозволяла учасникам сільськогосподарського виробництва отримувати більший рівень доходів, переконуючи останніх у тому що кооперативне об'єднання дозволяє знаходити резерви для підвищення ефективності виробництва та покращення власного добробуту. На жаль, з огляду на українські реалії, суспільно-психологічна площина розвитку сільськогосподарської кооперації перебуває у проблемному стані, свідченням чому є наявність дефіциту позитивних імпульсів до розвитку кооперативного руху на селі.

Це зумовлено тривалим періодом фактичної профанації кооперативного руху, яке відбувалося упродовж тривалих років існування радянської колгоспно-радгоспної системи, орієнтованої на жорстке планове адміністрування всіх аспектів господарської діяльності на селі. Сформовані у такий спосіб суспільно-психологічні чинники господарської поведінки селян продовжували укорінюватися і в умовах розвитку кооперації на пострадянському періоді. Адже після здобуття Україною незалежності в державі продовжились соціальні експерименти, які не дали змоги

розблокувати ринкові механізми економічної самоорганізації сільського населення. Відтак, у більшості селян ефективна кооперація, яка дозволяє збільшувати власні доходи у процесі сільськогосподарського виробництва, забезпечуючи зростання добробуту сільських мешканців і членів їх сімей, асоціюються переважно з періодом 20-30-х років минулого століття.

В сучасних економічних реаліях це ставить на порядок денний проблему втілення у життя низки адміністративно-управлінських заходів, спрямованих на наповнення суспільно-психологічної площини розвитку сільськогосподарської кооперації реальним інституційним змістом, спираючись на відповідні організаційні важелі та фінансові інструменти.

У цьому контексті стратегічними пріоритетами реалізації регіональної економічної політики, спрямованої на розвиток сільськогосподарської кооперації мають стати, по-перше, розвиток підприємництва в аграрному секторі та суміжних із ним сферах господарської діяльності; по-друге, децентралізація влади і формування сучасних інститутів громадянського суспільства на селі; по-третє, створення інформаційно-освітнього середовища, відповідного вимогам часу, в тому числі на основі використання інноваційних підходів до популяризації кооперативного руху та застосування PR-технологій, спроможних демонструвати селянам реальні переваги від його поширення. Це дасть змогу забезпечити позитивні зміни в суспільно-психологічних настроях селян та у стереотипах їх господарської поведінки.

До того ж, формування сприятливого для розвитку сільськогосподарської кооперації інформаційно-освітнього середовища дасть імпульс для одночасного вирішення кооперативних проблем у руслі інформаційно-комунікаційної площини. Водночас, повноцінне функціонування ланок цієї площини вимагає також «включення» таких механізмів стимулювання сільськогосподарської кооперації, як агроконсалтинг і дорадництво, формування сучасного ринку засобів масової інформації, розвиток Інтернет-технологій, функціонування аграрних бірж та потових ринків тощо.

Найскладнішими для вирішення є група завдань з розвитку сільськогосподарської кооперації, локалізованих у межах інституційно-правової площини. Це зумовлено тим, що більшість ланок цієї площини концентруються на рівні рішень органів державної влади. Передусім це стосується прийняття необхідних законів і здійснення заходів регуляторної політики в аграрній сфері, проведення децентралізації адміністративної та фінансової систем з метою збільшення рівня повноважень і дієвості органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад. Разом із цим, розробка стратегій і програми розвитку сільського господарства, зокрема в частині стимулювання кооперації, може достатньо успішно здійснюватися і на рівні окремих регіонів, що детально висвітлювалося у попередньому параграфі.

Заходи, віднесені до кожної з трьох описаних площин повинні взаємно пов'язуватись, доповнюючи один одного, створюючи тим самим систему комплексного впливу на розвиток сільськогосподарської кооперації та наповнюючи її реальним змістом і сучасними інноваційними підходами.

Водночас, кожна з цих трьох площин повинна забезпечуватись заходами, які впроваджуються у практику господарського життя на рівні окремих складових інфраструктури аграрного ринку регіону. Наприклад, розвиток сільськогосподарського підприємництва та децентралізація влади, включаючи формування сучасних інститутів громадянського суспільства на селі, безпосереднім чином залежать від модернізації інституційної інфраструктури аграрного ринку регіону. Адже остання виступає основою для забезпечити ефективної роботи інститутів, орієнтованих на розвиток місцевого самоврядування у сільській місцевості, активізації підприємницьких структур в аграрному секторі регіональної економіки, збільшення інтенсивності ринкового товарообігу сільськогосподарської продукції, налагодження тіснішої взаємодії між її виробниками та споживачами.

Адаптація аграрної освіти і науки до регіональних потреб розвитку сільськогосподарської кооперації значною мірою залежить від інновацій у комунальній і соціальній інфраструктурі аграрного ринку регіону. Це зумовлено тим, що для успішного функціонування вищих навчальних закладів та наукових установ аграрного профілю необхідно забезпечити сучасні стандарти розвитку їх матеріально-технічної бази, а також якісну підготовку потенційних абітурієнтів і майбутніх наукових співробітників (соціальна інфраструктура) з одночасним налагодженням необхідних доступних комунальних послуг (систем водопостачання та водовідведення, ліній електропередач, газогонів, тепломагістралей тощо).

Еволюція таких складових інформаційно-комунікаційної площини розвитку сільськогосподарської кооперації, як оптові ринки, аграрні біржі, аграрні палати, засоби масової інформації, Інтернет-мережі, агроконсалтинг і дорадництво тощо, значною мірою залежить від модернізації маркетингової та інформаційно-комунікаційної інфраструктури аграрного ринку регіону. Адже без інноваційного розвитку вказаних інфраструктурних ланок досягнення нових якісних стандартів у функціонуванні кожної з вищеперелічених складових інформаційно-комунікаційної площини виявиться неможливим.

Разом із цим, слід відзначити, що досягнення окресленого кола завдань, спрямованих на розвиток сільськогосподарської кооперації, яка є ключовою ланкою першого квадранту стимулювання інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку Львівської області, значною мірою досягатимуться також і пріоритетні цілі, пов'язані з виконанням завдань, що містяться у другому і третьому квадрантах рисунка 4.8.

Так, модернізація виробничої, комунальної та соціальної інфраструктури аграрного ринку регіону, передбачена у другому квадранті, пов'язана як із розвитком сільськогосподарської кооперації загалом, так і зокрема, з децентралізацією влади та розвитком інститутів громадянського суспільства на селі, еволюцією фермерства та сільськогосподарського підприємництва,

удосконаленням засобів зв'язку та поширенням Інтернет-технологій у середовищі суб'єктів аграрного ринку регіону, підвищенням ефективності та інноваційної спрямованості регіональної аграрної освіти та науки.

Крім того, змістовне наповнення другого квадранту стимулювання інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку Львівщини стосується також поліпшення інвестиційного клімату регіону, зокрема в частині розробки необхідних інвестиційних пропозицій, підготовки відповідних інформаційно-аналітичних матеріалів, налагодження послуг юридичного та маркетингового супроводу потенційних інвесторів тощо.

На думку окремих дослідників для підвищення інвестиційної привабливості аграрного ринку Львівської області та різних складових його виробничої, соціальної та комунальної інфраструктури, доцільно також розробити інвестиційну стратегію сільських територій регіону. Така стратегія повинна мати на меті підвищення інвестиційної активності в межах сільських територій Львівщини, включаючи подальше нарощування інвестиційного потенціалу в районах із порівняно високим рівнем інвестиційної привабливості та покращення загального соціально-економічного розвитку депресивних гірських районів, включаючи відновлення їх ринкової і транспортної інфраструктури.³⁰⁴ [17, с. 99]

Вирішенню цих та інших завдань, пов'язаних з удосконаленням інвестиційного клімату аграрного ринку регіону значною мірою сприятиме реалізація заходів у межах третього квадранту стимулювання інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку Львівської області. Аджекформування аграрних кластерів, агротехнопарків, аграрно-наукових парків, агроіндустріальних парків, сучасних логістичних та інформаційних мереж, впровадження енергоощадних технологій автоматично притягуватиме інвестиційні ресурси, не кажучи вже про створення надійної інституційної бази для їх надходження у майбутньому.

---

³⁰⁴ Біляк Н.І. Кластерний аналіз інвестиційної привабливості сільських територій Львівської області / Н. І. Біляк // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка . – 2014. – Вип. 149. – С. 91-100. – С. 99.

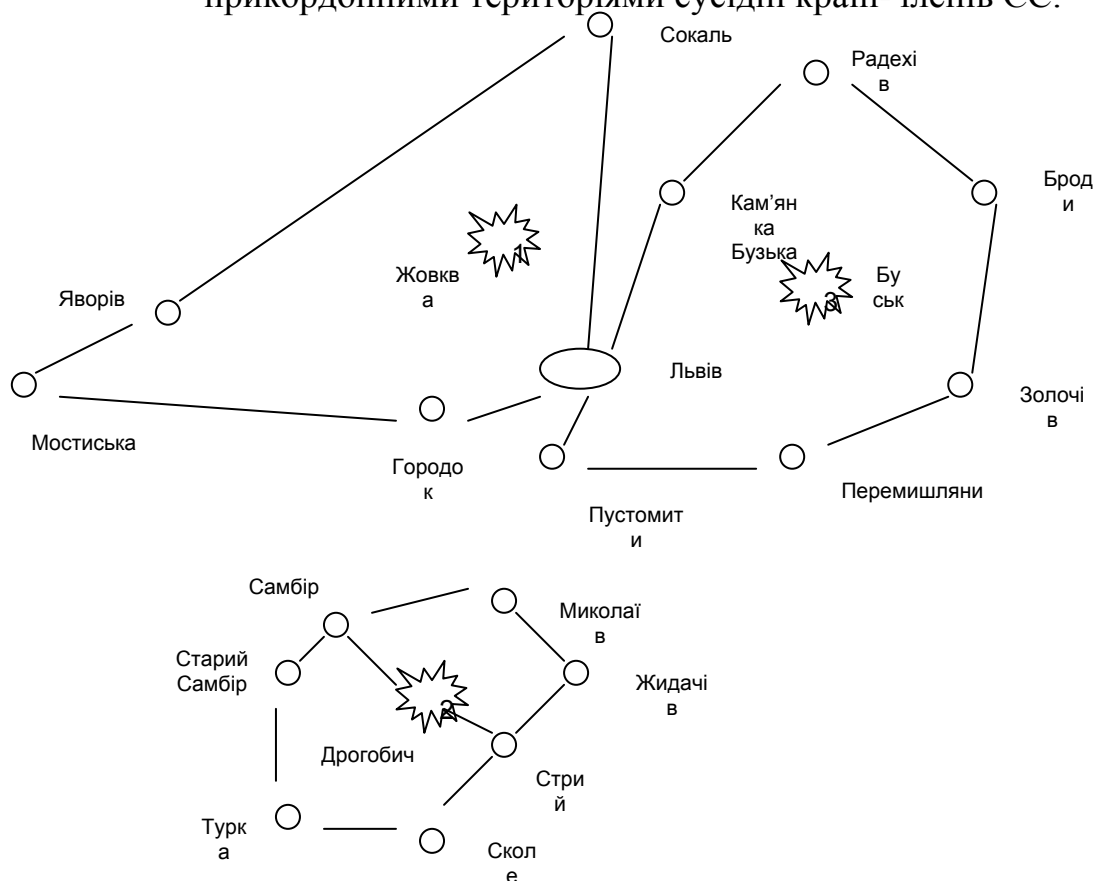
Важливим джерелом формування вищеперелічених інноваційних структур є налагодження ефективної взаємодії між сільськогосподарськими виробниками та вищими навчальними закладами і науковими установами аграрного профілю регіону. Така взаємодія дасть змогу методологічно обґрунтувати та організаційно забезпечити механізм поширення в області аграрних кластерів, агротехнопарків, агро-індустріальних парків, інноваційних інкубаторів тощо (у тому числі і за рахунок комерціалізації інноваційних розробок наукових працівників, а також шляхом стимулювання господарств населення до фермерської діяльності за прикладом країн-членів ЄС).

Наприклад, для Львівської області можна запропонувати створення трьох агротехнопарків, інноваційна діяльність яких буде орієнтуватися на прискорення та поглиблення трансформаційних процесів у сфері сільськогосподарського виробництва та агробізнесу регіону шляхом оптимізації взаємодії агровиробників з науковими установами. Крім того, функціонування вказаних агротехнопарків забезпечуватиме розширення ринкового горизонту в аграрному секторі регіону, стимулюючи та структуруючи територіальну організацію сільськогосподарської науки, освіти і виробництва у вигляді об'єднання наукових організацій, проектно-конструкторських бюро, навчальних закладів і виробничих підприємств. Географічно такі агротехнопарки повинні охоплювати відповідні природно-кліматичні, демографічні та підприємницькі зони (рис. 5.10).

При цьому, центром генерації інтелектуальних ідей у кожному агротехнопарку повинні стати інноваційні інкубатори. Це дозволить забезпечити вигідні умови реалізації виробленої продукції та надання послуг. До організаційної структури таких інноваційних інкубаторів повинні включатися як вищі навчальні заклади аграрного профілю, локалізовані у межах області, так і відповідні наукові установи, а також коледжі і професійно-технічні училища.

Основними завданнями агротехнопарків та інноваційних інкубаторів слід визначити:

- мінімізацію маркетингових витрат, пов'язаних з інформаційним забезпеченням ділових партнерів вітчизняних і закордонних комерційних структур, рекламними, експедиторськими та іншими витратами, що мають місце при збуті продукції та придбанні матеріально-технічних ресурсів;
- здійснення досліджень з розробки ресурсозберігаючих технологій вирощування насіння, створення нових сортів сільськогосподарських культур і виведення нових порід тварин;
- інтеграція за територіальною ознакою навчальних закладів різних категорій, науково-дослідних установ, дорадчих служб, виходячи з економічних, ґрунтово-кліматичних, соціально-демографічних та інших умов, включаючи інтеграцію з прикордонними територіями сусідні країн-членів ЄС.

Рис. 5.10. Рекомендована організаційно-просторова локалізація агротехнопарків у Львівській області³⁰⁵ [185, с. 33]

³⁰⁵ Музика П.М. Концепція розвитку сільських територій Львівщини на період до 2015 року в контексті агропродовольчого виробництва / П.М. Музика, В.А. Чемерис, О.І. Захаров // Соціально-економічні

Виконання цих завдань, не лише сприятиме досягненню цілей, передбачених у межах третього квадранту стимулювання інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку Львівської області, але й формуватиме ґрунт для успішної реалізації заходів четвертого квадранту, забезпечуючи розвиток інноваційного підприємництва на селі та реалізацію навчально-освітніх програм, спрямованих на підвищення якості людського капіталу сільських територій.

Крім того, в руслі завдань четвертого квадранту доцільно вже найближчим часом започаткувати створення на регіональному рівні необхідних передумов для реалізації спільних з закордонними партнерами інноваційно-інвестиційних проектів, які передбачатимуть трансфер в Україну передових аграрних технологій, розвиток корпоративної культури сільсько-господарського підприємництва, впровадження нових стандартів менеджменту та маркетингу в практику регіонального агробізнесу, налагодження системи ділових зв'язків і сучасних каналів збуту за кордоном тих сільськогосподарських товарів, які виробляються в регіоні.

При цьому на особливу увагу заслуговує можливість реалізації в області низки проектів і програм, спрямованих на утвердження в середовищі регіонального сільськогосподарського підприємництва та агробізнесу інноваційних методів господарювання, орієнтованих на забезпечення сталого розвитку сільського господарства.

5.3. МЕХАНІЗМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Успішність впровадження інфраструктурних інновацій у систему регіонального сільськогосподарського виробництва та агробізнесу значною мірою залежить від загального стану економіки регіону та перспектив господарського розвитку його сільських територій. При цьому

особливої значимості набуває пріоритетність сталого розвитку цих територій.

Наприклад, М. Малік та М. Хвесик відзначають: «Головною складовою розбудови аграрного сектору економіки держави є комплексний розвиток сільських територій, спрямований на стабільне (стале) забезпечення збалансованого поліпшення умов праці та проживання населення, збереження селянина як носія моральності й національної культури».³⁰⁶ [171, с.3-12]

На думку А. Руснака сталий розвиток сільських територій чинить сприятливий вплив на модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону через низку функцій, до яких відносяться: виробнича (сільськогосподарське та позааграрне виробництво товарів, надання побутових та інших послуг мешканцям села та місцевим підприємцям); соціально-демографічна (відтворення сільського населення, забезпечення аграрного сектору та інших видів економічної діяльності трудовими ресурсами, людським капіталом); культурна та етнічна (зберігання самобутньої національної культури, народних традицій, звичаїв, обрядів, фольклору, досвіду ведення сільського господарства та освоєння природних ресурсів, охорона пам'яток природи, історії та культури, розташованих на сільських територіях); екологічна (підтримання екологічної рівноваги в аграрних регіонах, утримання заповідників, заказників, національних парків та ін.); рекреаційна (створення умов для відновлення здоров'я і відпочинку міського та сільського населення регіону); просторово-комунікаційна (надання просторового базису для розміщення виробництв та обслуговування інженерних комунікацій (доріг, ліній електропередач, водопроводів, мереж зв'язку тощо));

---

³⁰⁶Малік М. Сталий розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва / М. Малік, М. Хвесик // Економіка АПК. – 2010. – №5. – С. 3. – С. 3-12.

соціального контролю над територією (сприяння сільського населення державним органам та органам місцевого самоврядування у забезпеченні громадського порядку та безпеки в поселеннях й територіях).³⁰⁷ [254]

Разом із цим багато вітчизняних дослідників акцентують увагу на тому, що основним чинником сталого розвитку сільських територій, орієнтованим на збалансоване економічне зростання, поліпшення соціально-економічних умов життя та побуту сільського населення, формування сучасних відтворюваних екосистем – є інновації. Наприклад, М. Слатвінський відзначає, що саме завдяки створенню сприятливого інноваційного середовища, забезпечення доступу сільських мешканців до інформаційних ресурсів, сучасних технологій, спеціальної та вищої технічної освіти можна досягнути одночасного ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва та неаграрних видів економічної активності на селі у комплексі з різнобічною еволюцією сільського соціуму, зростанням рівня його екологічного мислення, а відтак максимально ощадним та грамотним використанням довкілля та наявних природних ресурсів села.³⁰⁸ [273]

Таким чином, можна констатувати, що перебіг процесів, пов'язаних з досягненням сільськими територіями фази сталого розвитку дуже тісно пов'язаний з рівнем модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону. Це зумовлено позитивним впливом, який чинять інновації на стан довкілля, якість людського та соціального капіталу села, завдячуючи поширенню енергоощадних технологій, сучасних засобів комунікації між людьми, якості матеріально-технічного забезпечення сільських медичних

---

³⁰⁷ Руснак А. Функції, завдання, чинники функціонування та сталого розвитку сільських територій / А. Руснак [Електронний ресурс]. – Режим доступу
: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.2/244.pdf>

³⁰⁸ Слатвінський М. Сталый розвиток сільських територій та його інноваційне забезпечення / М. Слатвінський [Електронний ресурс]. – Режим доступу
: http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/458/1/Stalyi_rozvytok.pdf.

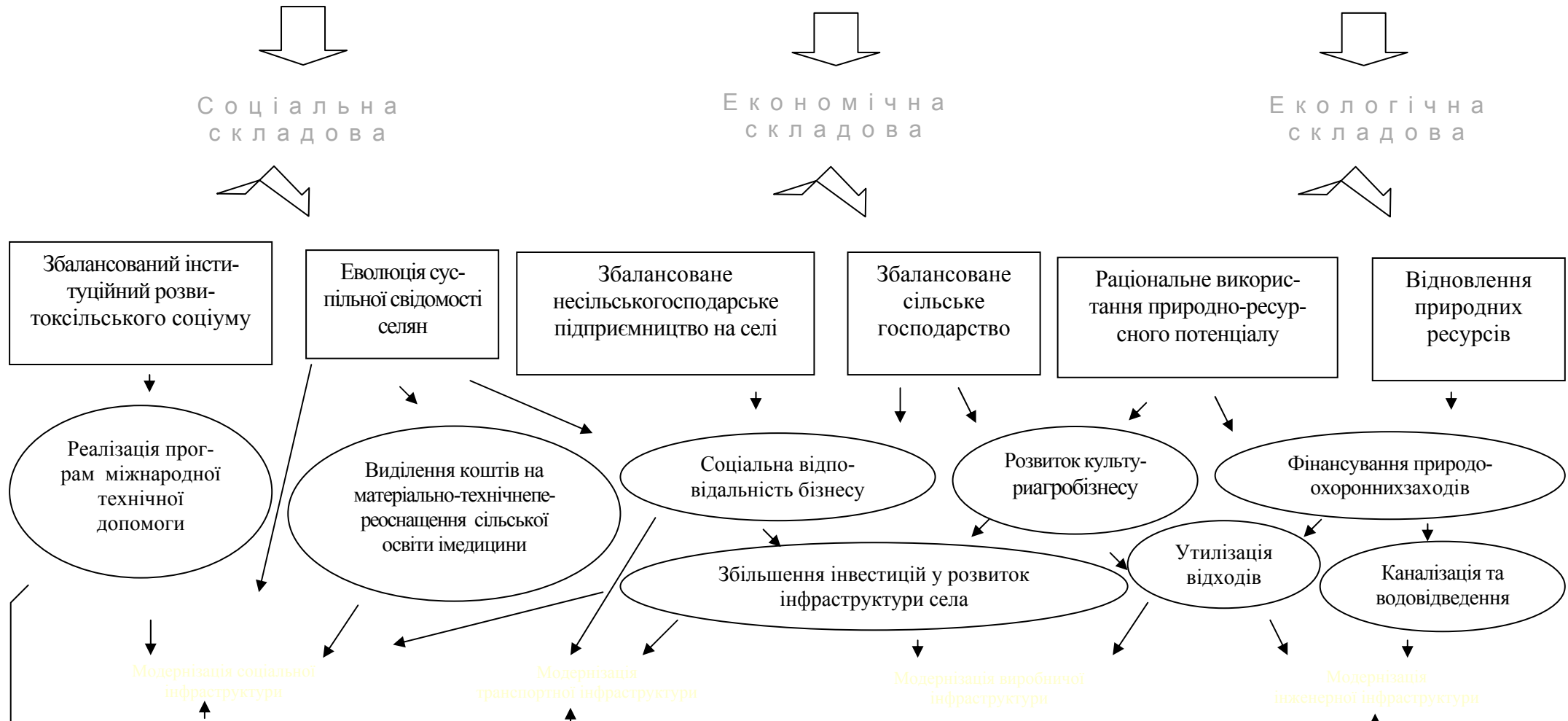
установ та освітніх закладів, зменшенню техногенного навантаження на природу тощо (рис. 5.11).

Першочергову увагу необхідно звернути на ключову роль економічної складової, яка в умовах сталого розвитку сільських територій забезпечує зростання ефективності сільського господарства та несільськогосподарського підприємництва, що функціонують в системі збалансованої взаємодії з еволюцією сільського соціуму та утвердженням екологічного мислення у колективній свідомості мешканців села.

Завдяки цьому відбувається укорінення соціальної відповідальної поведінки бізнесу та розвиток корпоративної культури підприємництва на сільських територіях, наближаючись до відповідних стандартів сучасних європейських країн-членів ЄС.

Як наслідок, збільшується потік інвестицій, спрямованих на модернізацію інфраструктурних об'єктів у сільському господарстві, а також на впровадження інновацій у соціальній та комунальній інфраструктурі села. Наприклад, господарюючі суб'єкти впроваджують технології, пов'язані із захистом ґрунтів, ощадним використанням енергетичних ресурсів, будівництвом очисних споруд на виробничих об'єктах. Органи місцевого самоврядування сільських територіальних громад виступають ініціаторами створення сучасних систем утилізації твердих побутових та інших відходів, інноваційного розвитку систем водовідведення, інших ланок комунальної інфраструктури села. Крім того, соціально-відповідальний та інноваційний агробізнес ставить зовсім інші вимоги до якості використовуваних транспортних і матеріально-технічних засобів, систем іригації ґрунтів, меліоративних мереж, фінансуючи інновації та вкладаючи кошти в їх ефективний і екологічно-безпечний розвиток.

Сталий розвиток сільських територій

Рис. 5.11. Характер впливу сталого розвитку сільських територій на модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону*

* Авторська розробка

Разом із цим, соціальна відповідальність бізнесу, зростання стандартів корпоративної культури підприємницьких структур у сільському господарстві, які супроводжуються збільшенням інвестицій в модернізацію соціальної інфраструктури сільських територій, одночасно сприяють інноваційному розвитку транспортної інфраструктури села, а також інфраструктури аграрного ринку регіону загалом. Насамперед, це стосується фінансування проектів, орієнтованих на покращення якості сільських доріг, розвитку транспортно-комунікаційного забезпечення сільських населених пунктів, створення транспортно-логістичних центрів, у тому числі з використанням інноваційних підходів до розбудови систем аграрної логістики.

Таким чином, економічна складова екстраполюється фактично на всі аспекти інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону, в контексті сталого розвитку сільських територій. Крім того, вона чинить вплив на еволюцію соціальної та екологічної складових сталого розвитку сільських територій. Адже саме від ефективності функціонування суб'єктів, господарюючих у сільському господарстві регіону, а також від характеру розвитку регіонального агробізнесу, значною мірою залежить можливість акумулювання необхідних коштів у місцевих бюджетах сільських територіальних громад, які в подальшому можуть використовуватися для інвестування та спів фінансування інноваційних проектів, спрямованих на модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону. Це ж саме стосується і рівня доходів, а відтак і добробуту сільських мешканців, що визначає принципи їх суспільної поведінки, а також соціальну активність в реалізації місцевих ініціатив, спрямованих на екологічний розвиток сільських територій і модернізацію розташованих тут інфраструктурних об'єктів.

Вибудовуючи ієрархію впливу складових сталого розвитку сільських територій на модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону, друге за значимістю місце, після економічної компоненти, доцільно відвести соціальній. З одного боку, вона поступається першій за силою та безпосередністю свого впливу, а з іншого – випереджає екологічну, оскільки

окреслює переважну частину параметрів соціально-психологічних механізмів сталого розвитку сільських територій, які є основними рушіями модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону, пов'язуючи в єдине ціле економічну та екологічну складові.

Описуючи механізм впливу соціальної складової сталого розвитку сільських територій на модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону, доцільно виділити дві базові ланки цього впливу. По-перше, це – інституційний розвиток сільського соціуму, а по-друге, – еволюція суспільної свідомості селян.

Завдяки збалансованому інституційному розвитку сільського соціуму відбувається насичення інституцій, які функціонують на сільських територіях, достатньою кількістю необхідних елементів, пов'язаних з реалізацією місцевих ініціатив та програм міжнародної технічної допомоги, спрямованих на розвиток як соціальної, так і комунальної інфраструктури сільських територій. Через них здійснюється також безпосередній вплив на модернізацію різних компонентів відповідних ланок інфраструктури аграрного ринку регіону. При цьому слід акцентувати особливу увагу на тому, що програми міжнародної технічної допомоги в сучасних соціально-економічних умовах розвитку сільських територій України, чинять вплив фактично на всі сфери, пов'язані з модернізацією інфраструктури аграрного ринку кожного регіону. Насамперед, це стосується впровадження інновацій у соціальній інфраструктурі села, покращенні елементів його транспортної інфраструктури, а також оновленні об'єктів інженерної інфраструктури, функціонування яких часто виявляється безпосередньо пов'язаним як із економічною, так і з екологічною складовою тріади сталого розвитку сільських територій.

Еволюція суспільної свідомості селян також пов'язана з модернізацією соціальної інфраструктури села, оскільки, з одного боку, торкається реалізації різного роду місцевих ініціатив, а з іншого боку зміни відношення до якості життя сільського населення, а також до норм його соціальної

поведінки. В тому числі, і до самовідтворення якості людського потенціалу сільських територій. Адже нове бачення, яке випливає з еволюції суспільної свідомості сільських мешканців, однозначно позитивно впливає як на інвестування коштів у розвиток сільської медицини, сільської освіти та сільської культури, так і на удосконалення транспортної та комунальної інфраструктури сільських територій, а також на становлення сучасних моделей екологічної поведінки селян. Тим самим соціальна складова пов'язує, як уже згадувалося, економічну та екологічну компоненти сталого розвитку сільських територій в одне ціле, інтегруючи їх позитивний вплив на модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону.

Торкаючись, безпосередньо, екологічної складової сталого розвитку сільських територій, то їх вплив на модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону відбувається через два основні канали, а саме: раціональне використання природно-ресурсного потенціалу села та відновлення природних ресурсів сільських територій. Через кожен із цих каналів здійснюється стимулюючий вплив на збільшення фінансових видатків та нарощування потужності інвестиційних програм, які передбачають реалізацію природоохоронних заходів у сільській місцевості та розвиток культури ведення аграрного бізнесу. Відтак, відбувається як безпосереднє збільшення інвестицій у модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону, так і в реалізацію інноваційних проектів з утилізації відходів на сільських територіях та інших природоохоронних заходів у контексті сталого розвитку села. Таким чином відбувається трансформація впливу екологічної складової сталого розвитку сільських територій у модернізацію об'єктів виробничої, комунальної та інших ланок інфраструктури аграрного ринку регіону.

Враховуючи, вищеописані закономірності впливу складових сталого розвитку сільських територій на модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону, можна виділити ключові механізми, пов'язані з модернізацією інфраструктури цього ринку в контексті сталого розвитку села.

До таких механізмів, на нашу думку, доцільно віднести: інституційний, фінансовий та соціальний. Кожен із них має власні особливості та характер впливу на розвиток і модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону, водночас, формуючись на базі відповідних передумов, пов'язаних зі сталим розвитком сільських територій.

Спільними складовими кожного з цих механізмів можна назвати їх послідовні ланки, які пов'язують базові пускові імпульси з кінцевими інноваційними результатами у діяльності різних об'єктів інфраструктури аграрного ринку регіону. Наприклад, В. Борщевський, окреслюючи інституційний, фінансовий та соціальний механізми в контексті використання потенціалу сільських територій, акцентує увагу на таких характеристиках кожного із них, як:³⁰⁹ [24, с. 92] конструктор, оператор, джерела енергії, важелі управління, інструменти, ланки, контрольовані параметри та цільова функція.

Вузловими центрами функціонування кожного із цих механізмів можна визнати: центр споживання ресурсів (центр поглинання вхідної енергії), центр управління (центр планування, координації, контролю та мотивації), центр трансформації (центр перетворення вхідних ресурсів у кінцеві продукти), а також центр імплементації (центр впровадження кінцевих продуктів у середовище аграрного ринку регіону). Алгоритм роботи згаданих механізмів представлений на рис. 5.12.

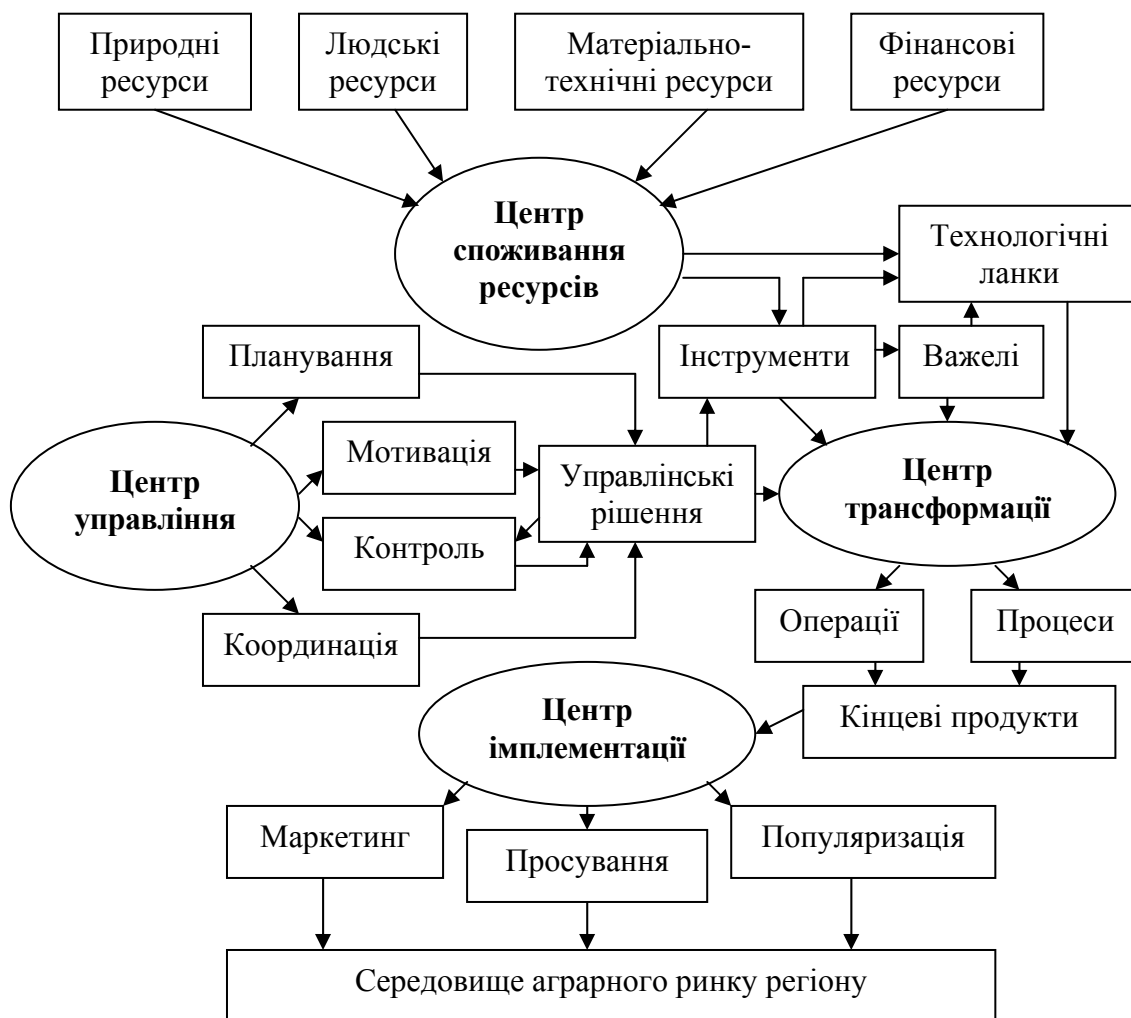
Ключовим завданням центру споживання ресурсів є оптимізація відбору необхідних природних, людських, матеріально-технічних і фінансових засобів, необхідних для повноцінного функціонування механізму та перетворення їх у готові продукти, а саме – в модернізацію відповідних видів інфраструктури аграрного ринку регіону.

Насамперед, це стосується споживання на засадах сталого розвитку наявних у межах кожної сільської території земельних, лісових і водних

---

³⁰⁹ Борщевський В. Механізми нарощування соціально-економічного потенціалу сільських територій Західної України / Віктор Борщевський // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 3 (28). – С. 89-96. – С. 92.

ресурсів, ощадного використання ресурсів сільського повітряного басейну, а також включення у виробничий процес людського капіталу села, зокрема, його робочої сили, інтелектуального потенціалу, інших трудових ресурсів.

Рис. 5.12. Алгоритм трансформації імпульсів до сталого розвитку сільських територій у модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону.

Інтеграція матеріально-технічних засобів у процесі функціонування механізмів трансформації складових сталого розвитку сільських територій у модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону відбувається шляхом використання наявних основних та оборотних засобів сільськогосподарських підприємств і господарств населення, інших господарюючих суб'єктів сільської економіки. Це ж саме стосується транспортних засобів, комунікаційних мереж, систем водопостачання та водовідведення тощо.

І нарешті надходження до кожного з описаних механізмів необхідних фінансових засобів через центр споживання ресурсів має відбуватися з

урахуванням перспектив оптимального розподілу відповідних кредитних та інвестиційних коштів, що акумулюються з метою перетворення різних складових потенціалу сталого розвитку сільських територій в модернізацію окремих ланок інфраструктури аграрного ринку регіону.

При цьому, завдяки успішній роботі центру споживання ресурсів, відбувається структурування кожного з вищеописаних ресурсів та забезпечення їх оптимального споживання, включаючи проведення первинної обробки та подальшої передачі цих ресурсів у мережу технологічних ланок механізму.

В подальшому, застосовуючи відповідні інструменти та важелі впливу, управлінський центр забезпечує проходження залучених ресурсів у центр трансформації, де вони, піддаючись «технологічній обробці» проходять фазу операцій і процесів, перетворюючись при цьому в кінцеві продукти механізму, які потрапляють у центр імплементації.

Таким чином, центр трансформації можна вважати основним центром кожного зі згаданих механізмів, результативність роботи якого, за великим рахунком, визначає загальну ефективність функціонування кожного із них. Водночас слід відзначити що успішність виконання центром трансформації своїх безпосередніх функцій значною мірою залежить від якості роботи центру управління, який забезпечує планування, мотивацію, контроль і координацію відповідних технологічних процесів та операцій шляхом прийняття управлінських рішень, які чинять вплив на якість та успішність технологічних операцій і процесів.

І нарешті завершальним етапом роботи кожного з механізмів трансформації імпульсів до сталого розвитку сільських територій у модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону є функціонування центру імплантації. Він за допомогою трьох основних ланок, а саме – маркетингу, просування та популяризації, забезпечує надходження результатів роботи кожного з окреслених механізмів у середовище аграрного ринку регіону. Такими результатами, як уже зазначалося, є модернізація та

інноваційний розвиток соціальної, транспортної, виробничої, комунальної та інших видів інфраструктури аграрного ринку регіону.

Конкретизуючи завдання кожного з механізмів трансформації складових сталого розвитку сільських територій у модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону, можна запропонувати варіант їх систематизації у вигляді таблиці (табл. 5.2).

Основними ресурсами для функціонування інституційного механізму виступають формальні та неформальні інститути сільської економіки, залучені у сферу використання природно-ресурсного потенціалу села та зорієнтовані на сталий розвиток сільських територій. До формальних інститутів у цьому контексті доцільно віднести діючу систему нормативно-правових актів і процедур, стратегії та концепції сталого розвитку сільських територій, відповідні розпорядження регіональних органів державної та місцевої влади, регуляторні акти органів місцевого самоврядування тощо.

Відповідно базовими неформальними інститутами, які є основою функціонування інституційного механізму трансформації, є система норм звичаєвого права, а також наявні традиції, усталені форми інституційної взаємодії суб'єктів сільської економіки, моральні імперативи господарської та екологічної поведінки селян, аксіологічні аспекти еволюції сільського соціуму.

Інтеграція формальних і неформальних інститутів на стадії споживання ресурсів інституційним механізмом трансформації складових сталого розвитку сільських територій у модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону дозволяє сформувати спільний цілісний контекст ощадливого використання наявного природно-ресурсного потенціалу у процесі господарської діяльності. При цьому відбувається популяризація інноваційних підходів до введення сільського господарства, посилюється екологічна орієнтованість сільської економіки, формуються нові знання та важелі впливу на регіональну і місцеву владу.

Таблиця 5.2

Завдання вузлових центрів механізмів трансформації імпульсів до сталого розвитку сільських територій у модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону*

Вузлові центри	Механізми трансформації		
	<i>Інституційний</i>	<i>Фінансовий</i>	<i>Соціальний</i>
Споживання ресурсів	Інтеграція формальних і неформальних інститутів сільської економіки у процесі використання наявного природно-ресурсного потенціалу села в руслі політики сталого розвитку	Акумулявання бюджетних, інвестиційних і кредитних ресурсів, залучення інших фінансових ресурсів з метою сталого розвитку сільських територій	Використання людського та соціального капіталу села, налагодження соціальних взаємодій у контексті функціонування та сталого розвитку сільських територій
Управління	Діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, функціонування інституцій, дотичних до сталого розвитку сільської економіки та діяльності суб'єктів аграрного ринку регіону	Діяльність бюджетних установ, банків, бірж, кредитних спілок, вітчизняних і закордонних інвесторів, інвестиційних і страхових компаній, благодійних фондів, міжнародних донорських організацій	Діяльність громадських організацій, управлінська активність суб'єктів аграрного ринку регіону, суспільно-психологічний вплив різних соціальних груп і регіональних еліт
Трансформації	Створення сільськогосподарських кооперативів, дорадчих служб, аграрних кластерів, усунення інституційних бар'єрів і дисфункцій, що обмежують сталий розвиток сільської економіки	Реалізація інноваційно-інвестиційних проектів, спрямованих на сталий розвиток села, кредитування органічного землеробства і тваринництва, фінансування проектів із захисту сільського довкілля	Забезпечення життєдіяльності сільських територіальних громад, розвиток мережі горизонтальних комунікацій у сільській економіці, утвердження принципу субсидіарності на сільських територіях
Імплементациї	Участь наявних інститутів, інституцій і господарюючих суб'єктів аграрного ринку регіону в модернізації його інфраструктури, в т.ч. з метою сталого розвитку села	Фінансування проектів з проведення на сільських територіях природоохоронних заходів, зумовлених модернізацією інфраструктури аграрного ринку регіону	Реалізація місцевих ініціатив, спрямованих на модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону, розвиток підприємництва на селі та сталий розвиток сільських територій

* Авторська розробка

З іншого боку, ефективність інтеграції формальних та неформальних інститутів у вищезгаданому контексті значною мірою залежить від управлінської якості органів державної влади та місцевого самоврядування, а також від дієвості інституцій, дотичних до сталого розвитку сільської економіки, включаючи менеджмент господарюючих суб'єктів аграрного ринку регіону. Саме вони формують центр управління інституційним механізмом, який, у свою чергу, забезпечує планування контроль, координацію та мотивацію роботи центру трансформації. Цей центр відповідає за функціонування таких важливих інституційних ланок аграрної економіки, як сільськогосподарські кооперативи, дорадчі служби, аграрні кластери. Разом із цим у центрі трансформації відбувається обмеження або і цілковите нівелювання різного роду інституційних бар'єрів та інституційних дисфункцій, які обмежують сталий розвиток сільських територій.

Як уже зазначалось, ефективність роботи центру трансформації інституційного механізму залежить як від якості ресурсів, зокрема від якості формальних і неформальних інститутів сільської економіки, так і від ефективності управління ними, тобто від успішності роботи ланок, що наповнюють управлінський центр цього механізму. Саме завдяки центру трансформації відбувається залучення окресленого кола інституцій до процесу модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону в контексті сталого розвитку сільських територій. Це може стосуватися як започаткування нових видів діяльності, зокрема органічного землеробства і тваринництва, інноваційного підприємництва, агроконсалтингу, так і ліквідації виробництв, шкідливих для сільських територій, включаючи зменшення навантаження на земельні, водні, лісові та інші природні ресурси.

Успішність функціонування інституційного механізму трансформації складових сталого розвитку сільських територій у модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону значною мірою залежить від якості роботи фінансового механізму, який забезпечує надходження необхідних фінансових ресурсів у трансформацію вищезгаданих складових.

Першим центром фінансового механізму, відповідальним за прийом фінансових асигнувань, є центр акумулювання бюджетних, інвестиційних і кредитних ресурсів. Він також забезпечує адаптацію фінансовим механізмом інших грошових засобів, необхідних для сталого розвитку сільських територій. Таким чином відбувається консолідація бюджетних і позабюджетних коштів, у тому числі від міжнародних донорських організацій, призначених для фінансування екологічних програм і природоохоронних заходів у сільській місцевості.

Вказані фінансові ресурси за допомогою управлінського центру, до складу якого входять державні установи та органи місцевого самоврядування, які є розпорядниками бюджетних коштів, благодійні фонди і громадські організації, банки, біржі, кредитні спілки, інвестиційні та пенсійні фонди, страхові компанії, а також інші господарюючі суб'єкти, що здійснюють фінансово-інвестиційну діяльність на сільських територіях, розподіляються між різними ланками інфраструктури сільських територій.

Елементи управлінського центру фінансового механізму виконують функції планування, контролю, координації та мотивації в процесі проходження відповідних фінансових ресурсів у центр трансформації цього механізму, а також під час їх подальшого освоєння у цьому центрі з метою реалізації інноваційно-інвестиційних проєктів, спрямованих на сталий розвиток сільських територій.

Крім того, центр трансформації фінансового механізму забезпечує виділення коштів на розвиток органічного землеробства і тваринництва, фінансування проєктів із захисту довкілля, модернізації меліоративних систем та іригаційних споруд, здійснення інших заходів, які одночасно дозволяють здійснювати інноваційний розвиток складових інфраструктури аграрного ринку регіону та забезпечувати сталий розвиток відповідних сільських територій.

Відповідно до цього, у центрі імплементації відбувається акумулювання фінансових засобів для забезпечення проєктів з проведення на сільських територіях природоохоронних заходів, які супроводжуються оновленням

інфраструктури аграрного ринку регіону. Насамперед це стосується модернізації систем водопостачання та водовідведення, утилізації твердих побутових відходів, оновлення та підвищення рівня безпеки тепломагістралей, ліній електропередач і розподільчих станцій, локалізованих у сільській місцевості.

Водночас слід відмітити, що успішність такої імплементації залежить від якості та успішності роботи соціального механізму трансформації складових сталого розвитку сільських територій у модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону. Споживання ресурсів вказаним механізмом відбувається через залучення в його орбіту наявного людського та соціального капіталу села, а також через налагодження соціальних взаємодій у контексті сталого розвитку сільських територій. Вказані ресурси трансформуються в модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону життєдіяльність сільських територіальних громад, функціонування та розвиток мережі горизонтальних комунікацій у сільській економіці, утвердження принципу субсидіарності тощо.

Поряд із цим, вказана трансформація стає ефективнішою, якщо соціальні процеси на сільських територіях відповідним чином плануються, контролюються, координуються та стимулюються. Тобто її успішність залежить від якості функціонування управлінського центру, до якого відносяться громадські організації, локалізовані в межах сільських територій, органи місцевого самоврядування сільських територіальних громад, менеджмент господарюючих суб'єктів аграрного ринку регіону тощо.

Суспільно-психологічні процеси, які зумовлюються пріоритетами сталого розвитку сільських територій, в кінцевому підсумку виливаються у реалізацію низки місцевих ініціатив на стадії центру імплементації соціального механізму. Такі ініціативи спрямовуються насамперед на модернізацію виробничої та комунальної інфраструктури аграрного ринку регіону, розвиток підприємництва на селі, сталий розвиток сільських територій. Наприклад, в сучасних умовах особливої актуальності набувають ініціативи з впровадження

інноваційних технологій утилізації твердих побутових та інших відходів, безпечного поводження зі шкідливими речовинами, підвищення рівня захисту ґрунтів, проведення протипаводкових та інших природоохоронних заходів, включаючи недопущення викиду в атмосферу забруднюючих речовин.

Для ефективного функціонування всіх окреслених механізмів та їх взаємної гармонізації необхідно забезпечити вирішення низки ключових завдань, пов'язаних з життєдіяльністю сільських територіальних громад.

Насамперед, це стосується проведення реальної децентралізації влади. Адже без надання сільським територіальним громадам необхідних повноважень щодо визначення пріоритетних напрямів власного розвитку марно сподіватися на утвердження принципів сталого розвитку на сільських територіях, а також на стимулювання інноваційних процесів у різних ланках інфраструктури аграрного ринку регіону. Так, С. Майстро з цього приводу відзначає: «Основною перешкодою саморозвитку сільських громад є надмірна концентрація влади. Внутрішня структура самоуправління у сільських громадах не трансформована з адміністративно домінуючого підходу до демократичного (децентралізованого). Сьогодні питання децентралізації бюджетної системи України виходять на перший план, адже фінансова децентралізація є однією з фундаментальних умов незалежності та життєздатності органів місцевої влади: децентралізація процесів ухвалення рішень збільшує можливості участі місцевої влади у розвитку підконтрольної їй території; фіскальна децентралізація сприятиме ефективному забезпеченню суспільними послугами шляхом ретельнішого узгодження витратів органів влади з місцевими потребами і уподобаннями. Стратегія децентралізації бюджетної системи покликана повернути владу регіонам, дати їй фінансові ресурси та матеріально-технічне оснащення. Окрім того, децентралізація незмінно покличе за собою зміни бюджетування сільських рад. Якщо бюджет села формується саме цим населеним пунктом і не перераховується в державний бюджет, тоді й

створюються умови для соціально-економічного розвитку села на екологічній основі». ³¹⁰ [165]

Разом із цим ефективне функціонування механізмів модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону на основі забезпечення сталого розвитку сільських територій неможливе без впровадження у практику регулювання їхньої діяльності ринкової компоненти. Зокрема це стосується закріплення права власності на природні ресурси та інституціоналізацію процесу володіння ресурсами спільного користування.

З цього приводу вітчизняні фахівці, що займаються дослідженням відповідної проблематики відзначають: «В ринковій економіці приватна власність на природні ресурси є нормою, що напряму включає їх у систему ринкових відносин і спричинює відносно них дію ринкових регуляторів. Через прагнення ринку до досягнення макроекономічної рівноваги, частково самореалізуються проблеми раціонального використання природних ресурсів завдання ширшого включення природних ресурсів у безпосередні економічні відносини є одним з ключових у досягненні цілей сталого розвитку». ³¹¹ [143]

Водночас, ринкові важелі слугують вагомим чинником активізації інноваційного розвитку інфраструктури сільськогосподарського виробництва, оскільки сприяють посиленню конкуренції між господарюючими суб'єктами, спонукаючи їх до збільшення асигнувань в модернізацію власного матеріально-технічного забезпечення. Крім того, в сучасних ринкових відносинах дедалі більшої ваги набуває роль соціального підприємництва, пов'язаного з інвестування приватних компаній, у тому числі й агрокорпорацій, в інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку, зокрема, транспортно-логістичної, комунальної, інформаційно-комунікаційної та соціальної.

Таким чином, гармонійне поєднання регуляторних інструментів і ринкових важелів у функціонуванні механізмів модернізації інфраструктури

---

³¹⁰ Майстро С. Роль органів місцевого самоврядування в забезпеченні сталого розвитку сільських громад / С. Майстро [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2011-4/doc/4/07.pdf>.

³¹¹ Кравців В.С. Формування моделі функціонування ринкових механізмів у сфері природокористування в Україні / В.С. Кравців, П.В. Жук [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://pk.napks.edu.ua/library/compilations_vak/eiu/2010/2/p_43_48.pdf.

аграрного ринку регіону з урахуванням інтересів сталого розвитку сільських територій у сучасних соціально-економічних умовах виступає одним з головних пріоритетів формування державної аграрної політики.

Висновки до п'ятого розділу

1. Стратегічне планування та реалізація заходів, спрямованих на інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону, передбачає трансформацію регуляторного середовища, пов'язаного із налагодженням необхідної координації та забезпеченням належної взаємодії між суб'єктами аграрного ринку та регіональної економіки загалом. Першочергового значення у цьому зв'язку набуває формування сучасної інституційної інфраструктури, а саме інституційно-правового, інституційно-організаційного та інституційно-звичаєвого забезпечення діяльності суб'єктів аграрного ринку регіону.

2. Інституційно-правовий контекст модернізації інфраструктури аграрного ринку окреслюється трьома пріоритетними напрямками стимулювання інновацій в інституційному середовищі регіону, а саме – аксіологічним, економічним та адміністративно-управлінським.

3. Аксіологічна трансформація інституційно-правового середовища розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону передбачає зміну ціннісних орієнтирів його функціонування, економічна – налагодження ефективної взаємодії між різними суб'єктами аграрного ринку регіону та органами державної влади і місцевого самоврядування, а адміністративно-управлінська – формування сучасних систем контролю та моніторингу в процесі реалізації регіональних проектів і програм, спрямованих на інноваційний розвиток складових та об'єктів інфраструктури аграрного ринку.

4. Інституційно-організаційний аспект модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону пов'язується з підвищенням ефективності функціонування інституцій, дотичних до становлення та інноваційного розвитку різних ланок цієї інфраструктури. Насамперед, це стосується діяльності аграрних палат, сільськогосподарських бізнес-асоціацій, аграрних кластерів, сільськогосподарських кооперативів тощо.

5. Однією з ключових умов успішного функціонування інституцій, що входять до інфраструктури аграрного ринку, є вирішення проблем інституційно-звичаєвого забезпечення його суб'єктів. При цьому першочергового значення набуває реалізація регіональних програм, спрямованих на підвищення якості людського та соціального капіталу села, оптимізації ринкових взаємодій у системі: влада – бізнес – домогосподарства, залучення вищих навчальних закладів та наукових установ аграрного профілю до вирішення прикладних проблем агровиробників та розробки інновацій, орієнтованих на розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону.

6. Гармонізація регуляторних і ринкових механізмів у процесі подальшої еволюції аграрного ринку має орієнтуватися на подолання основних бар'єрів на шляху інноваційного розвитку його інфраструктури. Так, у західних регіонах держави, де у виробництві сільськогосподарської продукції та землеволодінні переважають господарства населення, через активізацію ринкових механізмів конкуренції та самоорганізації можна отримати додатковий імпульс до створення сільськогосподарських кооперативів та аграрних кластерів, спроможних відіграти значну роль у модернізації об'єктів виробничої, транспортної, інформаційно-комунікаційної, фінансової та маркетингової інфраструктури аграрного ринку регіону.

7. Сільськогосподарська кооперація є ключовим пріоритетом інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку Львівської області в контексті функціонування регіональної системи сільськогосподарського виробництва та агробізнесу. Разом із цим до пріоритетних сфер інноваційного розвитку інфраструктури сільського господарства на регіональному рівні слід віднести модернізацію виробничої, комунальної та соціальної інфраструктури села, а також створення аграрних кластерів, агротехнопарків, аграрно-наукових парків, агроіндустріальних парків, сучасних логістичних та інформаційних мереж, впровадження енергоощадних технологій тощо.

8. Розвиток окреслених ланок інфраструктури аграрного ринку регіону потребує особливого підходу, орієнтованого на ринкові механізми

самоорганізації та конкуренції. В цьому сенсі доцільно забезпечити поєднання принципів сталого розвитку сільських територій з модернізацією інфраструктури аграрного ринку регіону. Адже налагодження відповідних механізмів взаємодії, спрямованих на гармонізацію економічних, соціальних та екологічних інтересів сільських мешканців та суб'єктів аграрного ринку регіону дозволить прискорити впровадження інновацій у різних ланках його інфраструктури, насамперед соціальної, транспортно-логістичної та комунальної.

9. Основними механізмами, які забезпечують трансформацію імпульсів до сталого розвитку сільських територій у модернізацію інфраструктури аграрного ринку регіону є: інституційний, фінансовий та соціальний. Робота кожного із них забезпечується функціонуванням чотирьох базових центрів: споживання ресурсів, управління, трансформації та імплементації. Завдяки цьому вказані механізми координують свою діяльність і дозволяють досягати синергетичного ефекту в процесі інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону.

Ключовими завданнями з удосконалення роботи названих механізмів доцільно визнати: покращення інституційного середовища сільської економіки, поліпшення інвестиційного клімату в межах аграрного ринку регіону, підвищення ефективності реалізації інвестиційно-інноваційних проектів, спрямованих на модернізацію його інфраструктури, децентралізацію влади та збільшення обсягів управлінських повноважень, адміністративної відповідальності та фінансової забезпеченості органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад, зростання якості людського та соціального капіталу села.

Основні положення розділу висвітлені в таких публікаціях автора: [6, с. 4-6; 25, с. 69-85; 185 с. 33-38; 187, с. 404-405; 306, с. 242-247; 310, с.43; 312, с. 251-256].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано новий підхід до вирішення важливої наукової проблеми – розробки теоретико-методологічних засад формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону на інноваційній основі. Проведене дослідження сфокусоване на вивченні особливостей функціонування аграрного ринку регіону, аналізі видів і складових його інфраструктури, а також розробці пропозицій щодо удосконалення механізмів інноваційного розвитку цієї інфраструктури. Проведене дослідження дозволило зробити такі висновки:

1. Інфраструктура аграрного ринку регіону об'єднує ринкові інститути, підприємства та організації, органи державної влади і місцевого самоврядування, які забезпечують безперервне функціонування аграрного ринку, сприяють зниженню трансакційних витрат його учасників шляхом стимулювання відкритої конкуренції, створення умов для безперешкодного входу на ринок нових учасників чи виходу з нього, гарантування безпеки ведення бізнесу та захисту прав власності учасників аграрного ринку, а також підтримують механізм ринкового ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Інноваційні засади функціонування інфраструктури аграрного ринку є основою для удосконалення вертикальних взаємозв'язків та горизонтальної інтеграції в агропродовольчій сфері, каталізатором поширення ринкової інформації в середовищі суб'єктів аграрного ринку і важливим засобом формування ринкових цін на сільськогосподарські товари завдяки врівноваженню попиту і пропозиції на них в умовах відкритої конкуренції.

2. Основними складовими інфраструктури аграрного ринку регіону є: виробнича, комунальна (інженерна), транспортно-логістична, фінансова, інформаційно-комунікаційна, соціальна, маркетингова, інституційна та інноваційна ланки. Їх формування та розвиток відбувається під впливом таких ключових структуротворчих елементів, як природно-ресурсний потенціал території, характер локалізації виробничих потужностей в її межах, просторово-географічне розташування регіону, його соціально-демографічне становище, ментально-психологічне середовище, а також історико-культурна спадщина.

3. Інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону відбувається на основі трансформації наявного інноваційного потенціалу регіональної економіки у впровадження інновацій і модернізацію об'єктів інфраструктури цього ринку під впливом чинників інноваційного розвитку. Головними принципами, що забезпечують ефективне використання та нарощування інноваційного потенціалу аграрного ринку регіону в контексті модернізації його інфраструктури є принципи конкуренції, субсидіарності, збалансованості і пропорційності, наукової обґрунтованості та мінімізації трансакційних витрат.

4. Ключовими чинниками, що визначають характер інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону у Львівській області є: малоземелля, переважання господарств населення в аграрному секторі економіки, відносно висока якість людського капіталу, наявність низки розвинених промислових центрів і туристичних зон, наближеність до кордону з ЄС, високий рівень трудової міграції, збереження традицій приватного підприємництва та переважання індивідуалістичних цінностей. За характером поширення інновацій у розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону Львівську область можна віднести до змішаного агросервісно-агроіндустріального типу.

5. Переважна частина ланок і складових інфраструктури аграрного ринку Львівської області характеризується недостатнім рівнем інноваційного розвитку. Передусім це зумовлено дрібнотоварним і низькотехнологічним характером сільськогосподарського виробництва в господарствах населення, які сконцентрували у своєму володінні основну частину земельних ресурсів регіону та продукують велику частку сільськогосподарської сировини, а також їх низькою фінансовою спроможністю, що призводить до зниження продуктивності праці в сільському господарстві та зменшення рентабельності аграрного виробництва, спричиняючи погіршення якості життя сільського населення.

6. Найбільш істотними інституційними дисфункціями, що обмежують інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону є: інституційний

вакуум, інституційні пастки, аномія інститутів, мутація та мімікрія інститутів. Кожна із цих інституційних дисфункцій формується та укорінюється під впливом дії різних чинників інституційного середовища економіки регіонів. Найбільш відчутний вплив було виявлено у взаємозв'язках: діяльність органів місцевого самоврядування – поширення інституційного вакууму; функціонування суб'єктів аграрного ринку регіону та державних інституцій регіонального рівня – укорінення мутації та мімікрії інститутів; робота недержавних інституцій, що діють в регіоні – аномія інститутів.

7. Основними механізмами, що забезпечують інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону шляхом трансформації економічних і соціальних інноваційних імпульсів у реалізацію регіональних проектів з модернізації інфраструктури аграрного ринку є: інституційний, фінансовий та соціальний. Ключовими ланками кожного з них виступають: неформальні інститути регіонального аграрного бізнесу та інноваційна культура сільських територіальних громад (інституційний механізм); інвестиційні ресурси бізнесу та некомерційні інвестиційні ресурси (фінансовий механізм); ділова культура регіонального аграрного бізнесу, забезпеченість його необхідним кадрами, розвиненість дорадництва та агроконсалтингу в регіоні (соціальний механізм).

8. Формування та розвиток інфраструктури аграрного ринку Львівської області в інноваційному контексті характеризується такими основними тенденціями: послідовне погіршення якості виробничої, транспортно-логістичної, інженерної та соціальної інфраструктури; недостатня інноваційна спрямованість у функціонуванні об'єктів маркетингової та інституційної інфраструктури; помірний вплив інновацій на розвиток окремих складових фінансової, інформаційно-комунікаційної та інноваційної інфраструктури.

9. Важливим засобом нівелювання існуючих проблем та дієвим важелем усунення бар'єрів на шляху інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону є формування сучасних об'єктів інноваційної інфраструктури. При цьому першочергового значення набуває створення аграрних кластерів, агротехнопарків та аграрно-індустріальних парків у межах найбільш придатних

природно-кліматичних, демографічних і підприємницьких зон. У Львівській області пропонується виділити три зони локалізації агротехнопарків: прикордонну, аграрно-сировинну та передгірну.

10. Стратегічними завданнями інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону в сучасних соціально-економічних умовах доцільно визнати: демонополізацію економіки на загальнодержавному та регіональному рівнях, децентралізацію влади і бюджетних ресурсів, дебіюрократизацію системи державного управління економікою, налагодження системи ефективних комунікацій і взаємодій між органами місцевого самоврядування сільських територіальних громад та суб'єктами аграрного ринку регіону, розвиток сільськогосподарської кооперації, поліпшення інвестиційного клімату сільських територій.

11. Пріоритетними напрямками розвитку інфраструктури аграрного ринку Львівської області на інноваційній основі є: аксіологічний (зміна філософії бюджетотворення та перегляд пріоритетів фіскальної політики, переоцінка ролі сільськогосподарського підприємництва, усвідомлення реальної значимості інфраструктури у розвитку аграрного ринку і сільського господарства), економічний (реалізація проектів державно-приватного партнерства, налагодження механізмів співфінансування програм) та адміністративно-управлінський (структурування та взаємоузгодження регіональних і секторальних програм, використання синергетичного ефекту в процесі їх реалізації, налагодження системи дієвого моніторингу та контролю).

Невід'ємною складовою інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону є сталий розвиток сільських територій, який стимулює поширення інновацій у виробничій, інженерній, транспортно-комунікаційній і соціальній інфраструктурі аграрного ринку регіону під впливом удосконалення виробничих технологій, підвищення ефективності використання природних ресурсів села, розвитку культури ведення аграрного бізнесу та поліпшення інвестиційного клімату на сільських територіях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамик В.В. Оцінка ефективності та рівня інституційного забезпечення розвитку людського капіталу Львівського регіону / В.В. Адамик, І.О. Куревіна // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2. – С. 79–86.
2. Алейнікова О.В. Система оптових ринків сільськогосподарської продукції: необхідність державного регулювання [Електронний ресурс] / О.В. Алейнікова // Державне управління: удосконалення та розвиток (електронне наукове фахове видання). – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=178>
3. Аналітичний огляд ринку небанківських фінансових послуг України за I півріччя 2013 р. (НРА «Рюрік») [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/non_banks_I_kv_2013.pdf
4. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз : монографія / В. Г. Андрійчук . – К., 2005. – 290 с.
5. Атамас О.П. Сутність та класифікація виробничої інфраструктури АПК [Електронний ресурс] / О.П. Атамас // Ефективна економіка (електронне наукове фахове видання). – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?operation=1&iid=826>
6. «Агро-Львів» та «Агрообрій» – успішний тандем [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agrolviv.com.ua/useful/173-agro-lvv-ta-agroobry-uspshniy-tandem.html>
7. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України за 2012 р. : стат. зб.[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України. – 2012. – 54 с.
9. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України. – 2013. – 56 с.
10. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України. – 2014. – 57 с.
11. Барановський І. М. Зарубіжний досвід кредитування сільськогосподарських товаровиробників / І. М. Барановський // Науковий вісник національного аграрного університету. – 2008. – № 119. – С. 236–240.
12. Башняний Г. І., Копич І. М., Чупик І. О. Мікроекономічні ринкові системи: методологічні проблеми аналізу ефективності функціонування / Г. І. Башняний, І. М. Копич, І. О. Чупик. – Львів: ЛКА, 2001. – 182 с.

13. Бережний Я. В. Інституційні передумови інформаційної асиметрії на внутрішньому ринку України [Електронний ресурс] / Я. В. Бережний // Ефективна економіка (електронне фахове видання). – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3362>
14. Бетлій О. Медична реформа: ідея правильна – реалізація непродумана [Електронний ресурс] / О. Бетлій. – Режим доступу : <http://www.khpg.org/en/index.php?id=1383241880>
15. Безуглий М. Д. Сучасний стан реформування аграрно-промислового комплексу України/ М. Д. Безуглий, М. В. Присяжнюк. – К. : Аграр. наука, 2012. – 48 с.
16. Беленький П.Ю. Інвестиційно-інноваційне забезпечення конкурентоспроможності регіону / П.Ю. Беленький, В. І. Шевченко-Марсель, О. О. Другов ; НАН України, Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2006. – 129 с.
17. Біляк Н.І. Кластерний аналіз інвестиційної привабливості сільських територій Львівської області / Н. І. Біляк // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені П. Василенка. – 2014. – Вип. 149. – С. 91–100.
18. Біляк Н. І. Оцінка конкурентоспроможності сільського господарства Львівської області / Н. І. Біляк // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. – 2012. – Т. 14, № 1 (51). – Ч. 1. – С. 57–63.
19. Богдан С. В. Співробітництво підприємств та інноваційний розвиток регіону / С. В. Богдан // Регіональна економіка. – 2013. – № 1. – С. 76–81.
20. Бородіна О. Чи зможе Україна стати світовим аграрним лідером? [Електронний ресурс] / О. Бородіна // ZN.ua. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/chi_zmozhe_ukrayina_stati_svitovim_agrarnim_liderom.html
21. Бенюк Л. Обґрунтування ролі фінансових механізмів реального сектору економіки в забезпеченні конвергентного розвитку регіонів / Лілія Бенюк // Вісник університету банківської справи НБУ. – 2013. – № 2 (17). – С. 46-52. – С. 48.
22. Борщевський В. Вплив інституційних дисфункцій на ефективність використання соціально-економічного потенціалу розвитку сільських територій / В. Борщевський // Регіональна економіка. – 2014. – № 3. – С. 149–161.
23. Борщевський В. Ліберальна модель економічного розвитку України [Електронний ресурс] / В. Борщевський. – Режим доступу : <http://kolomyia.org/se/sites/pb/10248/>
24. Борщевський В. Механізми нарощування соціально-економічного потенціалу сільських територій Західної України / В. Борщевський // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 3 (28). – С. 89–96.

25. Борщевський В.В. та ін. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку : монографія : у 8 т. – Т. 4. Сільські території / В. В. Борщевський, Є. І. Бойко, І. Р. Залуцький, В. А. Чемерис та ін. ; наук. ред. В. С.Кравців ; НАН України, Інститут регіональних досліджень. – Львів. – 2013. – 344 с. (серія «Проблеми регіонального розвитку»).
26. Борщевський В. В. та ін. Концептуальні засади інноваційного розвитку сільських територій у посткризовий період: на прикладі Карпатського регіону : наукова доповідь / В. В. Борщевський, І. М. Куліш, Я. В. Шевчук, Х. М. Притула, В. Є. Крупін, В. А. Чемерис, І. В. Коваль ; НАН України, Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2012. – 57 с.
27. Борщевський В. В. та ін. Методичні підходи до оцінки соціально-економічного потенціалу розвитку сільських територій : наукова доповідь / В. В. Борщевський, Х. М. Притула, В. А. Чемерис та інші ; НАН України, Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2014. – 47 с.
28. Борщевський В. В. та ін. Потенціал інноваційного розвитку сільського господарства в західних областях України та бар'єри на шляху його ефективного використання / В. В. Борщевський, Т. Г. Васильців, В. А. Чемерис та інші // Стратегічні пріоритети та механізми інноваційного розвитку сільських територій західного регіону України: [монографія] / за ред. В. В. Борщевського, Т. Г. Васильціва. – Львів : Аверс, 2014. – С.46–65.
29. Борщевський В. В., Чемерис В. А. Модернізація інфраструктури аграрного ринку регіону як чинник нарощування потенціалу сільських територій / В. В. Борщевський, В. А. Чемерис // Регіональна економіка – 2014. – № 1 (71). – С. 16–23.
30. Борщевський В.В., Чемерис В.А. Модернізація соціальної інфраструктури села в контексті нарощування економічного потенціалу сільських територій та еволюції аграрного ринку регіону / В.В. Борщевський, В.А. Чемерис // Регіональна економіка. – 2015. – №1 (75). – С. 64-70.
31. Брагінський В. В. Розвиток транспортно-логістичної системи як форма реалізації транзитного потенціалу України [Електронний ресурс] / В. В. Брагінський. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Braginskiy.pdf>
32. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст. / Ф. Бродель. – у 2 т. – Т. 2: Ігри обміну. – С. 59–71.
33. Буркальцева Д. Д. Інституціональні чинники економічного порядку: теоретико-методологічний аналіз / Д. Д. Буркальцева // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2011. – № 4 (55). – С. 23–30.
34. Валова продукція сільського господарства України за 2011 рік. Статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 18 с. – С. 10–11.

35. Валова продукція сільського господарства України за 2012 рік. Статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 25 с.
36. Василевський В. Оптові ринки сільськогосподарської продукції: світовий досвід та українські реалії [Електронний ресурс] / В. Василевський // Економічний простір. – Режим доступу : <http://e-prostir.com.ua/2013/новини/оптові-ринки-сільськогосподарської/>
37. Васильчак С.В. Роль інвестиційної політики в розвитку молочного підкомплексу західного регіону України // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Аграрний форум – 2006”. – Суми, 2006. – С. 227-228.
38. Васильчак С.В., Чемерис В.А., Гринчишин І.М., Активізація розвитку фінансової інфраструктури аграрного ринку Львівської області / С.В. Васильчак, В.А. Чемерис, І.М. Гринчишин// Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Механізми ефективного розвитку прикордонних територій : [зб. наук. пр] / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» ; редкол.: В.С. Кравців (відп. ред.). – Львів, 2014. – Вип. 4 (108). С. 152-160.
39. Верещук І.А. Особливості територіальної організації влади львівської області / І.А. Верещук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2011/9-10/201122.html>.
40. Використання фінансового механізму в регулюванні ринкових відносин / І. Борисова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/3.2/225.pdf>
41. Варченко О. М. Зарубіжний досвід державної підтримки сільськогосподарського виробництва та напрями його використання у вітчизняній практиці / О. М. Варченко // Економіка та управління АПК : зб. наук. праць Білоцерк. нац. аграр. ун-ту. – Біла Церква, 2011. – Вип. 5 (85). – С. 11–16.
42. Використання мінеральних та органічних добрив. Статистичний збірник / за ред. В. Ю. Науменка. – Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2012. – 73 с.
43. Виникнення агроконсалтингової діяльності [Електронний ресурс] // Аграрний сектор України. – Режим доступу : <http://agroua.net/advisory/standardmethod/index.php?docid=21>
44. В какой стране и когда изобрели ветряные мельницы? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://otvet.mail.ru/question/13127594>
45. Власенко Я. Я. Проблеми кредитування аграрних підприємств та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] / Я. Я. Власенко. – Режим доступу : http://asconf.com/ukr/archive_view/500
46. Внесення мінеральних та органічних добрив під урожай сільськогосподарських культур у 2012 році. Статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України. – 2013. – 52 с.

47. Вознюк М. А. Організаційно-інституційні умови інвестиційно-інноваційної діяльності в регіоні / М. А. Вознюк // Регіональна економіка. – 2013. – № 1. – С. 43–50.
48. Войнич Л. Й. Кластеризація як механізм підвищення економічної стійкості особистих селянських господарств у виробництві продукції молочного скотарства / Л. Й. Войнич // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. – 2012. – Т. 14, № 1 (51). – Ч. 1. – С. 109–112.
49. Всі дані щодо показників розвитку сільського господарства у межах окреслених зон кластеризації розраховані за даними. Статистичний щорічник Львівської області за 2012 рік. Райони та міста Львівської області. – Ч. II. – Львів, 2013. – 272 с.
50. Галецька Т. І. Стан і перспективи розвитку лізингу в технічному забезпеченні сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / Т. І. Галецька. – Режим доступу : <http://ecj.oa.edu.ua/articles/2013/n20/21.pdf>
51. Галузева програма енергоефективності та енергозбереження у житлово-комунальному господарстві на 2010–2014 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.org.ua/docs/tdoc17772.php>
52. Гальчинський А. С. та ін. Основи економічної теорії / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін. – К. : Вища школа, 1995. – 471 с.
53. Галушко В. П. Точка безбитковості: теоретичні погляди та методологія розрахунків / В. П. Галушко // Економіка АПК. – 2006. – № 10. – С. 148 – 151.
54. Гарматій Н. Модель оцінювання ефективності інвестиційних проектів на основі нечіткої логіки / Н. Гарматій // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 3 (32). – С. 107 – 113 – (Економіка суб'єктів господарювання).
55. Галяс В. І. Генезис теорії економічного простору [Електронний ресурс] / В.І. Галяс. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/nvnu/ekonomika/2007_12/R5/7.pdf
56. Ганюк Р. В. Факторинг як важіль ефективного формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / Р. В. Ганюк. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/25_DN_2008/Economics/28440.doc.htm
57. Гачек Т. С., Чемерис В. А. Малий бізнес в період формування ринкових відносин у переробній промисловості / Т.С. Гачек, В. А. Чемерис // Актуальні проблеми розвитку тваринництва : міжн. наук. конф. – Львів, 2003. – Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. – Т. 5, № 1. – Ч 4. – С. 30–35.
58. Герасимчук З.В. Інноваційна інфраструктура регіону: методологія формування і розвитку [Електронний ресурс] / З. В. Герасимчук, Н. Т. Рудь. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ape/2010_3/APE-2010-03/197-207.pdf

59. Гнаткович О. Д. Активізація інновацій у сільське господарство України [Електронний ресурс] / О. Д. Гнаткович // Ефективна економіка. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=65>
60. Головка Г. Передумови розвитку оптових ринків сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс] / Г. Головка, О. Маслак. – Режим доступу : <http://repo.sau.sumy.ua/bitstream/123456789/305/3/614.pdf>
61. Головчук А. Ф. Агролізинг як механізм реалізації державної інвестиційної політики / А. Ф. Головчук, О. О. Непочатенко // Економіка : збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – Умань, 2010. – Вип. 74. – Ч. 2. – С. 7–16.
62. Гончаренко Л. В. Чемерис В. А. Фінансове забезпечення розвитку регіонального АПК / Л. В. Гончаренко, В. А. Чемерис // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. – Львів, 2014. – Т. 16, № 2 (59). – Ч. 5. С. 58–65. – (серія «Економічні науки»).
63. Грицак Н. Збут для дрібних – справа потопаючих [Електронний ресурс] / Н. Грицак // Агробізнес сьогодні. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/agromarketing/2106-2014-03-26-12-12-59.html>
64. Грицишин М. І. та ін. Матеріально-технічне забезпечення агровиробництва [Електронний ресурс] / М. І. Грицишин, В. О. Шейченко, В. П. Диковицький. – Режим доступу : <http://a7d.com.ua/machines/4029-materalno-tehnchne-zabezpechennya-agrovirobnictva.html>
65. Громадськість обурена деградацією інфраструктури та капітального будівництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cedos.org.ua/releases/21>
66. Грошово-кредитна та фінансова статистика: 2013 рік [Електронний ресурс] // Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=84961
67. Гуторов А. О. Корпоратизація сільського господарства в Україні / А.О. Гуторов // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 4. – С. 82–92.
68. Гудзь О. Є. Адаптація фінансово-кредитної інфраструктури аграрної сфери України до запитів агроформувань в умовах кризових дифузій економічного простору [Електронний ресурс] / О. Є. Гудзь // Аграрно-фінансовий портал. – Режим доступу : http://www.agrofin.com.ua/files/gudz_23.pdf
69. Демографічний прогноз до 2030 року для Львівської області. – Львів : Проект РЕОП, 2013. – 38 с.

70. Демчишин А. М. Родючість ґрунтів орних земель Львівської області та оцінки їх вартості / А. М. Демчишин // Розвиток сільських територій. Земельна реформа : зб. наук. Праць. – Львів : Сполом, 2012. – С. 55–56.
71. Демчишин А. Хочеш врожаїв – дбай про ґрунти! / А. Демчишин // Агрофорум. – 2014. – № 3 (25). – С. 6.
72. Державна акціонерна компанія «Автомобільні дороги України» [Електронний ресурс] : офіц. сайт. – Режим доступу : <http://www.adu.org.ua>.
73. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] : офіц. сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
74. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.csi.org.ua/www/wp-content/uploads/2013/05/nsrdu2020_1.pdf
75. Діяльність оптових ринків сільськогосподарської продукції: закордонний досвід [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://yurincom.com/ru/yuridichnyi_visnyk_ukrainy/overview/?id=5705
76. Діброва А. Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, методологія, практика / Діброва А. Д. — К. : ВПД “Формат”, 2008. – 77 с.
77. Діброва А. Д. Удосконалення державного регулювання сільськогосподарського виробництва в Україні / А. Д. Діброва // Економіка АПК. – 2009. – № 7. – С. 44 – 50.
78. Дмитренко Г. В. Фінансовий контроль у забезпеченні медичних закладів окремих державних програм (на прикладі Львівської області) [Електронний ресурс] / Г. В. Дмитренко // Державне управління: удосконалення та розвиток. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=190>
79. Дмитренко Р.М. Вдосконалення економічних взаємин сільськогосподарських товаровиробників та м'ясопереробних підприємств / Р. М. Дмитренко // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2011. – № 2 (53), т. 2. №2. – С. 7 –16. (Серія “Економічні науки”).
80. Добра порада – дорожча золота [Електронний ресурс] // Роман Шмідт – політик, аграрій. – Режим доступу : http://buskfamouse.io.ua/s76883/roman_shmidt_-_politik_agrariy
81. Дойчева К. С. Фактори, які впливають на ефективність діяльності підприємства / К. С. Дойчева // Вісник Запорізького національного університету. – № 2 (10). – 2011. – С. 23 – 28.
82. Довідка про стан охорони здоров'я у Львівській області за підсумками роботи у 2012 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://guoz.lviv.ua/files/inf%20oz%202013.pdf>
83. Доценко О. Механізм інноваційного розвитку регіону / О. Доценко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/3221/1.pdf?sequence=1>

84. Доманський А. Я. та ін. Молочне скотарство Львівщини: стан і перспективи розвитку / А. Я. Доманський, В. Г. Кіт, В. А. Чемерис, О. Я. Гримак, В. І. Душка // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. – Львів, 2007. – Т. 9, №3 (34). – Ч.2. – С.245–249.
85. Доманський А. Я., Чемерис В. А., Душка В. І. Тваринництво України: стан і перспективи в умовах вступу до СОТ / А. Я. Доманський, В. А. Чемерис, В. І. Душка // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. – Львів, 2008. – Т. 10, №1 (36). – Ч. 1. – С.82–88.
86. Доманський А. Я., Чемерис В. А. Економічна ефективність різних типів годівлі свиней / А. Я. Доманський, В. А. Чемерис // Актуальні проблеми розвитку тваринництва : міжн.наук. конф. – Львів, 2003. – Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. – Т. 5, № 3. – Ч. 4. – С.220–222.
87. Дороги повинні відповідати іміджу Львівщини, – Гнатів [Електронний ресурс] // ZAXID.NET. – Режим доступу : http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?dorogi_povinni_vidpovidati_imidzhu_lvivshhini_gnativ&objectId=1291472
88. Дочірнє підприємство «Львівський облавтодор» Публічного акціонерного товариства «Державна акціонерна компанія «Автомобільні дороги України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.adu.org.ua/zahidnyj-region/lvivskyj-oblavtodor//>
89. Дубровський В. Єдиний спосіб уникнути краху комунальної інфраструктури – масове створення ОСББ [Електронний ресурс] / В. Дубровський // ТЕКСТИ.ORG.UA. – Режим доступу : http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/43193/Jedynyj_sposib_unyknyty_krahu_komunalnoji_infrastruktury_
90. Душка В. І. та ін. Стан та перспективи розвитку рибництва в Україні / В. І. Душка, В. А. Чемерис, Й. Є. Янінович // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. – Львів, 2012. – Т. 14, №1 (51). – Ч. 1. – С.215–221. – (серія «Економічні науки»).
91. Еволюція біржової торгівлі [Електронний ресурс] / Белявцев М. І. // Інфраструктура товарного ринку. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/marketing/evolyutsiya_birzhovoyi_torgivli
92. Енергоефективність у регіональному вимірі. Проблеми та перспективи : Аналітична доповідь. – Дніпропетровськ : Регіональний філіал НІСД, 2014. – 78 с.

93. Єрмоленко В. М.. Особливості формування категорії «сталий розвиток сільських територій» [Електронний ресурс] / Єрмоленко В. М.. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/2456/8/>
94. Жидяк О. Р. Інноваційний розвиток підприємств аграрної сфери: регіональний аспект / О. Р. Жидяк // Економіка: реалії часу. – 2012. – № 2 (3). – С. 165–168.
95. Жнива для зерновозів // Магістраль. – 2013. – № 65 (1851). – С. 1.
96. Жураковська Л. А. Першочергові заходи щодо розвитку інфраструктури аграрного ринку в Україні [Електронний ресурс] / Л. А. Жураковська. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1086/>
97. Захарова Н. Роль фінансового механізму у здійсненні ефективного управління підприємством / Н. Захарова, О. Сизоненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/konfer29/1188.pdf>.
98. Зайняте населення за видами економічної діяльності та регіонами у 2010, 2011 і 2012 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
99. Заставний Ф. Економічні райони України. Реалії та перспективи / Ф. Заставний. – Львів : Апріорі, 2010. – 222 с.
100. Захворюваність населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/year/2013/t219913_3.pdf
101. Збарський В. К. Соціальна інфраструктура села як фактор відтворення робочої сили [Електронний ресурс] / В.К. Збарський. – Режим доступу : nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nvnau_eamb/2010_154_1/10zvkc.pdf
102. Збарський В. К. Становлення ринку конкурентоспроможної продукції свинарства на Черкащині /В. К. Збарський // Економіка АПК. – 2011. – № 6. – С. 43 – 47.
103. Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в регіонах України за 2011 рік. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 136 с.
104. Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в регіонах України за 2012 рік. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 102 с.
105. Звіргзде Д. І. інтелектуальний капітал регіону: активи знань / Д. І. Звіргзде // Регіональна економіка. – 2012. – № 3. – С. 197–203.
106. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2011 [Електронний ресурс]. – К. : Фонд «Ефективне управління». – 198 с. – Режим доступу : www.feg.org.ua/.../Report_on_the_Competitiveness_of_Regions_of_Ukr
107. Зеліско І. М. Інноваційні імперативи розвитку інтеграційних аграрних формувань / І. М. Зеліско // Науковий вісник Львівського національного

університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. – 2012. – Т. 14, № 1 (51). – Ч. 1. – С. 252–257.

108. Іванченко В. О. Агролізінг як специфічний вид інвестування [Електронний ресурс] / В. О. Іванченко, В. Г. Крячко. – Режим доступу : [http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/18.pdf](http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/18.pdf)

109. Іванух Р. А. Аграрна економіка і ринок: [монографія] / Р. А. Іванух, С. Л. Дусановський, Є. М. Білан. – Тернопіль : Збруч, – 2003. – 305 с.

110. Ігнат'єва Т. Г. Бюджетна підтримка інноваційної діяльності аграрних підприємств України: стан, особливості та проблеми [Електронний ресурс] / Ігнат'єва Т. Г. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2012_1/240.pdf

111. Ігнатенко М. Оцінка стандартів рівня життя сільського населення та функціонування соціальної інфраструктури аграрної сфери [Електронний ресурс] / М. Ігнатенко // Вісник Бердянського університету менеджменту. – 2013. – № 2 (22). – С. 59–62. – Режим доступу : <http://old.bumib.edu.ua/sites/default/files/visnyk/9-2-22-2013.pdf>

112. Із кишені українців... // Львівська Пошта. – 2013. – № 98 (1423). – С. 3.

113. Іксарова Н. О. Транспортна інфраструктура як елемент економічної безпеки України [Електронний ресурс] / Н. О. Іксарова. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2010_36/Zmist/6PDF.pdf

114. Інноваційна інфраструктура [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Інноваційна_інфраструктура

115. Інформаційно-комунікаційна інфраструктура [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Інформаційно-комунікаційна_інфраструктура

116. Інфраструктурний комплекс Західного регіону України: оцінка стану і напрями розвитку : монографія / С. О. Іщук, Т. В. Кулініч, В. Є. Крупін, С. М. Ткач. – НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2010. – 242 с.

117. Інституційні механізми залучення коштів трудових мігрантів як інвестиційного ресурсу розвитку економіки периферійних територій західних регіонів України / М.І. Флейчук, О.А. Радіца, О.Р. П'ятковська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1338/>

118. Ісакова Д. Правильний базар [Електронний ресурс] / Д. Ісакова // Forbes. – Режим доступу : <http://forbes.ua/magazine/forbes/1332400-pravilnyj-bazar>

119. Історія біржової форми торгівлі [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://allianc.dp.ua/harkivska-tovarna-birzha/istoriya-birzhovoji-formy-torgivli/>

120. Історія вексельних операцій в Західній Європі [Електронний ресурс] / О. Д. Вовчак // Кредит і банківська справа : підручник. – Режим доступу : http://users.i.kiev.ua/~msz/txt_ukr/2.1..pdf
121. Історія виникнення, сучасний стан та розвиток банківської системи. Походження та розвиток банків [Електронний ресурс] / Вовчак О. Д. // Кредит і банківська справа : підручник. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/15220122/bankivska_sprava/istoriya_viniknennya_suchasniy_stan_rozvitok_bankivskoyi_sistemi
122. Історія і сучасність аграрної політики США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uadoc.zavantag.com/text/4658/index-1.html?page=9>
123. Історія розвитку інститутів біржової торгівлі [Електронний ресурс] // Ukrkniga.org.ua. – Режим доступу : <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/617/2/>
124. Історія формування бірж у Європі, Великобританії та США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.big-library.com.ua/book/94_Birjova_sprava/8245_21_Istoriya_formyvannya_birj_u_Evropi_Velikobritanii_ta_SShA
125. Калугіна З. І. Соціальні витрати та перспективи модернізації аграрного сектора Росії / З. І. Калугіна // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 1. – С. 121–131.
126. Конт як основоположник соціології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/13761025/sotsiologiya/kont_osnovopolozhnik_sotsiologiyi
127. Карачина Н. П., Методичний простір оцінювання економічної ефективності інвестиційних проєктів / Н. П. Карачина, А. В. Вітюк // Економічний часопис – XXI. – 2013. – № 5-6. – С. 92 – 95.
128. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку : монографія у 8 т. – Т. 4. Сільські території / С. О. Іщук, Т. В. Кулініч, О. М. Кушнірчу-Ставнича та ін. ; НАН України, Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2013. – 344 с.
129. Качан Є. П. Теорії та концепції регіональної економіки [Електронний ресурс] / Є. П. Качан // Регіональна економіка.
130. Кличе земля господаря [Електронний ресурс] / Залеська Л. – Режим доступу : http://www.dcz.gov.ua/lviv/control/uk/publish/printable_article;jsessionid=2EDC928874EF5DABE3C67238C19D2325?art_id=26169
131. Коваленко О.Ю., Державне регулювання сільськогосподарського виробництва / О. Ю. Коваленко // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1808>
132. Коденська М. Ю. Інноваційний продукт аграрно-економічної науки, його оцінка та інвестиційне забезпечення [Електронний ресурс] / М. Ю. Коденська, Н.

- М. Перепелиця. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vkhnau_ekon/2009_11/pdf/11_02.pdf
133. Кожушко І. Г. Сучасний стан і проблеми технічного забезпечення аграрних підприємств України [Електронний ресурс] / І. Г. Кожушко. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2009_31/Zmist/19PDF.pdf
134. Кожемякіна М. Ю. Оцінка інвестиційних процесів у тваринництві / М. Ю. Кожемякіна // Економіка АПК. – 2012. – № 9. – С. 60 – 66.
135. Козлов В. С. Діагностика та оцінка сегментів транспортного потенціалу регіону / В. С. Козлов // Економіка розвитку. – 2013. – № 4 (68). – С. 27–32.
136. Коломієць А. В. Лізингове кредитування в аграрному секторі [Електронний ресурс] / А. В. Коломієць // Учительський журнал on-line. – Режим доступу : [http://teacherjournal.com.ua/attachments/9742_Лізинговий кредит в аграрному секторі економіки.doc](http://teacherjournal.com.ua/attachments/9742_Лізинговий_кредит_в_аграрному_секторі_економіки.doc)
137. Концепція державної цільової економічної програми розвитку тваринництва на період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua/page/?8944>
138. Концептуальні засади інноваційного розвитку сільських територій у посткризовий період: на прикладі Карпатського регіону України. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2012. – 57 с.
139. Корінець Р. Оптові ринки: норма є, а підтримки нема [Електронний ресурс] / Р. Корінець. – Режим доступу : <http://www.agroprof.com.ua/statti/539-s-o-.html>
140. Коробка С. В. Особливості маркетингової діяльності малих підприємницьких структур [Електронний ресурс] / С. В. Коробка. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vchnu_Ekon/2010_5_4/092-095.pdf
141. Корчміт О. Ю. Державне регулювання енергоефективності сфери теплопостачання в Україні [Електронний ресурс] / О. Ю. Корчміт. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=433>
142. Кошкін В. К. Офіс управління проектами житлово-комунального господарства [Електронний ресурс] / В. К. Кошкін. – Режим доступу : conference.nuos.edu.ua/catalog/files/lectures/15902.pdf
143. Кравців В. С. Формування моделі функціонування ринкових механізмів у сфері природокористування в Україні [Електронний ресурс] / В. С. Кравців, П. В. Жук. – Режим доступу : http://pk.napks.edu.ua/library/compilations_vak/eiu/2010/2/p_43_48.pdf
144. Кредитний рух: відродження і розвиток кредитних спілок [Електронний ресурс] // Академія: аналітичний центр. – Режим доступу : <http://www.academia.org.ua/?p=379>

145. Кредитні спілки в Україні : навчальний посібник / Б. А. Дадашев, О. І. Гриценко ; Українська академія банківської справи Національного банку України. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – 196 с.
146. Кредитування малих та середніх сільгоспвиробників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unascu.org.ua/>
147. Крикавський Є. В. Логістичне управління / Є. В. Крикавський. – Львів : Видавництво НУ «Львівська політехніка», 2005. – 683 с.
148. Крикавський Є. та ін. Маркетингові дослідження тенденцій ринку лікарських препаратів / Є. Крикавський, Н. Косар, Н. Питуляк // Научные труды ДонНТУ. – Серия: Экономическая. – 2014. – № 5. – С. 175–184.
149. Кулініч Т. В. Техніко-економічний стан об'єктів інфраструктури як фактор впливу на розвиток економіки Західного регіону України [Електронний ресурс] / Т. В. Кулініч. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/20286/1/18-83-88.pdf>
150. Куліш І. М. та ін. Соціальна інфраструктура сільських територій Карпатського регіону / І. М. Куліш, А. О. Максименко, В. А. // Регіональна економіка – Львів, 2012. – № 3. – С. 150–159.
151. Купалова Г. І. Теорія економічного аналізу [Електронний ресурс] / Г. І. Купалова // Кластерний аналіз. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/11800912/ekonomika/klasterniy_analiz
152. Кушнір І. В. Розвиток інфраструктури аграрного ринку [Електронний ресурс] / І. В. Кушнір. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/33_NIEK_2008/Economics/36653.doc.htm
153. Лапін А. В. Інформаційна асиметрія та дисфункція ринкового механізму [Електронний ресурс] / А. В. Лапін // Формування стратегії розвитку аграрного сектора регіону : матеріали дев'ятої міжфакультетської науково-практичної конференції молодих вчених, 22 травня 2013 р. – Житомир : Видавництво «Житомирський національний агроєкологічний університет», 2013. – 281 с. – Режим доступу : <http://www.uk.xlibx.com/4ekonomika/43832-69-formuvannya-strategii-rozvitku-agrarnogo-sektora-regionu-materiali-devyatoi-mizhfakultetskoi-naukovo-praktichnoi.php>
154. Лише 40% ділянок Львівської залізниці – електрифіковано [Електронний ресурс] // ZAXID.NET. – Режим доступу : http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?lishe_40_dilyanok_lvivskoyi_zalznitsi_elekt_rifikovano&objectId=1059520
155. Логістичний комплекс Карпати Логістик [Електронний ресурс] // КарпатиЛогістик. – Режим доступу : <http://www.karpatylogistik.com/інфраструктура.html>.

156. Локационный треугольник Лаунхардта [Електронний ресурс] // www.Grandars.ru. – Режим доступу : <http://www.grandars.ru/shkola/geografiya/launhardt.html>
157. Ломаченко Т. И. Рынок инноваций в АПК: теория, методология и организация : монографія / Т. И. Ломаченко. – К. : ННЦ «Институт аграрной экономики», 2010. – 374 с.
158. Литвин В.В. Методологічні аспекти визначення тіньових заощаджень в економіці України / В.В. Литвин // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 9 (159). – С. 401-409.
159. Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О.Г., Білозор Л.В., Гончаренко І.С. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Білозор Л. В., Гончаренко І. С., ННЦ "Ін-т аграрної економіки" НААН України (Київ); Відп. за вип. О. Г. Шпикуляк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2014. – 514 с
160. Лупенко Ю. О., Шпикуляк П. А., Войтюк А. В. Вітчизняний та зарубіжний досвід земельно-іпотечного кредитування. – К. : ННЦ ІАЕ, 2015. – 50 с.
161. Лупенко Ю.О., Кропивко М.Ф., Малік М.Й. Інтеграція та самоорганізація аграрного бізнесу в умовах децентралізації влади. - К.: ННЦ ІАЕ, 2015 - 444с.
162. Львівська Аграрна Палата [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт. – Режим доступу :<http://lvivagrochamber.at.ua/index/0-2>
163. Львівська залізниця планує в 2012 р. модернізувати об'єкти інфраструктури на 337 млн грн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/newsline/show/lzhd-planiruet-v-2012-g-modernizirovat-obekty-infrastruktury-07112011173900>
164. Магас Т. Є., Класи економіко-математичних моделей та їх застосування / Т. Є. Магас // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2011. – № 1. – С. 180 – 188. – (“Серія Економічні науки”).
165. Майстро С. Роль органів місцевого самоврядування в забезпеченні сталого розвитку сільських громад [Електронний ресурс] / С. Майстро. – Режим доступу :<http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2011-4/doc/4/07.pdf>
166. Мазуренко О. В. Тенденції розвитку тваринництва в Україні / О. В. Мазуренко // Економіка АПК. – 2011. – № 8. – С. 16 – 21.
167. Макаров М. О. Формування інноваційної інфраструктури в АПК / М. О. Макаров // Економіка АПК. – 2009. – № 5. – С. 93–97.
168. Максим В. Л. Економіко-математична модель управління інвестиційними ресурсами підприємства / В. Л. Максим // Економічний часопис – XXI. – 2013. – Вип. 9-10, ч. 2. – С. 33 – 36.

169. Механізми регулювання прямого іноземного інвестування у забезпеченні економічного розвитку України / Оксана Богданівна Василиця. : Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Львів: Львівська комерційна академія, 2014. – С. 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lnu.edu.ua/files/dissertations/2014-11-28-vasylytsia/dis_vasylytsia.pdf.
170. Максименко А. Оцінка рівня інформаційного забезпечення сільських територій Західного регіону України / А. Максименко // Інноваційна економіка. – 2013. – № 9 (47). – С. 203–209.
171. Малік М. Сталий розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва / М. Малік, М. Хвесик // Економіка АПК. – 2010. – № 5. – С. 3–12.
172. Манів З. О. Економічне районування і його практичне значення [Електронний ресурс] / З. О. Манів // Регіональна економіка. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1745072838775/rps/ekonomichne_rayonuvannya_yogo_praktichne_znachennya
173. Масін В. Особливості правового статусу агроторгових домів, створених у формі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [Електронний ресурс] / В. Масін. – Режим доступу : file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/apdp_2011_57_74.pdf
174. Маслак О. Біржова торгівля: від становлення до сьогодні [Електронний ресурс] / О. Маслак // Пропозиція: український журнал з питань агробізнесу. – Режим доступу : <http://www.propozitsiya.com/?page=146&itemid=3482>
175. Медико-демографічна ситуація та основні показники медичної допомоги населенню в регіональному аспекті: 2013 рік [Електронний ресурс]. – К. – 2014. – 186 с. – Режим доступу : <http://www.uiph.kiev.ua/download/Vidavnictvo/Medikodemografichna%20situacia.%202013.pdf>
176. Мельник О. Хід карпатської королеви / О. Мельник // Урядовий кур'єр. – 2013. – 16 серпня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/hid-karpatskoji-korolevi/>
177. Месель-Веселяк В. Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації у сільському господарстві : доповідь на 12-тих річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 25-26 лютого 2010 р. / В. Я. Месель-Веселяк – К. : ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2010. – 57 с.
178. Михайловський В. І. та ін. Особливості дослідження ринку лікарських засобів / В. І. Михайловський, І. І. Харів, В. А. Чемерис та інші // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. – 2010. – Т. 12, №1 (43). – С.395–399.

179. Моделі дорадчих служб у різних країнах світу [Електронний ресурс] // Сумський національний аграрний університет. – Режим доступу : http://www.sau.sumy.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1115&Itemid=85&lang=uk
180. Модернізація дільниць транспортних коридорів [Електронний ресурс] // Львівська залізниця. – Режим доступу : <http://railway.lviv.ua/railway/today/>
181. Мокій А. та ін. Економічні інструменти формування соціальної та гуманітарної інфраструктури в сільських поселеннях західних регіонів України [Електронний ресурс] / А. Мокій, М. Флейчук, О. Дацко // Ефективна економіка (електронне наукове фахове видання). – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2295>
182. Мокрицький Ю. Знайомтесь: Львівська асоціація кредитних спілок [Електронний ресурс] / Ю. Мокрицький. – Режим доступу : http://rfr-project.net.ua/new/wp-content/uploads/2011/10/vkk-6-2008-pt2_5_7.pdf
183. Мороз Д. Стан розвитку тваринництва у Львівській області [Електронний ресурс] / Мороз Д. – Режим доступу: www.oblrada.lviv.ua
184. Музика П. М. Інноваційно-інвестиційна політика розвитку підприємництва в аграрному секторі регіону / П. М. Музика, Г. М. Кріп, Н. А. Доманська // Науковий вісник ЛНУВМ та БТ ім. С. З. Гжицького. – 2010. – Т 12, № 3 (45) ч. 5, – С. 196 – 205 с.
185. Музика П. М. та ін. Концепція розвитку сільських територій Львівщини на період до 2015 року в контексті агропродовольчого виробництва / П. М. Музика, В. А. Чемерис, О. І. Захаров // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Сучасні проблеми розвитку сільських територій : зб. наук. праць / НАН України, Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2011. – Вип. 6 (92). – С. 32–45.
186. Музика П. М. та ін. Особливості і напрями сільськогосподарського дорадництва та інноваційного забезпечення управління розвитком сільського господарства на регіональному рівні : методична розробка / П. М. Музика, А. Я. Доманський, В. А. Чемерис та інші. – Київ, 2011.
187. Музика П. М., Чемерис В. А. Інноваційне сприяння нарощуванню виробництва екологічно чистих органічних продуктів харчування в Україні і світі / П. М. Музика, В. А. Чемерис // Науковий Вісник ЛНУВМ та БТ – 2011. – Т. 13, № (47). – Ч. 1. – С. 400–410. – (серія «Економічні науки»).
188. Музика П. та ін. Ринок молока і молочних продуктів у Львівській області [Електронний ресурс] / П. Музика, А. Доманський, Г. Черевко, І. Гавука // Аграрна економіка. – 2010. – Т. 3. – № 1–2. – Режим доступу : [C. file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/ae_2010_3_1-2_5.pdf](C:\Users\Lenovo\Downloads\ae_2010_3_1-2_5.pdf)

189. Нагорнюк О. П. Застосування кластерного підходу в оцінці перспектив розвитку галузі тваринництва Львівської області / О. П. Нагорнюк // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького. – 2012. – Т. 14, № 1 (51). – Ч. 1. – С. 445–448.
190. На Львівщині відкривають перший в Україні логістичний комплекс «Захід ресурс» [Електронний ресурс] // galinfo. – Режим доступу : <http://galinfo.com.ua/news/79069.html>
191. На Львівщині зросли доходи підприємств за послуги телекомунікацій та зв'язку [Електронний ресурс] // ZIK. – Режим доступу : http://zik.ua/ua/news/2014/02/13/na_lvivshchyni_zrosly_dohody_pidpriemstv_za_poslugu_telekomunikatsiy_ta_zvyazku_460575
192. На Львівщині пустує 150 тисяч гектарів сільськогосподарської землі, зокрема і через проблеми з оформленням оренди [Електронний ресурс] // JeyBud. – Режим доступу : http://jeybud.com.ua/index.php?item=articles&d_id=2&sub=5012
193. Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2011 році. Статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики, 2012. – 52 с.
194. Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2012 році. Статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики, 2013. – 42 с.
195. На ярмарках організуються зустрічі представників ділових кіл регіонів і країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://omega-parts.com.ua/na-yarmarkah-organizuyutsya-zustrichi-predstavnikov-dilovix-kil-regioniv-i-krajin/>
196. Олійник Я. Б. Економічне районування [Електронний ресурс] / Я. Б. Олійник // Географія. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/14290114/geografiya/ekonomichne_rayonuvannya
197. Онисько С. М. Ефективність сільського господарства Карпатського регіону: монографія / С. М. Онисько. – Львів : Українські технології, 2003. – 296 с.
198. Оптовий товарооборот підприємств оптової торгівлі Львівської області зменшився на 9,4% [Електронний ресурс] // galinfo. – Режим доступу : <http://galinfo.com.ua/news/168288.html>
199. Оптові продовольчі ринки в комплексі інфраструктури товарного ринку [Електронний ресурс] / М. І. Белявцев, Л. В. Шестопалова // Інфраструктура товарного ринку. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/marketing/optovi_prodovolchi_rinki_kompleksi_infrastrukturi_tovarnogo_rinku

200. Організація інфраструктури аграрного ринку. Організаційно-економічні основи ринкових форм господарювання. Організація сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [Електронний ресурс] // CredoBooks. – Режим доступу: <http://credobooks.com/organizaciya-infrastrukturi-agrarnogo-rinku>
201. Орошение [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Орошение>
202. Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості в 2012 році. Статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики, 2012. – 81 с.
203. Павлов О. І. Регіональні особливості розвитку сільських територій України у співставленні з їх класифікаційними ознаками / О. І. Павлов // Регіональна економіка. – 2013. – № 3. – С. 12–34.
204. Павлов О. І. Різновиди сільських територій та їхні функціональні моделі / О. І. Павлов // Економіка АПК. – 2011. – № 10 (204). – С. 116–123.
205. Паневник Т. М. Історичний досвід та сучасні аспекти розвитку кооперації в АПК [Електронний ресурс] / Т. М. Паневник, М. К. Болгарова. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/VChnu/ekon/2009_6_1/274-279.pdf
206. Паньків І. Сільськогосподарські дорадчі служби – центри розвитку сільських територій [Електронний ресурс] / І. Паньків. – Режим доступу : <http://www.slideshare.net/andreyandroshchuk/ss>
207. Паньків Н. М. Сучасний стан розвитку соціальної інфраструктури в Карпатському регіоні Львівської області [Електронний ресурс] / Н. М. Паньків. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/>
208. Парфенюк Є. І. Економетричний аналіз та прогнозування інвестиційного кредитування банківськими установами вітчизняного підприємництва. / Парфенюк Є. І. // Вісник Львів. ун-ту. – 2010. – Вип. 44. – С. 533 – 542. (Серія “економічні науки”).
209. Паспорт житлово-комунального господарства Львівської області [Електронний ресурс] // Департамент систем життєзабезпечення та житлової політики. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/attachments/content-attachments/1215/Lvivska.pdf>
210. ПАТ «Львівгаз» [Електронний ресурс] // Газ України. – Режим доступу : [http://www.gasukraine.com.ua/clients/gasukraine/gasukraine.nsf/\(documents\)/E834D4F409AB4543C22574670043F97C](http://www.gasukraine.com.ua/clients/gasukraine/gasukraine.nsf/(documents)/E834D4F409AB4543C22574670043F97C)
211. Пелих Д. Затримка – за відправниками / Д. Пелих // Магістраль. – 2013. – № 65 (1851). – С. 1–3.

212. Пиртик Н. Худоба не винна! [Електронний ресурс] / Н. Пиртик // Львівська пошта. – 2014. – № 17 (1486). – Режим доступу : <http://www.lvivpost.net/ekonomika/n/20289>
213. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем / за ред. М. Ф. Кропивка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 46 с.
214. Півторак В. С. Розвиток малого підприємництва в сільському господарстві. – К.: ННЦ ІАЕ, 2014. - 116с.
215. Пінчук А. Лізинг – віагра для бізнесу [Електронний ресурс] / А. Пінчук // Економічна правда. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/columns/2012/04/25/322290/>
216. Побережна Н. М. Ефективність використання виробничого потенціалу: теоретичний та практичний аспекти / Н. М. Побережна // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 3. – С. 212 – 220.
217. Погорелова І. За крок до молочної прірви [Електронний ресурс] / І. Погорелова // Рідне село. – 2014. – № 9 (058). – С. 1–3. – Режим доступу : http://www.ridneselo.com/sites/default/files/14_05_14_RS.pdf
218. Погрібний А. А. Правові засоби формування інфраструктури аграрного ринку [Електронний ресурс] / А. А. Погрібний // Аграрне право України. – Режим доступу : <http://textbooks.net.ua/content/view/429/12/>
219. Покотилова В.І. Кластерна стратегія інноваційного розвитку агропродовольчого комплексу [Електронний ресурс] / В.І. Покотилова. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Tavnv/2009_64/64_47.pdf
220. Полішко Т. Світовий досвід і особливості електрифікації залізниць в Україні [Електронний ресурс] / Т. Полішко // Nauka ta progress transportu. – Режим доступу : <http://stp.diit.edu.ua/article/download/14180/12006>.
221. Поперечний С. І. Чемерис В. А. Ціновий механізм регулювання сільськогосподарського виробництва : матеріали 50-ї наук.-вироб. конф. – Львів. – С. 39.
222. Поперечний С. І., Янків М. Д., Чемерис В. А. Формування цін на продукцію сільського господарства / С. І. Поперечний, М. Д. Янків, В. А. Чемерис // Проблеми формування та тенденції розвитку сільського господарства України та держав Центральної і Східної Європи : матеріали міжн. симпозіуму, 1–3 листопада 1994 р. – Біла Церква. – С. 34–35.
223. Поперечний С. І., Клебан О. Л. Проблеми формування продовольчого ринку України / С. І. Поперечний // Науковий вісник ЛНУВМ та БТ імені С. З. Гжицького. – 2010. – т. 12, № 3 (45) ч. 5. – С. 224 – 233.

224. Попов В. М. Сучасні особливості фінансового забезпечення сільського господарства [Електронний ресурс] / В. М. Попов. – Режим доступу : [http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/27.pdf](http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/27.pdf)
225. Потравка Л. О. Синергетичні ефекти в інфраструктурі аграрного ринку [Електронний ресурс] / Л. О. Потравка. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/24_SVMN_2008/Economics/27300.doc.htm
226. Прийшла осінь: поновилися протести проти поганих доріг [Електронний ресурс] // АРАТТА: український національний портал. – Режим доступу : http://www.aratta-ukraine.com/news_ua.php?id=21673/
227. Притула Х. М. Особливості диференціації розвитку сільських територій Львівської області / Х. М. Притула // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Сучасні проблеми розвитку сільських територій : зб. наук праць / НАН України, Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2011. – Вип. 6 (92). – С. 118–124.
228. Пріоритети, механізми та інструменти соціально-економічного розвитку периферійних територій Західних регіонів України. Аналітична доповідь. – Львів, 2013. – 95 с.
229. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій (на прикладі Карпатського регіону): науково-аналітична доповідь / В. В. Борщевський, Х. М. Притула, В. Є. Крупін, І. М. Куліш ; НАН України, Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2011. – 60 с.
230. Проблеми формування логістичних центрів [Електронний ресурс] // MSD.in.ua. – Режим доступу : <http://msd.in.ua/problemi-formuvannya-logistichnix-centriv/>
231. Про індустриальні парки [Електронний ресурс] : Закон України від 21.06.2012 № 5018-VI. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5018-17/page>.
232. Про інноваційну діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 04.07.2002 № 40-IV. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
233. Про інформацію щодо розвитку мережі навчальних закладів у сільській місцевості Львівщини [Електронний ресурс] // Львівська обласна рада. – Режим доступу : www.oblrada.lviv.ua/proekt/proekt_221.doc
234. Про концесії [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/pro_kontsesii/download.htm
235. Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV (редакція від 01.01.2013 р. на підставі офіційного документу № 5410-17) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>

236. Про основні засади державної аграрної політики до 2015 року: Закон України [прийнято Верховною Радою від 18 жовтня 2005 р. № 2982–IV]. [Електронний ресурс] Міністерство аграрної політики – урядовий портал. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
237. Про наукові парки [Електронний ресурс] : Закон України від 25.06.2009 № 1563-VI. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1563-17>
238. Про наукову і науково-технічну діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 13.12.1991 № 1977-XII. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1977-12/page>
239. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>
240. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки [Електронний ресурс] : Закон України від 11.07.2001 № 2623-III. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2623-14>
241. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків [Електронний ресурс] : Закон України від 16.07.1999 № 991-XIV. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/991-14>
242. Прохорова Ю. С. Фондовий ринок України та шляхи його розвитку [Електронний ресурс] / Ю. С. Прохорова. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/jpdf/Uproz_2013_14_32.pdf
243. Райчева О. К. Створення інноваційної інфраструктури регіону / О. К. Райчева // Регіональна економіка. – 2010. – № 2. – С. 33–38.
244. Регіональний розвиток і розміщення залізничного транспорту України [Електронний ресурс] // Библиофонд. – Режим доступу : <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=607862>
245. Рейтинг енергоефективності областей України [Електронний ресурс] // Соціально відповідальний бізнес. – Режим доступу : http://www.svb.org.ua/sites/default/files/uei_13_3.pdf
246. Ринкова економіка: теоретико-практичні проблеми становлення в Україні / за ред. Г. Башнянина. – К. : ІСДО, 1996. – 382 с.
247. Ринок, його суть і закономірності функціонування [Електронний ресурс] / В.А. Палехова // Політична економія. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/pidruchnuku/30/7.pdf>
248. Ринок факторингових послуг: тенденції розвитку та перспективи [Електронний ресурс] // Українське агентство фінансового розвитку. – Режим доступу : http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/116.htm

249. Річний звіт про виконання обласного бюджету Львівської області станом на 1 січня 2014 р. – Львів : Департамент фінансів Львівської обласної державної адміністрації, 2014.
250. Рибицька О. Математичне моделювання за умов невизначеності / О. Рибицька, М. Сявакко. – Львів: Українські технології. – 2000. – 320 с.
251. Россоха В. В. Формування інноваційно-інвестиційної політики в аграрній сфері економіки : монографія / В. В. Россоха, О. М. Гусак. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 242 с.
252. Рудаков О. Г. Державна програма реформування залізничного транспорту на 2009–2015 роки: проблеми та шляхи вирішення [Електронний ресурс] / О.Г. Рудаков // Економіка. – Режим доступу : http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/2_2010/133-143_2'10_-15.pdf
253. Рудь Н. Т. Кластерний підхід до розвитку інноваційної інфраструктури регіону [Електронний ресурс] / Н. Т. Рудь. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/18085/1/99-Rud-171-173.pdf>
254. Руснак А. Функції, завдання, чинники функціонування та сталого розвитку сільських територій [Електронний ресурс] / А. Руснак. – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.2/244.pdf>
255. Саблук П. Т. та ін. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : монографія / П. Т. Саблук, О. Г. Шпикуляк, Л. І. Курило та ін. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
256. Саблук П. Т. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції : практичний посібник / П. Т. Саблук. – К. : ІАЕ УААН, 2000. – 556 с.
257. Савенко І. І. Аналіз логістичних систем зберігання та перерозподілу зерна в зерно виробних і зерно споживаючих регіонах [Електронний ресурс] / І. І. Савенко. – Режим доступу : vlp.com.ua/files/89.pdf
258. Савченко В. Ф. Економічний і соціальний порядок [Електронний ресурс] / В. Ф. Савченко // Національна економіка. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/2008031438025/ekonomika/ekonomichniy_sotsialniy_poryadok
259. Савчук В. К. Аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств / В. К. Савчук. – К. : Урожай, 1995. – 328 с.
260. Свида І. В. Еколого-економічні проблеми збереження та раціонального використання водних ресурсів Карпатського регіону [Електронний ресурс] / І. В. Свида. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/29_NIOXXI_2012/Economics/13_18342.doc.htm/
261. Свиноус І. В. Щодо проблеми конкурентоспроможності українських м'ясопродуктів / І. В. Свиноус // Економіка та управління АПК: зб. наук. праць. – Біла Церква, 2010. – Вип. 4 (81). – С.136 – 141.
262. Свістунов О. С. Страхування в системі забезпечення фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / О. С. Свістунов. –

- Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2010/10sosssp.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1
263. Світовий досвід кооперації в сільському господарстві [Електронний ресурс] / В. Г. Андрійчук // Економіка аграрних підприємств. – Режим доступу : <http://studentbooks.com.ua/content/view/731/39/1/3/>
264. Світличин І. І., Теоретико-методологічні аспекти оцінки ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств. // І. І. Світличин / Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2012. – Вип. 3 (24). – С. 438 – 445.
265. Селевко Є. О. Інноваційний розвиток аграрної сфери економіки України [Електронний ресурс] / Є. О. Селевко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal//soc_gum/znptdau/2012_18_1/18-1-43.pdf
266. Семененко О. С. Фермерські господарства на Закарпатті: основні проблеми розвитку [Електронний ресурс] / О. С. Семененко. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2009_28_2/statti/26.htm
267. Семчик В. І. Інвестиційна діяльність у сільському господарстві: правові аспекти : монографія / В. І. Семчик – К., 2008. – 251 с.
268. Семцов В. М. та ін. Ідентифікація соціально-економічного ефекту опортунізму у вітчизняних підприємствах [Електронний ресурс] / В. М. Семцов, І. О. Мороз, І. В. Гребеньок. – Режим доступу : <http://intkonf.org/semstov-vm-moroz-io-grebenok-iv-identifikatsiya-sotsialno-ekonomichnogo-efektu-oportunizmu-u-vitchiznyanihpriemstvah/>.
269. Системи зберігання зерна в Україні та Росії: загальний стан та перспективи [Електронний ресурс] // Світ Агротехнологій. – Режим доступу : <http://svitagro.com/sistemi-zberigannya-zerna-v-ukrayini-ta-rosiyi-zagalniy-standa-perspektivi>
270. Сільськогосподарське дорадництво: проблеми, стратегія та шляхи розвитку : матеріали наук.-практ. конф., (Київ, 16 жовт. 2013 р.) / [ред. кол. : Р. Я. Корінець, О. Ю. Лупенко, М. Ф. Кропивко та ін.] -К. : ННЦ «ІАЕ», 2013. - 152 с.
271. Сільськогосподарське дорадництво прокладає Україні шлях до Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ar25.org/article/silskogospodarske-doradnuctvo-prokladaye-ukrayini-shlyah-do-yevropy.html>
272. Сіренко Н. М. Інституціональне середовище інноваційного розвитку аграрного сектора / Н. М. Сіренко // Вісн. аграр. науки Причорномор'я. – 2011. – Вип. 3. – С.18–23.

273. Слатвінський М. Сталий розвиток сільських територій та його інноваційне забезпечення [Електронний ресурс] / М. Слатвінський. – Режим доступу : http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/458/1/Stalyi_rozvytok.pdf
274. Собкевич О. В. та ін. Інноваційні перетворення на транспорті як чинник модернізації транспортно-дорожнього комплексу України. Аналітична записка [Електронний ресурс] / О. В. Собкевич, К. М. Михайличенко, О. Ю. Ємельянова. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1303/>
275. Собкевич О. та ін. Щодо державної політики підтримки розвитку аграрних кластерів в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс] / О. Собкевич, В. Русан, А. Юрченко. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/760/>
276. Сокольська Т. В. інновації як ключовий чинник прискорення економічного зростання аграрного сектору України / Т. В. Сокольська // Економіка та управління АПК : зб. наук. праць. – Біла Церква, 2010. – Вип. 4 (81). – С. 103 – 106.
277. Соловійов І.О. Маркетинг відносин в АПК : Орієнтири на майбутнє / І. О. Соловійов, О. В. Самчук // Маркетинг в Україні. – 2004. – № 5. – 122 с.
278. Солошонок А. Л. Молочна промисловість Західного регіону України [Електронний ресурс] / А. Л. Солошонок, Л. В. Якубець. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pav/2010_17/17-13.pdf
279. Софій О. Проект «Громадські інформаційні центри у Львівській області» [Електронний ресурс] / О. Софій. – Режим доступу : <http://dialog.lviv.ua/assets/Miscevi-instytucii.pdf>
280. Сотник І. М. Дематеріалізація як фактор зростання внутрішньовиробничої ефективності підприємства / І. М. Сотник, Ю. О. Мазін // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 4. – С. 48 – 51.
281. Стан і перспективи розвитку галузі освіти Львівщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvitportal.loda.gov.ua/home/574-dopovid-nachalnyka-holovnoho-upravlinnia-osvity-i-nauky-obldezhadministratsii-pro-pidsumky-rozvytku-haluzi-osvity-lvivshchyny-u-2011-2012-navchalnomu-rotsi-ta-zavdannya-na-2012-2013-navchalnyi-rik-na-zasidanni-rozshyrenoi-narady-pedahohichnykh-predstavnyk>
282. Стан розвитку тваринництва у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.oblrada.lviv.ua
283. Старіков О. Ю. Суть і складові елементи інфраструктури аграрного ринку через призму його функцій // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць: спец. вип. : Аграрна економічна освіта в розбудові конкурентоспроможного сільського господарства України. – К. : КНЕУ, 2009. – С. 559–567.
284. Стасишен М. Інноваційні проблеми економічного розвитку залізниць України / М. Стасишен, О. Ярмоліцька // Економіст. – 2012. – № 11. – С. 43–46.

285. Статистичний щорічник: Львівська область у 2012 р. – Ч. 1. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області.– С. 140–162.
286. Статистичний щорічник: Львівська область у 2012 р. – Ч. II. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2013. – 272 с.
287. Статистичний щорічник: Львівська область у 2013 р. – Львів : Головне управління статистики, 2014. – С. 198.
288. Статистичні випуски [Електронний ресурс] // Національний Банк України: офіційне інтернет-представництво. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57420
289. Стратегічні пріоритети та механізми інноваційного розвитку сільських територій Західного регіону України : монографія / за ред. В. В. Борщевського, Т. Г. Васильціва. – Львів : Аверс, 2014. – 176 с.
290. Стратегічні пріоритети та механізми інноваційного розвитку сільських територій західного регіону України. – Львів: Аверс, 2014. – 176 с. – С. 8.
291. Стратегія сталого розвитку Старосамбірського району на 2008–2017 роки [Електронний ресурс] // Старосамбірська районна рада. – Режим доступу : sts-grada.gov.ua/Strateg.pdf
292. SWOT-аналіз соціально-економічного розвитку Львівщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : loda.gov.ua/wp-content/uploads/2013/07/SWOT-2013.doc
293. Теорія розміщення Й. Тюнена [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.grandars.ru/shkola/geografiya/teoriya-tyunena.html>
294. Тернівський Т. Сільська кооперація чекає на лояльні податки [Електронний ресурс] / Т. Тернівський. – Режим доступу : <http://cure.org.ua/ua/novini/slska-kooperatsya-cheikai.html>
295. Ткач А. А. Інституціональні зміни: загальна характеристика [Електронний ресурс] / А. А. Ткач // Інституціональна економіка : навч. посіб.. – Режим доступу : <http://uchebniks.net/book/303-institucionalna-ekonomika-navchalnij-posibnik-tkach-aa/41-81-institushhonalni-zmini-zagalna-harakteristika.html>
296. Ткачик Ф. П. Інвестиційний проект: сутність, методи оцінки та джерела фінансування / Ф. П. Ткачик // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 9. ч. 2. – С. 398 – 401.
297. Томашевський Ю. М. Проблеми страхування в аграрному секторі [Електронний ресурс] / Ю. М. Томашевський. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/26_NII_2011/Economics/3_92408.doc.htm
298. Торгівля Львівської області (1999–2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/oper/2010/t119910_4.pdf
299. Торгівля Львівської області 2012. Статистичний збірник. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2013. – 100 с.

300. Турківська районна державна адміністрація. Паспорт району [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://turka-rda.gov.ua/turkivschyna-investytsijna/pasport-rajonu>
301. Тягнибок О. Бойкот «молочної мафії». Перші підсумки [Електронний ресурс] / О. Тягнибок // Українська правда: блоги. – Режим доступу : <http://blogs.pravda.com.ua/authors/tiahnybok/4fba7178abaee/>
302. Управлінські кроки нової влади у сфері підприємництва та регуляторної політики: запрошення до дискусії [Електронний ресурс] // Академія: аналітичний центр. – Режим доступу : <http://www.academia.org.ua/?p=691>
303. Фарінович І. В. Світові та вітчизняні тенденції розвитку ринку факторингових послуг [Електронний ресурс] / І. В. Фарінович. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VNULPM_2013_767_26.pdf.
304. Федосов В. М. Сутність, призначення і роль фінансової інфраструктури [Електронний ресурс] / В. М. Федосов // Теорія фінансів. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/19370905/finans/sutnist_priznachennya_rol_finansovoyi_infrastrukturi
305. Федун І. Л. Інституційна платформа підвищення інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві України . // Економіка АПК. - 2014. - № 3 - С. 79 – 87.
306. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики) : монографія / О. Ковалюк. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – С. 91-92.
307. Чемерис В. А., Душка В. І. Політика кластерного розвитку сільських територій регіону: пріоритети формування і напрями реалізації / В. А. Чемерис, В. І. Душка // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – Луцьк, 2013. – № 7. – С. 131–138.
308. Чемерис В. А. Душка В. І. Системні підходи проектного розвитку сільських територій на регіональному рівні / В. А. Чемерис, В. І. Душка // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. – Львів, 2013. – Том 15, №3 (57). – С. 335–339. – (серія «Економічні науки»).
309. Чемерис В. А. Душка В. І. Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва на регіональному рівні / В. А. Чемерис, В. І. Душка // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. – Львів, 2013. – Том 15, №2 (56). – С. 413–419. – (серія «Економічні науки»).
310. Чемерис В. А. Економічні аспекти розвитку і функціонування фермерських господарств в Україні : матеріали 50-ї наук.-вироб.конф. – Львів. – С. 43.

311. Чемерис В. А. Інвестиційна привабливість та криза інноваційного розвитку: парадокси аграрного бізнесу в Україні / В. А. Чемерис // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. – Львів, 2012. – Том 14, №1 (51). – Ч. 2. – С. 341–347. – (серія «Економічні науки»).
312. Чемерис В. А. Інтегровані кооперативні структури як фактор системного розвитку сільських територій / В. А. Чемерис // Наукові і практичні аспекти сільської кооперації наукове видання : збірник наукових доповідей. – Львів : Львівський національний аграрний університет, 2013. – С.251–256.
313. Чемерис В. А. Куліш І. М. Розвиток регіональної економічної системи в умовах реформування відносин на ринку землі сільськогосподарського призначення / В. А. Чемерис, І. М. Куліш // Розвиток сільських територій Карпатського регіону: стан та перспективи : матеріали круглого столу (2012, Львів). – Львів : Сполом, 2013. – С. 199–203.
314. Чемерис В. А. Нормативно-правове забезпечення підприємницької діяльності в агропромисловому комплексі / В. А. Чемерис. – Львів : Львівська державна академія ветеринарної медицини імені С. З. Гжицького, 1998. – 84 с.
315. Чемерис В. А. Організаційна система розвитку сільських територій в Західному регіоні: історичні аспекти та перспективні напрями / В. А. Чемерис // Розвиток сільських територій. Організаційно-правові форми в сільському господарстві : зб. наук. праць економістів-аграрників / [за заг.ред. Музики П. М.]. – Львів : Сполом, 2013. – С. 426–431.
316. Чемерис В. А. Перспективні напрями інноваційного розвитку молочного скотарства у фермерських господарствах регіону / В. А. Чемерис // Трансформаційна динаміка розвитку агропромислового виробництва : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. – Вінниця: ВНАУ, 2012. – С. 88–90.
317. Чемерис В. А. Політика інноваційного розвитку галузей тваринництва в Україні / Вв. А. Чемерис // Тенденції управління фінансами та інноваційними процесами в умовах ринкових перетворень : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 2 березня 2012 року. – Вінниця : Вінницький національний технічний університет, 2012. – С.62–64.
318. Чемерис В. А. Програмно-проектний підхід стратегічного розвитку сільських територій регіону / В. А. Чемерис // Науковий вісник Львівського національного лісотехнічного університету України : збірник науково-технічних праць. – Львів : РВВ ЛНЛУ України. – 2013. – Вип. 23. – С. 332–338.
319. Чемерис В. А. Проектний підхід розвитку сільських територій на регіональному рівні: порівняльний аналіз досвіду України та Польщі / В. А. Чемерис // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2013. – № 11. – С. 56–60.

320. Чемерис В. А. Програмні підходи стратегічного розвитку сільських територій: досвід країн Вишеградської групи та Митного союзу / В. А. Чемерис // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Пріоритетит та механізми соціально-економічного розвитку сільських територій : зб. наук. праць / за ред. В. С. Кравціва ; НАН України, Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2013. – Вип. 6 (104). – С. 150–162.
321. Чемерис В. А. Розвиток сільських територій регіону в контексті Європейської економічної інтеграції / В. А. Чемерис // Теоретичні та практичні основи розвитку аграрного сектору Західного регіону. Євроінтеграція України: ризики та перспективи, 20 лист. 2013р. : зб. тез / упоряд. О. Я. Гримак ; Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. – Львів : Сполом, 2014. – С. 91–93.
322. Чемерис В. А. Розвиток сільських територій регіону на основі кластерного підходу: передумови та перспективи / В. А. Чемерис // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. – Львів, 2013. – Том 15, № 1 (55). – С. 223–228. – (серія «Економічні науки»).
323. Чемерис В. А. Сільськогосподарська кооперація як детермінанта системного розвитку сільських територій регіону. Розвиток сільських територій / В. А. Чемерис // Сільськогосподарська кооперація : збірник наук. праць економістів-аграрників / [за заг. ред. Музики П. М.]. – Львів, 2012. – С. 291–295.
324. Чемерис В.А. Інноваційний розвиток інфраструктури аграрного ринку: регіональний контекст : [монографія]. – Львів : Аверс, 2015. – 352 с.
325. Чемерис В. А. Соломонко Д. О Особливості розвитку підприємництва в молокопродуктовому підкомплексі регіону / В. А. Чемерис, Д. О. Соломонко // Перспективи розвитку економіки в ринкових умовах : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 17–18 лютого 2012 року. – Мукачево : Мукачівський державний університет, 2012. – С. 240–243.
326. Чемерис В. А. Соломонко Д. О. Розвиток регіональної системи сільськогосподарського дорадництва в контексті реалізації конкретних переваг галузей тваринництва / В. А. Чемерис, Д. О. Соломонко // Трансформаційна динаміка розвитку агропромислового виробництва : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. – Вінниця : ВНАУ, 2012. – С. 12–16.
327. Чемерис В. А. Стан інституційної системи сільськогосподарського дорадництва в умовах становлення національної інноваційної системи АПК / В. А. Чемерис // Науковий вісник Ужгородського університету. – Ужгород, 2012. – Вип. 35. Ч. 1. – С. 248–252. – (серія «Економіка»).
328. Чемерис В. А. Стратегічні пріоритети сталого розвитку підприємств молочного скотарства в Україні / В. А. Чемерис // Науковий вісник Львівського

національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. – Львів, 2012. – Том 14, №2 (52). – Ч. 4. – С. 133–137. – (серія «Економічні науки»).

329. Чемерис В. А. Стратегія подолання дивергенції соціально-економічного розвитку сільських територій регіону / В. А. Чемерис // Проблеми формування та реалізації конкурентної політики : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. – Національний університет «Львівська політехніка» ; Інститут економіки та менеджменту. – Львів : АртДрук, 2013. – С. 256–258.

330. Чемерис В. А. та ін. Сучасний стан розвитку фермерських господарств Волинської області / В. А. Чемерис, О. Я. Гримак, В. І. Душка, Я. П. Березівський // Вісник Харківського національного університету сільського господарства: економічні науки / ХНТУСГ. – Харків, 2007. – Вип. 52. – С. 126–134.

331. Чемерис В. А. та ін. Тенденції розвитку фермерських господарств в Україні / В. А. Чемерис, Б. В. Баран, І. М. Мартинів // Науковий вісник Львівської державної академії ветеринарної медицини імені С. З. Гжицького. – Вип. 3 (Ч. 2). – Львів, 1999. – С. 57–58.

332. Чемерис В. А., Франчук І. Б.. Розвиток особистих селянських господарств в умовах світової фінансової кризи / В. А. Чемерис, І. Б. Франчук // Науковий Вісник ЛНУВМ та БТ – 2011. – Т. 13, № 47. – Ч. 2. – С.340–343. – (серія «Економічні науки»).

333. Чого очікувати аграріям 2015 року? / Н. Білоусова // День. – 2014. – № 234-235. – С. 11.

334. Чернишов С. І. та ін. Агроекологічне страхування [Електронний ресурс] / С. І. Чернишов, М. М. Кулешов, С. А. Бережний, О. В. Буцький, Н. М. Гаджиєва. – Режим доступу : <http://www.ttr.com.ua/images/agst.pdf>

335. Чудаєва І. Б. Агротехнопарки: світовий досвід та перспективи створення в Україні [Електронний ресурс] / І. Б. Чудаєва // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2010. – № 1. – (серія «Фінанси і кредит»). – Режим доступу :

http://esteticamente.ru/portal//Chem_Biol/Vsnau/FiK/2010_1/30Chudaeva.pdf

336. Шапочка М. К. Впровадження європейського досвіду в оптимізацію інфраструктури залізничного транспорту України [Електронний ресурс] / М.К. Шапочка, О. І. Рибіна. – Режим доступу : http://finconf.nusta.com.ua/docs/aa57aa6b9824a4aeea51c548cbfa8eac/stattya/Shapochka_MK_stattya.doc

337. Шаповал О. Оптові ринки: розкіш чи необхідність [Електронний ресурс] / О. Шаповал // Аграрний тиждень. Україна. – Режим доступу : <http://a7d.com.ua/agropoltika/1234-optovi-rinki-rozkish-chi-neobkhidnist.html>.

338. Шевчук Л. Т. Економічне та соціально-економічне районування [Електронний ресурс] / Л. Т. Шевчук // Регіональна економіка. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/16210306/rps/ekonomichne_sotsialno-ekonomichne_rayonu-vannya
339. Шевчук Л. Т. Фактори розвитку і розміщення продуктивних сил [Електронний ресурс] / Л. Т. Шевчук // Регіональна економіка. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/13330808/rps/faktori_rozvitku_rozmischennya_produktyvnyh_sil
340. Шпичак О. М. Проблеми сталого розвитку та забезпечення продовольчої і енергетичної безпеки АПК України / О. М. Шпичак // Економіка та управління АПК: зб. наук. праць. – Біла Церква, 2009. – Вип. 1 (66). – С. 5 – 15.
341. Шпикуляк О. Г. Інституціональне забезпечення розвитку та регулювання аграрного ринку: аналітична оцінка / О. Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 150 – 157.
342. Шубравська О. В. Оптові ринки сільськогосподарської продукції: європейський досвід та українські перспективи / О. В. Шубравська, Н. А. Ринденко // Економіка України. – 2012. – № 8. – С. 77–86.
343. Шульц С. Л. Еволюція парадигми районування та її модернізація в умовах реформування просторово-інституційної структури економіки України / С. Л. Шульц, М. В. Максимчук, І. З. Сторонянська // Регіональна економіка. – 2010. – № 3. – С. 20–28.
344. Шульц С. Л. Економічний простір України : формування, структурування та управління / С. Л. Шульц. – Львів : ІРД НАН України, 2010. – 408 с.
345. Юхименко П. І. Форми об'єднання купців [Електронний ресурс] / П. І. Юхименко // Історія економіки та економічної думки. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1164051942261/politekonomiya/formi_obyednannya_kuptsiv
346. Ярослав Качмарик: Децентралізація має бути загальноукраїнською [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.oblrada.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=6498:j-aroslav-kachmarik-detsentralizatsija-mae-buti-zagalnoukrayinskoju&catid=9:news&Itemid=1
347. Щодо державної політики підтримки розвитку аграрних кластерів в Україні / О. Собкевич, В. Русан, А. Юрченко. – Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/760/>
348. Янковська О.І. Інноваційний процес у сільському господарстві / О.І. Янковська // Наука і економіка: науково-теоретичний журнал Хмельницького екон. ун-ту. – 2009. – № 4 (16), Т. 2. – С. 54-58.
349. Ярмарок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Ярмарок>

350. Яснолоб І. Адаптація зарубіжного досвіду при формуванні оптових ринків плодоовочевої продукції [Електронний ресурс] / О. Яснолоб. – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/317.pdf>
351. Яців С. Перспективи розвитку м'ясного скотарства в сільськогосподарських підприємствах регіону [Електронний ресурс] / С. Яців. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ae/2012_3-4/files/12yaseor.pdf

Зарубіжні видання

352. Аверина И. Институционный механизм стимулирования инновационной деятельности: противоречия и возможности их разрешения / И. Аверина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/000000325421.pdf>
353. Бутенко О. И. Инфраструктурные компоненты инновационной модели экономики / О.И. Бутенко, Е.В. Лазарева // Экономика и прогнозирование.– 2008.– № 4.– С. 69–81.
354. Гуцелюк Е.Ф. Экономико-институциональный механизм аграрного рынка и его государственное регулирование в переходной экономике / Елена Федоровна Гуцелюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dissercat.com/content/ekonomiko-institutsionalnyi-mekhanizm-agrarnogo-rynka-i-ego-gosudarstvennoe-regulirovanie-v->
355. Дмитрова Т. Ю. Сущность и элементы институциональной инфраструктуры регионального продовольственного рынка [Електронний ресурс] / Т. Ю. Дмитрова // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2006. – № 8. – С. 188–192. –Режим доступу : http://vestnik.osu.ru/2006_8/29.pdf
356. Громов И. А. Западная теоретическая социологий / И.А. Громов, А. Ю. Мацкевич, В. А. Семенов. – СПб: Ольга, 1996. – 286 с. – С. 18-20.
357. История возникновения ярмарок в России [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.productguide.ru/products-9-2.html>
358. История Дренажа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ru/art/03/02/0002.html>
359. Краснокутський О.В. Підвищення рівня відповідальності владних структур як чинник оптимізації розвитку ідеології державотворення в Україні / О.В. Краснокутський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ea.dgtu.donetsk.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/23106/11/krasnokytsky.htm>.
360. Капелюшников Р. Концентрация собственности и корпоративный ландшафт современной мировой экономики / Ростислав Капелюшников [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.strana-oz.ru/2005/1/koncentraciya-sobstvennosti-i-korporativnyy-landshaft-sovremennoy-mirovoy-ekonomiki>.

361. Косалс Л. Социальный механизм инновационных процессов: сравнительный анализ советского и постсоветского периодов / Л. Косалс // Экономическая наука современной России. – 2000. – № 3-4. – С. 85-96. – С. 87.
362. Ноянзина О.Е. Социальный механизм взаимодействия местного сообщества с государственными органами исполнительной власти / О.Е. Ноянзина, М.С. Цапкова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik_soc/99990201_West_soc_2008_3%2811%29/6.pdf
363. Ойкен В. Основные принципы экономической политики / Вальтер Ойкен. – М. : Прогресс, 1995. – 496 с.
364. Основы теории информациологических катастроф цивилизаций / В.Ф. Коломиец [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/19175/3/3-Kolomiyets-13-19.pdf>.
365. Петухов Г. Б. Методологические основы внешнего проектирования целенаправленных процессов и целеустремленных систем / Г. Б. Петухов, В. И. Якунин. – М. : АСТ, 2006. – 504 с.
366. Тарасенко Г. С. Эффективность сельскохозяйственного производства в условиях хозрасчета / Г. С. Тарасенко. – К. : Изд-во УСХА, 1991. – 176 с.
367. Хайек Ф. Пагубная самонадеянность / Ф. Хайек. – М. : Новости, 1992. – 304 с.
368. Чемерис В. А. Фермерство Украины в условиях нестабильности цен / В. А. Чемерис // Современное развитие малого бизнеса : материалы II Всерос. профессиональн. конф. с международ. участием / отв. ред.: С. Б. Синецкий ; НОУ ВПО «Челяб. ин-т экономики и права им. М. В. Ладощина». – Челябинск. – 2014. – С. 60–62.
369. Bass Frank M. A new product growth model for consumer durables / Frank M. Bass // Management Science. – 15 January. – 1969.
370. Beniger R. G. The Control Revolution. Technological and Economic Origins of the Information Society / R. G. Beniger. – London : Harvard University Press. – 1986. – 430–432 p.
371. Blau J. Sociometric Structure of a Scientific Discipline / J. Blau // Research in the Sociology of Knowledge, Sciences, and Art: An Annual Compilation of Research. – Greenwich : JAI Press. – 1978. – Pp. 191–206.
372. . Boal F. Competition from Eastern Europe and Beyond / Fiona Boal // New Players in the Global Pork Industry Advances in Pork Production. – 2006. – Vol. 17, P. 49 – 64.
373. Bolton Michelle Kremen When is Necessity the Mother of Innovation? Handbook of Innovation Management / Michelle Kremen Bolton. – Part I : Mark Dodgson and Roy Rothwell, eds. – Oxford, VK : Blackwell Publishers, 1993.
374. Burt Ronald S. Structural Holes: The Social Structure of Competition / Ronald S. Burt. – reprint edition. – Belknap Press, 1995.
375. Carfoth C. United Kingdom: ADAS and the Privatization of Advisory Services in

- England and Wales [Electronic resource] / C. Carfoth // Agricultural and Rural Development Discussion. – Paper 9: Extension Reform for rural Development. – 2004. – Volume 2. Privatization of Extension System. Case Study of International Initiative. – P. 56–63. – Mode of access : http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADJ762.pdf
376. Chapin R. E. Applied Swine Nutrition Basics [Electronic resource] / R. E. Chapin. – Mode of access : <http://roychapin.info/?lang=en&topic=cv>
377. Charnes A. Measuring the efficiency of decision making units / A. Charnes, W. Cooper, E. Rhodes // European Journal of Operational Research. – 1978. – № 2. – P. 429 – 444.
378. Christensen Clayton M., Bohmer Richard, Kenagy John Will Disruptive Innovations Cure Health Care? / Clayton M. Christensen, Richard Bohmer, John Kenagy // Harvard Business Review. – 78 (September–October), 2000.
379. Chemerys V.A. Financial backing as an element of infrastructural support for agricultural development: Ukrainian realities / Vitaliy Krupin, Vasyl Chemerys // *Więś i Rolnictwo*. – Nr 3 (168), 2015. – P. 79-89.
380. Chemerys V.A. Economic zoning as the basis for development of infrastructural support for regional agricultural markets in Ukraine: theoretical approach/ Vasyl Chemerys, Vitaliy Krupin // *Journal of Agribusiness and Rural Development*. – Nr 4 (38), 2015. – P. 56 – 66
381. Conway Steve «Informal Networks of Relationships in Successful Small Firm Innovation», in *Technology, Innovation and Enterprise* / Steve Conway ; Dylan Jones Evans and Magnus Klofsten, eds. – Great Britain : MacMillan Press Ltd, 1997.
382. Cort M. Diversification and integration in American industry / M. Cort. – Princeton : Princeton University Press, 1962.
383. Cozijnsen Anton, Vrakking Willem Part II Innovation Strategies. *Handbook of Innovation Management* / Anton Cozijnsen, Willem Vrakking. – Oxford, UK : Blackwell Publishers, 1993.
384. Data Envelopment Analysis: A comprehensive text with models, applications, references and DEA-solver software. / W.W. Cooper, L. Seiford, K. Tone. – Boston; Dordrecht; London: Kluwer Academic Publishers. – 1999.
385. Data Envelopment Analysis. Theory, methodology and applications. / A. Charnes, W.W. Cooper, A. Lewin, L. Seiford. – Boston; Dordrecht; London: Kluwer Academic Publishers. – 1994.
386. Edquist C. *Systems of Innovation: Technologies, Institutions and Organization* / C. Edquist. – London : Pinter, 1997.
387. Edvinson L., Malone M. S. *Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value by Finding its Hidden Brainpower* / L. Edvinson, M. S. Malone. – New York : Harper Business, 1997.

388. Freeman Chris Innovation and Growth. Handbook of Industrial Innovation. – Part I / Chris Freeman ; Mark Dodgson and Roy Rothwell, eds. – Aldershot, England : Edward Elgar Publishing Limited, 1994.
389. Garforth C. Improving access to advice for land managers: a literature review of recent developments in extension and advisory services [Electronic resource] / [C. Garforth, B. Angell, J. Archer, K. Green]. – UK : ADAS Consulting Ltd and John Archer Consulting. – Mode of access : http://www.defra.gov.uk/science/ProjectData/DocumentLibrary/KTO110/KT0110_767_FRA.doc
390. Gatignon Hubert, Eliashberg Jehoshua, Robertson S.Thomas Modeling Multinational Diffusion Patterns: An Efficient Methodology / Hubert Gatignon, Jehoshua Eliashberg, Thomas S. Robertson // Marketing Science. – Summer, 1989.
391. Gatignon Hubert, Thomas S. Robertson. A. Propositional Inventory for New Diffusion Research / Hubert Gatignon, S. Thomas, A. Robertson // Journal of Consumer Research. – March. – 1985.
392. Han Jin K., Namwoon Kim, Hong-Bumm Kim Entry Barriers: A Dull-, One- or Two-Edged Sword for Incumbents? Unraveling the Paradox from a Contingency Perspective / Jin K. Han, Kim Namwoon, Kim HongBumm // Journal of Marketing. – 65 (January). – 2001.
393. Han Jin K., Namwoon Kim, Hong-Bumm Kim, Rajendra K. Srivastava Market Orientation and Organizational Performance: Is Innovation a Missing Link? / Jin K. Han, Kim Namwoon, Kim HongBumm // Journal of Marketing. – 62 (October). – 1998.
394. Heydeoreck Peter Technological Interweavement: A Means for New Technology – Based Firms to Achieve Success / Peter Heydeoreck, Dylan Jones ; Evans and Magnus Klofsten, eds. // Technology, Innovation and Enterprise Houndmills. – Great Britain : MacMillan Press Ltd., 1997.
395. Hideki T., Misako T., Mitsuhiro P. O., Kouhei M., Tokiko S. Fractal Properties in Economics / T. Hideki, T. Misako, P. O., M. Kouhei // Faculty of Science and Technology, Keio University, 1999.
396. Hoffmann V. Basic orientations in Extension [Electronic resource] / V. Hoffmann // Rural Communication and Extension. Module Reader. – Hohenheim University, 2006. – Mode of access : <http://www.unihohenheim.de/i430a/lehre/veranst/download/skripten/rce/RCE-02.pdf>
397. Hyman Michael R. The Timeliness Problem in the Application of Bass Type New Product Diffusion Models to Durable Sales Forecasting / Michael R. Hyman // Journal of Business Research. – January. – 1988.
398. Johnson J. David, La France H. Betty, Meyer Marcy, Spreyer Jo Beth, Cox Donna The Impact of Formalization, Role Conflict, Role Ambiguity, and

Communication Quality on Perceived Organizational Innovativeness in the Cancer Information Service / J. David Johnson, Betty H. La France, Marcy Meyer, Jo Beth Spreyer, Donna Cox // *Evaluation & the Health Professions*. – 21 (March). – 1998. – Pp. 3–16.

399. Kalna-Dubinyuk T. P. The development of extension service in Ukraine and the worldwide experience / T. P. Kalna-Dubinyuk, R. Stanley Johnson. – K. : Agrarna Nayka, 2005. – 200 p.

400. Kantar Rosa Beth Moss *The Change Masters: Innovation & Entrepreneurship in the American Corporation* / Rosa Beth Moss Kantar. – New York : Simon & Schuster, Ins, 1983.

401. Kiel Thomas *The Idea Makers* / Thomas Kiel // *Technology Review*. – 96 (January). – 1993.

402. Kuznets Simon *Modern Economic Growth: Rate, Structure, and Spread* / Simon Kuznets. – New Haven : Yale University, 1996.

403. Lukas Bryan A., Ferrell O. C. *The Effect of Market Orientation on Product Innovation* / Bryan A. Lukas, O. C. Ferrell // *Journal of the Academy of Marketing Science*. – 28 (Spring), 2000.

404. Manfred Zeller. *The Triangle of Microfinance: Financial Sustainability, Outreach, and Impact* (International Food Policy Research Institute). – Publisher: International Food Policy Research Institute, 2003. – 424 p.

405. Maxym V. *Economically efficient pork productions of Ukraine's joining the WTO* / V. Maxym // *The Advanced Science Journal*. – Vol. 2013. – is. 9. – P.42–45.

406. Manu Franklyn A., Ven Sriram *Innovation, Marketing Strategy, Environment, and Performance* / Franklyn A. Manu, Ven Sriram // *Journal of Business Research*. – 35 (January). – 1996.

407. Marciniak S. *Makro I Mikro Ekonomia – Problemy podstawowe* / Marciniak S. – Warszawa: Wyd. Naukowe PWN, 2001. – 595 s.

408. Miles Raymond E., Snow C. *Charles Organizational Sterategy, Structure, and Process* / Raymond E. Miles, Charles C. Snow. – New York : McGraw-Hill, 1987.

409. Nelson Richard R. *Economic Growth via the Coevolution of Technology and Institutions* / Richard R. Nelson ; Loet Leydesdorff and Peter Van den Besselaar (eds.) // *Evolutionary Economics and Chaos Theory: New directions in technology studies*. – London : Pinter, 1994.

410. Nikolaos K. *Paravassilion The Involvement in Advertising Consumers products Abroad* / K. Nikolaos // *European Journal of Marketing (UK)*. – No. 23. – 1989.

411. O'Neill, Hugh M., Richard W. Poudier, Ann K. Buchholtz *Patterns of Diffusion of Strategies across Organizations: Insights from the Innovation Diffusion Literature* / O'Neill, M. Hugh, W. Richard Poudier, K. Ann // *Academy of Management Review*. –

23 (January). – 1998.

412. Porter M., Bond G. C. Innovative Capacity and Prosperity. The Global Competitiveness Report / M. Porter, G. C. Bond. – Gency World Economic Forum. – 1999.

413. Porter Michael E., Serm Scott America's Prosperity: Findings from the Innovation Index, Council on Competitiveness / Michael E. Porter, Scott Serm. – 1999.

414. Roberts Edward B., Fusfeld Alan R. Critical Functions: Needed Roles in the Innovation Process" / Edward B. Roberts, Alan R. Fusfeld ; Career Issues in Human Resource Management, Ralph Katz, eds. – Englewood Cliffs : Prelice-Hall, Inc., 1982.

415. Rocznik statystyczny rolnictwa. 2011. – Warszawa, 2012. – 443 s.

416. Rocznik statystyczny rolnictwa. 2012. – Warszawa, 2012. – 443 s.

417. Rogers Everett M., Stanfield A. David Adoption and Diffusion of New Products: Emerging Civilizations and Hypotheses, in Applications of the Sciences in Marketing Manegement / Everett M. Rogers, A. David Stanfield ; Bass, Kind and Pessemier, eds. – New York : John Wiley and Son, 1968.

418. Saks J. New concept or modern concept: development of future economic / J. Saks // Transformation of Economic in CWE. – Budapest : OSI, 2000. – P. 18.

419. Shnelman L. Mary The Agribusiness Systems Approach: Cases and Concepts / Mary L. Shnelman // International Agribusiness Managemement AIS. – Boston : MA Harvard Business School. – 1991. – P. 47–51.

420. Siquaw Judy A., Simpson M. Penny, A.Cathy Innovation orientation: development of innovation theory / Judy A. Siquaw, Penny M. Simpson, Cathy A. // Journal of Marketing. – 2001.

421. Statistics of Food and agricultural Organization of the United Nationals[Electronic resource]. – Mode of access: <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx>.

422. Subramanian Ashok, S. Nilakanta Organizational Innovativeness: Exploring the Relationship Between Organizational Determinants of Innovation, Types of Innovations, and Measures of Organizational Performance / Ashok, S. Subramanian // Intrnational Journal of Management Science. – No. 24 (6). – 1996.

423. Szakonyi Robert Measuring R&D Effectiveness – II / Robert Szakonyi // Technology Management. – No. 37 (May–June). – 1994.

424. Tang H. K. An Inventory Organizational Innovativeness / H. K. Tang // Technavation. – 1999 – No. 19 (January). – Pp. 41–51.

425. Thamhain Hans J., Kamm Juditt B. Top-level Managers and Innovative R&D Performance. Handbook of Innovation Management, Part II / Hans J. Thamhain, Juditt

B. Kamm ; Anton Cozijnsen and Willem Vrahling, eds. – Oxford, VK : Blackwell Publishers, 1993.

426. Thesemeris W. Die entwklungstendenzen der Farmwirtschaften in der Ukraine / W. Thesemeris. – Simposium ?sterreich–Ukraine «Landwirtschaft in Rahmen der Ukrainisch-?sterreichischen Wissenschftkooperazion», 14–15 September 1998. – Wien : Veterinarmedizinischen Universitet. – 1998. – S. 39–40.

427. Thesemeris W. Grounding of organisation forms of technical and servize in the Farms / W. Thesemeris. – Ukrainian-Austrian Symposium «Agrikulture Science and Practice Collection in Abstracts». – Lviv. – 1996. – C.159–160.

428. Thomas J. Stanley Targeting the Affluent Consumer / J. Stanley Thomas // Journal of Business Strategy. – No. 9 (September–October). – 1988.

429. Towards a European Research Area / Scince, Technology and Innovation: Key Figures, 2002. – Part 1: European Communities. – 2000.

430. . Trienekens J.H. Quality and safety standards in the food industry, developments and challenges / J.H., Trienekens P.J.P Zuurbier // International Journal for Production Economics. – 2008. – Vol.113. – No.1, P. 107 – 122.

431. Van de Ven, Andrew H., Polley, Raghu Garud, Sankaran Venkataraman The Innovation Journey / Ven de Van, H. Andrew, Polley, Garud Raghu, Venkataraman Sankaran. – New York : Oxford University Press, 1999.

432. Verbeke W. Ethical challenges for livestock production: Meeting consumer concerns about meat safety and animal welfare / W. Verbeke, J. Viaene // Journal of Agricultural and Environmental Ethics. – 2000. – Vol. 12, Nr. 2, P. 141 – 151.

433. Vijay Mahajan, Eitan Muller & Bass Frank M. New Product Diffusion Models in Marketing: A Review and Diverctions for Research / Mahajan Vijay, Eitan Muller & Bass Frank M. // Journal of Marketing. – 54 (January). – 1990.

434. Williamson O. E. Organizational innovation: The transaction cost approach / O. E. Williamson ; Ronen I (eds.) // Entrepreneurship. – Lexington, Mass. : Heath Lexington, 1983.

435. Wos Awqustzn. Agrobiznes: makroekonomika. T. I - Warszawa : KeyText. – 1996. – S. 17.

436. World Bank. Agriculture Investment Sourcebook (Trade and Development). – Publisher: World Bank Publications, 2005. – 536 p.

437. Year Book Australia, Science and Innovation R&D expenditure. – Business sector Australian Bureau of statistics. – 2002.

ДОДАТКИ

Посівна площа під урожай 2012 року

Області	Загальна площа ріллі, тис га	Засіяно всього		Під урожай основних сільськогосподарських культур							
		тис га	%	Зернові та зернобобові культури		Технічні культури		Картопля та овоче- баштанні		Кормові культури	
				тис га	%	тис га	%	тис га	%	тис га	%
Волинська	673,2	519,0	77,1	272,0	52,4	58,2	11,2	80,1	15,4	108,7	20,9
Закарпатська	199,7	191,5	95,9	90,5	47,3	5,7	3,0	49,9	26,1	45,4	23,7
Івано-Франківська	393,0	359,1	91,4	157,0	43,7	45,1	12,6	71,8	20,0	85,2	23,7
Львівська	796,1	596,2	74,9	288,9	48,5	80,1	13,4	121,8	20,4	105,4	17,7
Рівненська	651,3	528,2	81,1	254,7	48,2	79,9	15,1	81,2	15,4	112,3	21,3
Тернопільська	850,0	796,0	93,6	503,9	63,3	147,6	18,5	76,3	9,6	68,1	8,6
Чернівецька	331,7	305,6	92,1	138,3	45,3	66,5	21,8	46,9	15,3	54,0	17,7
Західний регіон	3 895,0	3 295,6	84,6	1 705,3	51,7	483,1	14,7	528,0	16,0	579,1	17,6
Україна	32 498,5	27 480,4	84,6	15 562,2	56,6	7 549,7	27,5	2 016,9	7,3	2 348,6	8,5

За даними: Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай 2012 року: Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 53 с.

Довжина та категорії доріг в областях Західного регіону України*

2012 р., км

Область / типи доріг	Довжина доріг		Розподілення доріг з твердим покриттям, категорії					Коефіцієнт катего- рійності
	Всього	З твердим покриттям	I	II	III	IV	V	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Волинська	6 202,9	5 761,0	53,5	490,0	1 021,2	3 815,9	380,4	3,7
Державного значення	752,9	752,9	53,5	488,0	190,7	20,7	0,0	2,2
міжнародні	321,3	321,3	28,3	166,2	126,8	0,0	0,0	2,3
національні	189,9	189,9	24,1	159,7	6,1	0,0	0,0	1,9
регіональні	241,7	241,7	1,1	162,1	57,8	20,7	0,0	2,4
Місцевого значення	5 450,0	5 008,1	0,0	2,0	830,5	3 795,2	380,4	3,9
територіальні	1 082,4	1 071,7	0,0	2,0	350,3	639,4	80,0	3,7
обласні	2 134,5	2 007,6	0,0	0,0	358,8	1 579,0	69,8	3,9
районні	2 233,1	1 928,8	0,0	0,0	121,4	1 576,8	230,6	4,1
Закарпатська	3 347,8	3 337,9	18,5	321,5	631,5	799,5	1 566,9	4,1
Державного значення	636,0	636,0	18,5	310,9	236,2	70,4	0,0	2,6
міжнародні	195,8	195,8	18,5	134,0	34,2	9,1	0,0	2,2
національні	295,1	295,1	0,0	136,9	119,3	38,9	0,0	2,7
регіональні	145,1	145,1	0,0	40,0	82,7	22,4	0,0	2,9
Місцевого значення	2 711,8	2 701,9	0,0	10,6	395,3	729,1	1 566,9	4,4
територіальні	846,7	846,7	0,0	10,6	368,4	402,7	65,0	3,6
обласні	449,0	445,6	0,0	0,0	4,6	195,7	245,3	4,5
районні	1 416,1	1 409,6	0,0	0,0	22,3	130,7	1 256,6	4,9
Івано- Франківська	4 172,6	4 172,6	31,9	428,9	458,8	1 916,3	1 336,7	4,0
Державного значення	818,1	818,1	28,5	358,6	244,1	186,9	0,0	2,7
міжнародні	33,1	33,1	0,0	15,0	11,1	7,0	0,0	2,8
національні	412,4	412,4	28,5	240,2	87,2	56,5	0,0	2,4
регіональні	372,6	372,6	0,0	103,4	145,8	123,4	0,0	3,1
Місцевого значення	3 354,5	3 354,5	3,4	70,3	214,7	1 729,4	1 336,7	4,3
територіальні	396,3	396,3	1,8	58,7	171,3	153,7	10,8	3,3
обласні	781,2	781,2	0,0	0,0	12,1	629,1	140,0	4,2

* За даними Державної акціонерної компанії «Автомобільні дороги України станом на 1.01. 2013 р.

<i>районні</i>	2 177,0	2 177,0	1,6	11,6	31,3	946,6	1 185,9	4,5
Львівська	8 378,7	8 198,9	47,3	998,7	1 433,4	5 048,3	671,2	3,6
Державного значення	1 043,6	1 043,6	45,8	728,2	248,0	21,6	0,0	2,2
<i>міжнародні</i>	547,9	547,9	45,8	442,9	58,8	0,4	0,0	2,0
<i>національні</i>	347,2	347,2	0,0	270,7	76,5	0,0	0,0	2,2
<i>регіональні</i>	148,5	148,5	0,0	14,6	112,7	21,2	0,0	3,0
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Місцевого значення	7 335,1	7 155,3	1,5	270,5	1 185,4	5 026,7	671,2	3,9
<i>територіальні</i>	1 036,7	1 036,7	1,5	231,6	605,4	196,8	1,4	3,0
<i>обласні</i>	612,2	612,2	0,0	3,2	352,4	250,1	6,5	3,4
<i>районні</i>	5 686,2	5 506,4	0,0	35,7	227,6	4 579,8	663,3	4,1
Рівненська	5 140,3	5 068,8	122,5	270,7	428,1	3 818,7	428,8	6,24
Державного значення	616,2	616,2	122,5	270,7	205,7	17,3	0,0	2,2
<i>міжнародні</i>	361,0	361,0	113,2	196,7	51,1	0,0	0,0	1,8
<i>національні</i>	26,7	26,7	9,3	17,4	0,0	0,0	0,0	1,7
<i>регіональні</i>	228,5	228,5	0,0	56,6	154,6	17,3	0,0	2,8
Місцевого значення	4 524,1	4 452,6	0,0	0,0	222,4	3 801,4	428,8	4,0
<i>територіальні</i>	753,1	751,1	0,0	0,0	178,0	551,3	21,8	3,8
<i>обласні</i>	2 891,6	2 833,2	0,0	0,0	38,4	2 526,3	268,5	4,1
<i>районні</i>	879,4	868,3	0,0	0,0	6,0	723,8	138,5	4,2
Тернопільська	4 992,6	4 968,7	19,9	463,7	926,9	2 305,0	1 253,2	3,9
Державного значення	683,5	683,5	19,9	378,9	283,8	0,9	0,0	2,4
<i>міжнародні</i>	307,1	307,1	18,9	287,3	0,0	0,9	0,0	1,9
<i>національні</i>	112,7	112,7	0,0	73,8	38,9	0,0	0,0	2,3
<i>регіональні</i>	263,7	263,7	1,0	17,8	244,9	0,0	0,0	2,9
Місцевого значення	4 309,1	4 285,2	0,0	84,8	643,1	2 304,1	1 253,2	4,1
<i>територіальні</i>	652,1	652,1	0,0	73,3	461,5	117,3	0,0	3,1
<i>обласні</i>	474,2	474,2	0,0	10,8	112,9	350,5	0,0	3,7
<i>районні</i>	3 182,8	3 158,9	0,0	0,7	68,7	1 836,3	1 253,2	4,4
Чернівецька	2 885,5	2 879,7	18,5	221,9	338,7	948,8	1 351,8	4,2
Державного значення	413,9	413,9	18,5	188,1	153,3	48,0	6,0	2,6
<i>міжнародні</i>	95,6	95,6	11,7	77,6	0,0	0,3	6,0	2,1
<i>національні</i>	117,3	117,3	6,8	110,5	0,0	0,0	0,0	1,9
<i>регіональні</i>	201,0	201,0	0,0	0,0	153,3	47,7	0,0	3,2
Місцевого значення	2 471,6	2 465,8	0,0	33,8	185,4	900,8	1 345,8	4,4
<i>територіальні</i>	926,7	926,7	0,0	33,8	174,2	580,9	137,8	3,9
<i>обласні</i>	1 066,3	1 066,3	0,0	0,0	11,2	305,1	750,0	4,7
<i>районні</i>	478,6	472,8	0,0	0,0	0,0	14,8	458,0	5,0

Західний регіон	35 120,4	34 387,6	312,1	3 195,4	5 238,6	18 652,5	6 989,0	4,2
Державного значення	4 964,2	4 964,2	307,2	2 723,4	1 561,8	365,8	6,0	2,4
Міжнародні	1 861,8	1 861,8	236,4	1 319,7	282,0	17,7	6,0	2,2
Національні	1 501,3	1 501,3	68,7	1 009,2	328,0	95,4	0,0	2,2
Регіональні	1 601,1	1 601,1	2,1	394,5	951,8	252,7	0,0	2,9
Місцевого значення	30 156,2	29 423,4	4,9	472,0	3 676,8	18 286,7	6 983,0	4,1
територіальні	5 694,0	5 681,3	3,3	410,0	2 309,1	2 642,1	316,8	3,5
обласні	8 409,0	8 220,3	0,0	14,0	890,4	5 835,8	1 480,1	4,1
районні	16 053,2	15 521,8	1,6	48,0	477,3	9 808,8	5 186,1	4,5
Україна	169 636,8	166 024,6	2 730,8	13 287,5	28 788,9	106 042,7	15 174,7	10,8
Державного значення	21 239,2	21 239,2	2 641,5	10 557,9	6 745,4	1 286,2	8,2	6,9
міжнародні	8 318,2	8 318,2	1 879,4	4 930,2	1 413,5	88,2	6,9	2,0
1	2	3	4	5	6	7	8	9
національні	4 853,9	4 853,9	519,0	2 836,5	1 382,0	116,4	0,0	2,2
регіональні	8 067,1	8 067,1	243,1	2 791,2	3 949,9	1 081,6	1,3	2,7
Місцевого значення	148 397,6	144 785,4	89,3	2 729,6	22 043,5	104 756,5	15 166,5	3,9
територіальні	26 888,8	26 790,5	71,5	2 146,1	13 120,8	11 055,8	396,3	3,4
обласні	52 064,2	51 007,2	5,2	405,7	6 582,6	41 341,9	2 671,8	3,9
районні	69 444,6	66 987,7	12,6	177,8	2 340,1	52 358,8	12 098,4	4,1

**Довжина доріг з твердим покриттям та їх розподіл за категоріями в
областях Західного регіону України *%**

Область / типи доріг	Довжина доріг з твердим покриттям		Розподілення доріг з твердим покриттям за категоріями				
	км	%	I	II	III	IV	V
1	2	3	4	5	6	7	8
Волинська	5 761,0	92,9	0,9	8,5	17,7	66,2	6,6
Державного значення	752,9	100,0	7,1	64,8	25,3	2,7	0,0
<i>міжнародні</i>	<i>321,3</i>	<i>100,0</i>	<i>8,8</i>	<i>51,7</i>	<i>39,5</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
<i>національні</i>	<i>189,9</i>	<i>100,0</i>	<i>12,7</i>	<i>84,0</i>	<i>3,2</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
<i>регіональні</i>	<i>241,7</i>	<i>100,0</i>	<i>0,5</i>	<i>67,1</i>	<i>23,9</i>	<i>8,6</i>	<i>0,0</i>
Місцевого значення	5 008,1	91,9	0,0	0,1	16,6	75,8	7,6
<i>територіальні</i>	<i>1 071,7</i>	<i>99,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,2</i>	<i>32,7</i>	<i>59,7</i>	<i>7,5</i>
<i>обласні</i>	<i>2 007,6</i>	<i>94,1</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>17,9</i>	<i>78,7</i>	<i>3,5</i>
<i>районні</i>	<i>1 928,8</i>	<i>86,4</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>6,3</i>	<i>81,8</i>	<i>12,0</i>
Закарпатська	3 337,9	99,7	0,6	9,6	18,9	24,0	46,9
Державного значення	636,0	100,0	2,9	48,9	37,1	11,1	0,0
<i>міжнародні</i>	<i>195,8</i>	<i>100,0</i>	<i>9,4</i>	<i>68,4</i>	<i>17,5</i>	<i>4,6</i>	<i>0,0</i>
<i>національні</i>	<i>295,1</i>	<i>100,0</i>	<i>0,0</i>	<i>46,4</i>	<i>40,4</i>	<i>13,2</i>	<i>0,0</i>
<i>регіональні</i>	<i>145,1</i>	<i>100,0</i>	<i>0,0</i>	<i>27,6</i>	<i>57,0</i>	<i>15,4</i>	<i>0,0</i>
Місцевого значення	2 701,9	99,6	0,0	0,4	14,6	27,0	58,0
<i>територіальні</i>	<i>846,7</i>	<i>100,0</i>	<i>0,0</i>	<i>1,3</i>	<i>43,5</i>	<i>47,6</i>	<i>7,7</i>
<i>обласні</i>	<i>445,6</i>	<i>99,2</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>1,0</i>	<i>43,9</i>	<i>55,0</i>
<i>районні</i>	<i>1 409,6</i>	<i>99,5</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>1,6</i>	<i>9,3</i>	<i>89,1</i>
Івано-Франківська	4 172,6	100,0	0,8	10,3	11,0	45,9	32,0
Державного значення	818,1	100,0	3,5	43,8	29,8	22,8	0,0
<i>міжнародні</i>	<i>33,1</i>	<i>100,0</i>	<i>0,0</i>	<i>45,3</i>	<i>33,5</i>	<i>21,1</i>	<i>0,0</i>
<i>національні</i>	<i>412,4</i>	<i>100,0</i>	<i>6,9</i>	<i>58,2</i>	<i>21,1</i>	<i>13,7</i>	<i>0,0</i>
<i>регіональні</i>	<i>372,6</i>	<i>100,0</i>	<i>0,0</i>	<i>27,8</i>	<i>39,1</i>	<i>33,1</i>	<i>0,0</i>
Місцевого значення	3 354,5	100,0	0,1	2,1	6,4	51,6	39,8
<i>територіальні</i>	<i>396,3</i>	<i>100,0</i>	<i>0,5</i>	<i>14,8</i>	<i>43,2</i>	<i>38,8</i>	<i>2,7</i>
<i>обласні</i>	<i>781,2</i>	<i>100,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>1,5</i>	<i>80,5</i>	<i>17,9</i>
<i>районні</i>	<i>2 177,0</i>	<i>100,0</i>	<i>0,1</i>	<i>0,5</i>	<i>1,4</i>	<i>43,5</i>	<i>54,5</i>

* Розраховано за даними, наведеними в додатку Б

Львівська	8 198,9	97,9	0,6	12,2	17,5	61,6	8,2
Державного значення	1 043,6	100,0	4,4	69,8	23,8	2,1	0,0
міжнародні	547,9	100,0	8,4	80,8	10,7	0,1	0,0
національні	347,2	100,0	0,0	78,0	22,0	0,0	0,0
регіональні	148,5	100,0	0,0	9,8	75,9	14,3	0,0
Місцевого значення	7 155,3	97,5	0,0	3,8	16,6	70,3	9,4
територіальні	1 036,7	100,0	0,1	22,3	58,4	19,0	0,1
обласні	612,2	100,0	0,0	0,5	57,6	40,9	1,1
районні	5 506,4	96,8	0,0	0,6	4,1	83,2	12,0
1	2	3	4	5	6	7	8
Рівненська	5 068,8	98,6	2,4	5,3	8,4	75,3	8,5
Державного значення	616,2	100,0	19,9	43,9	33,4	2,8	0,0
міжнародні	361	100,0	31,4	54,5	14,2	0,0	0,0
національні	26,7	100,0	34,8	65,2	0,0	0,0	0,0
регіональні	228,5	100,0	0,0	24,8	67,7	7,6	0,0
Місцевого значення	4 452,6	98,4	0,0	0,0	5,0	85,4	9,6
територіальні	751,1	99,7	0,0	0,0	23,7	73,4	2,9
обласні	2 833,2	98,0	0,0	0,0	1,4	89,2	9,5
районні	868,3	98,7	0,0	0,0	0,7	83,4	16,0
Тернопільська	4 968,7	99,5	0,4	9,3	18,7	46,4	25,2
Державного значення	683,5	100,0	2,9	55,4	41,5	0,1	0,0
міжнародні	307,1	100,0	6,2	93,6	0,0	0,3	0,0
національні	112,7	100,0	0,0	65,5	34,5	0,0	0,0
регіональні	263,7	100,0	0,4	6,8	92,9	0,0	0,0
Місцевого значення	4 285,2	99,4	0,0	2,0	15,0	53,8	29,2
територіальні	652,1	100,0	0,0	11,2	70,8	18,0	0,0
обласні	474,2	100,0	0,0	2,3	23,8	73,9	0,0
районні	3 158,9	99,2	0,0	0,0	2,2	58,1	39,7
Чернівецька	2 879,7	99,8	0,6	7,7	11,8	32,9	46,9
Державного значення	413,9	100,0	4,5	45,4	37,0	11,6	1,4
міжнародні	95,6	100,0	12,2	81,2	0,0	0,3	6,3
національні	117,3	100,0	5,8	94,2	0,0	0,0	0,0
регіональні	201,0	100,0	0,0	0,0	76,3	23,7	0,0
Місцевого значення	2 465,8	99,8	0,0	1,4	7,5	36,5	54,6
територіальні	926,7	100,0	0,0	3,6	18,8	62,7	14,9
обласні	1 066,3	100,0	0,0	0,0	1,1	28,6	70,3

<i>районні</i>	472,8	98,8	0,0	0,0	0,0	3,1	96,9
Західний регіон	34 387,6	97,9	0,9	9,3	15,2	54,2	20,3
Державного значення	4 964,2	100,0	6,2	54,9	31,5	7,4	0,1
<i>міжнародні</i>	1 861,8	100,0	12,7	70,9	15,1	1,0	0,3
<i>національні</i>	1 501,3	100,0	4,6	67,2	21,8	6,4	0,0
<i>регіональні</i>	1 601,1	100,0	0,1	24,6	59,4	15,8	0,0
Місцевого значення	29 423,4	97,6	0,0	1,6	12,5	62,2	23,7
<i>територіальні</i>	5 681,3	99,8	0,0	7,2	40,6	46,5	5,6
<i>обласні</i>	8 220,3	97,8	0,0	0,1	10,8	71,0	18,0
<i>районні</i>	15 521,8	96,7	0,0	0,3	3,1	63,2	33,4
Україна	166 024,6	97,9	1,6	8,0	17,3	63,9	9,1
Державного значення	21 239,2	100,0	12,4	49,7	31,8	6,1	0,0
<i>міжнародні</i>	8 318,2	100,0	22,6	59,2	17,0	1,1	0,1
<i>національні</i>	4 853,9	100,0	10,7	58,4	28,5	2,4	0,0
<i>регіональні</i>	8 067,1	100,0	3,0	34,6	49,0	13,4	0,0
Місцевого значення	144 785,4	97,6	0,1	1,9	15,2	72,4	10,5
<i>територіальні</i>	26 790,5	99,6	0,3	8,0	49,0	41,3	1,5
<i>обласні</i>	51 007,2	98,0	0,0	0,8	12,9	81,1	5,2
<i>районні</i>	66 987,7	96,5	0,0	0,3	3,5	78,2	18,1

Оцінка автодорожньої та залізничної інфраструктури в областях Західного регіону України

Область / регіон	Якість доріг, бал	Якість залізничної інфраструктури, бал	Щільність автошляхів з твердим покриттям, км на 1 тис км ²	Щільність залізничних колій, км на 1 тис км ²	Зношеність автошляхів, %	Спрацьованість залізничного полотна, %	Відношення довжини автошляхів до кількості АЗС, км на 1 АЗС	Вантажообіг залізниць, млрд. т-км
Волинська	3,42	4,56	285	30	49	58	37	15,6
Закарпатська	3,47	5,31	261	47	51	58	15	15,6
Івано-Франківська	2,69	4,68	300	36	46	58	24	15,6
Львівська	2,84	5,20	376	59	42	58	23	15,6
Рівненська	3,32	5,00	252	29	45	65	35	26,7
Тернопільська	2,52	4,82	361	41	74	58	32	15,3
Чернівецька	3,00	4,26	354	51	55	58	25	15,6
Західний регіон								
Україна	3,29	4,92	275	36	47	67	25	196,2

Джерело: Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2011. К.: Фонд «Ефективне управління». – 198 с. – С. 40-41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.feg.org.ua/.../Report_on_the_Competitiveness_of_Regions_of_Ukr

**Матриця стандартизованих вхідних даних показників потенціалу сільськогосподарського виробництва
в розрізі районів Львівської області**

Райони	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва	Площа сільгоспугідь	Площа ріллі	Посівна площа	Поголів'я тварин			Середній удій молока від однієї корови	Сільські мешканці
						ВРХ	Свині	Птиця		
Бродівський	0,58	0,40	0,41	0,55	0,59	0,47	0,14	0,19	0,87	0,07
Буський	0,42	0,45	0,33	0,38	0,41	0,00	0,42	0,13	0,51	0,01
Городоцький	0,47	0,10	0,34	0,44	0,33	0,06	0,11	0,29	0,26	0,23
Дрогобицький	0,39	0,41	0,29	0,48	0,32	0,40	0,06	0,18	0,48	0,56
Жидачівський	0,46	0,41	0,34	0,54	0,46	0,31	0,17	0,25	0,66	0,17
Жовківський	0,93	0,54	0,76	0,86	0,72	0,43	0,32	0,42	0,81	0,61
Золочівський	0,74	0,29	0,39	0,59	0,69	0,21	0,34	0,20	0,49	0,17
Кам'янка-Бузький	0,64	0,14	0,40	0,53	0,44	0,15	0,16	0,23	0,01	0,07
Миколаївський	0,20	0,35	0,15	0,16	0,15	0,07	0,03	0,80	0,47	0,24
Мостиський	0,40	0,16	0,30	0,49	0,40	0,06	0,08	0,18	0,00	0,18
Перемишлянський	0,29	0,38	0,22	0,43	0,23	0,28	0,17	0,17	0,57	0,00
Пустомитівський	0,86	0,64	0,42	0,68	0,48	0,06	0,06	1,00	0,89	1,00
Радехівський	0,50	0,30	0,41	0,63	0,58	0,28	0,25	0,16	1,00	0,09
Самбірський	0,37	0,66	0,59	0,59	0,32	0,45	0,09	0,49	0,18	0,41
Сколівський	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,29	0,00	0,00	–	0,08
Сокальський	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,49	0,45	0,33	0,78	0,43
Старосамбірський	0,29	0,34	0,29	0,46	0,24	0,32	0,12	0,14	0,44	0,45
Стрийський	0,30	0,90	0,25	0,37	0,23	0,04	1,00	0,08	0,53	0,44
Турківський	0,04	0,42	0,09	0,03	0,13	1,00	0,10	0,03	–	0,18
Яворівський	0,54	0,50	0,52	0,47	0,36	0,36	0,19	0,49	0,62	0,54

Зони кластеризації районів Львівської області за пріоритетами розвитку інноваційної інфраструктури аграрного ринку регіону

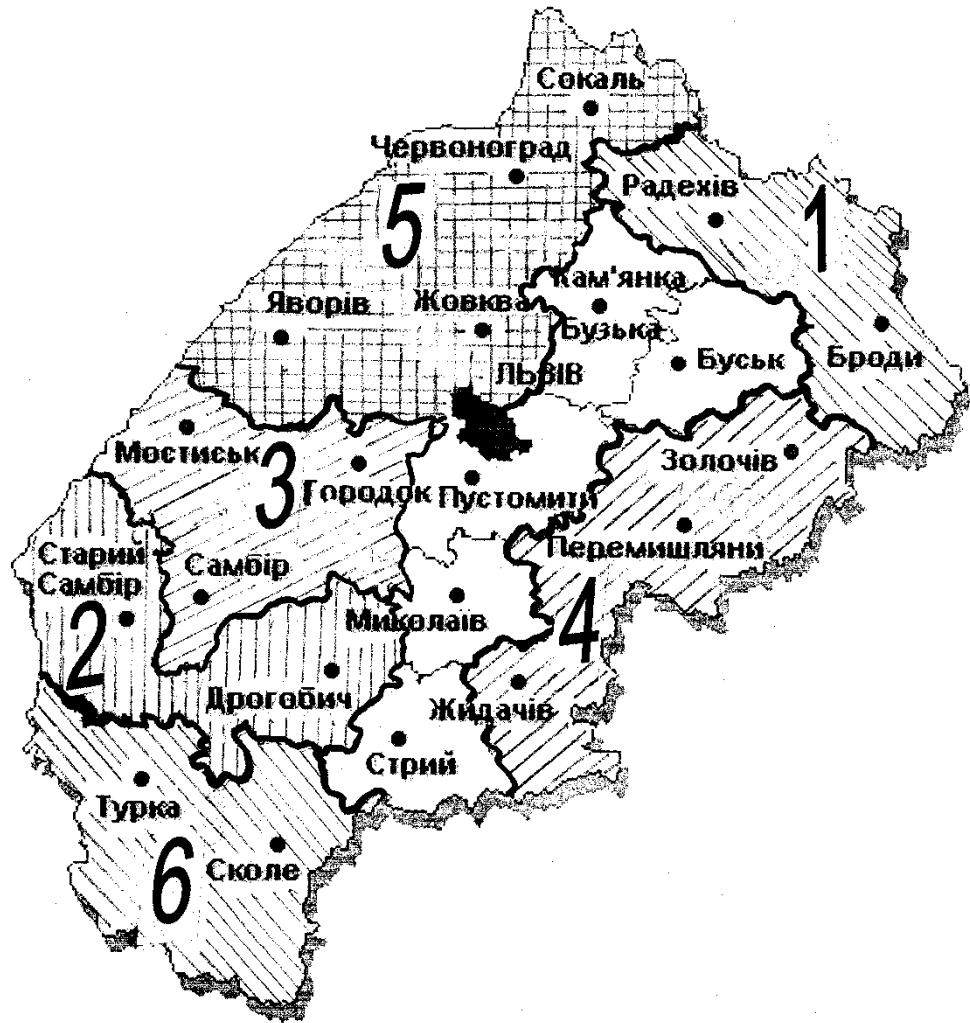
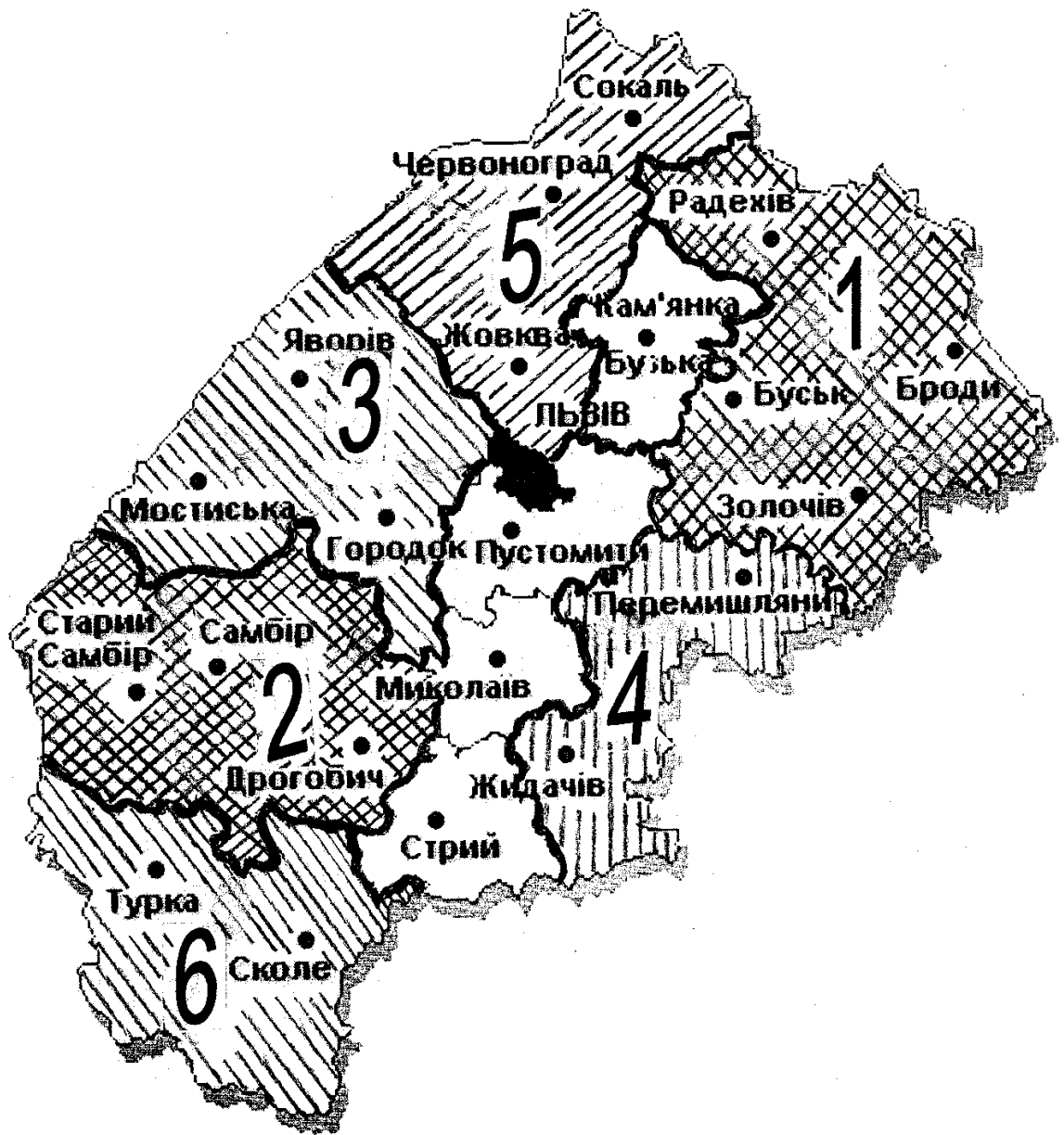

Рис. Ж. 1. Зони кластеризації, встановлені на основі визначення мінімальної відстані між районами за показником потенціалу сільськогосподарського виробництва

- 1 – перша зона кластеризації (Бродівський і Радехівський райони).
- 2 – друга зона кластеризації (Дрогобицький і Старосамбірський райони).
- 3 – третя зона кластеризації (Городоцький, Мостиський і Самбірський райони).
- 4 – четверта зона кластеризації (Жидачівський, Перемишлянський і Золочівський райони).
- 5 – п'ята зона кластеризації (Жовківський, Сокальський і Яворівський райони).
- 6 – шоста зона кластеризації (Сколівський і Турківський райони).

Рис. Ж. 2. Зони кластеризації, визначені за критерієм збалансованості кластерних утворень

- 1 – перша зона кластеризації (Бродівський, Радехівський, Золочівський і Буський райони)
- 2 – друга зона кластеризації (Дрогобицький, Старосамбірський і Самбірський райони)
- 3 – третя зона кластеризації (Городоцький, Мостиський і Яворівський райони)
- 4 – четверта зона кластеризації (Жидачівський і Перемишлянський райони)
- 5 – п'ята зона кластеризації (Жовківський і Сокальський райони)
- 6 – шоста зона кластеризації (Сколівський і Турківський райони)

Рис. Ж. 3. Зони кластеризації, встановлені за критерієм максимального охоплення території області кластерами

- 1 – перша зона кластеризації (Бродівський, Радехівський і Буський райони)
- 2 – друга зона кластеризації (Дрогобицький і Старосамбірський райони)
- 3 – третя зона кластеризації (Городецький, Мостиський, Яворівський і Самбірський райони)
- 4 – четверта зона кластеризації (Жидачівський, Перемишлянський, Золочівський і Миколаївський райони)
- 5 – п'ята зона кластеризації (Жовківський і Сокальський райони)
- 6 – шоста зона кластеризації (Сколівський і Турківський райони)

Середні симетричні відстані між районами за показником потенціалу розвитку сільського господарства у межах потенційних кластерів

Райони	Середня відстань між районами		
	Для перших 2-х районів	Для перших 3-х районів	Для 4-х районів
<i>Перша зона кластеризації</i>			
Бродівський	0,75	1,11	1,43
Радехівський			
Золочівський			
Буський			
<i>Друга зона кластеризації</i>			
Дрогобицький	0,60	1,28	2,10
Старосамбірський			
Самбірський			
Гурківський			
<i>Третя зона кластеризації</i>			
Городоцький	0,74	1,60	1,76
Мостиський			
Самбірський			
Яворівський			
<i>Четверта зона кластеризації</i>			
Городоцький	0,74	1,72	2,51
Мостиський			
Яворівський			
Жовківський			
<i>П'ята зона кластеризації</i>			
Жовківський	1,03	1,36	1,88
Перемишлянський			
Золочівський			
Миколаївський			
<i>Шоста зона кластеризації</i>			
Турківський	1,25	2,43	3,00
Сколівський			
Дрогобицький			
Стрийський			

Основні параметри розвитку сільського господарства Львівщини в розрізі окремих зон кластеризації

Таблиця Л.1

Перша зона кластеризації

Райони	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва	Площа сільгоспугідь	Площа ріллі	Посівна площа	Поголів'я тварин			Середній удій молока від однієї корови	Сільські мешканці
						ВРХ	Свині	Птиця		
Бродівський	0,58	0,40	0,41	0,55	0,59	0,47	0,14	0,19	0,87	0,07
Радехівський	0,50	0,30	0,41	0,63	0,58	0,28	0,25	0,16	1,00	0,09
	0,54	0,35	0,41	0,59	0,59	0,38	0,20	0,18	0,94	0,08
Золочівський	0,74	0,29	0,39	0,59	0,69	0,21	0,34	0,20	0,49	0,17
	0,61	0,33	0,40	0,59	0,62	0,32	0,24	0,18	0,79	0,11
Буський	0,42	0,45	0,33	0,38	0,41	0,00	0,42	0,13	0,51	0,01
	0,56	0,36	0,39	0,54	0,57	0,24	0,29	0,17	0,72	0,09

Таблиця Л.2

Друга зона кластеризації

Райони	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва	Площа сільгоспугідь	Площа ріллі	Посівна площа	Поголів'я тварин			Середній удій молока від однієї корови	Сільські мешканці
						ВРХ	Свині	Птиця		
Дрогобицький	0,39	0,41	0,29	0,48	0,32	0,40	0,06	0,18	0,48	0,56
Старосамбірський	0,29	0,34	0,29	0,46	0,24	0,32	0,12	0,14	0,44	0,45
	0,34	0,38	0,29	0,47	0,28	0,36	0,09	0,16	0,46	0,51
Самбірський	0,37	0,66	0,59	0,59	0,32	0,45	0,09	0,49	0,18	0,41
	0,35	0,47	0,39	0,51	0,29	0,39	0,09	0,27	0,37	0,47

Таблиця Л.3

Третя зона кластеризації

Райони	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва	Площа сільгоспугідь	Площа ріллі	Посівна площа	Поголів'я тварин			Середній удій молока від однієї корови	Сільські мешканці
						ВРХ	Свині	Птиця		
Городоцький	0,47	0,10	0,34	0,44	0,33	0,06	0,11	0,29	0,26	0,23
Мостиський	0,40	0,16	0,30	0,49	0,40	0,06	0,08	0,18	0,00	0,18
Яворівський	0,54	0,50	0,52	0,47	0,36	0,36	0,19	0,49	0,62	0,54
	0,47	0,25	0,39	0,47	0,36	0,16	0,13	0,32	0,29	0,32
Самбірський	0,37	0,66	0,59	0,59	0,32	0,45	0,09	0,49	0,18	0,41
	0,45	0,36	0,44	0,50	0,35	0,23	0,12	0,36	0,27	0,34

Таблиця Л.4

Четверта зона кластеризації

Райони	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва	Площа сільгоспугідь	Площа ріллі	Посівна площа	Поголів'я тварин			Середній удій молока від однієї корови	Сільські мешканці
						ВРХ	Свині	Птиця		
Жидачівський	0,46	0,41	0,34	0,54	0,46	0,31	0,17	0,25	0,66	0,17
Перемишлянський	0,29	0,38	0,22	0,43	0,23	0,28	0,17	0,17	0,57	0,00
	0,38	0,40	0,28	0,49	0,35	0,30	0,17	0,21	0,62	0,09
Золочівський	0,74	0,29	0,39	0,59	0,69	0,21	0,34	0,20	0,49	0,17
	0,50	0,36	0,32	0,52	0,46	0,27	0,27	0,21	0,57	0,11
Миколаївський	0,20	0,35	0,15	0,16	0,15	0,07	0,03	0,80	0,47	0,24
	0,42	0,36	0,28	0,43	0,38	0,22	0,18	0,36	0,55	0,15

Таблиця Л.5

П'ята зона кластеризації

Райони	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва	Площа сільгоспугідь	Площа ріллі	Посівна площа	Поголів'я тварин			Середній удій молока від однієї корови	Сільські мешканці
						ВРХ	Свині	Птиця		
Жовківський	0,93	0,54	0,76	0,86	0,72	0,43	0,32	0,42	0,81	0,61
Сокальський	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,49	0,45	0,33	0,78	0,43
	0,97	0,77	0,88	0,93	0,86	0,46	0,39	0,38	0,80	0,52
Яворівський	0,54	0,50	0,52	0,47	0,36	0,36	0,19	0,49	0,62	0,54
	0,82	0,68	0,76	0,78	0,69	0,43	0,32	0,41	0,74	0,53

Таблиця Л.6

Шоста зона кластеризації

Райони	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва	Площа сільгоспугідь	Площа ріллі	Посівна площа	Поголів'я тварин			Середній удій молока від однієї корови	Сільські мешканці
						ВРХ	Свині	Птиця		
Сколівський	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,29	0,00	0,00	–	0,08
Турківський	0,04	0,42	0,09	0,03	0,13	1,00	0,10	0,03	–	0,18
	0,02	0,21	0,05	0,02	0,07	0,65	0,05	0,02	–	0,13

Виробництво та реалізація сільськогосподарської продукції у 2011-2013 рр.

Показники	М'ясо та м'ясопродукти, тис. тонн			Молоко та молокопродукти, тис. тонн			Картопля, тис. тонн		
	Львівська область	Західний регіон	Україна	Львівська область	Західний регіон	Україна	Львівська область	Західний регіон	Україна
Сільськогосподарські підприємства									
Вироблено	186,0	583,0	3 927,8	75,2	697,9	7 363,7	176,0	660,4	2 168,2
Продано	183,2	544,3	3 891,6	66,0	646,5	6 866,2	146,0	478,4	1 532,2
<i>в т.ч. переробним і закупівельним організаціям</i>	<i>115,3</i>	<i>230,3</i>	<i>925,8</i>	<i>58,8</i>	<i>618,4</i>	<i>6 626,2</i>	<i>0,0</i>	<i>44,7</i>	<i>145,3</i>
<i>на ринках</i>	<i>10,7</i>	<i>38,7</i>	<i>273,8</i>	<i>5,9</i>	<i>14,6</i>	<i>119,3</i>	<i>2,7</i>	<i>24,8</i>	<i>103,8</i>
<i>за іншими напрямками</i>	<i>57,2</i>	<i>275,3</i>	<i>2 692,0</i>	<i>1,3</i>	<i>13,5</i>	<i>120,7</i>	<i>143,3</i>	<i>408,9</i>	<i>1 283,1</i>
Господарства населення									
Вироблено	186,9	895,2	2 815,0	1 794,5	8 719,3	26 588,1	5 053,1	22 056,8	67 588,3
Продано	70,6	258,2	686,1	479,8	2 843,9	13 041,4	380,3	2 438,0	6 892,4
<i>в т.ч. переробним і закупівельним організаціям</i>	<i>3,3</i>	<i>52,3</i>	<i>96,8</i>	<i>189,3</i>	<i>1 123,4</i>	<i>8 035,2</i>	<i>0,0</i>	<i>7,2</i>	<i>23,1</i>
<i>на ринках</i>	<i>30,3</i>	<i>96,2</i>	<i>273,7</i>	<i>212,8</i>	<i>791,4</i>	<i>2 842,3</i>	<i>281,1</i>	<i>1 322,7</i>	<i>5 761,2</i>
<i>за іншими напрямками</i>	<i>37,0</i>	<i>109,7</i>	<i>315,6</i>	<i>77,7</i>	<i>929,1</i>	<i>2 163,9</i>	<i>99,2</i>	<i>1 108,1</i>	<i>4 152,3</i>

За даними: Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 54 с. – С. 40-43, 49-50; Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 56 с. – С. 42-45, 51-52; Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2014 рр. - 2014. – 57 с. – С. 42-45; 51-52.

Видатки зведених місцевих бюджетів Львівської області,

всього тис грн

	роки								
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
область	2590906	3712154	5180450	7242696	7505213	8646197	9705732	11260471	12187440
Бродівський	54169	74790	110385	142055	148144,3	182154	200703	248914	260443
Буський	39491	56694	80148	104534	111738,4	140214	158640	181908	201982
Городоцький	52619	73725	103697	155626	148825,8	187160	203242	234679	261890
Дрогобицький	51839	81461	94887	136619	150647,1	193845	204942	241622	266020
Жидачівський	57482	78704	108476	170837	154891,5	194266	214713	256437	270891
Жовківський	81122	120269	170716	237444	259577,6	328039	357621	412768	447268
Золочівський	54284	75079	105159	138805	154460,7	190921	212275	248717	267537
К.Бузький	45168	66395	99044	133961	141297,5	170976	189014	227888	232311
Миколаївський	45221	62286	98317	136186	153622	185693	212128	229697	256947
Мостиський	47229	64322	95260	122979	137464,7	169404	180786	222871	244908
Перемишлянський	35860	48754	69486	88766	96986,4	121688	134935	162234	176701
Пустомитівський	69143	96805	160642	218352	216549,2	293539	326579	369966	398859
Радехівський	40457	57958	86836	109438	120925,3	153241	164807	194367	208652
Самбірський	67314	87664	137581	207573	196519,1	242004	251848	307496	343819
Сколівський	50886	70988	104436	159306	156021,4	192324	212865	253188	280118

Сокальський	73431	103447	147198	187878	221564,4	282157	309317	344559	358755
Старосамбірський	76932	97370	137936	243015	207201,1	262010	271834	319153	360881
Стрийський	51089	66609	98565	137245	154119	186771	200205	227905	244923
Турківський	60596	77656	105560	153993	157770,3	210832	217477	266793	303529
Яворівський	98876	143027	193446	271623	284082,2	356697	399848	473164	522616

Сільський житловий фонд Львівської області,

тис м. кв загальної площі

	роки									
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
область	22267,1	23135,6	23353	23584,8	23825,6	24015,9	24396,5	24857,7	25282,9	25511,6
Бродівський	854,6	853,2	853,2	852,8	849,8	852,6	854	868,6	869,1	878,4
Буський	797,2	804,2	814,2	816	817,9	818,4	820,3	827,3	830,7	831,5
Городоцький	1149,6	1100,8	1115,4	1136,1	1148,9	1158,4	1170,5	1185,8	1212,7	1227,6
Дрогобицький	1556,9	1615,8	1624,4	1638,6	1659,2	1671,6	1714,5	1747,4	1789,2	1805,8
Жидачівський	1086,2	1103,4	1103,9	1106,5	1110,9	1112,5	1115	1125,1	1123,5	1125,2
Жовківський	1423,4	1477,1	1492,8	1508,6	1523,3	1540	1562,1	1586,9	1610,5	1614,9
Золочівський	956,5	998,9	1002,1	1010,5	1015,5	1016	1019,4	1036,6	1054,3	1068,4
К.Бузький	804,4	824,3	833,5	837,5	846,3	859,9	866,3	894,1	894,4	900,4
Миколаївський	1007,5	1106,6	1116	1126	1143,1	1154,7	1171	1178,6	1190,9	1207,8
Мостиський	1028,9	1031,4	1032,2	1037,4	1035,1	1036,4	1042,6	1044,9	1049,5	1047,3
Перемишлянський	726,8	743,4	745,6	747,7	748,8	750,4	754,2	756,5	765,2	767,6
Пустомитівський	2179,8	2483	2562,5	2652,7	2733,7	2794,4	2877,7	2982,8	3114,4	3196,3
Радехівський	841,6	889,5	895	893,1	897,4	898,8	914,2	916,4	919,3	919,9

Самбірський	1264,5	1324,6	1335,1	1346,6	1355,1	1361	1397,7	1459,4	1493,8	1502,1
Сколівський	654,9	677,5	697,4	700,8	708,4	711,9	728,1	767,1	775,5	781,4
Сокальський	1211,1	1269,9	1276,7	1279,4	1283,7	1290,5	1290,4	1314,7	1334,4	1339
Старосамбірський	1305,2	1306,6	1309,1	1312,6	1315,6	1317,2	1320,5	1321,9	1324,7	1325,6
Стрийський	1214,5	1276	1291,9	1312,9	1335,4	1356	1402,3	1426,9	1459,3	1479,6
Турківський	916,8	919	914,1	916	919,4	918,6	937,4	937,7	937,7	936,9
Яворівський	1256,7	1327,3	1337,7	1353	1378	1395,7	1438,5	1479	1533,8	1556

Забезпеченість населення житлом у сільській місцевості Львівської області,

м. кв на одного мешканця

	роки									
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
область	20,7	22,4	22,7	23,2	23,5	23,8	24,3	24,8	25,2	25,5
Бродівський	22,2	23,2	23,5	23,7	23,9	24,1	24,4	25	25,2	25,7
Буський	23,4	25	25,7	26,1	26,4	26,7	26,9	27,1	27,3	27,4
Городоцький	23	23,4	23,9	24,6	25,1	25,4	25,9	26,3	27	27,5
Дрогобицький	22,2	23,5	23,7	23,9	24,3	24,5	25,1	25,6	26,3	26,5
Жидачівський	21,7	23,8	24,3	24,8	25,3	25,7	26,2	26,8	27,1	27,5
Жовківський	19,4	20,6	20,9	21,2	21,4	21,6	21,9	22,2	22,5	22,5
Золочівський	20,5	22,7	23	23,5	23,9	24,1	24,3	24,9	25,4	25,9
К.Бузький	21,1	22,6	23,2	23,6	24,1	24,7	25	25,9	26	26,2
Миколаївський	20,9	23,5	23,9	24,3	24,8	25,1	25,6	25,8	26,1	26,5
Мостиський	22,1	23,4	23,7	24,2	24,3	24,5	24,8	24,9	25,1	25,1
Перемишлянський	19,6	22,5	23,1	23,7	24,3	24,7	25,3	25,6	26,1	26,5
Пустомитівський	22,5	25,7	26,5	27,3	28,1	28,5	29,2	30,1	31,3	31,9
Радехівський	21,7	23,3	23,7	23,9	24,4	24,6	25,2	25,4	25,6	25,8
Самбірський	19,6	21,4	21,8	22,2	22,5	22,8	23,4	24,4	25	25,2
Сколівський	17,6	19,1	19,9	20,1	20,4	20,5	21	22	22,2	22,4
Сокальський	19	20,7	21	21,2	21,4	21,6	21,7	22,1	22,5	22,7
Старосамбірський	20,3	21,1	21,3	21,5	21,6	21,5	21,6	21,7	21,8	21,8
Стрийський	19,9	21,3	21,5	21,8	22,3	22,7	23,4	23,8	24,4	24,7
Турківський	19,8	21	21,1	21,4	21,6	21,7	22,2	22,3	22,3	22,3
Яворівський	18,1	19,6	19,8	20,2	20,6	20,9	21,6	22,2	23	23,3

Забезпеченість населення лікарняними ліжками, ліжок на 10 тис. населення

	роки									
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Львівська область	96,3	97	97,3	96	99,1	98,1	97,9	96,3	96	93,6
Бродівський	78,3	68	68,3	68,8	69,2	67,7	68,3	66,9	67	67,4
Буський	76	67	61,6	62,3	60,7	61	61,2	59,1	59,3	58,2
Городоцький	63,7	69	69,5	67,8	68,1	68,3	68,5	68,7	68,7	68,9
Дрогобицький	40	42	42,1	42,2	41,7	41,7	41,6	41,6	41,6	41,6
Жидачівський	61,3	64,4	65,3	66,2	66,9	67,6	68,2	66	66,6	67,3
Жовківський	59,1	56,6	56,5	55	53,9	53,8	53,7	53,8	52,8	52,7
Золочівський	73,6	72,7	71,1	71,6	71,9	72,3	72,4	72,7	72,8	73
К.Бузький	58,4	59,6	60,2	59	58,8	59	59,1	59,2	56,6	54,1
Миколаївський	132	119,4	120	120,7	121	121,5	121,8	122	122,3	122,3
Мостиський	56,4	58,2	58,7	54,2	54,5	54,7	54,8	51,3	51,4	49,7
Перемишлянський	69,3	75,2	73,3	69,9	71,2	70,7	71,6	65,5	65,8	66,5
Пустомитівський	44,7	39,2	38,8	36,5	32,8	28,6	28,4	28,3	28,1	27,9
Радехівський	66	64	64,5	61,2	61,9	62,3	62,6	59,7	59,8	60,1
Самбірський	46	43,8	42,1	41,7	41,9	42,1	42,3	42,4	42,5	42,7
Сколівський	55,4	46	46,3	46,5	46,6	46,6	46,5	46,3	46,2	46
Сокальський	73,3	71,3	69,5	65,6	65,2	65,4	64,5	62,4	62,5	61,1
Старосамбірський	74,1	77,8	78,2	72,2	70,6	70,1	70,3	67,2	67,2	63
Стрийський	90,1	60,1	60	58,5	58,7	58,7	58,7	46,6	46,6	46,6
Турківський	63,8	66,6	67,3	68	68,6	69	69,4	69,1	69,2	69,3
Яворівський	64,4	61,4	61,5	61	58,4	58,3	58	57,4	57,3	57

Забезпеченість населення амбулаторно-поліклінічною допомогою, відвідувань за зміну на 10 тис. населення

	роки									
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Львівська область	176,1	187,6	189,3	191,8	192,8	194,4	193,5	194,2	192	203
Бродівський	93,7	97,6	98	98,7	99,3	99,5	100,3	100,8	101	101,6
Буський	192	195,9	204,8	206,9	200,3	201,2	201,7	202,1	202,6	202,5
Городоцький	89,1	100,7	105	109,9	110,5	110,8	111,1	111,4	111,4	111,6
Дрогобицький	86	120,7	121	121,3	121,6	121,6	121,5	121,3	121,4	121,3
Жидачівський	146,4	158,4	160,6	162,7	142,8	144,2	145,6	146,8	148,2	149,6
Жовківський	94,7	113,6	113,5	117,9	116	121,6	121,6	121,7	121,5	121,3
Золочівський	113,1	117	117,8	118,6	112,1	119,7	120	120,4	120,7	120,9
К.Бузький	113,5	115,8	122	130	136,6	142,2	142,6	142,8	142,9	143
Миколаївський	213,5	226,4	227,6	228,8	229,9	230,5	231	231,4	231,9	248,8
Мостиський	183	188,9	190,7	192,7	187	194,6	194,8	194,9	195,1	195,2
Перемишлянський	150,2	162,9	166,4	169,4	172,7	174,3	176,5	178,1	179,1	180,8
Пустомитівський	119,9	125,3	127,6	126	125,7	133,5	135,1	134,5	133,6	217,7
Радехівський	152	156,5	157,8	159,5	161,3	162,3	163,2	163,6	164	164,8
Самбірський	106,7	129,4	134,8	137,1	132	138,5	139	139,3	154,2	154,9
Сколівський	189,9	193,5	194,6	195,5	195,7	195,8	195,6	194,6	194,1	193,6
Сокальський	144,1	159,9	160,6	161,3	157,5	157,9	158,3	158,5	158,7	159,2
Старосамбірський	87,6	106	106,6	110,9	111,2	113,4	113,8	113,8	113,9	271,1
Стрийський	166,2	169,1	168,9	169,2	169,8	169,8	169,6	169,5	169,6	169,5
Турківський	101,5	111,6	112,8	114,1	118	118,6	119,3	118,9	119	119,2
Яворівський	145,6	145,8	145,9	145,8	139,7	162,2	161,9	161,4	160,8	160,1

Кількість закладів соціальної інфраструктури, одиниць

	Кількість фельдшерсько-акушерських пунктів	Кількість закладів культури клубного типу	Кількість місць у закладах культури клубного типу, тис місць	Кількість масових та універсальних бібліотек
	2005-2013 рр.	2005-2013 рр.	2005-2013 рр.	2005-2013 рр.
Львівська область	1007	1416	258,5	1355
Бродівський	62	74	12,5	65
Буський	40	53	10,7	47
Городоцький	45	59	10,5	50
Дрогобицький	46	67	10,2	62
Жидачівський	66	98	15,1	86
Жовківський	57	72	13,8	74
Золочівський	62	77	12,2	70
К.Бузький	32	44	10,1	52
Миколаївський	27	50	8,4	47
Мостиський	52	74	12,2	62
Перемишлянський	49	61	9,7	41
Пустомитівський	46	74	12,7	63
Радехівський	37	54	13,7	48
Самбірський	63	83	14,2	80
Сколівський	36	50	7,7	52
Сокальський	51	83	15,7	74
Старосамбірський	83	96	14,5	84
Стрийський	47	64	13,6	66
Турківський	57	59	7,9	56
Яворівський	49	69	10,2	69

Кількість легалізованих громадських організацій, одиниць

	роки									
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
область	2048	3078	3322	3579	3858	4218	4724	5026	5300	5381
Бродівський	37	46	53	57	62	67	74	77	82	68
Буський	13	32	38	42	48	51	56	57	61	61
Городоцький	26	35	38	40	52	63	67	72	78	79
Дрогобицький	13	28	32	33	33	38	47	53	57	61
Жидачівський	25	46	51	56	56	62	74	80	84	86
Жовківський	33	63	69	72	74	83	107	108	116	82
Золочівський	43	53	63	67	73	78	78	81	82	90
К.Бузький	19	28	33	36	38	44	47	45	45	46
Миколаївський	35	61	69	70	76	80	104	116	122	101
Мостиський	22	40	52	54	57	66	73	74	75	78
Перемишлянський	21	35	37	39	43	50	57	60	63	63
Пустомитівський	39	45	47	51	61	69	85	94	100	107
Радехівський	25	39	32	35	35	37	40	38	45	48
Самбірський	15	26	24	24	25	31	41	41	45	45
Сколівський	16	37	42	44	45	47	51	55	58	48
Сокальський	47	60	64	69	75	85	98	116	132	135
Старосамбірський	24	31	31	35	38	45	52	59	60	63
Стрийський	32	50	52	57	59	61	74	74	77	77
Турківський	20	28	29	30	31	39	42	49	52	57
Яворівський	23	47	50	54	61	72	96	102	112	100

Наповнюваність дошкільних навчальних
закладів у сільській місцевості, дітей на 100 місць, 2013 р.

Львівська область	122
Бродівський	109
Буський	110
Городоцький	140
Дрогобицький	124
Жидачівський	132
Жовківський	115
Золочівський	95
К.Бузький	142
Миколаївський	96
Мостиський	106
Перемишлянський	123
Пустомитівський	159
Радехівський	88
Самбірський	176
Сколівський	111
Сокальський	116
Старосамбірський	95
Стрийський	143
Турківський	158
Яворівський	152

Кількість дошкільних навчальних
закладів у сільській місцевості, одиниць, 2013 р

Львівська область	405
Бродівський	23
Буський	19
Городоцький	15
Дрогобицький	16
Жидачівський	16
Жовківський	32
Золочівський	9
К.Бузький	18
Миколаївський	11
Мостиський	33
Перемишлянський	15
Пустомитівський	28
Радехівський	29
Самбірський	12
Сколівський	15
Сокальський	44
Старосамбірський	10
Стрийський	20
Турківський	21
Яворівський	19

Кількість загальноосвітніх навчальних
закладів у сільській місцевості, одиниць, 2013 р.

Львівська область	1045
Бродівський	47
Буський	38
Городоцький	46
Дрогобицький	60
Жидачівський	67
Жовківський	65
Золочівський	45
К.Бузький	33
Миколаївський	31
Мостиський	49
Перемишлянський	55
Пустомитівський	62
Радехівський	39
Самбірський	59
Сколівський	48
Сокальський	58
Старосамбірський	82
Стрийський	55
Турківський	45
Яворівський	61

Використання електроенергії, млн кВт. Год

	роки									
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Львівська область	2081,9	2310,3	2470,2	2592,3	2701	2752,5	2587,3	2587,3	2468	2374,6
Бродівський	15,4	15,3	16,2	16,4	15,7	13,6	14,6	13,2	12	12
Буський	7,9	9,2	10	9,2	9,5	10,9	12,9	10,7	10,4	13,6
Городоцький	10,4	15,5	19,6	21,1	25,3	24,9	25,2	26,2	28	28,7
Дрогобицький	4,1	10,2	10,5	11,7	12	12,5	10,6	10,2	10,1	9,7
Жидачівський	152,4	204,6	213,5	221	213,2	170,2	103,4	184,8	118,6	86,6
Жовківський	11,1	22,1	22,6	24,9	30,5	31,8	31,1	28,2	28,8	30,5
Золочівський	16,3	17	20,2	38,5	40,4	31,2	22,1	34,8	14	14,1
К.Бузький	7,6	35,5	37,4	40	41,1	39	42,3	40,5	38,4	48,4
Миколаївський	118,7	131,6	142,4	148,5	156,7	134	130,7	138,6	123,6	113,1
Мостиський	5	6,3	6,7	7,8	10,7	8,6	8	7,8	7,4	7,2
Перемишлянський	2,2	3,7	2	2,5	5,7	4,6	5,8	5,3	4,6	4,3
Пустомитівський	7,8	27,5	33,6	25,9	35,1	36,3	58,8	52	52,6	47,1
Радехівський	23,1	28,5	33,6	31,7	38	44,7	51,6	58,6	62,9	76,3
Самбірський	6,1	9,5	10,5	9,5	9,3	8,3	8,5	7,8	7,5	5,9
Сколівський	3,4	5,3	5,2	6,4	7,9	9,2	9,8	9,7	10,3	9,9
Сокальський	265	201,3	225,1	156,8	197,3	179,5	176,9	177,1	161,5	135,3
Старосамбірський	2,5	7,1	7,1	8	8,6	8,7	8,2	8,3	8,2	13,3
Стрийський	21,1	27,9	26,7	27,1	27,3	45,4	50,7	35	23,9	23,9
Турківський	1,4	3,7	3,7	4,7	5,7	5,5	6,5	5,9	6,2	5,9
Яворівський	108,5	33,3	33,7	53	66,7	67,9	63,2	53,6	49,2	47,8

Споживання вугілля, тис т

	роки									
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Львівська область	1442,8	1092,4	1197,5	1156,2	1265,9	1160	1052,1	1228,7	1389,5	1206,3
Бродівський	2,9	2,2	1,8	2,3	2	1,7	1,7	1,8	1,5	1,5
Буський	2,1	2,8	2,5	1,7	1,6	1,1	1,4	1,2	1,1	0,9
Городоцький	0,6	0,7	0,6	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Дрогобицький	1,4	1,8	1,8	1,3	1,2	1	1,5	1,2	0,7	0,7
Жидачівський	15,6	3,8	5,6	6,8	7,7	18,6	12,7	29,7	36,9	35,3
Жовківський	4	4,6	4,7	5,7	6,6	4,9	4,9	5,4	4,7	4,5
Золочівський	2	4,5	4,7	4,3	2,7	1,4	1,3	1,2	0,7	0,6
К.Бузький	1271,6	944,2	1042,5	992,9	1064,5	855,7	754,3	940,5	1139	972,7
Миколаївський	0,1	0,3	0,9	5,8	39,4	177,7	175,4	153,2	109,3	88,5
Мостиський	3,7	2,8	4,6	4,3	4,3	3,8	3,1	3,8	3,4	2,8
Перемишлянський	0,3	1,3	1	0,9	1,3	1,3	1,5	1,5	1,8	0,7
Пустомитівський	0,1	0	0	0,3	0,1	0	0,1	0,1	0,2	1,9
Радехівський	0,8	2,4	3,8	2,2	2,3	2,2	3,4	4,1	3,7	6,1
Самбірський	1,5	1,4	1,7	1,7	2	1,1	1,5	1,7	1,5	0,9
Сколівський	2	1,7	2	2,1	2	1,4	1,4	1,2	0,9	1,2
Сокальський	102,4	71,4	72,7	57,8	68,6	53,6	54	52,3	52,9	51,1
Старосамбірський	0,2	4,5	4,5	5,5	5,1	3,3	4,6	5	5	2,9
Стрийський	0,6	0	0	0	0	0	0	0	0	6,9
Турківський	0,8	2,3	2	1,9	2,1	1,8	1,6	1,6	1,8	1,9
Яворівський	2,8	2,6	2,7	2,1	2,4	1,8	2	1,5	1,3	1,2

Споживання газу, млн м. куб

	роки									
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Львівська область	1640,6	1794	1644,1	2623,7	2774,5	2437,7	2551,5	2331	2305,8	2392,7
Бродівський	11	14,2	13,3	38,6	38,1	35,5	37,8	32,4	33,8	35,1
Буський	1,8	6,6	6	28	30,8	31,1	33,1	27,2	28,8	31,3
Городоцький	3,7	8,8	13,3	63,5	65,2	57,4	63,6	54,4	57,6	60,2
Дрогобицький	1,3	6	6,1	40,9	51,9	38,9	38,2	33,3	37,1	40,4
Жидачівський	93,4	107,7	81,3	115,2	107,8	80,1	70,3	68,3	62,3	59,6
Жовківський	3,3	5,1	5,3	31,9	36,2	37,1	39,3	35,9	38,7	53,6
Золочівський	13,6	19,9	23,5	53,1	53,4	42,9	46,4	39,4	41,5	45,4
К.Бузький	142,1	124,8	61,6	56	54,5	40,2	43,6	40,7	43,2	37,4
Миколаївський	123,7	194,3	200,7	257,1	230,7	71,9	75	69,9	61,9	48
Мостиський	0,9	1,5	2	25,5	28,8	29,7	31,8	28,1	30,1	40,6
Перемишлянський	2,5	1,8	2,3	19,2	19,6	19,7	21	19,5	21,1	21,9
Пустомитівський	3,5	6,7	8	68,1	88,4	82,4	104,3	96	94	91
Радехівський	19,7	24,9	27	48,6	54,2	55,8	62,8	57,7	60,3	68,6
Самбірський	5,7	14,4	12	49,4	53,2	8,3	54	38,7	39,9	43,1

Сколівський	2	2,2	1,9	7,4	9	8,4	10,3	8,7	10,1	10
Сокальський	40,6	19	13,9	48,1	51,3	50,9	51,5	43,7	46	46,6
Старосамбірський	1,1	1,9	1,6	21,2	22,8	22,5	25,5	22,4	24,2	26,4
Стрийський	16,9	17,9	15,5	50,4	56,6	7,4	50,7	43,2	46	45,6
Турківський	0	0,2	0,3	2,3	2,9	3,1	0,4	3,3	3,7	4,2
Яворівський	67,4	67,5	24,3	67,1	96,8	105	114,3	101	103,1	115

Використання свіжої води, млн м. куб

	роки							
	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Львівська область	259,9	202,8	190,1	180,6	174,7	173,7	158,7	156,9
Бродівський	2,9	4,1	3,6	4,1	3,4	3,4	3,9	3,3
Буський	1,4	2,7	2,6	2,5	2,3	2,4	2,2	2,6
Городоцький	0,9	17,6	17,4	16,4	17,1	17	16,2	15,7
Дрогобицький	1,8	1,8	1,6	1,7	1,6	1,7	1,7	2
Жидачівський	2,3	19,1	16,3	13,3	10,9	10,7	10,1	7,1
Жовківський	2,3	2,4	2,6	3,5	3,6	5,5	5,7	7,4
Золочівський	3,5	2,8	2,5	2,1	2,2	2	2,2	2,6
К.Бузький	3,5	4,4	3,9	3,6	3,3	3,7	5,1	4,8
Миколаївський	11,6	7,2	7,5	8,8	8,2	9,2	9,2	8,6
Мостиський	1,2	1,9	1,6	1,6	1,6	1,5	1,5	1,5
Перемишлянський	3,7	2,1	2,3	2,3	2,3	1,4	1,6	1,9
Пустомитівський	3	8,7	9	8,9	8,5	5,3	4,9	4,4
Радехівський	2,9	3,5	2,8	3	3	2,9	3,1	3,6
Самбірський	2	2,6	2,6	2,6	2,5	2,9	2,3	1,9
Сколівський	1,7	1,1	1,3	1,2	1,3	1,2	1,1	1,2
Сокальський	8,3	2,9	5,6	6	6,7	8,6	8,1	8,6
Старосамбірський	1	1,9	2,6	2,4	2,4	2,1	2	2,2
Стрийський	1,2	2,9	2,8	2,8	2,3	2,1	2,6	2,6
Турківський	1	1,7	1,4	1,4	1,4	1,4	1,3	1,4
Яворівський	32,7	12	10	10	9,5	9,1	9	9,1

Викиди забруднюючих речовин в атмосферу, тис т

	роки							
	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Львівська область	108,6	95,8	126,4	121	113,2	129,4	130,7	121,4
Бродівський	3,5	1	0,9	1,4	1,3	1,6	1,2	0,7
Буський	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1
Городоцький	1,6	2,8	5,2	4,6	4,5	4,9	4,8	3,8
Дрогобицький	1,4	2	3	2,6	3	2,8	2,9	2,3
Жидачівський	2,5	0,8	1,2	2,1	1,3	2,7	2,6	2,4
Жовківський	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2
Золочівський	0,4	0,3	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2
К.Бузький	73,7	54,1	67	56,9	42,1	48,8	49,4	42,5
Миколаївський	2	4	3,7	3,1	3	2,7	2,3	1,9
Мостиський	0,5	1	0,9	0,8	1	1	0,8	0,9
Перемишлянський	0,3	0,4	9	8,6	8,3	8,9	9	9,8
Пустомитівський	0,2	0,4	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1
Радехівський	0,8	0,7	0,2	0,4	0,4	0,4	0,6	0,9
Самбірський	0,5	1,4	0,4	0,7	0,8	0,7	0,7	0,6
Сколівський	0,2	0,1	0	0,4	0,4	0,3	0	0
Сокальський	5,4	3,5	14,7	21	27,8	30,6	29,5	27,6
Старосамбірський	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Стрийський	5,8	10	9,6	8,2	6,3	5,9	5,9	6,7
Турківський	0	0	0	0	0	0	0	0
Яворівський	0,8	1,7	1	1,4	1	0,9	1	1

Забезпеченість мережами, 2013 р

	Протяжність газових мереж, км	Протяжність водопровідних мереж, км	Протяжність каналізаційних мереж, км	Протяжність теплових і парових мереж, км	Протяжність газових мереж, км на 1 тис. осіб
Львівська область	16481,6	3057,2	971,5	1437,6	
Бродівський	791,8	183,5	12,7	67,6	13,3
Буський	577,6	41,1	24,5	9,1	12,5
Городоцький	824,6	86,8	13,4	14,2	11,9
Дрогобицький	620,7	8,3	1,2	14,5	8,3
Жидачівський	970,1	63,4	18	21,1	13,9
Жовківський	797,4	150,4	27,6	19,5	7,3
Золочівський	892,7	121	22,7	24	12,8
К.Бузький	558,7	33,9	14,7	17,8	9,8
Миколаївський	615,7	69,9	48,3	27	9,8
Мостиський	824,4	18,3	6,8	7,4	14,4
Перемишлянський	549,6	29,2	4,9	2,2	13,9
Пустомитівський	1216,1	100,2	28,2	8,2	11
Радехівський	515,8	62,5	16,4	4,1	10,7
Самбірський	802,4	20	5,8	14,6	11,6
Сколівський	195,6	10,9	2,5	8,2	4,1
Сокальський	834,2	76	19,8	14	9
Старосамбірський	903,6	24,3	21,6	20	11,5
Стрийський	638,2	20	5,7	6,2	10,3
Турківський	87,5	0	0,9	8,7	1,7
Яворівський	1012,3	118,6	35,9	82,5	

	Податкові надходження до зведених місцевих бюджетів, млн грн	Використано теплоенергії, тис. Гкал.	Відпущено населенню газу, млн м куб	Посівні площі, всього тис га	Поголівя ВРХ, тис голів
Бродівський	47,4	24,4	38	38,1	15,6
Буський	30,1	14,1	36,5	30,5	6,7
Городоцький	45,8	25	60,6	29,4	7,7
Дрогобицький	24,5	16,3	37,5	25,9	14,8
Жидачівський	53,9	141,5	57,7	38,7	12,3
Жовківський	69,5	30,6	41,3	43,2	14,3
Золочівський	46,5	15,9	47,4	45,6	9,9
К.Бузький	70,1	99,3	39,1	32,5	9,8
Миколаївський	54,9	24,3	51,3	18,6	7,6
Мостиський	33,7	9,1	32,1	23,3	7,9
Перемишлянський	25	3	21,7	23,8	11,9
Пустомитівський	93,9	70,3	114,2	33,5	7,6
Радехівський	41,7	237,1	37,1	41,7	11,9
Самбірський	25,7	15,1	46,9	29,5	14,8
Сколівський	33,5	9	9,8	10	12,8
Сокальський	91,1	168,2	50,8	59,2	15
Старосамбірський	31,9	15,5	26,4	20,9	12
Стрийський	79,6	37	45,9	22,8	7,1
Турківський	21,1	8,4	4,1	15	25,8
Яворівський	80,4	44,9	118,2	27,6	13,9

Характеристика водних мереж

	Використання свіжої води, млн м. куб	Поротяжгнісить каналізаційних мереж, км	Відпущено населенню води, тис м.куб	Пропущено стічних вод, тис м. куб
Бродівський	3,3	12,7	1520	741
Буський	2,6	24,5	191	116
Городоцький	15,7	13,4	862	250
Дрогобицький	2	1,2	248	11
Жидачівський	7,1	18	577	390
Жовківський	7,4	27,6	2837	576
Золочівський	2,6	22,7	1148	737
К.Бузький	4,8	14,7	550	986
Миколаївський	8,6	48,3	436	420
Мостиський	1,5	6,8	152	163
Перемишлянський	1,9	4,9	234	144
Пустомитівський	4,4	28,2	2110	305
Радехівський	3,6	16,4	361	1136
Самбірський	1,9	5,8	174	150
Сколівський	1,2	2,5	161	92
Сокальський	8,6	19,8	878	828
Старосамбірський	2,2	21,6	187	83
Стрийський	2,6	5,7	1546	103
Турківський	1,4	0,9	0	0
Яворівський	9,1	35,9	2452	1295

Протяжність мереж, км

	Протяжність каналізаційних мереж, км	Податкові надходження до зведених місцевих бюджетів, млн грн	Протяжність водопровідних мереж, км	Капітальні інвестиції в сільське господарство, млн грн
Бродівський	12,7	47,4	183,5	9,5
Буський	24,5	30,1	41,1	9,4
Городоцький	13,4	45,8	86,8	4
Дрогобицький	1,2	24,5	8,3	3,8
Жидачівський	18	53,9	63,4	45,9
Жовківський	27,6	69,5	150,4	6,2
Золочівський	22,7	46,5	121	18,3
К.Бузький	14,7	70,1	33,9	63,7
Миколаївський	48,3	54,9	69,9	1,2
Мостиський	6,8	33,7	18,3	0
Перемишлянський	4,9	25	29,2	9,8
Пустомитівський	28,2	93,9	100,2	19,9
Радехівський	16,4	41,7	62,5	85,6
Самбірський	5,8	25,7	20	1
Сколівський	2,5	33,5	10,9	5,4
Сокальський	19,8	91,1	76	15,1
Старосамбірський	21,6	31,9	24,3	1,1
Стрийський	5,7	79,6	20	60,3
Турківський	0,9	21,1	0	3,1
Яворівський	35,9	80,4	118,6	3,5